เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระไตรปิฎก

สำหรับผู้เริ่มศึกษา

๒

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๔

โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

• ภาพพระราชทาน •

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงรับ "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" จากพระพรหมวชิรญาณ
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดยานนาวา
เมื่อปี ๒๕๔๖

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระสัมโมทนียกถา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า "...ดูก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ เคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา เคารพ

ยำเกรงกันแลกัน นี้แล กิมพิละ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรม (พระศาสนา) ตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว"

ศาสนธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าพระสัท-ธรรม เป็นแสงสว่างนำทางชีวิตของชาวโลก ให้ได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์สืบๆ ไป และประโยชน์อย่างยิ่งอันได้แก่พระ-นิพพาน ศาสนธรรมนั้นได้รับการบันทึกไว้เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักสำคัญและเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันมีอยู่หลายฉบับ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย ควรที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปจักได้ศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้

การเผยแผ่คัมภีร์พระไตรปิฎกโดยไม่ผิดเพี้ยนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าได้โดยง่าย ย่อมจะยังผลให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนา พากันยึดมั่นในพระรัตนตรัยโดยไม่หวั่นไหว เต็มใจปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาจากภัยทั้งปวง เป็นไปเพื่อความวัฒนาสถาพรแห่งพระสัทธรรมโดยแท้ นอกจากนี้ยังเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยผดุงศีลธรรมของประชาชนในชาติ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาด้านอื่นๆ อีกทั้งเป็นการเฉลิมพระบารมีของพระมหากษัตริย์โดยฐานที่ทรงเป็นเอก-อัครศาสนูปถัมภก และทรงเป็นพุทธมามกะ ให้เป็นที่ปรากฏเกริกไกร นับได้ว่าเป็นกิจที่สอดคล้องต้องตามนัยพระพุทธวจนะที่ได้อัญเชิญมาไว้ในเบื้องต้น

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระ-ราชกรณียกิจอำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรเป็นอเนกประการ มีพระ-ราชจริยาหนักแน่นมั่นคงในพระรัตนตรัย ดำรงพระองค์อยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ทรงบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนธรรมและวัตถุธรรมเป็นนิจกาล ดังนั้น ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎก อันมีพระพรหมวชิรญาณ (เขมงฺกรเถร) เจ้าอาวาสวัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นประธาน จึงได้จัดทำหนังสือพระไตร-

ปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาขึ้น เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย สามารถนำหลักธรรมไปใช้กับชีวิตประจำวันได้ ขณะเดียวกันก็ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการได้ด้วย เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระไตรปิฎกชุดนี้จะช่วยเพิ่มโอกาสศึกษาพุทธธรรมสำหรับคนทั่วไปได้อีกส่วนหนึ่ง จึงนับเป็นกุศลกรรมที่ควรสรรเสริญ

ขอกุศลบุญราศีอันจะพึงมีแต่การจัดสร้างพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จงสัมฤทธิ์เป็นกุศลปัจจัยเฉลิมพระเกียรติและเฉลิมพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระบรมสุขแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจิรัฐติกาล.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก*

---

* สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ "คชวัตร" สุวฑฺฒโน ป.ธ.9) สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 19 เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2532 (พระสัมโมทนียกถานี้ ประทาน ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548)

ปรมราชินยาภิฤดิกถา
พระพรหมวชิรญาณ

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงใฝพระราชหฤทัย ศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเนืองนิตย์ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัดและมั่นคง ทรงเจริญพระราชศรัทธาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา ทรงกล่อมเกลาพระราชโอรสพระราชธิดา ด้วยขัตติยราชประเพณีและวัฒนธรรมไทยอันงดงามจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระราชกรณียกิจทั้งมวลล้วนแสดงออกถึงน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรมที่พระองค์ทรงทุ่มเทและเสียสละเพื่อพสกนิกรไทย โดยมิได้ทรงมุ่งหวังประโยชน์สุขส่วนพระองค์เลยแม้แต่น้อย พระเกียรติคุณนี้เป็นที่ประจักษ์และแผ่ไพศาลไปทั่วสากล

ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์ ๗๒ พรรษา แห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าฯ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ซึ่งเป็นพระราชพิธีมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระองค์ทรงมีต่อพระพุทธศาสนาเป็นอเนกอนันต์หาที่สุดมิได้ จึงขอเสนอ "โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ต่อคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวโรกาสดังกล่าว ซึ่งมี พันตำรวจโท

ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการอำนวยการฯ เพื่อพิจารณา ซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการอำนวยการฯ รับโครงการฯ นี้ เป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาด้วยโครงการหนึ่ง

คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา รู้สึกปีติเป็นล้นพ้น ที่ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมสำคัญนี้ ถวายเป็นพระราช-กุศลเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชกรณียกิจ และพระราชปณิธานในพระองค์ ที่ทรงปรารถนาสร้างสรรค์จรรโลงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองและสถิตสถาพรสืบไป

ขอเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนัตรัยได้อภิบาลและถวายพระพรชัยมงคล แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสุขทุกประการ ทรงสถิตเป็นพระมิ่งขวัญแห่งปวงชนชาวไทย สนองพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จบรมบพิตรพระ-ราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสืบไปตลอดกาลนิรันดร์ เทอญ.

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงฺกโร)*

กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดยานนาวา

ประธานกรรมการอำนวยการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา

---

* พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ "สุทธิพันธุ์" เขมงฺกโร ป.ธ.3) เป็นผู้เสนอโครงการพระ-ไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษาฯ ในนามเจ้าอาวาสวัดยานนาวา เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2547

อนุโมทนกถา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ณ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗

โดยพระอิสริยฐานะแห่งพระแม่เจ้าของแผ่นดินสยาม พุทธศก ๒๕๔๗ จึงเป็นบวรสมัย ที่พสกนิกร ทั้งรัฐบาลและประชาชนแห่งราชอาณาจักรไทย พร้อมใจกันจัดงานฉลองมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นการพิเศษตลอดสังวัจฉรกาล

ยิ่งเมื่อรำลึกในพระราชกรณียกิจนานัปการ ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยอำนาจแห่งพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและราษฎร อันเป็นพระราชจริยาแห่งราชสังคหะเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ กระจายไปในท้องถิ่นทั้งหลายทั่วทั้งแผ่นดินไทย อันเป็นพระราชธรรมและเป็นพระราชกุศลยิ่งใหญ่ องค์กร กลุ่มชนและเอกชนมากมาย ต่างจึงขวยขวายจัดกิจกรรมและสร้างอนุสรณีย์ที่เป็นการเฉลิมฉลองเพิ่มต่างหากในส่วนเฉพาะของตนๆ หลากหลายไปตามฐานานุรูป

ในส่วนแห่งวัดยานนาวา พระพรหมวชิรญาณ เจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงนั้น ในฐานะที่เคยดำรงตำแหน่งประธานกรรมการสร้างวัดธัมมาราม ณ นครซิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ปรารภพระมหากรุณาธิคุณในการที่สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเกศโมลี พระพุทธชินธัมโมภาส ภ.ป.ร. เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘ หลังจากวัดนั้นได้ขยับขยายไปสู่สถานที่ใหม่ใหญ่กว่าเก่าในเนื้อที่ถึง ๒๕ ไร่ ในอาณาเขต

นครชิคาโกแล้ว ยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดศาลาอเนกประสงค์ที่วัดนั้นสร้างขึ้น และได้รับพระราชทานนามว่า "ศาลาเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ซึ่งรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยได้รับเข้าไว้ในโครงการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนม-พรรษา ๕ รอบ

ต่อมาได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ไปทรงประกอบพิธียกฉัตรถวาย "พระพุทธมงคล" พระพุทธปฏิมาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมหา-มงคลวโรกาส ๗๒ พรรษา ที่สมเด็จบรมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีเททองหล่อ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๔๓ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดพุทธาวาส นครฮิวสตัน รัฐเท็กซัส ซึ่งเป็นวัดที่พระพรหมวชิรญาณเป็นประธานก่อสร้างอีกแห่งหนึ่ง พร้อมกับทรงประกอบพิธีเปิดหน้าบันอุโบสถในพระนามาภิไธยย่อ ส.ก. ที่วัดนั้นด้วย เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๕

สำหรับในประเทศไทย สมเด็จบรมบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพรหมวชิรญาณ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดจักรวรรดิราชาวาสหลายครั้ง กับได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดยางน้อย ตำบลก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นชาติภูมิของพระพรหมวชิรญาณ พร้อมกับพระราชทานโครงการศิลปาชีพในพระองค์เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในภูมิภาคนั้น เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โครงการศิลปาชีพในพระองค์อยู่ในความดูแลของพระพรหมวชิรญาณนับแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกจากนั้น ยังทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมโครงการศิลปาชีพฯ ดังกล่าว พร้อมกับทรงพระกรุณาประกอบพิธียกช่อฟ้าอุโบสถวัดยางน้อย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม

ต่อมาเมื่อพระพรหมวชิรญาณ ได้รับพระบัญชาจากพระเดช-พระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา-ปริณายก ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดยานนาวา โดยย้ายมาอยู่ประจำ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ แล้ว สมเด็จบรมบพิตรยังได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์ที่วัดยานนาวาอีกหลายครั้ง

โดยปรารภพระราชจริยาในสมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถทั้งในส่วนทั่วไป ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาและด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อทวยราษฎร์ และในส่วนเฉพาะ ที่ได้ทรงมีพระเมตตานุทัยโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวโรกาสทรงบำเพ็ญพระ-ราชกุศลในหลายวาระที่ได้อัญเชิญเสด็จนั้น วัดยานนาวาจึงได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ" เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์สามหมวด ที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์อันเป็นแหล่งแห่งพระธรรมวินัย พร้อมทั้งบรรจุไว้ซึ่งเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา

"พุทธพจน์" คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรม-ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ที่ได้ทรงกล่าวสั่งสอน คือได้ตรัสแสดงธรรมและทรงบัญญัติวินัยไว้

พระพุทธพจน์ เท่าที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ได้ มีอยู่ในพระไตรปิฎก บุคคลใดต้องการรู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสอะไรไว้อย่างไรหรือไม่ บุคคลนั้นจึงต้องค้นหาในพระไตรปิฎก

อนึ่ง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเสด็จดับขันธปริ-นิพพาน ได้ตรัสว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ
เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.–
ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยใด เราแสดงแล้ว

บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น
จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เรา
ล่วงลับไป

เนื่องจากพระพุทธพจน์ ที่ทรงแสดงธรรมบัญญัติวินัยไว้นั้น อยู่ในพระไตรปิฎก ดังนั้น จึงถือว่าพระไตรปิฎกเป็นที่ธำรงสถิตของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะประกาศพระพุทธศาสนาแทนพระพุทธองค์ เป็นที่อันถือว่าพุทธศาสนิกชนยังสามารถเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาของตน และเป็นเครื่องยืนยันความยังดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกมีความสำคัญสูงสุดดังนี้ จึงเป็นหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลัก คือถือพระพุทธศาสนาตามธรรมวินัยอันปรากฏด้วยพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกนั้น

โดยนัยนี้ พระไตรปิฎกจึงเป็นหลักฐานอ้างอิงขั้นสุดท้ายและสูงสุด ที่ชาวพุทธได้ใช้เป็นมาตรฐานที่ตรวจสอบหรือเป็นเกณฑ์ตัดสินว่า คำกล่าว คำสอน ความเชื่อ หรือการปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นของพระพุทธศาสนาจริงหรือไม่ กับทั้งถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของพุทธบริษัท ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาและรักษาไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

"พระไตรปิฎก" ที่กล่าวในที่นี้ หมายถึงพระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นประมวลบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมที่สุด ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด เท่าที่มีมาถึงปัจจุบัน

เป็นที่น่ายินดีว่า เวลานี้ พุทธศาสนิกชนในต่างถิ่นต่างแดนต่างนิกาย นอกจากรู้และยอมรับกันทั่วไปว่า พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแหล่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมและครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดแล้ว แม้ยังถือว่าตนมีคำสอนส่วนที่สูงพิเศษเหนือขึ้นไป แต่ได้มีแนวโน้มหันมาถือว่า พุทธศาสนิกชน ไม่ว่าในถิ่นแดนหรือนิกายใด จะต้องหรือควรจะศึกษาพระไตรปิฎกบาลีเป็นพื้นฐาน เพื่อเข้าถึงคำสั่ง

สอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระไตรปิฎกบาลีเถรวาทนั้น ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาทุกสาขานิกาย แม้แต่ในมหายานที่ประกอบด้วยอาจารยวาทแห่งยุคสมัยต่างๆ อันแตกแยกกระจายกันไปมากมาย มาตั้งอยู่บนฐานร่วมอันหนึ่งอันเดียวกัน*

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกบาลีนั้นเป็นคัมภีร์ใหญ่ มีปริมาณแห่งเนื้อหามากมายอย่างยิ่ง ดังที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยเป็นเล่มหนังสือมีจำนวนถึง ๔๕ เล่ม นับได้เกินกว่า ๒๐,๐๐๐ หน้า ยากนักหนาที่จะมีผู้ใดรู้ได้ทั่วถ้วน หรือได้อ่านแม้เพียงส่วนหนึ่ง จึงปรากฏว่า แม้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อย่างในประเทศไทยนี้จำนวนมาก เข้าไม่ถึง และแม้แต่ไม่รู้จักพระไตรปิฎก

ดังได้กล่าวแล้วว่า ถ้าปรารถนาจะดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาไว้ให้ยั่งยืน พุทธบริษัทจะต้องศึกษาและต้องรักษาพระไตรปิฎกไว้ให้ได้ ดังนั้น จึงจะต้องเพียรพยายามหาทางที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเข้าถึงพระไตรปิฎก หรือมีโอกาสรู้จักพระไตรปิฎก อย่างน้อยพอให้เกิดมีศรัทธาที่เป็นญาณสัมปยุต

วิธีการอันสำคัญที่จะให้สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวนั้น คือท่านผู้รู้ช่วยเลือกสรรพระสูตร ข้อความ และคาถาภาษิตต่างๆ จากพระไตรปิฎกมาให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้อ่านได้ศึกษา แม้คราวละเล็กน้อยค่อยทยอยไปโดยลำดับ

ในวิธีการเช่นว่านี้ การปฏิบัติอย่างเป็นหลักฐานที่สุด ได้แก่การเล่าสรุปและเลือกสรรเนื้อความในพระไตรปิฎกนั้นมาแสดงตามลำดับ

---

* หนังสือของท่านผู้รู้ฝ่ายมหายาน ซึ่งน่าอ่าน สำหรับผู้ที่สนใจใคร่รู้เรื่องนี้ ที่เด่นเล่มหนึ่งคือ Kogen Mizuno, **Buddhist Sutras** (Tokyo: Kosei Pubishing Co., ๑๙๘๒), pp.๓๐-๓๔; ๔๓๐-๔๓๓. อนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการแปลพระไตรปิฎกบาลีเป็นภาษาญี่ปุ่นเสร็จแล้ว (ที่ลงท้ายว่า พ.ศ. ๒๕๒๔)

คัมภีร์จนครบถ้วนทั้งหมด ดุจทำพระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนขึ้นมา

การที่วัดยานนาวา โดยกุศลปณิธานของท่านเจ้าคุณพระพรหมวชิรญาณ ได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ขึ้นนี้ เป็นสัมฤทธิการอันจะให้บรรลุผลที่หมายอย่างประเสริฐนั้น

โครงการนี้ ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขนาดย่อม ชุดหนึ่งๆ จำนวน ๑๘ เล่มเล็ก อันเป็นฉบับย่อหรือฉบับองค์แทน ของพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่มีจำนวนชุดละ ๔๕ เล่มขนาดใหญ่ ดังนั้น จึงช่วยให้ผู้เริ่มศึกษาหรือผู้มีเวลาจำกัด สามารถเข้าถึงแหล่งแห่งพระธรรมวินัยได้โดยไม่ยากนัก

งานแห่งโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ นี้ เห็นได้ง่ายว่าเป็นงานที่ยากยิ่งนัก จะสำเร็จมิได้หากมิใช่เพราะอาศัยทั้ง *วิริยะ* คือความพากเพียรมุ่งแน่วที่ต่อเนื่องมั่นคงตลอดกาลเวลายาวนาน และทั้ง *ปัญญา* คือความรู้ความเข้าใจทั้งด้านพระธรรมวินัยและภาษาบาลี พร้อมทั้งวิชาการร่วมสมัย กับทั้งความฉลาดสามารถที่จะจำแนกแยกแยะจัดตั้งวางระบบลำดับหมวดหมู่ เป็นต้น แต่ที่เป็นมูลฐานสำคัญลึกซึ้งที่สุด คือความมีน้ำใจรักต่อพระพุทธศาสนา และมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนด้วยศรัทธาและฉันทะอันแรงกล้า

ด้วยเหตุดังกล่าวมา บุญกิริยาของ อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ จึงเป็นมหากุศลที่ควรแก่การชื่นชมสดุดีอย่างยอดยิ่ง

ผลงานนั้น แสดงให้เห็นว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ ซึ่งเป็นเปรียญธรรม ผู้ได้เล่าเรียนมาในระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และเป็นศาสนศาสตรบัณฑิต ผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย แม้จะได้ไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการสมัยใหม่จบปริญญาชั้นสูงจากต่างประเทศมาแล้วด้วย ก็ได้นำเรี่ยวแรงความเพียรและสติปัญญาของตน มาใช้ในการทำงานที่เป็นแกนเป็นฐานของพระพุทธศาสนาอย่างเต็ม

กำลังความสามารถ

จึงควรจะกล่าวย้ำเน้นไว้เป็นที่สังเกตอันสำคัญ โดยพึงถือได้ว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น นั้น เป็นนิทัศนะแห่งการสัมฤทธิ์จุดหมายของสถาบันปริยัติศึกษาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มุ่งให้นิสิตเล่าเรียนแตกฉานซ่ำซองในพระธรรมวินัยเป็นหลักและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่และร่วมสมัยเป็นเครื่องแวดล้อม แล้วสำเร็จเป็นบัณฑิตผู้ใฝ่ใจและสามารถใช้วิทยาการแวดล้อมนั้น เป็นเครื่องมือที่จะนำพระธรรมวินัยออกสื่อสารสำแดงให้โลกประจักษ์ในคุณค่าของพระพุทธศาสนธรรมโดยรู้เข้าใจ ได้ศรัทธา และสามารถนำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมอย่างสมสมัย

งานจัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ นอกจากสื่อความหมายในวงกว้าง ที่จะนำพระธรรมวินัยออกเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกแล้ว ในวงใกล้ ก็ช่วยแนะนำแนวทางและเสริมกำลังย้ำเตือนความคิดแก่บัณฑิตแห่งสถาบันอุดมศึกษาในพระพุทธศาสนา ที่จะบำเพ็ญกิจกรณียให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์แห่งสถาบันการศึกษาของตน

ดังได้กล่าวข้างต้น พระไตรปิฎกบาลีเป็นจุดร่วมของความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และกำลังขยายวงออกไปที่จะเป็นจุดร่วมของพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั่วทุกนิกายในโลก แต่ด้วยเหตุว่าพระไตร-ปิฎกบาลีนั้นมีขนาดใหญ่มหึมา คนทั่วไปแทบไม่มีโอกาสเข้าถึง และคนจำนวนมากไม่รู้จักเลย ความเป็นจุดร่วมนั้น จึงยากที่จะเริ่มเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นจริงอย่างนั้น

บัดนี้ งานมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อันเป็นจุดกำเนิดแห่งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" นี้ ได้ทำให้พระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนสำหรับผู้เริ่มศึกษาเกิดมีขึ้นแล้ว และจะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย ควรจะเป็นนิมิตหมายว่า ได้ถึงวาระเป็นจุดเริ่มแห่งการก้าวสู่ความเป็นจริง แห่งการมีจุดร่วมอันเป็นสากลของพุทธศาสนิกชนทั่วทั้งมวลดังได้กล่าวมา

"พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้า-สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ"นี้ เป็นมหาธรรมทานบุญกิริยา อันเป็นนิมิตหมายแห่งพระราชศรัทธา และพระบรมราชูปถัมภ์ ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ต่อพระบวรพุทธศาสนา ที่ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระราชจริยาที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแก่ปวงประชาราษฎร

ด้วยเดชานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัย และโดยผลแห่งพระราช-กุศลธรรมทานาทิจริยา ขอสมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม-ราชินีนาถ จงทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ เสด็จสถิตสถาพรในพระสิริราชสมบัติ คู่พระบารมีในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชธรรมิกมหา-ราชาธิราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง กับทั้งขอให้มวลประชานิกร ภายใต้ฉัตร-ชัยแห่งพระบารมี จงเจริญงอกงามด้วยประโยชน์สุข และทั่วทั้งพระราช-อาณาจักรร่มเย็นชื่นบานเกษมศานต์สถาพร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)*

---

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ "อารยางกูร" ปยุตฺโต) ป.ธ.๙. พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) วัดญาณเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม (อนุโมทนกถานี้ มอบให้ ณ วันที่ ๖ มิถุนายน 2548)

คำนิยม
พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย และเป็นเบ้าหลอมจิตวิญญาณวิถีชีวิตไทยให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์สำคัญทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชนชาติไทยตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา การศึกษาพระไตรปิฎกจึงมีความจำเป็นสำหรับชาวพุทธและเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้เข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องแท้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยส่วนรวม

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นหนึ่งในโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ เป็นพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา มีเนื้อหาที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจในพุทธธรรมและสาระคำสอนที่เป็นแก่นแท้ได้ง่ายขึ้น

สะดวกต่อการศึกษาและเหมาะสมกับประชาชนทุกระดับ เป็นพระไตร-ปิฎกอีกชุดหนึ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสถาพรในประเทศไทยและในสังคมโลกสืบไป

ผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าพระไตรปิฎกชุดนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้ศึกษาและทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งให้ทุกคนตั้งมั่นกระทำความดี เพื่อความสุขความเจริญงอกงามทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมตลอดไป

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)*

นายกรัฐมนตรี

---

* พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีคนที่ 23 ของไทย (9 มี.ค. 2544-19 ก.ย. 2549) ประธานอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547. ลงนามอนุมัติเห็นชอบโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เฉลิมพระเกียรติฯ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2547 (คำนิยมนี้ มอบให้ ณ วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2548)

คำโสมนัส
นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยมีมาเป็นลำดับ สมัยแรกๆ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่องจำสอบทานสืบต่อกันมาด้วยปากเปล่าที่เรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมาได้มีการจารึกเป็นอักษรบาลี จัดหมวดหมู่คำสอนเป็นชุดพระคัมภีร์ (ปิฎก) ๓ ชุด เรียกว่า พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกประกอบด้วย ๑. พระวินัยปิฎก เนื้อหาว่าด้วยวินัยสงฆ์และระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ ของภิกษุและภิกษุณี ๒. พระสุตตันตปิฎก เนื้อหาว่าด้วยพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก รวมถึงคติธรรมต่างๆ ของบุคคลในสมัยพุทธกาล มีเรื่องราวเหตุการณ์สะท้อนข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ในสมัยพุทธกาลเชื่อมโยงอยู่ในคำสอน ๓. พระอภิธรรมปิฎก เนื้อหาว่าด้วยสภาวธรรมของรูป จิต และเจตสิกล้วนๆ มีลักษณะเป็นวิชาการอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แจ่มชัดขึ้น

การจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มขึ้นที่ประเทศลังกาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ (ราว พ.ศ. ๔๓๓-๔๕๐) ประเทศไทยมีการจารึกพระไตรปิฎกลงใบลานครั้งแรกที่เมืองเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ.

๒๐๒๐ และเริ่มมีการพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรกที่กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๕ (เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖) โดยปริวรรตจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย ได้พระไตรปิฎก ๓๙ เล่มหนังสือในการพิมพ์ครั้งแรก ๑.๐๐๐ ชุด. พิมพ์จบบริบูรณ์ทั้ง ๔๕ เล่มในสมัยรัชกาลที่ ๗ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓)

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้เอง ได้มีการส่งไปเผยแพร่ในต่างประเทศ ทำให้มีผู้พยายามอ่านอักษรไทยเพื่อจะได้อ่านพระไตรปิฎกฉบับนี้ได้ พระเถระชาวเยอรมันในลังการูปหนึ่ง คือพระนยานติโลก ได้เขียนยกย่องพระไตรปิฎกของไทยฉบับนี้ว่า มีความสมบูรณ์กว่าฉบับที่พิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์(P.T.S.) ในประเทศอังกฤษเป็นอันมาก

โดยที่พระไตรปิฎกฉบับดังกล่าว เกิดจากพระราชทรัพย์บริจาคของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และเงินบริจาคโดยเสด็จในพระราชกุศลของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทวยราษฎร์ชาวสยามทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ประชุมชำระพระไตรปิฎกครั้งนั้น จึงขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนั้นว่า"สยามรฏฐสฺส เตปิฏกำ" ซึ่งมีชื่อเป็นไทยว่า "พระไตรปิฎกสยามรัฐ" อันหมายถึงพระไตรปิฎกฉบับของประเทศไทย

การมีพระไตรปิฎกของประเทศครั้งนั้น มีแต่ฉบับภาษาบาลี ผู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาของพระไตรปิฎกยังจำกัดวงผู้อ่านเข้าใจความในพระไตรปิฎกอยู่นั่นเอง เพราะคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นภาษาของพระอริยเจ้า ซึ่งเต็มไปด้วยอรรถและพยัญชนะอันพิเศษ ผู้ศึกษาจะต้องอาศัยคัมภีร์ไขความไขศัพท์เป็นเครื่องมือที่จำเป็น หาไม่แล้วก็ยากที่จะเข้าใจความได้ หรือถ้าคิดว่าเข้าใจ ก็อาจจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้โดยง่าย

ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีหนังสือแนวพระไตรปิฎกฉบับเรียบเรียงโดยท่านผู้รู้ ให้เห็นอยู่ประปราย แต่ก็ทำได้เป็นบางส่วนบางตอน ที่ทำได้ครอบคลุมเนื้อหาของพระไตรปิฎกมากกว่าทุกฉบับ คือหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับ

สำหรับประชาชน" โดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ แต่ก็ทำในรูปสรุปความพอได้เป็นแนวทางสืบค้น บางช่วงตอนก็แจ้งไว้แต่เพียงชื่อหมวดหมู่ (เช่น หมวดสังยุตตนิกาย ในฉบับบาลีมี ๕ เล่ม ก็แจ้งชื่อหมวดหมู่ให้จบใน ๕ หน้า เป็นต้น) ทั้งนี้ เป็นเพราะข้อจำกัดด้านการจัดพิมพ์ กระนั้นก็นับเป็นอุปการคุณอันใหญ่หลวงที่ผลงานดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญในการนำพาผู้คนให้ได้สัมผัสพระไตรปิฎกที่พอจะทำความเข้าใจได้สวนหนึ่ง

และหนังสือพระไตรปิฎกฉบับนั้นเอง ได้จุดประกายให้เกิดโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ขึ้นมา โดยเริ่มงานกันเงียบๆ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ เป็นต้นมา

หนังสือพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ อุบัติขึ้นในห้วงเวลาที่พระไตรปิฎกมีเครื่องมือให้ศึกษาเข้าใจได้มากขึ้น มีท่านผู้รู้ฝากคำอธิบายภาษาธรรมไว้มากขึ้น มีคอมพิวเตอร์ช่วยงานอีกทางหนึ่ง จึงสามารถสร้างระบบเนื้อหาสนองความต้องการได้มากขึ้นอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะผลงานหนังสือชุดนี้คือ เป็นหนังสือสำหรับให้ชาวบ้านทั่วไปอ่านได้ ขณะเดียวกันก็ให้เป็นหนังสือสำหรับวงการนักเรียน นักศึกษา ครูบาอาจารย์ ใช้ประกอบการเรียนการสอนและการศึกษาค้นคว้าได้ จึงได้จัดทำระบบสารบัญ ดรรชนี และนามานุกรม ไว้ละเอียดเป็นพิเศษ จัดทำระบบให้อิงกับพระไตรปิฎกบาลีอย่างเคร่งครัด ให้สามารถใช้อ้างอิงและสอบทานเนื้อหาได้โดยตลอด

เป็นโอกาสประจวบเหมาะที่งานหนังสือชุดนี้ขับเคลื่อนอยู่ในบรรยากาศอันเป็นมหามงคลของประเทศ คือบรรยากาศแห่งการเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นพระคุณอย่างยิ่งที่ "คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗" ได้มีมติเห็นชอบรับหนังสือ

"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เป็นหนังสือที่ระลึกร่วมเฉลิมพระเกียรติฯ และอนุญาตให้พิมพ์ตราสัญลักษณ์ของงานเฉลิมพระเกียรติฯ บนปกหนังสือ

เป็นบุญหาที่สุดมิได้ ที่ได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมร่วมเทิดพระ-เกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ องค์มหาอุบาสิกาแห่งแผ่นดิน ในวโรกาสอันพิเศษยิ่งนี้ ด้วยงานอันเป็นธรรมบูชาครั้งนี้

(นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง)*

บรรณาธิการบริหาร

---

* สุขพัฒน์ ทองเพ็ง ป.ธ.6. ศน.บ., M.A., ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์, อดีตที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร(2548-2549), ผู้ก่อตั้ง "สำนักพิมพ์โพธิเนตร" เพื่อดำเนินงานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา และบริหารโครงการในตำแหน่ง "บรรณาธิการบริหาร"

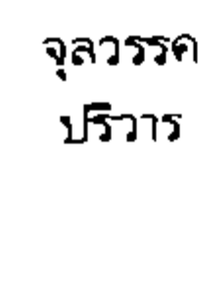
หนังสือ"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เรียบเรียงตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ) 45 เล่ม โดยการสรุปเนื้อหาให้เป็นที่เข้าใจง่าย, โดยการแสดงประเด็นเนื้อหาให้เห็นชัดขึ้น, โดยการขยายความ-เสริมความในส่วนที่เข้าใจได้ยาก หรือที่มีข้อมูลน่าสนใจทางวิชาการ, และโดยการเก็บรวบเนื้อหาเข้าด้วยกันในส่วนที่เป็นคำกล่าวซ้ำๆ จึงกลายเป็นหนังสือชุดจำนวน 18 เล่ม มีระบบเนื้อหาสำหรับให้ตรวจสอบเทียบเคียงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลีโดยตลอด

เพื่อให้รู้ว่า พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ในแต่ละเล่มมีเนื้อหาอะไรบ้าง และเป็นเนื้อหาของพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)เล่มไหนบ้าง จึงได้จัดทำตารางแสดงเนื้อหาของพระไตรปิฎกทั้ง 2 ชุด ให้สามารถใช้เทียบเคียงกันเล่มต่อเล่มตามลำดับ

ตารางเทียบเคียง

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)

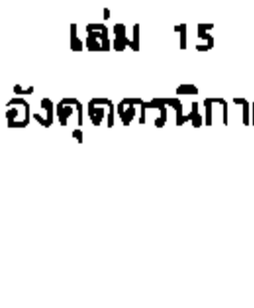
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา 4 เล่ม พระวินัยปิฎก	พระไตรปิฎกบาลี 8 เล่ม	อักษรย่อ	เนื้อหา	ภาคผนวก(ไตร.รศ.)
		วินย.		• อักษรย่อสำหรับพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาคือ"ไตร.รศ."
เล่ม 1 มหาวิภังค์ (ภาค 1-2)	เล่ม 1 มหาวิภังค์	วิ.มหาวิ.	สิกขาบทของภิกษุ(227 สิกขาบท) : ปาราชิก 4-สังฆาทิเสส 13-อนิยต 2	วิธีอ่านภาษาบาลีอักษรไทย-เทียบพยัญชนะบาลีกับอักษรโรมัน-บาลีอักษรไทยในอดีต-สถานที่ทรงจำพรรษาใน 45 พรรษา-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง
	เล่ม 2 มหาวิภังค์		นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30-ปาจิตตีย์ 92	
 เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ภาค 2 ต่อ) ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค (ภาค 1)	เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ต่อ)		ปาฏิเทสนียะ 4-เสขิยะ 75-อธิกรณสมถะ 4	
	เล่ม 3 ภิกขุนีวิภังค์	วิ.ภิกฺขุนี.	สิกขาบทของภิกษุณี (311 สิกขาบท)	ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง : พระไตรปิฎกสยามรัฐ-พระไตรปิฎกภาษาไทย-พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
	เล่ม 4 มหาวรรค	วิ.มหาวคฺ.	มหาขันธกะ : พุทธประวัติตอนต้น: อุปัชฌาย์-อาจารย์: บรรพชา-อุปสมบท	
 เล่ม 3 มหาวรรค (ภาค 1 ต่อ)	เล่ม 4 มหาวรรค (ต่อ)		มหาขันธกะ(ต่อ) : อันตรายิกธัมมกถา อุโปสถขันธกะ : การทำอุโบสถของภิกษุ วัสสูปนายิกาขันธกะ : เข้าพรรษา-ออกพรรษา ปวารณาขันธกะ : การปวารณาของภิกษุ	แสดงแผนที่ชมพูทวีป-แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม : สมุดข่อยเรื่องสีมากถา

	เล่ม 5 มหาวรรค (ต่อ)		จัมมขันธกะ : รองเท้า-หนังสัตว์ เป็นต้น เภสัชชขันธกะ : ยารักษาโรค กฐินขันธกะ : ผ้ากฐิน จัมเปยยขันธกะ : หลักการพิจารณาในสังฆกรรม โกสัมพิขันธกะ : ความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพี	
 เล่ม 4 จุลวรรค ปริวาร	**เล่ม 6** จุลวรรค	วิ.จุล.	กัมมขันธกะ : สังฆกรรมเกี่ยวกับการลงโทษภิกษุ ปาริวาสิกขันธกะ : การอยู่ปริวาส สมุจจยขันธกะ : วิธีออกจากอาบัติ สมถขันธกะ : วิธีระงับอธิกรณ์	
	เล่ม 7 จุลวรรค (ต่อ)		ขุททกวัตถุขันธกะ : เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ เสนาสนขันธกะ : ที่อยู่อาศัยของภิกษุ สังฆเภทขันธกะ : พระเทวทัตทำสังฆเภท วัตตขันธกะ : วัตร(ระเบียบปฏิบัติ)ต่างๆ ของภิกษุ ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ : การสวด-การฟังปาฏิโมกข์ ภิกขุนีขันธกะ : เรื่องเกี่ยวกับภิกษุณี ปัญจสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 1 สัตตสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 2	แนะนำคัมภีร์ "สมันตปาสาทิกา" (อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก โดยพระพุทธโฆส)
	เล่ม 8 ปริวาร	วิ.ปริวาร.	ภาคผนวกของพระวินัยปิฎก	
12 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 25 เล่ม		สุ.ตนฺ.		
 เล่ม 5 ทีฆนิกาย	**เล่ม 9** สีลขันธวรรค	ที.สี.	พรหมชาลสูตร-สามัญญผลสูตร-อัมพัฏฐสูตร-โสณทัณฑสูตร-กูฏทันตสูตร-มหาลิสูตร-โปฏฐปาทสูตร-สุภสูตร-เกวัฏฏสูตร-โลหิจจสูตร-เตวิชชสูตร	แนะนำคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎก-บัญชีชื่อและผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา

	เล่ม 10 มหาวรรค	ที.ม.	มหาปทานสูตร-มหานิทานสูตร-มหาปรินิพพานสูตร-มหาสุทัสสนสูตร-ชนวสภสูตร-มหาโควินทสูตร-มหาสมยสูตร-สักกปัญหสูตร	แห่งพระสุตตันตปิฎก
เล่ม 6 ทีฆนิกาย (ต่อ)	เล่ม 10 ทีฆนิกาย : -มหาวรรค(ต่อ)		มหาสติปัฏฐานสูตร-ปายาสิราชัญญสูตร	แนะนำบทสวด "อาฏานาฏิยปริตร"-ตารางแสดงจำนวนพระปริตร(ทั้งเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน)
	เล่ม 11 ทีฆนิกาย : -ปาฏิกวรรค	ที.ปา.	ปาฏิกสูตร-อุทุมพริกสูตร-จักกวัตติสูตร-อัคคัญญสูตร-สัมปสาทนียสูตร-ปาสาทิกสูตร-ลักขณสูตร-สิงคาลกสูตร-อาฏานาฏิยสูตร-สังคีติสูตร-ทสุตตรสูตร	
เล่ม 7 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์	ม.มู.	มูลปริยายวรรค(10 พระสูตร)-สีหนาทวรรค(10 พระสูตร)-โอปัมมวรรค(10 พระสูตร)-มหายมกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบายเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ-ลำดับกาลแห่งเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
เล่ม 8 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์ (ต่อ) เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์	ม.มู. ม.ม.	จูฬยมกวรรค(10 พระสูตร) คหปติสูตร(10 พระสูตร)-ภิกขุวรรค(10 พระสูตร)-ปริพาชกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบาย"เวทนา"
เล่ม 9 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์ (ต่อ)		ราชวรรค(10 พระสูตร)-พราหมณวรรค(10 พระสูตร)	เรื่อง"องคุลิมาล"ในอรรถกถา

	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์	ม.อุ.	เทวทหวรรค(10 พระสูตร)-อนุปทวรรค (10 พระสูตร)	* อีก 4 พระสูตร ในอนุปทวรรคลันไปอยู่ ใน ไตร.รส. เล่ม 10
 เล่ม 10 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์ (ต่อ)		อนุปทวรรค(อีก 4 พระสูตร)-สุญญตวรรค(10พระสูตร)-วิภังควรรค(12 พระสูตร)-สฬายตนวรรค(10 พระสูตร)	พุทธประวัติ ในอรรถกถา
 เล่ม 11 สังยุตตนิกาย	เล่ม 15 สังยุตตนิกาย : -สคาถวรรค	ส.ส.	เทวตาสังยุตต์(8วรรค)-เทวปุตตสังยุตต์(3วรรค)-โกสลสังยุตต์(3 วรรค)-มารสังยุตต์(3 วรรค)-ภิกขุนีสังยุตต์(1 วรรค)-พรหมสังยุตต์(2วรรค)-พราหมณสังยุตต์(2วรรค)-วังคีสสังยุตต์(1วรรค)-วนสังยุตต์(1วรรค)-ยักขสังยุตต์(1 วรรค)-สักกสังยุตต์(3 วรรค)	เรื่องฤดูกาล ในชมพูทวีป-ปัพพโตปมคาถา และธชัคคปริตร (พร้อมคำแปล)
 เล่ม 12 สังยุตตนิกาย	เล่ม 16 สังยุตตนิกาย : -นิทานวรรค	ส.นิ.	อภิสมยสังยุตต์(10 วรรค)-ธาตุสังยุตต์(4วรรค)-อนมตัคคสังยุตต์(2 วรรค)-กัสสปสังยุตต์(1 วรรค)-ลาภสักการสังยุตต์(4 วรรค)-ราหุลสังยุตต์(1 วรรค)-ลักขณสังยุตต์(2 วรรค)-โอปัมมสังยุตต์(1 วรรค)-ภิกขุสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค	ส.ข.	ขันธสังยุตต์ : มูลปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : มัชฌิมปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : จุลปัณณาสก์(5 วรรค)	

	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค (อีก 12 สังยุตต์)		ราธสังยุตต์(2วรรค)-ทิฏฐิสังยุตต์(4 วรรค)-โอกันตสังยุตต์(1วรรค)-อุปปาทสังยุตต์(1วรรค)-กิเลสสังยุตต์(1วรรค)-สาริปุตตสังยุตต์(1วรรค)-นาคสังยุตต์(1วรรค)-สุปัณณสังยุตต์(1วรรค)-คันธัพพกายสังยุตต์(1วรรค)-วลาหกสังยุตต์(1 วรรค)-วัจฉโคตตสังยุตต์(1วรรค)-สมาธิสังยุตต์(1วรรค)	
เล่ม 13 สังยุตตนิกาย	เล่ม 18 สังยุตตนิกาย : -สฬายตนวรรค	ส.สฬ.	สฬายตนสังยุตต์ : ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์ (5วรรค)-ตติยปัณณาสก์ (5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4 วรรค)-เวทนาสังยุตต์(3วรรค)-มาตุคามสังยุตต์(2วรรค)-ชัมพุขาทกสังยุตต์(1วรรค)-สามัณฑกสังยุตต์(1วรรค)-โมคคัลลานสังยุตต์(1วรรค)-คามณิสังยุตต์(1วรรค)-อสังขตสังยุตต์(2วรรค)-อัพยากตสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 19 สังยุตตนิกาย : -มหาวารวรรค	ส.ม.	มัคคสังยุตต์(13วรรค)-โพชฌังคสังยุตต์(7วรรค)-สติปัฏฐานสังยุตต์(6วรรค)-อินทริยสังยุตต์(8วรรค)-สัมมัปปธานสังยุตต์-พลสังยุตต์-อิทธิปาทสังยุตต์(4วรรค)-อนุรุทธสังยุตต์(2วรรค)-ฌานสังยุตต์-อานาปานสังยุตต์(2วรรค)-โสตาปัตติสังยุตต์(7วรรค)-สัจจสังยุตต์(7 วรรค)	
เล่ม 14 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 20 อังคุตตรนิกาย : -เอกนิบาต	องฺ.เอก.	ว่าด้วยธรรมชุดต่างๆ 2 ชุด-ว่าด้วยกุศลธรรมต่างๆ	เรื่องเมืองมถุรา(มถุรา)กับพุทธศาสนา
	-ทุกนิบาต	องฺ.ทุก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5 วรรค)	
	-ติกนิบาต	องฺ.ติก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์	

			(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 21 อังคุตตรนิกาย : -จตุกกนิบาต	องฺ.จตุก.	ปฐมปัณณาสก์(4วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต	องฺ.ปญฺจก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต (ต่อ)		จตุตถปัณณาสก์(5วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(5วรรค)	
	-ฉักกนิบาต	องฺ.ฉกฺก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(4 วรรค)	
 เล่ม 15 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 23 อังคุตตรนิกาย : -สัตตกนิบาต	องฺ.สตฺตก.	(7 วรรค)	
	-อัฏฐกนิบาต	องฺ.อฏฺฐก.	(7 วรรค)	
	-นวกนิบาต	องฺ.นวก.	(5 วรรค)	
	เล่ม 24 อังคุตตรนิกาย : -ทสกนิบาต	องฺ.ทสก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(2วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(1วรรค)	
	-เอกาทสกนิบาต	องฺ.เอกาทส.	(2 วรรค)	
 เล่ม 16 ขุททกนิกาย	เล่ม 25 ขุททกนิกาย : -ขุททกปาฐะ	ขุ.ขุ.	บทสวด-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตกะ-สุตตนิบาต	
	เล่ม 26 ขุททกนิกาย : -วิมานวัตถุ	ขุ.วิมาน.	อิตถีวิมานวัตถุ-ปุริสวิมานวัตถุ	

-เปตวัตถุ	ขุ.เปต.	(4 วรรค)
-เถรคาถา	ขุ.เถร.	จัดลำดับเนื้อหาตามจำนวนชุดคาถา ตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 60 คาถา และ มหาคาถา
-เถรีคาถา	ขุ.เถรี.	มีชุดคาถาตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 30 คาถา และ มหาคาถา
เล่ม 27 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 1)	ขุ.ชา.	ว่าด้วยพระโพธิสัตว์ใน 550 พระชาติ
เล่ม 28 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 2)		ปัญญาสนิบาต-สัฏฐินิบาต-สัตตตินิบาต-อสีตินิบาต-มหานิบาต(มหาทศชาติ 10 ชาดก)
เล่ม 29 ขุททกนิกาย : -มหานิทเทส	ขุ.ม.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในอัฏฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 30 ขุททกนิกาย : -จูฬนิทเทส	ขุ.จู.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในปารายนวรรคและอุรควรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 31 ขุททกนิกาย : -ปฏิสัมภิทามรรค	ขุ.ปฏิ.	คำอธิบายของพระสารีบุตรมี 3 วรรค คือ 1. มหาวรรค 2. ยุคนัทธวรรค 3. ปัญญาวรรค
เล่ม 32 ขุททกนิกาย : -อปทาน (ภาค 1)	ขุ.อป.	ประวัติแห่งจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า, พระปัจเจกพุทธเจ้า, และพระสาวกของพระพุทธเจ้า
เล่ม 33 ขุททกนิกาย : -อปทาน(ภาค 2)		ประวัติของพระอรหันต์(พระเถระ 151 เรื่อง พระเถรี 40 เรื่อง)
-พุทธวังสะ	ขุ.พุทธ.	พุทธประวัติของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ ในเชิงเปรียบเทียบกัน-เรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ
-จริยาปิฎก	ขุ.จริยา.	พุทธจริยาในการบำเพ็ญบารมี 10 ของพระพุทธเจ้า

 เล่ม 17 ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ	เล่ม 34 ธัมมสังคณี	อภิ.ส.	มาติกา(หัวข้อธรรมที่เป็นแม่บท)-จิตตุปปาทกัณฑ์(การเกิดขึ้นของจิต)-รูปกัณฑ์(อธิบายเรื่องรูป)-นิกเขปกัณฑ์(อธิบายมาติกา)	แนะนำคัมภีร์เพื่อศึกษาเพิ่มเติม : อรรถกถาแห่งพระอภิธรรมปิฎก, คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี
	เล่ม 35 วิภังค์	อภิ.วิ.	ขันธวิภังค์-อายตนวิภังค์-ธาตุวิภังค์-สัจจวิภังค์-ปัจจยาการวิภังค์-สติปัฏฐานวิภังค์-อิทธิบาทวิภังค์-โพชฌังควิภังค์-ฌานวิภังค์-อัปปมัญญาวิภังค์-ญาณวิภังค์-ขุททกวัตถุวิภังค์-ธัมมหทยวิภังค์	
	เล่ม 36 ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ	อภิ.ธา. อภิ.ปุ.	อธิบายเรื่องขันธ์-อายตนะ-ธาตุ การบัญญัติชื่อเรียกธรรมและบุคคลเพื่อให้รู้ความหมายของธรรม	
	เล่ม 37 กถาวัตถุ	อภิ.ก.	แก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆ โดยพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ มี 219 หัวข้อ	
 เล่ม 18 ยมก ปัฏฐาน กรรมฐาน	เล่ม 38 ยมก(ภาค 1)	อภิ.ย.	มูลยมก-ขันธยมก-ธาตุยมก-สัจจยมก-สังขารยมก-อนุสยยมก	โคตรภูญาณ-ประวัติพระพุทธโฆส-พระอภิธรรมปิฎกในทัศนะของพระพุทธโฆส-พุทธทาสภิกขุ อธิบายปรมัตถธรรม
	เล่ม 39 ยมก(ภาค 2)		จิตตยมก-ธัมมยมก-อินทริยยมก	
	เล่ม 40-41-42-43-44-45 ปัฏฐาน	อภิ.ป.	อธิบายปัจจัย 24 ที่เป็นเหตุให้เกิดธรรมทั้งหลาย เรื่องกรรมฐาน	

ข้อสังเกต: ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ(45 เล่ม) มีเนื้อหาตรงกัน เมื่อเห็นเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับหนึ่ง ก็สามารถเลิบค้นไปถึงเนื้อหาในอีกฉบับหนึ่งได้ ส่วนในช่อง"ภาคผนวก"(ด้านขวาสุด) คือเนื้อหาความรู้พิเศษที่บรรจุไว้ท้ายเล่มของพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาแต่ละเล่ม

พระสุตตันตปิฎกเล่ม 4

มัชฌิมนิกาย

ฉบับบาลี เล่ม 12

มูลปัณณาสก์

ฉบับบาลี เล่ม 13

มัชฌิมปัณณาสก์

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

ศึกษาและจัดทำโดย

อุทัย บุญเย็น

ป.ธ. 8, พ.ม., ศน.บ. (ศาสนา-ปรัชญา), M.A. (Pol.Sc.).

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand in Publication Data
อุทัย บุญเย็น
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา--พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โพธิเนตร, 2550.
18 เล่มชุด.
1. พระไตรปิฎก. I. ชื่อเรื่อง.
294.318
ISBN 974-7384-40-6 (ปกแข็ง)

พิมพ์ครั้งที่ 1/2548 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)
พิมพ์ครั้งที่ 2/2550 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)

● **สงวนสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537** ●

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย
บริษัท สำนักพิมพ์โพธิเนตร จำกัด
47 ถนนระนอง 2 แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพ 10300
โทรศัพท์ : 0-2668-6700, 0-2668-6701, 0-2243-1842, 0-2243-4066
โทรสาร : 0-2243-0638 E-mail : bodhinet@dictaphone.co.th

ที่ปรึกษา

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สุนทร ณ รังษี
ราชบัณฑิต

บรรณาธิการบริหาร

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

ผู้จัดการ

นางสมศรี ทองเพ็ง

ขอนอมบูชาพระคุณ

นักปราชญ์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้
ให้งานหนังสือชุดนี้ได้อิงอาศัยอยู่ตลอดเวลา
คือ

พระพุทธโฆสและพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย
ผู้แต่ง-แปลคัมภีร์อรรถกถาและอธิบายความแห่งพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ผู้ทรงรจนา วินัยมุข, นวโกวาท, ธรรมวิภาค, ธรรมวิจารณ์, สมถกัมมัฏฐาน, วิปัสสนากัมมัฏฐาน, พุทธประวัติ, บาลีไวยากรณ์, และอื่นๆ

ท่านพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)
พระมหาเถระนักปฏิบัติและนักปราชญ์แห่งสวนโมกขพลาราม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ผู้เรียบเรียงหนังสือพุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, และอื่นๆ

• T.W. RHYS DAVIDS • C.A.F.RHYS DAVIDS
และคณะ
นักปราชญ์ทางบาลีแห่งสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali Text Society, London)

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ
ผู้จัดทำพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
ผู้ให้แนวทางการศึกษาพระไตรปิฎกแก่ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้โดยตรง

คำนิยม

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 อาจารย์อุทัย บุญเย็น ได้มาปรารภที่จะจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย จนสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้กับชีวิตประจำวันได้โดยเน้นให้เป็นตำราทางวิชาการสำหรับสถานศึกษาทั่วไป

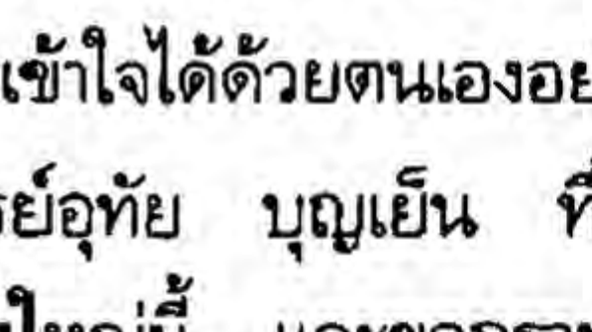
ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎกชุดนี้(จำนวน 18 เล่ม) มีภาพประกอบอยู่ประปราย ใช้สำนวนการเขียนที่เป็นปัจจุบัน เหมาะในการใช้ศึกษาค้นคว้า หรือหยิบมาอ่านเพลินๆ เพิ่มพูนสติปัญญา มิใช่เป็นเพียงคัมภีร์ที่เก็บไว้บูชาเช่นอดีตที่ผ่านมา

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา นอกจากบรรจุพระธรรมวินัย อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแล้ว คณะผู้จัดทำยังได้สอดแซมภาพที่แสดงข้อมูลทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธ-ศาสนาไว้ตามสมควร เป็นการยืนยันในความเป็นบุคคลเดินดินที่มีอยู่จริงของพระพุทธเจ้าในชมพูทวีป

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา ทำรูปเล่มสวยงาม กะทัดรัด เหมาะที่พระสงฆ์ ครูอาจารย์ จะถือเป็นตำราติดตัวเข้าไปในห้องเรียนในชั่วโมงศีลธรรมหรือในห้องบรรยายธรรม เป็นการสร้างความมั่นใจและความภูมิใจให้แก่ผู้เรียนหรือผู้ฟังว่า วันนี้ผู้สอนหรือผู้บรรยายได้ยึดพระไตรปิฎกอันเป็นคำสั่งสอนต้นแบบของพระพุทธเจ้าเมื่อ 2,500 ปีเศษมาแล้วเป็นหลัก และผู้ฟังหรือผู้เรียนก็ภูมิใจและมั่นใจได้ว่า เราได้เรียนและได้ฟังจากพระไตรปิฎกจริงๆ เป็นการป้องกันสัทธรรมปฏิรูป(คำสอนแอบแฝงแปลกปลอม)ที่อาจจะเกิดขึ้นจากผู้สอนหรือผู้บรรยายด้วย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นภิกษุสามเณรบวชใหม่ หรือนักเรียนนักศึกษาทั่วไป เมื่อได้อ่านและศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกชุดนี้ ย่อมจะเข้าใจได้ด้วยตนเองอย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณอาจารย์อุทัย บุญเย็น ที่ให้เกียรติและเปิดโอกาสให้ได้เข้าร่วมสร้างกุศลอันยิ่งใหญ่นี้ และขอกราบขอบพระคุณพระคุณเจ้าและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอีกหลายท่าน ที่เมตตาให้คำปรึกษา ทำให้งานเขียนและงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาสำเร็จออกสู่สายตาประชาชนในวงกว้างสืบไป

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

บรรณาธิการบริหาร

คำนำ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งที่ 2

งานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เริ่มขึ้นเมื่อปี 2543, ระหว่างจัดทำเนื้อหา ก็ทยอยพิมพ์เป็นเล่มออกมาด้วย พิมพ์เสร็จครบทั้ง 18 เล่มเมื่อต้นปี 2549 และเริ่มเปิดตัวเผยแพร่ออกไปตั้งแต่วันวิสาขบูชาในปีนั้น, เป็นที่น่าปลื้มใจว่า ได้เกิดกระแสตอบรับจากชาวพุทธเราเกินกว่าที่คาดหมาย เพราะยังไม่ถึงปี พระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งพิมพ์จำนวน 1,000 ชุด (นับจำนวนเล่มหนังสือได้ 18,000 เล่ม) ก็ทำท่าจะหมดลงแล้ว จึงต้องมีการพิมพ์ครั้งที่ 2 ไว้หนุนเนื่องต่อไป ไม่ให้ขาดตอน

ถึงวันนี้ จึงพอจะคาดหมายได้ว่า ความแพร่หลายของพระไตรปิฎกชุดนี้ จะเป็นไปตามคำกล่าวในอนุโมทนกถาของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวถึงพระไตรปิฎกชุดนี้ ตอนหนึ่งว่า "...จะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย..." ซึ่งเป็นนิมิตหมายอันดีสำหรับงานดำรงรักษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สถิตสถาพรยาวนานสืบไป

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 มีการปรับปรุงข้อบกพร่องใน 3 จุดใหญ่ๆ คือ 1. แก้ไขคำผิดและการใช้คำที่ชวนให้เกิดความคลุมเครือ ซึ่งมีอยู่ประปราย 2. เสริมความในส่วนที่ยังเข้าใจได้ยาก ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น (ภายใน

ปิฎกจบใน 2 เล่ม ซึ่งก็เป็นไปตามที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ส่วนพระสุตตันต-ปิฎก เดิมกำหนดให้จบใน 9 เล่ม แต่ในระหว่างที่ดำเนินงาน ได้พบว่าควรขยายเป็น 12 เล่ม เพื่อไม่ให้เกิดการรวบรัดตามข้อจำกัดของจำนวนเล่ม เมื่อขยายเป็น 12 เล่ม แนวทางการจัดทำพระสุตตันตปิฎกก็เป็นไปตามความตั้งใจเดิม คือสามารถเก็บร้อยเนื้อหาได้อย่างทั่วถึง ไม่ต้องเร่งรวบความหรือข้ามลัดเนื้อหาเพียงเพื่อให้จบในจำนวนเล่มที่กำหนดไว้ล่วงหน้าเท่านั้น การขยายจำนวนพระสุตตันตปิฎกดังกล่าวนี้ เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษายิ่งขึ้น เพราะจะได้สัมผัสอรรถรสแห่งพระสุตตันต-ปิฎกอย่างถ้วนทั่วนั่นเอง

คำนำในเล่ม 1 ของหนังสือชุดนี้ ได้กล่าวนำไว้แล้วดังนี้

พระไตรปิฎก เป็นพระคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา, ในฝ่ายเถรวาทสืบทอดมาด้วยภาษาบาลี (ภาษามคธ) ด้วยการจดจำสืบๆ กันมาก่อนจนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 5 คือ พ.ศ. 450 (บางแห่งว่า พ.ศ. 433) จึงมีการจดจารเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกาะลังกาในคราวสังคายนาครั้งที่ 5 กล่าวได้ว่าการสังคายนาซึ่งเป็นการชำระสอบทานพระธรรมวินัยมาโดยลำดับนั้นเอง เป็นที่มาของการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยให้เป็น 3 ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก อันรวมเรียกว่า "พระไตรปิฎก" ผู้ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า "พระสังคีติกาจารย์" ซึ่งไม่ใช่ผู้แต่ง, ผู้เขียน, หรือผู้อธิบายพระธรรมวินัย: พระสังคีติกาจารย์ คือพระเถระทั้งหลายที่ช่วยกันทำสังคายนาในแต่ละคราว ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรม-วินัยที่พระสาริบุตร, พระอานนท์, พระอุบาลี เป็นต้น จดจำไว้และทบทวน

เทียบเคียงกันไว้จนมีมติเป็นเอกฉันท์ว่าถูกต้องเป็นพระธรรมวินัยที่แท้จริงตรงกัน

ในการจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เป็นความพยายามที่จะทำพระไตรปิฎกซึ่งมีความยากโดยเนื้อหา, โดยภาษาบาลี, และโดยสำนวนแปล ให้พอเข้าใจได้สำหรับบุคคลทั่วไป พร้อมกันนั้นก็ต้องการรักษารูปแบบดั้งเดิมของพระไตรปิฎกไว้ให้มากที่สุด จึงหลีกเลี่ยงการก้าวล่วงไปตีความหรืออธิบายความด้วยความเห็นส่วนตัวในเรื่องที่เห็นว่ามีความลึกซึ้งทั้งหลาย อย่างมากก็เพียงยกเอาทัศนะของนักปราชญ์ที่น่าเชื่อถือมาสอดแทรกไว้ให้พิจารณากันเอาเอง งานนี้จึงไม่ใช่งานเขียนหรืองานเรียบเรียงเหมือนหนังสือทั่วไป หากแต่เป็นการศึกษาและจัดทำหนังสือขึ้นชุดหนึ่งเพื่อสื่อความหมายที่พอเข้าใจได้ของพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

ได้มีความพยายามในวงการชาวพุทธเพื่อถ่ายทอดพระไตรปิฎกให้เห็นสาระชวนอ่านและเป็นที่เข้าใจกันมากขึ้น แต่งานด้านนี้ก็มักจะทำในรูปย่อความให้สั้น และคัดสรรเฉพาะข้อความที่เห็นว่าน่าสนใจ ละข้ามเนื้อหาที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นอันมาก ซึ่งเป็นไปตามความมุ่งหมายของผู้จัดทำ, ส่วนงานพระไตรปิฎกชุดนี้ เห็นว่าแก่นสารของพระไตรปิฎกนั้นน่าสนใจ น่าศึกษาน่ารู้ไปทั้งหมดทั้งสิ้น จึงพยายามเก็บรายละเอียดโดยลำดับ เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษารู้ว่าในพระไตรปิฎกทุกข้อทุกหน้านั้นมีอะไรบ้าง นี่คือคุณลักษณะพิเศษของหนังสือชุดนี้ (ยกเว้นภาคพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมุ่งให้ผู้ศึกษาเห็นแนวทางที่จะสำรวจเนื้อหาปรมัตถธรรมตามกำลังสติปัญญากันต่อไป)

ขอชี้ให้เห็นลักษณะงานจัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งมีอยู่ดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหา เป็นการถอดความ, สรุปประเด็น, และขยายความเท่าที่จำเป็น โดยอิงคัมภีร์และตำราวิชาการต่างๆ, แม้จะมุ่งย่อความให้กระชับเข้าใจง่าย แต่ก็พยายามเก็บรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ไว้ด้วย เพื่อให้เป็นข้อมูลทางวิชาการ, คำศัพท์หรือข้อธรรมใดที่เข้าใจได้ยาก ได้พยายามกำกับไว้ด้วยศัพท์บาลีและคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของผู้รู้ทางยุโรป เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีทางวิเคราะห์และพิจารณาด้วยตนเอง

2. คำว่า "พระไตรปิฎก" ในงานนี้หมายถึงพระไตรปิฎกฉบับบาลีของนิกายเถรวาท และหมายถึงเฉพาะฉบับบาลีอักษรไทยจำนวน 45 เล่ม (ทั้งฉบับสยามรัฐ, ฉบับหลวง, และ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ไม่รวมถึงคัมภีร์อีก 3 เล่ม คือ เนตติปกรณ์, เปฏโกปเทสปกรณ์, และมิลินทปัญหา (ซึ่งชาวพุทธพม่านับรวมเป็นพระไตรปิฎกด้วย) และถ้ามีการใช้คำว่า "พระบาลี" ในหนังสือชุดนี้ ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงพระไตรปิฎก 45 เล่มนั้น

3. คัมภีร์และตำราที่ใช้อ้างอิง ได้ระบุชื่อไว้ทันทีที่อ้างอิงถึง (ไม่ได้ทำเป็นเชิงอรรถ) และมักจะระบุไว้ด้วยอักษรย่อ ถ้าต้องการรู้ชื่อเต็ม ให้ดูที่หน้าบอกอักษรย่อประจำเล่ม, และเนื่องจากมุ่งแนะนำคัมภีร์และตำราที่อ้างอิงเป็นสำคัญ จึงไม่ได้วางรูปแหล่งอ้างอิงอย่างบรรณานุกรมที่เป็นสากล คำว่า"อรรถกถา"ที่อ้างไว้ มักจะไม่ระบุชื่อคัมภีร์ ขอให้เข้าใจว่าเป็นอรรถกถาของแต่ละปิฎกหรือแต่ละพระสูตรนั่นเอง ซึ่งได้แจ้งไว้ในภาคผนวกท้ายพระวินัยปิฎกเล่ม 4, ท้ายพระสุตตันตปิฎกเล่ม 1, และท้ายพระอภิธรรมปิฎกเล่ม 1

4. คำอ่านสำหรับชื่อเฉพาะและศัพท์ธรรมะทั้งหลาย เป็นปัญหาแก่ผู้

ไม่คุ้นเคยกับภาษาบาลี จึงได้แนะนำวิธีอ่านคำบาลีไว้ด้วยในภาคผนวกท้ายเล่ม 1. การสะกดคำ ได้พยายามยึดหลักการของราชบัณฑิตยสถาน แต่ก็มีศัพท์เป็นจำนวนมากที่เห็นว่าน่าจะคงรูปแบบบาลีไว้ ขอให้ถือว่าเป็นศัพท์เฉพาะ (technical term) ของพระไตรปิฎก

5. ภาพถ่าย, ภาพวาด, แผนภูมิ, และแผนที่ ที่นำมาประกอบเนื้อหาอยู่ประปราย ได้รวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ต้องการให้เป็นข้อมูลประกอบทางวิชาการให้เห็นความเชื่อความเลื่อมใส และพอให้เกิดจินตนาการเท่านั้น

6. เลขข้อในวงเล็บ ได้ระบุไว้ตามพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ซึ่งในบางวงเล็บมีหลายเลขข้อรวมกัน บางเลขข้อก็ข้ามไปเมื่อเห็นว่าเนื้อหาของข้อนั้นๆ ได้สรุปประเด็นไว้แล้ว. ถ้าต้องการสืบค้นหรือเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์โดยมหามกุฏฯ (หรือฉบับสยามรัฐ) ให้ใช้เลขข้อในวงเล็บเป็นแนวทาง โปรดอย่าเทียบเคียงด้วยชื่อเรื่องซึ่งตั้งขึ้นใหม่ทั้งสิ้น (ในฉบับบาลีไม่มีชื่อเรื่องย่อย)

7. ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ได้น้อมจิตถ่อมตนอยู่เสมอว่าเป็นผู้ศึกษา มิใช่ผู้รู้หรือผู้เข้าถึงธรรมเหนือกว่าผู้อ่านทั่วไป จึงพยายามแสดงมติ, หลักฐาน, และข้อมูลในเชิงวิชาการ เท่าที่จะสืบค้นได้ มิอาจเอื้อมที่จะชี้ผิดชี้ถูกด้วยความรู้สึกนึกคิดส่วนตน แต่ก็คาดหวังว่าผู้อ่านจะเกิดดุลยพินิจตามสมควร, ในการนี้ จำเป็นต้องมีการสอดแทรกคำอธิบายและทัศนะที่ได้พบเข้าแบบเฉพาะหน้า ซึ่งอาจจะดูกระจัดกระจาย ขาดการสังเคราะห์ให้เป็นเอกภาพ, ภาคผนวกในหนังสือแต่ละเล่มก็เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเดียวกัน มุ่งให้เป็นการสะสมเรื่องน่ารู้ทางวิชาการเป็นสำคัญ

8. เกร็ดน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎกในแง่มุมต่างๆ ไม่รวมกล่าวไว้ในเล่มเดียวกัน จะกระจัดกระจายอยู่ในภาคผนวกของทุกเล่ม เพื่อให้ผู้อ่านเก็บสะสมไว้พิจารณาเพิ่มเติม เพราะเห็นว่า "ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก" ในหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน"ของท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ มีความแจ่มแจ้งชัดเจนพอแล้ว

9. งานพระไตรปิฎกชุดนี้ แม้จะมีเนื้อหาจบลงเป็นส่วนๆ ตามจำนวนเล่มและตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลี แต่มีการอ้างถึงกันระหว่างเล่ม และตัดความซ้ำที่กล่าวถึงแล้วในเล่มต้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์หรือถ้อยคำสำนวนใดที่เคยให้ความหมายไว้แล้ว ก็ได้หลีกเลี่ยงการให้ความหมายซ้ำอีก หนังสือชุดนี้จึงมุ่งให้มีการจำหน่ายเป็นชุดเพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ศึกษาเอง

10. วิธีร้อยเรียงเนื้อหาแต่ละปิฎก คำนึงถึงผู้อ่านเป็นหลัก : *พระวินัยปิฎก*-เน้นให้อ่านเข้าใจเพื่อประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทได้ และให้สอดคล้องกับแนวอธิบายในหนังสือ'วินัยมุข"ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนวนแปลสิกขาบทได้พยายามรักษาสำนวนของหนังสือวินัยมุขและหนังสือนวโกวาท ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรมของคณะสงฆ์, *พระสุตตันตปิฎก*-เน้นเก็บรายละเอียดทุกแง่ทุกมุม และพิถีพิถันเป็นพิเศษในการแปลและถอดความในส่วนที่เป็นพุทธวจนะ จำเป็นต้องแทรกเสริมคำบาลีและภาษาแปลของชาวยุโรปไว้ด้วย เพื่อประกอบการพิจารณาของผู้อ่าน, ส่วน *พระอภิธรรมปิฎก* -เน้นให้เห็นเนื้อหากว้างๆ รวมๆ ในลักษณะสรุปใจความ ให้รู้ว่าปรมัตถธรรมคืออะไร และพระอภิธรรมปิฎกบรรจุเรื่องอะไรไว้บ้าง

11. คำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระพุทธเจ้าและพระราชาทั้งหลาย ไม่ได้เคร่งครัดอย่างที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ของไทย เช่นคำว่า "กราบทูล" และ "ทูล". ใช้พอให้รู้ว่าเป็นราชาศัพท์ พอให้รู้ว่าเป็นการพูดกับพระพุทธเจ้าและพระราชาเท่านั้น ราชาศัพท์บางคำเป็นที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป ก็ใช้คำสามัญแทน เช่น "ปฤษฎางค์" ใช้คำว่า "หลัง", "ฉายา" ใช้คำว่า "เงา" เป็นต้น

12. การกล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์และเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดา, มาร พรหม ฯลฯ ในพระไตรปิฎก หนังสือชุดนี้มองในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์จริงทั้งสิ้น ให้อยู่ในวิสัยสติปัญญาและศรัทธาของผู้ศึกษา แต่เรื่องราวเช่นนั้นก็จะไม่เน้นหนักยิ่งไปกว่าสาระของพระธรรมวินัย

13. คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีความลาด-ลุ่ม-ลึกตามลำดับ คือ เข้าใจได้ง่ายก็มี พอเข้าใจได้ก็มี เข้าใจได้ยาก หรือยากอย่างยิ่งที่จะเข้าใจก็มี, ส่วนที่พอเข้าใจได้นั้น ยังพอจะพินิจพิเคราะห์ด้วยความรู้ทางวิชาการได้ แต่ก็ยังอาจคลาดเคลื่อนได้อยู่นั่นเอง, ส่วนที่ยากจะเข้าใจนั้นอาจจะเกิดจากความยากของภาษา หรืออาจจะเกิดจากความยากของคำสอนจริงๆ ซึ่งความยากนั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยความคิดนึกตรึกตรองธรรมดา, และความแหลมคมทางวิชาการก็อาจเจาะเข้าไม่ถึง เพราะเป็นเรื่องของการเข้าถึงด้วยการปฏิบัติทางจิต ในส่วนนี้จำเป็นต้องรักษาสำนวนแปลไว้ก่อน

การจัดทำหนังสือชุดนี้ แม้จะได้ทุ่มเทความวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่งในการศึกษาและร้อยเรียงเนื้อหาแล้ว แต่ก็คงจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องได้ไม่น้อย ขอน้อมรับไว้ศึกษาปรับปรุงต่อไป และขอบันทึกไว้เป็นเกียรติ

สำหรับความพิถีพิถันของฝ่ายจัดแต่งหน้าหนังสือและทำดรรชนี-นามานุกรม คือ *คุณอนุวัฒน์ หลอดศิริ, คุณสมจิตร หลอดศิริ, คุณธณัฐศิลป์ ดีใจ* แห่งโปรคอมกราฟฟิกไว้ ณ ที่นี้

งานพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จะอุบัติขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่ได้รับแรงศรัทธาและแรงบันดาลใจของ **ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง** (ศาสนศาสตร-ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์) ผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วยังใฝ่ใจในทางธรรมอย่างมั่นคง และงานนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้แน่นอน ถ้าหากไม่อยู่ในยุคสมัยที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ช่วยกันศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าสืบๆ กันมา แล้วถ่ายทอดเป็นคัมภีร์-เป็นหนังสือให้ศึกษาใคร่ครวญตามได้ บุญกุศลอันจะพึงเกิดมีจากงานนี้ ขอน้อมอุทิศแด่ทุกท่านผู้มีส่วนสำคัญดังกล่าว จงทั่วถึง เทอญ

อุทัย บุญเย็น*

ผู้ศึกษาและจัดทำ

---

* อุทัย บุญเย็น เกิดปี 2493, อดีต "ชาโนทโยภิกขุ" วัดบวรมงคล (สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร), สำเร็จการศึกษา ป.ธ.8, พ.ม., ศน.บ.(ศาสนา-ปรัชญา), M.A.(รัฐศาสตร์), เจ้าของนามปากกา "**สร้อยรวงข้าว**", เป็นผู้ศึกษา-เรียงร้อย และจัดทำหนังสือชุด "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" (18 เล่มชุด) ตั้งแต่ต้นปี 2543 ถึงต้นปี 2549

สารบัญค้นเรื่อง

หน้า

มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ (ต่อจากเล่ม 7) 1

จูฬยมกวรรค 2

สาเลยยกสูตร 2-8 , ทรงอธิบายทุจริต 3 - สุจริต 3 2-5, หวังอะไรก็สมหวังถ้าประพฤติดี 5-8, เทวโลก 26 ชั้น 6-8.

มหาเวทัลลสูตร 10-20, คนทรามปัญญากับคนมีปัญญาวัดกันด้วยอะไร 10-11, ปัญหาเรื่องวิญญาณ เวทนา สัญญา และปัญญา 11-12, ความแตกต่างระหว่างมโนวิญญาณกับปัญญา 12-13, ปัญหา

เกี่ยวกับสัมมาทิฐิ 13-14. อะไรทำให้เกิดอีกในภพใหม่ 14. ใจ (มโน) ทำหน้าที่รู้อารมณ์ของอินทรีย์ 5 14-15. ความแตกต่างระหว่างผู้เข้านิโรธสมาบัติกับคนตาย 15-16. ปัญหาเรื่องเจโตวิมุตติ 16-20.
จูฬเวทัลลสูตร 20-30. ภิกษุณีธัมมทินนากับอุบาสกวิสาขะ 20-22. สักกายะหมายถึงอุปาทานขันธ์ 5 23. อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ 23-24. อธิบายเรื่องสักกายทิฐิ 24. อริยมรรคกับไตรสิกขา 24-25. วิธีเข้าสมาธิและสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ 25-27. เวทนา(ความรู้สึก)กับกิเลสและฌาน 27-29. ธรรมที่ตรงกันข้ามกันและเท่าเทียมกัน 29-30. ทรงยกย่องธัมมทินนาว่ามีปัญญายิ่งใหญ่ 30.
จูฬธัมมสมาทานสูตร 31-34. ผลของการประพฤติธรรมที่แตกต่างกัน 31-32. หมกมุ่นกามเป็นสุขเพื่อทุกข์ 32-33. ชีเปลือยทรมานตนก็เป็นทุกข์เปล่า 33. ทุกข์เพื่อให้พรหมจรรย์บริสุทธิ์ หวังสุขได้.
มหาธัมมสมาทานสูตร 35-39. ความไม่สมหวังเกิดจากอะไร 35-36. ถือปฏิบัติอย่างผู้รู้กับผู้ไม่รู้ มีผลต่างกัน 36-37. ความประพฤติที่จัดเป็นธรรม-สมาทาน 4 37-38. ทรงอุปมาให้เห็นธรรมสมาทาน 4 ชัดขึ้น 38-39.
วีมังสกสูตร 40-42. วิธีตรวจสอบ (จับผิด) พระ-

พุทธองค์ 40-41. ทรงยืนยันความดีในพระองค์ว่ามีพร้อม 42. ศรัทธาของอริยสาวกไม่มีครสั่นคลอนได้ 42.
โกสัมพิยสูตร 43-49,. ประวัติวัดสำคัญในโกสัมพี 43-45, ภิกษุชาวโกสัมพีวิวาทบาดหมางกัน 45-46, สาราณียธรรม - วิธีสร้างความเคารพรักและสามัคคี 46-47, สาราณียธรรมในแวดวงอริยสาวก 47-49.
พรหมนิมันตนสูตร 49-54, มิจฉาทิฐิของพวกพรหม 50-51, มารเข้าสิงพรหมขัดขวางพระพุทธองค์ 51, ทรงแสดงฤทธิ์เหนือวิสัยของพรหม 52-53, มารทูลขอให้เลิกแสดงธรรม 53-54.
มารตัชชนียสูตร 55-59, มารเข้าท้องพระมหาโมค-คัลลานะ 55-56, พระมหาโมคคัลลานะเคยเกิดเป็นมาร 56-57. วิธีปฏิบัติธรรมเพื่อเอาชนะมาร 58, พระมหาโมคคัลลานะเคยตกนรกนับหมื่นปี 58-59.

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ 60

คหปติวรรค 61

กันทรกสูตร 61-67, คฤหัสถ์ก็เจริญสติปัฏฐานได้ 62-63, บุคคล 4 ประเภท 63-64, ใครบ้างที่จัดว่าเป็นบุคคล 4 ประเภท 64-67 พิธีบูชายัญ 65-67.

อัฏฐกนาครสูตร 68-71. พระอานนท์อธิบายสมถะและวิปัสสนา 69. การเจริญวิปัสสนาในฌาน (สมถะ) 69-71.
เสขปฏิปทาสูตร 71-74. พระอานนท์แสดงธรรมแทนพระพุทธองค์ 71-72. เสขปฏิปทา 6 อย่าง (จรณะ 15) 72-73. วิชชาเกิดขึ้นในจตุตถฌาน 73-74. ความหมายของวิชชาจรณสัมปันโน 74.
โปตลิยสูตร 75-82. อังคุตตราปะ คือแคว้นอังคะ 75-77. คฤหบดีทำตัวเป็นผู้สละแล้ว 77-78. การตัดขาดของพระอริยเจ้าคือละบาปอกุศล 78-79. อุปมาโทษ 7 อย่างของกาม 79-82.
ชีวกสูตร 82-86. โจมตีพระพุทธองค์เรื่องเสวยเนื้อ 84. การฉันอาหารของภิกษุ 84-85. บาป 5 อย่างในการฆ่าสัตว์ทำบุญเลี้ยงพระ 85-86.
อุปาลิวาทสูตร 86-96. คำสอนเรื่องกรรม (ของพุทธ) และทัณฑะ (ของนิครนถ์) 86-87. ศิษย์เอกนิครนถ์โต้วาทะกับพระพุทธองค์ 87-88. อุบาลีเข้ามุมอับเรื่องกายทัณฑ์ 89-90. อุบาลีแสดงตนเป็นอุบาสก 3 หน 90-91. อุบาลีได้ดวงตาเห็นธรรม (เป็นโสดาบัน) 91-92. อุบาลีเลิกต้อนรับ-เลิกทำบุญ กับนิครนถ์ 92-93. นิครนถ์ นาฏบุตร สูญเสียสาวกเอก 93-94. เปรียบคำสอนนิครนถ์เหมือนลูกลิงย้อมสี 95. นิครนถ์ นาฏ-

บุตรเสียใจจนกระอักเลือด 95-96.
กุกกุโรวาทสูตร 97-101, ประพฤติเป็นสัตว์ก็ไป
เกิดเป็นสัตว์ 97-98, ทรงอธิบายกรรมดำ-กรรมขาว
98-100, เสนียะได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ 101.
อภัยราชกุมารสูตร 102-106, แผนแยบยลของ
นิครนถ์ นาฏบุตร 102-104, แผนนิครนถ์ นาฏ-
บุตรล้มเหลว 104-105, การตอบปัญหาด้วยพุทธ-
ปฏิภาณ 105-106.
พหุเวทนิยสูตร 107-110, ไม่ลงรอยกันในเรื่อง
จำนวนเวทนา 107-108, เวทนาจำแนกได้หลาย
ลักษณะ 108, ประมวลเวทนาที่เป็นสุข 108-109,
สุขที่อยู่เหนือเวทนา 109-110.
อปัณณกสูตร 110-116, ธรรมที่ประพฤติแล้ว
ไม่ผิดแน่ 110-111, โทษที่เห็นผิดว่าโลกหน้าไม่มี
111-112, ผลดีสำหรับผู้เชื่อว่าโลกหน้ามี 112-113,
อกิริยทิฐิ-อเหตุกทิฐิ 113-114, เชื่อว่ามีพรหม ดี
กว่าเชื่อว่าไม่มี 114, เชื่อว่านิพพานมีจริงดีกว่าไม่
เชื่อ 114-116.

ภิกขุวรรค 117

จูฬราหุโลวาทสูตร 117-121, ธรรมะในขันน้ำและ
กระจกเงา 118-119, พูดโกหกกันเล่นก็เสียความ
เป็นสมณะ 119-120, วิธีพิจารณาการกระทำทาง

กายวาจาใจของตน 120-121.
มหาราหุโลวาทสูตร 122-128, ทรงสอนพระราหุลระหว่างทางเสด็จบิณฑบาต 122-123, การฝึกจิตให้มั่นคงเสมอธาตุ 5 123-124, ธรรมคู่ปรับกิเลส 6 อย่าง 124-125, ทรงสอนวิธีเจริญอานาปานสติ 125-128.
จูฬมาลุงกยโอวาทสูตร 129-132, เร่งเร้าให้ทรงตอบเรื่องโลกและเรื่องตายแล้วเกิด 129-130, ทรงแสดงธรรมเพื่อการประพฤติพรหมจรรย์เป็นหลัก 130-131, เรื่องอะไรที่ทรงตอบและไม่ทรงตอบ 131-132.
มหามาลุงกยโอวาทสูตร 133-136, เด็กแบเบาะมีกิเลสหรือไม่ 133-134, ทรงอธิบายโอรัมภาคิยสังโยชน์พร้อมวิธีละ 135, รูปฌาน 4 - อรูปฌาน 3 คือมัคคปฏิปทา 136.
ภัททาลิสูตร 137-148, ประโยชน์ของการฉันอาหารหนเดียว 138, ทรงยกโทษแก่พระภัททาลิ 138-143, อริยบุคคลประเภทต่างๆ 140-143, ศีล (สิกขาบท) มีผลต่อการเจริญสมาธิ 144, การปฏิบัติต่อภิกษุผู้ต้องอาบัติ 5 ประเภท 144-146, สิกขาบทมากขึ้น พระอรหันต์มีน้อยลง 146-147, เปรียบเทียบคุณสมบัติของพระอรหันต์กับม้าอาชาไนย 147-148.

ลฑุกิโกปมสูตร 149-155, เดิมทีภิกษุฉันอาหาร 3 มื้อ 149-151, ความผิดเล็กน้อยก็ใหญ่หลวงสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม 151-153, สุขที่ควรกลัวและไม่ควรกลัว 154, ความหวั่นไหวในรูปฌาน 4 154-155, ที่สุดทรงสอนให้ละฌานทั้งหมด 155.
จาตุมสูตร 156-160, ทรงขับไล่ภิกษุพูดกันเสียงดัง 156-157, ทรงเอาธุระปกครองสงฆ์ร่วมกับพระเถระ 158 -159, ภัยทำลายภิกษุ (ผู้บวชใหม่) 159-160.
นฬกปานสูตร 161-164, ภิกษุต้องมุ่งบำเพ็ญให้ได้ฌาน 161-163, ละชั่วได้แล้วแต่ก็ต้องเว้นชั่ว 163, เหตุที่ทรงบอกภพที่เกิดของสาวก 163-164.
โคลิสสานิสูตร 165-168, คุณสมบัติที่ดีของพระธุดงค์อยู่ป่า 166-167, พระธุดงค์อยู่ป่าควรหมั่นเพียรในอภิธรรม-อภิวินัย 167-168.
กีฏาคิริสูตร 169-176, การฉันอาหารในเวลาวิกาล 169-171, ทรงให้งดเว้นการฉันอาหารในเวลากลางคืน 171-172, ทั้งคุณและโทษเกิดขึ้นได้ในเวทนาทั้ง 3 172-173, อรหัตตผลไม่ได้เกิดปุบปับพรวดเดียว 174-175, สาวกคือเครื่องวัดความเป็นศาสดาอย่างหนึ่ง 175-176.

ปริพาชกวรรค 177

จูฬวัจฉโคตตสูตร 177-182, สัพพัญญูไม่ใช่รู้เห็น

ทุกอย่างในทุกขณะจิต 179-180, สัพพัญญุตญาณปรากฏเมื่อต้องการรู้เห็น 180-181, ไม่มีเดียรถีย์ไปเกิดในสวรรค์ 181-182.

อัคคิวัจฉโคตตสูตร 183-188, เรื่องที่ทรงสอนคือความเกิดดับของเบญจขันธ์ 183-184, พระอรหันต์นิพพานแล้วเกิดหรือไม่เกิดอีก 185-188.

มหาวัจฉโคตตสูตร 188-191, ทรงย่อคำสอนตามคำทูลขอของวัจฉโคตต์ 188-189, พุทธบริษัทได้บรรลุธรรมทั่วถึงกัน 189, วัจฉโคตต์ทูลขอบรรพชาอุปสมบท 189-190, วัจฉโคตต์ทูลรายงานการบรรลุธรรมของตนเอง 190-191, วัจฉโคตต์ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ 191.

ทีฆนขสูตร 192-197, ความคิดเห็นในทางลบกับทุกสิ่ง 193-194, ความคิดเห็นที่เป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทกัน 194-195, ทรงสอนให้พิจารณากายและเวทนา 195-195, พระสาริบุตรบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ 196-197.

มาคัณฑิยสูตร 197-207, สะดุดตาที่ประทับในโรงบูชาไฟ 197-198, สัมผัสแล้วจึงสำรวมระวังที่จิต 198-200, ทรงเล่าถึงกามสุขของพระองค์ก่อนผนวช 200, ทรงอุปมาให้เห็นความสุขที่ประณีตต่างกัน 210-202, สุขจากกามคุณเหมือนเกาแผลดัน 202-203, นิพพานของปุถุชนกับนิพพานของ

พระพุทธเจ้า 203-205, ทรงอธิบายนิพพานจนมาคัณฑิยะเข้าใจได้ 205-206, มาคัณฑิยะได้บรรพชาอุปสมบทและเป็นพระอรหันต์ 206-207.

สันทกสูตร 207-215, พระอานนท์แสดงธรรมแก่สันทกปริพาชก 207-208, ลัทธิที่ไม่ควรอาศัยประพฤติพรหมจรรย์ 208-211, พรหมจรรย์ (ศาสนา) ที่ไม่พึงปรารถนา 211-213, พรหมจรรย์ที่ดีต้องมีการบรรลุฌานและวิชชา 213, ภาวะหมดกิเลสของพระอรหันต์เป็นอย่างไร 213-214, สันทกะให้ลูกศิษย์ประพฤติธรรมในพระพุทธศาสนา 214-215.

มหาสกุลทายิสูตร 215-221, ศาสดาร่วมสมัยที่กรุงราชคฤห์ 215-216, พวกเดียรถีย์ไม่เคารพเชื่อฟังศาสดาของตน 216-217, พุทธสาวกเคารพย่าเกรงยิ่งในพระศาสดา 217-218, ภาพชวนเคารพบูชาพระพุทธองค์ที่สกุลทายีมองเห็น 218, สาวกที่ปฏิบัติเคร่งยิ่งกว่าพระพุทธองค์ก็มี 219-220, ทรงแจกแจงเหตุที่พระสาวกเคารพบูชาพระองค์ 220-221.

สมณมุณฑิกสูตร 222-229, ใครเอ่ย ไม่ชั่ว แต่ก็ไม่ใช่สมณะ? 223-225, ศีลมีทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล 225-226, ศีลที่เป็นอกุศลหมายถึงอะไร 226, ศีลที่เป็นกุศลหมายถึงอะไร 227, ความดำริ

(สังกัปปะ) เกิดจากสัญญา 227-228, ทุติยฌาน เป็นที่ดับความดำริฝ่ายกุศล 2258, พระอรหันต์ก็คือผู้เพียบพร้อมด้วยอเสขธรรม 228-229.

จูฬสกุลุทายิสูตร 230-237, นิครนถ์ นาฏบุตร อวดตนเป็นสัพพัญญู 230-231, ทรงแสดงธรรมในเรื่องที่ผู้ฟังพอหยั่งรู้ได้ 231-232, ทรงหักล้างคำสอนเรื่องความสุกสว่างของแสง 232-234, โลกแห่งความสุขอย่างเดียวมีอยู่ 234-235, ในจตุตถฌาน อยู่พูดคุยกับเทวดาได้ 235-236, พรหมจรรย์นี้ไม่ใช่เพื่อโลกที่มีแต่ความสุข 236, อยากบวชแต่ตัดใจไม่ได้ 236-237.

เวขณสสูตร 238-241,ระหว่างกามสุขกับกามัคคสุข 239, มีจิตใจซื่อตรงย่อมรู้ธรรมได้ 239-241.

ภาคผนวก 242

เวทนา 243-256, เปรียบเทียบความหมายของนามขันธ์ทั้ง 4 244-246, เวทนาจำแนกประเภทได้หลายลักษณะ 247 -249, เวทนาในปฏิจจสมุปบาท 249-250, อทุกขมสุขหรืออุเบกขาเวทนาคืออะไรแน่? 250-251, การพิจารณาเวทนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 251, เวทนาเกิดจากอะไรได้บ้าง 251-252, สุขที่เป็นเวทนาเป็นทุกข์ทั้งสิ้น 252-253, สุขใน นิโรธสมาบัติไม่เป็นเวทนา 253-255, เวทนา

ของปุถุชนกับของอริยบุคคลต่างกัน 255-256, เวทนาช่วยอธิบายภาวะแห่งนิพพานได้ทางหนึ่ง 256-259.

ดรรชนี 260

นามานุกรม 284

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

ถ่ายภาพบริเวณภายในโบราณสถานเชตวันมุมหนึ่ง 39
ภาพถ่ายโบราณสถานชีวกัมพวัน กรุงราชคฤห์ 83
ถ่ายภาพทัศนียภาพมุมหนึ่งก่อนเข้าสู่เมืองสาวัตถี 116
ถ่ายภาพทางเดินในโบราณสถานเชตวัน 128
ถ่ายภาพด้านหน้าพระคันธกุฎีในพระเชตวัน 132
ถ่ายภาพบนสะพานข้ามแม่น้ำโรหิณี 160
ถ่ายภาพบริเวณปากถ้ำสุกรขาตา ณ ภูเขาคิชฌกูฏ 194
ถ่ายภาพทัศนียภาพมุมหนึ่งในโบราณสถานเชตวัน 229
ถ่ายภาพมองจากยอดเขาเวภาระไปยังเวฬุวัน 237
ถ่ายภาพช่องประตูเข้าพระคันธกุฎีในพระเชตวัน 241

อักษรย่อที่ใช้ในเล่มนี้

องฺ. ติก. องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาต
ไตร. ปช. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน โดยสุชีพ ปุญญานุภาพ
พุ.ธ. หนังสือพุทธธรรม โดยพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ม.ม. มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก
ม.อุ. มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก
สํ.สฬ. สํยุตฺตนิกาย สฬายตนวคฺค
MLS. The Middle Length Sayings. (ของสมาคมบาลีปกรณ์ กรุงลอนดอน)

การอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาในพระสุตตันตปิฎก(ชุดนี้)ทุกเล่ม ถ้าระบุแต่เพียงว่า**"อรรถกถา"** โดยไม่มีชื่อของคัมภีร์ต่อท้าย ขอให้เข้าใจว่า หมายถึงอรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎกเล่มนั้นๆ (ดูภาคผนวกของเล่ม 5)

ระบบเนื้อหา

เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ผู้ใช้หนังสือชุดนี้

เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษาพระไตรปิฎก ได้ประโยชน์จาก"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" ชุดนี้ ขอแนะนำระบบเนื้อหาของงานที่จัดทำ ว่ามีอย่างไร ดังนี้

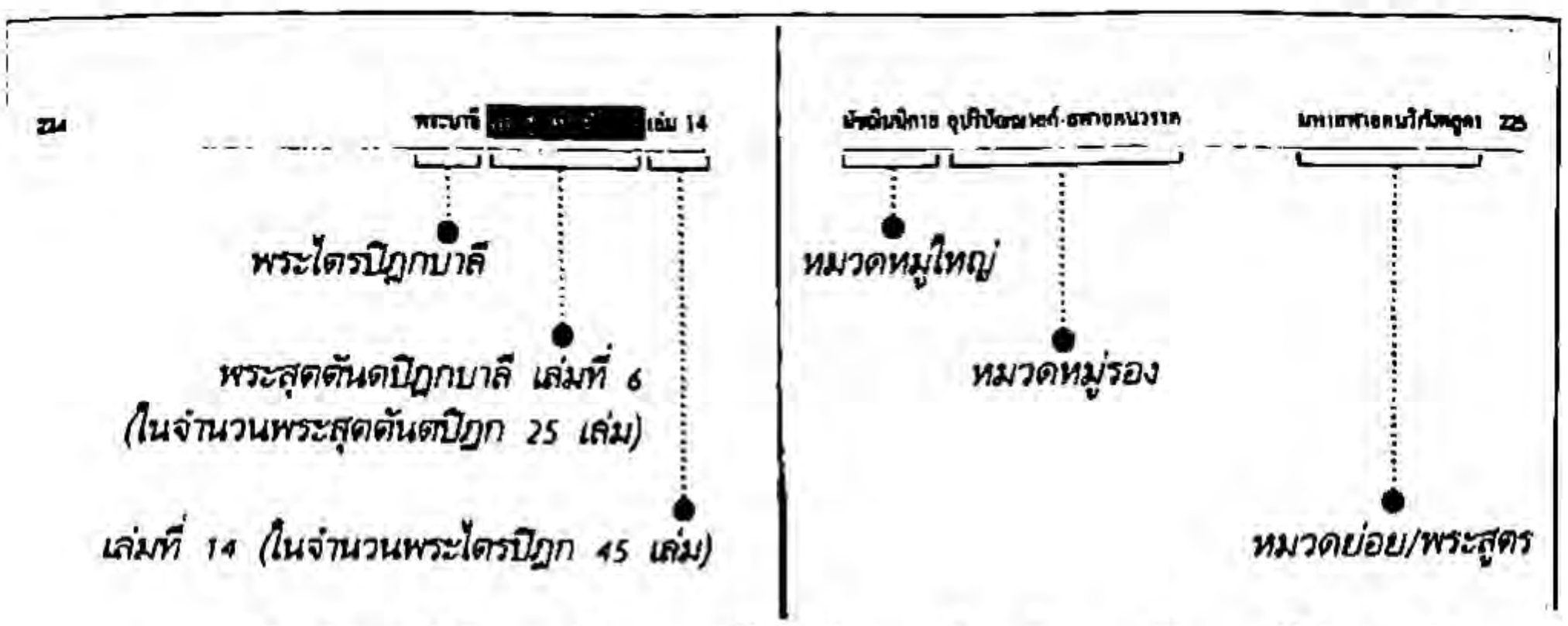
1. เนื้อหาโดยรวม ได้ร้อยเรียงความตามลำดับเล่มพระไตรปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลีของไทย). ในส่วนพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ทำในรูปเก็บความ-สรุปความ และเพิ่มเติมข้อมูลประปราย เพื่อเสริมความเข้าใจ. ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ได้เก็บรายละเอียดของเนื้อหามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ระบุเลขข้อประจำพระสูตรไว้ในวงเล็บโดยตลอด สามารถที่จะใช้ตรวจสอบเทียบเคียงกับฉบับบาลีได้ง่ายขึ้น

2. การบอกเล่มพระไตรปิฎกฉบับบาลี ทำไว้ 2 ส่วน ส่วนแรกอยู่หน้าแรกสุด(คือหน้าเปิดของเล่ม) ซึ่งนอกจากระบุว่าเป็น"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เล่มที่เท่าไรแล้ว ยังระบุว่าเป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก หรือพระอภิธรรมปิฎก(ฉบับบาลี) เล่มที่เท่าไรด้วย พร้อมกับบอกหมวดหมู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกนั้นว่ามีอะไรบ้าง

(30) ระบบเนื้อหา

ตัวอย่าง

หน้าซ้าย *หน้าขวา*

เป็นอันว่า ได้บอกที่มาของเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีไว้ทุกหน้า นอกเหนือจากที่ได้ระบุ"เลขข้อ"ในวงเล็บตรงตามพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)ไว้ส่วนหนึ่ง

3. เพื่อการค้นหาเรื่องราวหรือเนื้อหาที่ต้องการ ได้จัดทำระบบสารบัญอย่างละเอียด คือนอกจากบอกหมวดหมู่เนื้อหาและชื่อพระสูตรแล้ว ยังยกเอา"หัวเรื่อง"ที่ตั้งไว้ในเล่ม มาเรียงบอกหน้าไว้ด้วย ทำให้รู้ได้ว่า ในหมวดหมู่เนื้อหาหรือในพระสูตรหนึ่งๆ มีประเด็นอะไรบ้าง ประเด็นที่ตั้งเป็นหัวเรื่องนี้ เป็นบทสรุปเนื้อหาหรือคำสอนอยู่ในตัว ขอแนะนำให้เลือกที่จะอ่านเนื้อหาภายในเล่มจากสารบัญ ซึ่งเป็นการเริ่มจากความสนใจ ของตัวเองก่อน

4. อีกทางหนึ่งที่จะเข้าสู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกได้ตามต้องการ คือการสืบจากคำในดัชนีและนามานุกรม ซึ่งหนังสือชุดนี้ได้พยายามเก็บเรียงไว้ค่อนข้างละเอียดหยุมหยิมไปบ้าง ทั้งนี้ เป็นการทำไว้เผื่องานทางวิชาการที่จะเกิดตามมาอีก

มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์

จูฬยมกวรรค

สาเลยยกสูตร เวรัญชกสูตร มหาเวทัลลสูตร จูฬเวทัลลสูตร
จูฬธัมมสมาทานสูตร มหาธัมมสมาทานสูตร วีมังสกสูตร
โกสัมพิยสูตร พรหมนิมันตนสูตร มารตัชชนียสูตร

มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์

จูฬยมกวรรค

สาเลยยกสูตร

ทรงอธิบายทุจริต 3 - สุจริต 3

(483) ดราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นโกศลพร้อมด้วยภิกษุจำนวนมาก เข้าประทับอยู่ที่หมู่บ้านชื่อสาละ ซึ่งเป็นหมู่บ้านของพราหมณ์ในแคว้นนั้น พวกพราหมณ์และคฤหบดีเมื่อได้ทราบข่าวว่า พระสมณโคดมซึ่งเป็นโอรสเจ้าศากยะออกบวช เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระกิตติศัพท์เลื่องลือไปทั่ว ได้เสด็จมาประทับอยู่ที่หมู่บ้านนี้แล้ว เป็นโอกาสดีที่จะได้เห็นพระองค์และเหล่าพระอรหันต์ทั้งหลาย พวกเขาได้พากันไปเข้าเฝ้าด้วยกิริยาอาการต่างๆ กัน มีทั้งที่แสดง

ความเคารพและไม่เคารพ มีทั้งแสดงอาการเฉยๆ หลังจากการทักทายตามธรรมเนียมผ่านไปแล้ว ชาวสาละก็ตั้งปัญหาทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้คนเราบางพวกตายไปแล้วตกอบาย ทุคติ วินิบาต นรก บางพวกไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

พระพุทธองค์ทรงตอบสั้นๆ ว่า พวกที่ไปอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะประพฤติไม่ดีไม่ถูกต้องเป็นเหตุ(อธมฺมจริยา วิสมจริยาเหตุ) พวกที่ไปสุคติโลกสวรรค์ เพราะประพฤติดี ประพฤติถูกต้องเป็นเหตุ

ชาวสาละกราบทูลว่ายังไม่เข้าใจ ขอได้โปรดขยายความให้เห็นชัดๆ

(484) ทรงอธิบายเรื่องความประพฤติไม่ดีไม่ถูกต้อง (ทุจริต) และความประพฤติดีประพฤติถูกต้อง (สุจริต) ตามลำดับดังนี้

ความประพฤติไม่ดีไม่ถูกต้องทางกายมี 3 อย่าง ทางวาจามี 4 อย่าง ทางใจมี 3 อย่าง

ทางกาย 3 อย่างนั้น คือ

1. บางคนชอบฆ่าสัตว์ เป็นคนใจหยาบ มือเปื้อนเลือด มุ่งแต่จะเข่นฆ่า ไม่ละอายต่อบาป ไม่เอื้อเอ็นดูต่อชีวิตทั้งปวง

2. บางคนชอบลักขโมยของของคนอื่น ไม่ว่าเป็นของในบ้านหรือในป่า แย่งชิงเอาของที่เขาไม่ได้ให้อย่างโจร

3. บางคนชอบละเมิดล่วงเกินในของรักของหวง ละเมิดล่วงเกินทางจารีตกับหญิงที่แม่เขาปกครอง พ่อเขาปกครอง หรือทั้งแม่และพ่อปกครอง พี่น้องปกครอง ญาติปกครอง หรือ

ละเมิดล่วงเกินหญิงมีสามี หญิงที่กฎหมายคุ้มครอง (สปริทณฺฑา) หรือแม้แต่หญิงที่เขาคล้องพวงมาลัยถือสิทธิครอง (มาลาคุฬปริกฺขิตฺตา)

ทางวาจา 3 อย่างนั้น คือ

1. บางคนชอบพูดเท็จ ไม่ว่าในที่ประชุม ในชุมนุมชน ในหมู่ญาติ ในหมู่มิตรสหาย หรือในทางราชการ(ราชกุลมชฺฌคฺคโต) เมื่อถูกไต่สวนซักฟอกก็พูดกลับไปกลับมาไม่ตรงความจริง อาจจะเพื่อตัวเองหรือเพื่อคนอื่น หรือเพื่ออามิสสินจ้างอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการกล่าวเท็จทั้งๆ ที่รู้ (สมฺปชานมุสา)

2. บางคนชอบพูดส่อเสียด คือฟังความจากข้างหนึ่งไปบอกอีกข้างหนึ่ง เพื่อทำลายเขา เป็นการทำให้คนที่เขารักใคร่ปรองดองกันอยู่แล้วต้องแตกกัน หรือเพิ่มความแตกแยกที่เขามีอยู่แล้ว พอใจที่ได้เห็นเขาแตกแยกกันเป็นฝักเป็นฝ่าย ใช้วาจาให้เกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย

3. บางคนชอบพูดคำหยาบ คือพูดคำค่อนขอดหยาบคายรุนแรงให้คนอื่นเจ็บช้ำน้ำใจ ชวนให้โกรธเคืองกัน ไม่เป็นไปเพื่อให้จิตตั้งมั่น

4. บางคนชอบพูดเพ้อเจ้อ คือพูดไม่เหมาะแก่เวลา(อกาลวาที) พูดคำที่ไม่จริง (อภูตวาที) พูดไม่มีประโยชน์ (อนตฺถวาที) พูดไม่เป็นธรรมไม่เป็นวินัย พูดคำที่ไม่มีหลักฐาน (อนิธานวตี) ไม่มีหลักอ้างอิง (อนปเทสํ) พูดเรื่อยเปื่อยไม่มีจุดจบ (อปริยนฺตวตี) พูดคำที่ไม่มีประโยชน์ (อนตฺถสญฺหิตํ) ไม่ดูกาลเวลา

ทางใจ 3 อย่างนั้น คือ

1. บางคนคิดแต่จะได้ (อภิชฺฌาลุ) เพ่งเล็งแต่จะเอาของของคนอื่นมาเป็นของตน

2. บางคนมีจิตพยาบาท คิดแต่ในทางประทุษร้ายเขาว่า มันต้องถูกฆ่า มันต้องฉิบหายวายวอด

3. บางคนมีความเห็นผิด คือเห็นวิปริตไปว่า การให้ทาน การบูชา(ยิฏฺฐ) การสักการะ(หุต) ไม่มีผล ผลกรรมไม่ว่าดีหรือชั่วไม่มีจริง โลกนี้โลกหน้าไม่มี บุญคุณของมารดาบิดาไม่มี สัตว์ประเภทโอปปาติกะไม่มี (ไม่มีเทวดา มาร พรหม) ไม่มีสมณ-พราหมณ์ผู้ตรัสรู้ด้วยตนเองแล้วสอนเรื่องโลกนี้โลกหน้าได้จริง (ปฏิเสธว่าไม่มีพระอรหันต์)

(485) ต่อจากนั้น ทรงอธิบายเรื่องความประพฤติดีประ-พฤติถูกต้อง ซึ่งมีนัยตรงกันข้าม

หวังอะไรก็สมหวังถ้าประพฤติดี

(486-487) พระพุทธองค์ตรัสแก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นว่า ผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ(ธมฺมจารี) หากเขาตั้งความหวังว่า ตายไปแล้วขอให้ได้ไปเกิดเป็นกษัตริย์มหาศาล...ขอให้ได้ไปเกิดเป็นพราหมณ์มหาศาล...ขอให้ได้ไปเกิดเป็นคฤหบดีมหาศาล...ขอให้ได้ไปเกิดเป็นเทพชั้นจาตุมหาราชิกา...ชั้นดาวดึงส์...ชั้นยามา...ชั้นดุสิต...ชั้นนิมมานรดี...ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี...ชั้นพรหมกายิกา (พรหมปาริสัชชา-พรหมปุโรหิตา-มหาพรหมา)... ขอให้ได้ไปเกิดเป็นเทพชั้นอาภา (ปริตตาภา-อัปปมาณาภา- อาภัสสรา)...ขอให้ได้ไปเกิดเป็นเทพชั้นปริตตสุภา...ชั้นอัปปมาณสุภา...ชั้นสุภกิณหา...ชั้น

เวหัปผลา...ชั้นอวิหา...ชั้นอตัปปา...ชั้นสุทัสสา...ชั้นสุทัสสี...ชั้นอกนิฏฐา...ชั้นของผู้ได้อากาสานัญจายตนะ...ชั้นของผู้ได้วิญญานัญจายตนะ...ชั้นของผู้ได้อากิญจัญญายตนะ...ชั้นของผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนะ ทั้งหมดนั้น ล้วนเป็นไปได้ทั้งสิ้น เพราะเหตุที่เขาประพฤติธรรมเป็นปกติ ประพฤติชอบเป็นปกติ

เทวโลก 26 ชั้น

คำว่าเกิดเป็นเทพชั้นนั้นชั้นนี้ แปลถอดความจากคำบาลีว่า "สหพฺยตฺ อุปปชฺเชยย" คือไปเกิดนับเนื่องเป็นพวกเดียวกับเทพชั้นนั้นๆ เพราะฉะนั้น การเรียกชื่อเทพ จึงเรียกตามชื่อชั้นของเทพนั้นๆ

คำว่า เทวโลก ในที่นี้หมายรวมทั้งกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ และอรูปาวจรภูมิ (คือหมายถึงทั้งภพของเทวดาและภพของพรหมทุกประเภท) มีทั้งสิ้น 26 ภพ ดังนี้

กามาวจรภูมิ 6 ชั้น คือ 1. จาตุมหาราชิกา 2. ดาวดึงส์ 3. ยามา 4. ดุสิต 5. นิมมานรดี 6. ปรนิมมิตวสวัตดี (สุจริต 3 หรือกุศลกรรมบถ 10 ทำให้บุคคลไปเกิดในเทวโลก 6 ชั้นนี้)

รูปาวจรภูมิ (รูปพรหมหรือรูปภพ) 16 ชั้น จำแนกประเภทได้ดังนี้

— ไปจากผู้ได้ปฐมฌาน 3 พวก คือ 7. พรหมปาริสัชชา 8. พรหมปุโรหิตา 9. มหาพรหมา
— ไปจากผู้ได้ทุติยฌานและตติยฌาน 3 พวก คือ 10. ปริตตาภา 11. อัปปมาณาภา 12. อาภัสสรา
— ไปจากผู้ได้จตุตถฌาน 3 พวก คือ 13. ปริตตสุภา 14. อัปปมาณสุภา 15. สุภกิณหา
— ไปจากผู้ได้ปัญจมฌาน-ฌานที่ 5 ซึ่งเป็นฌานที่เดียรถีย์นิยมมุ่งเข้าถึงกัน คือ 16. อสัญญีสัตตา
— ไปจากผู้ได้ปัญจมฌาน-ฌานที่ 5 ที่แยกจากรูปฌานที่ 4 ตามคำอธิบายแนวอภิธรรม คือ 17. เวหัปผลา
— ไปจากอริยบุคคลชั้นอนาคามี ภพทั้ง 5 ต่อไปนี้เป็นชั้นสุทธาวาส คือ 18. อวิหา 19. อตัปปา 20. สุทัสสา 21. สุทัสสี 22. อกนิฏฐา

อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้กล่าวว่า คำว่าพรหมกายิกา (เทพพวกพรหมหรือชั้นพรหม) หมายถึงพรหม 3 ประเภทแรกที่ได้ปฐมฌาน คำว่าเทพพวกอาภา หมายถึงเทพลำดับที่ 10-11-12 (อาภา แปลว่าแสงสว่าง เป็น

ชื่อรวมของเทพ 3 จำพวกนี้)

อรูปาวจรภูมิ (อรูปพรหม หรืออรูปภพ) 4 ชั้น คือ 23. อากาสานัญจายตนะ 24. วิญญาณัญจายตนะ 25. อากิญจัญญายตนะ 26. เนวสัญญานาสัญญายตนะ (ไปจากผู้ได้รูปฌานเป็นบาท บรรลุอรูปฌานสมาบัติ)

และแม้บุคคลนั้นจะตั้งความหวังว่า ตายไปแล้วขอให้ได้บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันปราศจากอาสวะ ก็เป็นไปได้เช่นกัน

พวกพราหมณ์และคฤหบดีชาวสาละเหล่านั้น ต่างก็เข้าใจแจ่มแจ้งในคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ไม่มีอะไรที่จะสงสัยได้อีก พวกเขาได้พร้อมใจกันทูลขอเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

๘

เวรัญชกสูตร

เนื้อหาของพระธรรมเทศนาในพระสูตรนี้ เหมือนกับสาเลยยกสูตรทุกอย่าง คือว่าด้วยทุจริต 3 สุจริต 3 หรือกรรมบถ 10 ต่างกันที่ในสาเลยยกสูตรยกธรรมสำหรับประพฤติเป็นคำสอน ส่วนในพระสูตรนี้ ยกบุคคลผู้ประพฤติเป็นคำสอน

(๔๘๘-๔๙๒) พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมในเวรัญชกสูตร แก่พราหมณ์และคฤหบดีชาวเมืองเวรัญชา ซึ่งพากันไปพักอยู่ที่กรุงสาวัตถีด้วยกิจธุระอย่างหนึ่ง ชาวเมืองเวรัญชาเหล่านี้เมื่อพักอยู่ในกรุงสาวัตถี ได้ทราบว่าพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน จึงพากันเข้าเฝ้า และได้ฟังธรรมจนเกิดความเลื่อมใส ทูลขอเป็นอุบาสกโดยทั่วหน้า

มหาเวทัลลสูตร

(493-494) ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน พระมหาโกฏฐิตะ(ฉบับสยามรัฐและอรรถกถาเป็นโกฏฐิกะ ท่านได้เอตทัคคะทางเป็นผู้บรรลุปฏิสัมภิทา) ออกจากที่หลีกเร้นเข้าไปหาพระสารีบุตร ได้สนทนาธรรมกันด้วยปัญหาต่างๆ ดังนี้

คนทรามปัญญากับคนมีปัญญาวัดกันด้วยอะไร

พระมหาโกฏฐิตะเริ่มด้วยข้อปัญหาว่า คนทรามปัญญา (ทุปฺปญฺโญ) กับคนมีปัญญา (ปญฺญวา) วัดกันด้วยอะไร

พระสารีบุตรตอบว่า คนทรามปัญญาคือผู้ไม่รู้ชัดว่านี้ทุกข์

นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4) คนมีปัญญา คือ ผู้รู้ว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

ปัญหาเรื่องวิญญาณ เวทนา สัญญา และปัญญา

พระมหาโกฏฐิตะถามว่า วิญญาณคืออะไร? พระสารีบุตรตอบว่า วิญญาณคือธรรมชาติที่รู้แจ้ง(วิชานาติ) รู้แจ้งอะไร? ก็คือรู้แจ้ง(ในเวทนา) ว่าสุข ว่าทุกข์ ว่าไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข

พระมหาโกฏฐิตะถามว่า ปัญญา(ความรู้ชัด)กับวิญญาณ (ความรู้แจ้ง) ความหมายเหมือนกันหรือต่างกัน อธิบายให้เห็นต่างกันได้ไหม?

พระสารีบุตรตอบว่า ปัญญาและวิญญาณ เป็นความรู้ที่แยกกันไม่ออก อธิบายให้เห็นต่างกันก็ไม่ได้ เพราะว่า อันใดเป็นความรู้ชัด อันนั้นก็เป็นความรู้แจ้ง(ยं ปชานาติ तं วิชานาติ) อันใดเป็นความรู้แจ้ง อันนั้นก็เป็นความรู้ชัด(यं วิชานาติ तं ปชานาติ) เพราะฉะนั้น ทั้งปัญญาและวิญญาณจึงมีความหมายคาบเกี่ยวกัน(สंสฏฺฐา) แยกกันไม่ออก(โน วิสंสฏฺฐา) จะอธิบายให้เห็นความแตกต่างกันก็ไม่ได้

ถามต่อไปว่า แล้วอะไรที่ทำให้ปัญญากับวิญญาณเป็นคนละอย่าง?

พระสารีบุตรตอบว่า ปัญญาเป็นธรรมชาติที่บุคคลต้องเจริญให้เกิดขึ้น (ปญฺญา ภาเวตพฺพา) วิญญาณเป็นธรรมชาติที่

บุคคลต้องกำหนดรู้ (วิญฺญาณ์ ปริญฺเญยฺย์)

(495) ถามว่า เวทนามีความหมายว่าอย่างไร? พระสาริบุตรตอบว่า เวทนาคือธรรมชาติที่รู้สึก(เวเทติ) ได้แก่รู้สึกสุข รู้สึกทุกข์ หรือรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข

ถามอีกว่า สัญญาคืออะไร? พระสาริบุตรตอบว่า สัญญาคือธรรมชาติที่จำได้หมายรู้ (สญฺชานาติ) เช่น จำได้หมายรู้ว่าเป็นสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว

ถามต่อไปว่า เวทนา สัญญา และวิญญาณ มีความหมายเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร?

พระสาริบุตรตอบว่า เวทนา สัญญา และวิญญาณ มีความหมายคาบเกี่ยวกัน แยกกันไม่ออก อธิบายให้เห็นความแตกต่างกันไม่ได้ เพราะว่าเวทนารู้สิ่งใด สัญญาก็จำสิ่งนั้น (ยं เวเทติ ตं สญฺชานาติ) สัญญาจำสิ่งใด วิญญาณก็รู้สิ่งนั้น (ยं สญฺชานาติ ตं วิชานาติ)

ความแตกต่างระหว่างมโนวิญญาณกับปัญญา

(496) พระมหาโกฏฐิตะถามว่า มโนวิญญาณ (ความรู้ทางใจ) อันบริสุทธิ์ไม่อาศัยอินทรีย์ 5 สามารถรู้อะไรได้ (อรรถกถาไขความว่า มโนวิญญาณประเภทนี้ คือมโนวิญญาณของผู้ได้รูปฌานที่ 4 ซึ่งอยู่ในภาวะไม่รับรู้อะไรทางอินทรีย์ 5 แต่ก็ยังมีรูปเป็นอารมณ์อยู่)?

พระสาริบุตรตอบว่า มโนวิญญาณที่บริสุทธิ์ไม่อาศัยอินทรีย์ 5 รู้อากาสานัญจายตนะได้ว่า อากาสไม่มีที่สุด (อนนฺโต อากาโส)

รู้วิญญาณัญจายตนะได้ว่า วิญญาณไม่มีที่สุด (อนนฺตํ วิญฺญาณ์) รู้อากิญจัญญายตนะได้ว่า ไม่มีอะไรแม้แต่นิดเดียว (นตฺถิ กิญฺจิ)

(หมายความว่า อากาส (ช่องว่าง - อวกาศ หรือ ether) วิญญาณ (consciousness) และความไม่มีอะไร (no-thing) เป็นรูปละเอียดที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย สัมผัสไม่ได้ รู้ไม่ได้ แต่มโนวิญญาณสัมผัสได้ รับรู้ได้)

ถามอีกว่า ธรรมที่บุคคลควรรู้ (เนยฺยํ ธมฺม์) จะรู้ได้ด้วยอะไร พระสาริบุตรตอบว่า รู้ได้ด้วยปัญญาจักษุ (มโนวิญญาณก็รู้ธรรมที่ควรรู้ไม่ได้ ต้องอาศัยปัญญา)

ถามอีกว่า ปัญญามีประโยชน์อย่างไรบ้าง พระสาริบุตรตอบว่า ปัญญามีประโยชน์ 1. เพื่อการรู้ยิ่ง(อภิญฺญตฺถา) 2. เพื่อการกำหนดรู้(ปริญฺญตฺถา-จะกำหนดรู้ไตรลักษณ์ได้ต้องอาศัยปัญญา) 3. เพื่อการละ (ปหานตฺถา-ละกิเลสหรือข่มกิเลสได้ต้องอาศัยปัญญา)

ปัญหาเกี่ยวกับสัมมาทิฐิ

(496-497) พระมหาโกฏฐิตะถามต่อไปว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิมีอะไรบ้าง พระสาริบุตรตอบว่า มี 2 อย่าง คือ

1. *ปรโตโฆสะ* (แปลว่า เสียงจากผู้อื่น หมายถึงคำแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตร ซึ่งได้แก่การฟังธรรมนั่นเอง- hearing or learning from others: inducement by others)

2. *โยนิโสมนสิการ* (แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หมายถึงการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี รู้จักคิดหาเหตุผล สืบค้นหาที่มาจนรู้ตามความเป็นจริง-analytical reflection: reasoned or systematic attention)

ถามต่อไปว่า สัมมาทิฐิที่จะพาบรรลุถึงเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ จะต้องประกอบด้วยอะไรบ้าง?

พระสารีบุตรตอบว่า สัมมาทิฐินั้นต้องประกอบด้วย 1. ศีล 2. สุตะ (การศึกษาสดับตรับฟัง) 3. สากัจฉา (การสนทนาแลกเปลี่ยนความเห็นทางธรรม) 4. สมถะ(ฌานสมาบัติที่มีวิปัสสนารองรับ) 5. วิปัสสนา (ความเห็นแจ้งด้วยปัญญา)

อะไรทำให้เกิดอีกในภพใหม่

(498) คำถามต่อไปมีว่า ภพมีเท่าไร? การเกิดขึ้นในภพใหม่ มีได้อย่างไร? พระสารีบุตรตอบว่า ภพมี 3 คือ 1. กามภพ 2. รูปภพ 3. อรูปภพ ผู้ที่มีอวิชชาเป็นเครื่องขวางกั้น(อวิชชา-นิวรณ์) และมีตัณหาเป็นเครื่องผูกรั้งไว้(ตัณหาสัญโญชน์) ยังมีความยินดีเพลินใจที่จะเกิดในภพนั้นๆ (ตตฺรตตฺราภินนฺทนา) เขาย่อมจะเกิดในภพใหม่ต่อไปอีก ถ้าไม่ต้องการเกิดใหม่ ก็ต้องขจัดอวิชชาและตัณหาให้ได้

(499) ต่อจากนั้น พระมหาโกฏฐิตะถามต่อเรื่องปฐมฌานว่าประกอบด้วยองค์ธรรมอะไรบ้าง และละองค์ธรรมอะไรบ้าง? คำตอบคือ ปฐมฌาน มีวิตก ปีติ สุข เอกัคคตา ส่วนที่ละได้คือ นิวรณ์ 5

ใจ (มโน) ทำหน้าที่รู้อารมณ์ของอินทรีย์ 5

(500) พระมหาโกฏฐิตะถามว่า อินทรีย์ 5 (ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย) มีวิสัย (อารมณ์) ต่างกัน มีโคจร (แหล่งที่ไปรับอารมณ์) ต่างกัน ไม่ก้าวก่ายโคจรวิสัยกัน (เช่น ตาไม่ฟังเสียง หูไม่ดูรูป เป็นต้น) แล้วอะไรทำหน้าที่รับรู้ให้อินทรีย์ทั้ง 5 พระสาริบุตรตอบว่า ใจ (มโน)

ความแตกต่างระหว่างผู้เข้านิโรธสมาบัติกับคนตาย

(501) (เพื่อจะถามปัญหาเกี่ยวกับภาวะของผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติว่าต่างจากคนตายอย่างไร) พระมหาโกฏฐิตะเริ่มคำถามต่อไปว่า อินทรีย์ 5 คือ ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย ยังใช้งานได้เพราะมีอายุ (หมายถึงภาวะแห่งความมีชีวิตหรือชีวิตินทรีย์ -vitality) แล้วอายุ (ชีวิต) อาศัยอะไรจึงเป็นอยู่ได้?

พระสาริบุตรตอบว่า อายุอาศัยไออุ่น (อุสมา) จึงเป็นอยู่ได้

ถามว่า ไออุ่นอาศัยอะไรจึงมีอยู่ได้?

ตอบว่า ไออุ่นก็อาศัยอายุจึงมีอยู่ได้

พระมหาโกฏฐิตะกล่าวว่า เพิ่งได้ยินก็คราวนี้เอง ขอให้พระสาริบุตรอธิบายขยายความคำตอบนี้ พระสาริบุตรอธิบายว่า เหมือนตะเกียงน้ำมันที่กำลังลุกไหม้ แสงตะเกียงปรากฏเพราะมีเปลวไฟ เปลวไฟปรากฏก็เพราะมีแสง (ขาดอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งก็ปรากฏไม่ได้)

ถามอีกว่า อายุสังขาร(ชีวิตินทรีย์) กับเวทนา(ความรู้สึก) เป็นอันเดียวหรือ?

พระสาริบุตรตอบว่า หามิได้ ถ้าอายุสังขารกับเวทนาเป็นอันเดียวกัน การออกจากสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติของภิกษุก็มีขึ้นไม่ได้ แสดงว่าอายุสังขารกับเวทนาเป็นคนละอย่าง (สัญญาเวทยิตนิโรธ คือดับสัญญาและเวทนา)

(502) พระมหาโกฏฐิตะถามต่อไปว่า ชีวิตขาดอะไรบ้างจึงจะเรียกว่าตาย? ได้รับคำตอบว่า ขาด 3 อย่าง คือ 1. อายุ (ชีวิตินทรีย์) 2. ไออุ่น 3. วิญญาณ

แล้วถามอีกว่า อะไรเป็นความแตกต่างระหว่างคนตายกับผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ?

พระสาริบุตรตอบว่า

— สำหรับคนตาย สิ่งที่ดับหรือไม่ทำงานคือ 1. กายสังขาร (ลมหายใจ) 2. วจีสังขาร (ความตรึกความตรอง) 3. จิตตสังขาร (ความรู้ ความจำ ความรู้สึก) 4. อายุ (ชีวิตินทรีย์) 5. ไออุ่น 6. อินทรีย์ (ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย)

— สำหรับผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ สิ่งที่ดับไปหรือไม่ทำงานคือ 1. กายสังขาร (ไม่มีลมหายใจ) 2. วจีสังขาร (ไม่มีความตรึกตรอง) 3. จิตตสังขาร (ไม่มีความรู้สึกนึกคิด) แต่สิ่งที่ยังคงอยู่ คือ 1. อายุ (ชีวิตินทรีย์) 2. ไออุ่น 3. อินทรีย์ทั้ง 5 ผ่องใสเป็นพิเศษ(วิปฺปสนฺนานิ-ผ่องใสเพราะไม่เหนื่อยล้าจากการทำงาน)

ปัญหาเรื่องเจโตวิมุตติ

(503) พระมหาโกฏฐิตะยกข้อปัญหาเกี่ยวกับเจโตวิมุตติ

ประเภทต่างๆ ขึ้นถามเป็นประเด็นต่อไป ดังนี้

— *อะไรบ้างเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุเจโตวิมุตติ ที่ไม่ใช่ทุกข์และไม่ใช่สุข (อทุกขมสุขาเจโตวิมุตติ)?*

พระสาริบุตรตอบว่า มีปัจจัย 4 อย่างที่จะทำให้บรรลุอทุกขมสุขาเจโตวิมุตติ คือ 1. ละสุขกาย 2. ละทุกข์กาย 3. ละสุขใจ (โสมนัส) 4. ละทุกข์ใจ (โทมนัส) ซึ่งมีอยู่ก่อน แล้วเข้าจตุตถฌานที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุข มีแต่ความบริสุทธิ์แห่งสติอันเกิดจากอุเบกขา

— *อะไรบ้างเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุเจโตวิมุตติอันไม่มีนิมิต (อนิมิตตาเจโตวิมุตติ)?*

พระสาริบุตรตอบว่า มีปัจจัย 2 อย่างที่จะทำให้บรรลุอนิมิตตาเจโตวิมุตติ คือ 1. ความไม่ใส่ใจในนิมิตทุกอย่าง (สพฺพนิมิตฺตานํ อมนสิกาโร) 2. ความใส่ใจในธาตุที่ไม่มีนิมิต (อนิมิตฺตาย ธาตุยา มนสิกาโร -หมายถึงมีนิพพานธาตุเป็นอารมณ์)

— *อะไรบ้างเป็นปัจจัยให้อนิมิตตาเจโตวิมุตติดำรงอยู่ได้ (คือมีอยู่นานๆ)?*

พระสาริบุตรตอบว่า มีปัจจัย 3 อย่างที่จะทำให้อนิมิตตาเจโตวิมุตติดำรงอยู่ได้ คือ 1. ความไม่ใส่ใจในนิมิตทั้งปวง 2. ความใส่ใจในธาตุที่ไม่มีนิมิต (เอานิพพานธาตุเป็นอารมณ์) 3. ความตั้งใจไว้ล่วงหน้า (ปุพฺเพ อภิสงฺขาโร-คือตั้งใจว่าจะอยู่ในสมาธินั้นนานเท่าไร)

— *อะไรบ้างเป็นปัจจัยสำหรับออกจากอนิมิตตาเจโตวิมุตติ?*

พระสาริบุตรตอบว่า มีปัจจัย 2 อย่างสำหรับการออก

จากอนิมิตตาเจโตวิมุตติ คือ 1. ความใส่ใจในนิมิตทุกอย่าง 2. ความไม่ใส่ใจในธาตุที่ไม่มีนิมิต (คือเลิกเอานิพพานธาตุเป็นอารมณ์)

(504) พระมหาโกฏฐิตะถามปัญหาเรื่องเจโตวิมุตติต่อไปว่า

- *อัปปมาณาเจโตวิมุตติ (เจโตวิมุตติอันไม่มีประมาณ)*
- *อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ(เจโตวิมุตติอันมีความไม่มีอะไรเป็นอารมณ์)*
- *สุญญตาเจโตวิมุตติ (เจโตวิมุตติอันมีความว่างเป็นอารมณ์)*
- *อนิมิตตาเจโตวิมุตติ (เจโตวิมุตติอันไม่มีนิมิต)*

เจโตวิมุตติทั้ง ๔ อย่างนี้ โดยอรรถและโดยพยัญชนะต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร?

พระสาริบุตรตอบว่า มีทั้งความต่างและความเหมือนกันดังนี้

อัปปมาณาเจโตวิมุตติ ได้แก่การที่ภิกษุมีจิตประกอบด้วยพรหมวิหาร ๔ (เมตตา-กรุณา-มุทิตา-อุเบกขา) อันยิ่งใหญ่ กว้างขวางไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท แผ่ไปทุกทิศทุกทาง

อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ ได้แก่การที่ภิกษุก้าวล่วงอรูปฌานชั้นวิญญาณัญจายตนะ เข้าสู่อรูปฌานชั้นอากิญจัญญายตนะด้วยการจ่อจิต (บริกรรม) อยู่กับความไม่มีอะไรแม้แต่น้อยหนึ่ง

สุญญตาเจโตวิมุตติ ได้แก่การที่ภิกษุไปอยู่ป่า โคนไม้ หรือเรือนว่าง กำหนดพิจารณา(ด้วยวิปัสสนา) ให้เห็นสังขารทั้ง

หลายเป็นของว่างเปล่าจากตัวตนและจากความเป็นของตน

อนิมิตตาเจโตวิมุตติ ได้แก่การที่ภิกษุเข้าเจโตสมาธิอันไม่มีนิมิตโดยไม่ใส่ในนิมิตทั้งปวง

นี้คือข้อแตกต่างของเจโตวิมุตติทั้ง 4 เป็นข้อแตกต่างทั้งโดยอรรถและโดยพยัญชนะ (คือทั้งโดยเนื้อหาและถ้อยคำ)

ส่วนที่เหมือนกันโดยเนื้อหา ต่างกันแต่ถ้อยคำ คือ เจโตวิมุตติทั้ง 4 นั้น ขึ้นอยู่กับ ราคะ โทสะ โมหะ

- ราคะ โทสะ โมหะ ทำให้มีประมาณ (มีขนาดจำกัดวัดได้) เจโตวิมุตติของผู้ไม่มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นอัปปมาณาเจโตวิมุตติ คือเป็นเจโตวิมุตติที่ยิ่งใหญ่เหลือประมาณ ไม่มีขอบเขตจำกัด
- ราคะโทสะโมหะ เป็นกิเลสทำให้กังวล คือ เป็นกิญจนะ เจโตวิมุตติของผู้ไม่มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นอากิญจัญญาเจโตวิมุตติ คือเป็นเจโตวิมุตติที่ไม่มีกิเลสเครื่องกังวลทั้ง 3 นั้น
- ราคะ โทสะ โมหะ ของพระอรหันต์ไม่มีแล้วโดยสิ้นเชิงและไม่กลับกลายได้อีก เจโตวิมุตติของพระอรหันต์จึงเป็นสุญญตาเจโตวิมุตติ คือเป็นเจโตวิมุตติที่ว่างจากราคะ โทสะ โมหะ
- ราคะโทสะโมหะ เป็นกิเลสทำให้มีนิมิต (เครื่องหมาย) เจโตวิมุตติของผู้ไม่มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นอนิมิตตาเจโตวิมุตติ คือเป็นเจโตวิมุตติอันไม่มีราคะ โทสะ โมหะ

และเจโตวิมุตติทั้ง 4 อย่างนั้น เจโตวิมุตติที่ไม่กำเริบ (ไม่กลับกลาย, ไม่เสื่อมถอย) คือสุดยอดของเจโตวิมุตติ เรียกว่าอกุปปาเจโตวิมุตติ เป็นเจโตวิมุตติของพระอรหันต์

(โปรดศึกษาเพิ่มเติมเรื่อง "เจโตวิมุตติ" ในภาคผนวกของเล่ม 7)

๙
จูฬเวทัลลสูตร

ภิกษุณีธัมมทินนา กับ อุบาสกวิสาขะ

พระสูตรนี้ เป็นเรื่องการสนทนาธรรมกัน ระหว่างอุบาสกชื่อวิสาขะ กับภิกษุณีชื่อธัมมทินนา

อรรถกถาเล่าว่า วิสาขะเป็นอดีตสามีของธัมมทินนา เป็นอุบาสกคนหนึ่งในจำนวน 110,000 คน ที่ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จโปรดพระเจ้าพิมพิสารครั้งแรกที่กรุงราชคฤห์ (คราวนั้น พระเจ้าพิมพิสารก็ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันด้วย

ส่วนราชบริพารอีก 10,000 คนได้ประกาศตนเป็นอุบาสก) อีกวันหนึ่งต่อมา วิสาขะได้ฟังธรรมอีก ได้บรรลุธรรมเป็นสกทาคามี และภายหลังต่อมาอีก ก็ได้เป็นอนาคามี วันที่เป็นอนาคามีกลับมาบ้าน วิสาขะมีกิริยาอาการเปลี่ยนไป คือเดินเข้าบ้านด้วยท่าทีสงบสำรวม ไม่หลุกหลิกหัวเราะร่าเหมือนเมื่อก่อน

ธัมมทินนาผู้ภรรยา เห็นอาการเช่นนั้นก็แปลกใจไปยืนรอรับที่หัวบันได ยื่นมือออกไปหา วิสาขะกลับหดมือไว้ ธัมมทินนาหวังว่าเวลาอาหารเช้าคงได้รู้ว่าเกิดอะไรขึ้น แต่เมื่อถึงเวลา วิสาขะก็ไม่ทานอาหารร่วมวงกับภรรยาเหมือนวันก่อนๆ ทั้งไม่ยอมมองหน้านาง ทำตัวเป็นภิกษุ ทานอาหารคนเดียว

ถึงเวลานอนก็เหมือนกัน วิสาขะแยกห้องนอน นอนคนเดียวบนเตียงน้อย ธัมมทินนาคิดระแวงไปต่างๆ นานา จนต้องเข้าไปถามว่าเกิดอะไรขึ้น

ตอนแรกวิสาขะจะไม่บอกความจริงแก่ธัมมทินนา เพราะความเคารพในโลกุตรธรรมที่ตนได้บรรลุ แต่เกรงว่าจะเป็นการหักหาญน้ำใจของภรรยาเกินไป จึงเล่าถึงการได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์และได้บรรลุโลกุตรธรรม พร้อมกับกล่าวมอบสมบัติพัสถานทั้งหมดให้ธัมมทินนาครอบครอง ให้อยู่ในฐานะแม่หรือไม่ก็น้องสาวในบ้าน หรือจะขนย้ายทรัพย์สมบัติกลับตระกูลเดิมไปแต่งงาน

ใหม่ก็ยินดี ตนจะถือว่าเป็นน้องสาวหรือลูกสาวคนหนึ่ง ธัมมทินนาได้ฟัง ก็เอะใจว่า ปกติผู้ชายไม่พูดเช่นนี้ สามีคงจะได้บรรลุโลกุตรธรรมจริง แล้วการบรรลุโลกุตรธรรมนั้น จำกัดเฉพาะผู้ชายเท่านั้นหรือ นางได้ถามเรื่องนี้กะสามี

วิสาขะตอบว่า ผู้ปฏิบัติธรรมคือทายาทของธรรม เมื่อมีอุปนิสัยก็จะได้ธรรมนั้น

ได้ฟังดังนั้น ธัมมทินนาก็ขอออกบวช ซึ่งก็ตรงกับใจปรารถนาของวิสาขะอยู่แล้ว นางได้เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารขอพระราชานุญาตออกบวชเป็นภิกษุณี สำหรับพิธีออกบวช นางขอพระราชทานวอทองและการประดับตกแต่งกรุงราชคฤห์ พรั่งพร้อมด้วยหมู่ญาติแห่แหนบูชาด้วยดอกไม้ของหอม นางนั่งวอทองเข้าสู่สำนักภิกษุณีขออุปสมบท หลังจากภิกษุณีถามความพร้อมแล้ว พิธีอุปสมบทก็เริ่มขึ้น ภิกษุณีรูปหนึ่งบอกกรรมฐาน 5 และให้โกนผม ส่วนวิสาขะก็กล่าวร่ำลาด้วยคำว่า พระพุทธองค์ทรงสอนธรรมไว้ดีแล้ว ขอให้เธอยินดีในธรรมเถิด

เมื่อเป็นภิกษุณีแล้ว ลาภสักการะทำให้ธัมมทินนาไม่เป็นอันปฏิบัติธรรม อาจารย์และอุปัชฌาย์ (ปวัตตินี) ต้องพาออกไปชนบทให้ปฏิบัติกรรมฐาน ไม่นานธัมมทินนาก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ เมื่อนางพา

ภิกษุณีสงฆ์กลับสู่กรุงราชคฤห์อีกครั้งหนึ่ง ครั้งนี้เอง อุบาสกวิสาขะได้เข้าไปสนทนาธรรมด้วยถึงสำนักภิกษุณีที่นางอยู่

สักกายะหมายถึงอุปาทานขันธ์ 5

(505-506) คราวนั้น พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน อุบาสกชื่อ วิสาขะ เข้าไปยังสำนักภิกษุณีธัมมทินนา หลังจากได้ถวายนมัสการแล้ว ก็เริ่มการสนทนาธรรมด้วยเรื่องอริยสัจ ประเดิมด้วยคำถามว่า ที่พระพุทธองค์ตรัสคำว่า สักกายะ (ในคำว่าสักกายทิฐิ) คือ กายของตนนั้น หมายถึงอะไร?

ธัมมทินนาตอบว่า สักกายะก็คืออุปาทานขันธ์ทั้ง 5 นั่นเอง อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่บุคคลยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน

คำถามและคำตอบของท่านทั้งสอง ดำเนินต่อไปดังนี้

สักกายสมุทัย (ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดสักกายะ หรือเกิดพร้อมกับสักกายะ) คืออะไร?

ตอบว่า คือตัณหาที่เป็นตัวการก่อภพใหม่ ซึ่งประกอบด้วยนันทิราคะ (กำหนัดเพลินใจในอารมณ์ต่างๆ) อันได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

สักกายนิโรธ (ธรรมเพื่อดับสักกายะ) คืออะไร?

ตอบว่า คือการดับตัณหาดังกล่าวเสียได้

ข้อปฏิบัติเพื่อดับสักกายะ คืออะไร?

ตอบว่า คืออริยมรรคมีองค์ 8 (มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น)

อุปาทานกับอุปาทานขันธ์

อุบาสกวิสาขะถามต่อไปว่า อุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่นซึ่งเป็นกิเลสอย่างหนึ่ง) กับอุปาทานขันธ์ (ขันธ์ 5 ที่บุคคลยึดมั่นถือมั่น) เป็นอันเดียวกัน หรือเป็นคนละอย่าง?

ภิกษุณีตอบว่า อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ไม่ใช่อันเดียวกัน แต่ก็แยกกันไม่ออก กล่าวคือ ความกำหนัดเพลินใจในอุปาทานขันธ์นั่นแหละ คือ อุปาทาน (ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ ฉนฺทราโค ตํ ตตฺถ อุปาทานํ)

อธิบายเรื่องสักกายทิฐิ

(507) อุบาสกถามว่า สักกายทิฐิ คืออะไร? ภิกษุณีตอบว่า ปุถุชนผู้ไม่เข้าใจ ไม่ได้ฝึกฝนในธรรมของพระอริยเจ้า ไม่เข้าใจไม่ได้ฝึกฝนในธรรมของสัตบุรุษย่อมเห็นรูปว่าเป็นตนเห็นตนว่ามีรูป เห็นรูปในตน เห็นตนในรูป (ในเรื่อง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เหมือนกัน) นี่แหละคือสักกายทิฐิ การที่จะละสักกายทิฐิได้ ก็จะต้องไม่พิจารณาเห็นขันธ์ 5 เป็นตัวตนอย่างนั้น

อริยมรรคกับไตรสิกขา

(508) อุบาสกถามอีกว่า มรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นทางหลุดพ้นจากกิเลส มีอะไรบ้าง? เป็นสังขตธรรมหรืออสังขตธรรม(มีปัจจัยปรุงแต่งหรือไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง)? ภิกษุณีแจกแจงอริยมรรค

(มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น) และตอบว่า มรรคมีองค์ 8 เป็นสังขตธรรม (ต่างจากนิพพาน ซึ่งเป็นอสังขตธรรม)

ถามว่า ระหว่างสีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ (ไตรสิกขา) กับมรรคมีองค์ 8 ธรรมหมวดไหนจัดลงกันได้ (คือสงเคราะห์เป็นประเภทเดียวกันได้)? ภิกษุณีตอบว่า พระพุทธองค์ไม่ทรงจัดให้ไตรสิกขาลงกับมรรคมีองค์ 8 แต่จัดให้มรรคมีองค์ 8 ลงกับไตรสิกขา คือ

- สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ, สัมมาอาชีวะ จัดอยู่ในประเภทสีลขันธ์
- สัมมาวายามะ, สัมมาสติ, สัมมาสมาธิ จัดอยู่ในประเภทสมาธิขันธ์
- สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ จัดอยู่ในประเภทปัญญาขันธ์

วิธีเข้าสมาธิและสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ

อุบาสกถามต่อไปว่า อะไรคือสมาธิ อะไรคือนิมิตแห่งสมาธิ อะไรคือบริขารของสมาธิ อะไรคือสมาธิภาวนา?

ภิกษุณีธัมมทินนาตอบดังนี้

- จิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว (จิตฺตสฺเสกคฺคตา) คือสมาธิ
- สติปัฏฐาน 4 คือนิมิต (เครื่องกำหนดหมาย) ของสมาธิ
- สัมมัปปธาน 4 (ความเพียรที่ถูกต้อง 4 อย่าง คือ 1. เพียรระวังไม่ให้อกุศลธรรมเกิดขึ้นในจิต 2. เพียรละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว 3. เพียรยังกุศลธรรมที่ยัง

ไม่มีให้มี 4. เพียรรักษากุศลธรรมที่มีอยู่แล้วให้ตั้งมั่นและเจริญยิ่งขึ้น) คือบริขาร (เครื่องส่งเสริม ปรุงแต่งสนับสนุน) ของสมาธิ

– การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (ปฏิบัติเนืองๆ - อาเสวนา) คือ สมาธิภาวนา

(สรุปว่า การเจริญสมาธิหรือสมาธิภาวนา หมายถึงทั้งตัวสมาธิ ทั้งนิมิตของสมาธิ ทั้งความเพียร ซึ่งเป็นเครื่องหนุนส่ง ไม่ใช่เพียงนั่งหลับตา)

ต่อจากนั้น ถามเรื่องสังขาร 3 คือ กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร (ธรรมปรุงแต่งกาย วาจา ใจ)

ภิกษุณีอธิบายว่า การหายใจเข้า-หายใจออก คือกายสังขาร วิตกและวิจารคือวจีสังขาร สัญญาและเวทนาคือจิตตสังขาร

กายหายใจเข้า-หายใจออก เนื่องอยู่กับกาย จึงจัดเป็นกายสังขาร คนเราตรึกและตรอง(วิตก-วิจาร)แล้วพูด วิตกและวิจารจึงจัดเป็นวจีสังขาร การกำหนดหมายรู้อารมณ์ได้(สัญญา) และรู้สึกต่ออารมณ์ได้(เวทนา) เป็นเรื่องของจิต ฉะนั้น สัญญาและเวทนาจึงจัดเป็นจิตตสังขาร

(510) อุบาสกถามว่า การเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติเป็นอย่างไร?

ภิกษุณีตอบโดยอ้างถึงการเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติของภิกษุว่า การเข้าสมาบัติประเภทนี้ ไม่ใช่คิดไว้ล่วงหน้า ไม่ใช่ขณะจะเข้าก็คิด และไม่ใช่เข้าแล้วคิด หากแต่ว่า จิตที่พร้อมจะเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธมีอยู่พร้อมก่อนแล้ว คือได้อบรมไว้ก่อนแล้ว

เมื่อจะเข้าก็เพียงแต่น้อมจิตไปเท่านั้น (ปุพฺเพว ตถา จิตฺตํ ภาวิตํ โหติ ยนฺตํ ตถตฺตาย อุปเนติ)

ถามว่า เมื่อเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ อะไรดับก่อนกัน ระหว่างกายสังขาร (ลมหายใจ) วจีสังขาร (วิตกวิจาร) และจิตตสังขาร (สัญญา-เวทนา)?

ภิกษุณีตอบว่า วจีสังขารดับก่อน ต่อจากนั้นกายสังขารดับ และจิตตสังขารดับตามลำดับ (คำว่าดับ ในที่นี้หมายถึงมีก็เหมือนไม่มี ไม่ใช่อาการดับของคนที่ตายแล้ว)

ส่วนการออกจากสัญญาเวทยิตนิโรธ ภิกษุณีธัมมทินนาให้คำตอบว่า การออกก็ไม่ใช่คิดว่าจะออก หรือกำลังออกหรือออกแล้ว หากแต่เพียงน้อมจิต ซึ่งมีความพร้อมอยู่แล้วเพื่อออกเท่านั้น (เหมือนกับตอนเข้า) และเมื่อออกจากสมาบัตินี้ จิตตสังขารเกิดขึ้นก่อน ต่อจากนั้นจึงเป็นกายสังขารและวจีสังขารตามลำดับ

ถามว่า เมื่อภิกษุออกจากสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัตินั้น ได้สัมผัสความรู้สึกอะไรบ้าง? ตอบว่า ได้สัมผัสความรู้สึก 3 อย่าง คือ 1. รู้สึกว่าง (สุญฺญโต) 2. รู้สึกไร้นิมิต (อนิมิตฺโต-ไม่มีเครื่องหมายใดๆ ให้กำหนด) 3. รู้สึกไร้ที่ตั้งของจิต (อปฺปณิหิโต)

ถามว่า ผู้ออกจากสัญญาเวทยิตนิโรธแล้ว มีจิตนึกน้อมไปทางไหน? ตอบว่า นึกน้อมไปทางวิเวก (ความสงัดกายวาจาใจ)

เวทนา (ความรู้สึก) กับกิเลสและฌาน

(511) อุบาสกถามถึงเรื่องเวทนา (ความรู้สึก) ได้รับคำ

อธิบายจากภิกษุณีธัมมทินนา ตามลำดับ ดังนี้

เวทนามี 3 อย่าง คือ 1. สุขเวทนา-ความรู้สึกว่าเป็นสุข 2. ทุกขเวทนา-ความรู้สึกว่าเป็นทุกข์ 3. อทุกขมสุขเวทนา - ความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข (ตรงกับเวทนาที่เป็นอุเบกขา) เวทนาทั้ง 3 อย่างนี้ เกิดขึ้นได้ทั้งทางกายและทางจิต

เมื่อความรู้สึกเป็นสุขยังมีอยู่ สุขเวทนาก็ยังมีอยู่ แต่เมื่อสุขเวทนานั้นแปรไปก็กลายเป็นทุกข์ ทุกขเวทนาที่กลายเป็นสุขก็เหมือนกัน ส่วนอทุกขมสุขเวทนากลายเป็นสุขเพราะมีความรู้ (สญฺญาณสุขา) กลายเป็นทุกข์เพราะความไม่รู้ (อญฺญาณทุกฺขา)

เวทนาทั้ง 3 อย่างนั้น มีกิเลสนอนเนื่อง(อนุสัย)ไม่เหมือนกัน กล่าวคือ กามราคะ(ความกำหนัดในกาม) แฝงตัวอยู่กับสุขเวทนา ปฏิฆะ(ความขัดเคืองใจ, ความหงุดหงิดใจ) แฝงตัวอยู่กับทุกขเวทนา อวิชชา(ความไม่รู้จริง)แฝงตัวอยู่กับอทุกขมสุขเวทนา แต่ไม่ใช่ว่าเวทนาทั้งหลายจะมีกิเลสนอนเนื่องเช่นนั้นไปทั้งหมด

การละกามราคะ ก็ละในสุขเวทนา การละปฏิฆะก็ละในทุกขเวทนา การละอวิชชาก็ละในอทุกขมสุขเวทนา แต่ก็มิใช่ว่าการละดังกล่าวจะเกิดขึ้นในเวทนาเหล่านั้นไปทั้งหมด

ภิกษุณีกล่าวในตอนนี้ว่า

"ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามทั้งหลาย สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย (คือละนิวรณ์ 5 ได้) เข้าปฐมฌาน ซึ่งมีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากความสงัดจากนิวรณ์ทั้งหลาย ท่านย่อมละราคะได้ด้วยปฐมฌานนั้น กามราคะย่อมไม่นอนเนื่องอยู่ใน

ปฐมฌานนั้น"

(หมายความว่า ในปฐมฌานซึ่งมีสุขเวทนา ไม่มีกามราคะเพราะถูกปฐมฌานข่มเอาไว้ อรรถกถาอธิบายเสริมว่า กามราคะนั้น แม้อนาคามิมรรคจะละได้อย่างเด็ดขาดแล้วด้วยวิปัสสนาในระหว่างเข้าปฐมฌาน แต่มันก็ยังนอนเนื่องอยู่ในปฐมฌานนั้นแหละ เพราะมันถูกปฐมฌานข่มเอาไว้)

ในเรื่องการละปฏิฆะ(ในทุกขเวทนา) ภิกษุณีอธิบายว่า เมื่อภิกษุตั้งความหวังว่าจะต้องบรรลุอรหัตตผลให้ได้ การตั้งความหวังเช่นนั้น โทมนัสย่อมเกิดขึ้นได้ (เพราะเสียใจที่รู้ว่าตนยังไม่บรรลุ) แต่ด้วยโทมนัส(ซึ่งเป็นทุกขเวทนา) นั่นแหละ ท่านก็สามารถที่จะละปฏิฆะได้ เป็นการละได้เพราะมุ่งต่ออรหัตตผล (อนุตรวิโมกข์)

ส่วนการละอวิชชา(ในอทุกขมสุขเวทนา) ภิกษุณีชี้ไปที่การได้บรรลุจตุตถฌาน ซึ่งไม่มีทั้งทุกข์และสุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา ในจตุตถฌานนั้นไม่มีอวิชชาเป็นกิเลสนอนเนื่องอยู่ในจิต

ธรรมที่ตรงกันข้ามกันและเท่าเทียมกัน

(512) อุบาสกวิสาขะยกธรรม 6 อย่างให้ภิกษุณีธัมมทินนาจับเข้าคู่กัน (เป็นปฏิภาคธรรม) ซึ่งมีทั้งที่ตรงกันข้ามกันและเท่าเทียมกัน ธรรม 6 อย่างที่จับเข้าคู่กันได้ คือ

- ความกำหนัด(ราคะ) คู่กับสุขเวทนา
- ความขัดเคืองใจ(ปฏิฆะ) คู่กับทุกขเวทนา

– ความไม่รู้ตามความเป็นจริง(อวิชชา) คู่กับอทุกขมสุข เวทนา
– วิชชา(ความรู้แจ้ง) คู่กับอวิชชา (ตรงกันข้าม)
– วิชชา คู่กับวิมุตติ (ความหลุดพ้นจากกิเลส)
– วิมุตติ คู่กับนิพพาน

แต่พอถามว่า นิพพานเปรียบได้กับอะไร? ภิกษุณีกล่าวว่า เป็นการถามเกินขอบเขตของปัญหา เพราะการประพฤติพรหมจรรย์จบลงที่นิพพาน นิพพานเป็นปลายสุดแล้ว ถ้าอยากรู้คำตอบขอให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อทูลถามเรื่องนี้

ทรงยกย่องธัมมทินนาว่ามีปัญญายิ่งใหญ่

(513) หลังจากกล่าวชื่นชมการอธิบายธรรมของภิกษุณีแล้ว วิสาขะก็ลุกขึ้นถวายนมัสการทำประทักษิณลาจาก และเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์(ที่วัดเวฬุวัน) กราบทูลเรื่องที่ได้ถามและได้คำตอบจากภิกษุณีธัมมทินนาทั้งหมด พระพุทธองค์ตรัสว่า ธัมมทินนาเป็นบัณฑิตมีปัญญายิ่งใหญ่ ข้อความทั้งหมดที่เธอตอบไป ถ้าให้เราตอบก็จะต้องตอบเหมือนเธอ ไม่แตกต่างกัน ขอให้จดจำไว้ตามนั้น

(อรรถกถากล่าวว่า ธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสชื่นชมรับรองอย่างนี้ เท่ากับเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า เหมือนหนังสือที่เขียนขึ้นโดยราชเลขาธิการ พอได้ประทับพระราชลัญจกรหนังสือนั้นก็กลายเป็นพระราชสาสน์ทันที)

จูฬธัมมสมาทานสูตร

ผลของการประพฤติธรรมที่แตกต่างกัน

(514-515) วันหนึ่งที่วัดเชตวัน พระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาสดับพระโอวาทเรื่องธรรมสมาทาน(การถือปฏิบัติธรรม) ซึ่งมี 4 ลักษณะ คือ

1. ธรรมสมาทานที่เป็นสุข (ง่าย สะดวก สบาย) ในปัจจุบัน แต่ให้ผลเป็นทุกข์ตามมา
2. ธรรมสมาทานที่เป็นทุกข์ (ยาก ลำบาก ฝืนใจ) ในปัจจุบัน และให้ผลเป็นทุกข์ตามมา
3. ธรรมสมาทานที่เป็นทุกข์ (ยาก ลำบาก ฝืนใจ) ในปัจจุบัน แต่ให้ผลเป็นสุขตามมา

4. ธรรมสมาทานที่เป็นสุข (ง่าย สะดวก สบาย) ในปัจจุบัน และให้ผลเป็นสุขตามมา

หมกหมุ่นกามเป็นสุขเพื่อทุกข์

(516) ทรงอธิบายธรรมสมาทานข้อที่ 1 ว่า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ถือลัทธิว่า กามไม่มีโทษ พวกเขาพากันดื่มด่ำในกาม มีปริพาชิกาเกล้าผมมวยคอยบำรุงบำเรอ ไม่เชื่อคำสอนให้เห็นภัยของกาม สุขอยู่กับการได้สัมผัสแขนนุ่มของปริพาชิกาสาวรุ่น พวกเขาตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ได้รับทุกขเวทนาอันเผ็ดร้อน จึงได้สำนึกว่าเพราะกามนั่นเองเป็นเหตุ

ทรงยกอุปมาว่า เหมือนผลสุกของเถาย่างทราย (มาลุวา-ย่านทราย ก็เรียก เป็นเถาวัลย์ป่าชนิดหนึ่ง ขนดก ใบใหญ่) ซึ่งแตกในเดือนสุดท้ายของฤดูร้อน มันตกไปงอกขึ้นที่โคนสาละต้นหนึ่ง เทวดาซึ่งสิงอยู่ที่ต้นสาละนั้น พอเห็นเข้าก็ตื่นตกใจกลัว ญาติมิตรของเทวดาตนนั้น มีทั้งที่สิงอยู่ตามสวน(อารามเทวดา) ตามป่า(วนเทวดา) ตามต้นไม้(รุกขเทวดา) ตามต้นสมุนไพร (โอสธิ-เช่น ต้นสมอและมะขามป้อม) ตามหญ้า(ติณ-หมายถึงต้นตาล ต้นมะพร้าว เป็นต้น) ตามต้นไม้เจ้าป่า(วนปฺปติ-ต้นไม้ใหญ่) ต่างพากันมาชุมนุมปลอบโยนไม่ให้เทวดาตนนั้นกลัว พูดให้เบาใจว่าเดี๋ยวนกยูงก็มาจิกกิน เดี๋ยวเนื้อ(กวาง)ก็มาแทะกลืน เดี๋ยวไฟป่าก็ลามมาเผาไหม้ เดี๋ยวพวกคนงานป่าก็มาถอนทิ้งหรือไม่ก็ปลวกจะขึ้น เจ้าพืชขนไม่มีวันได้งอก แต่แล้ว การณ์ก็

16958160

ไม่เป็นไปอย่างนั้น พืชย่างทรายงอกขึ้นได้ ยิ่งถูกฝนหลั่งรด ก็ยิ่งงอกงามเป็นเถาเลื้อยขนอ่อนนุ่ม ทอดยอดยื่นไปเกี่ยวเกาะต้นสาละนั้นในที่สุด

เมื่อเทวดาตนนั้นเห็นอย่างนั้น ก็มาคิดถึงคำปลอบโยนของพวกญาติมิตร ซึ่งไม่เป็นไปตามที่พวกเขากล่าว เถาย่างทรายขนนุ่มมีแต่จะเลื้อยทอดยาวอย่างมีความสุข แล้วมันก็โอบรัดต้นสาละจนสูงถึงค่าคบให้รกทึบ พร้อมที่จะทำลายลำต้นใหญ่ของสาละได้ พวกเทวดาเหล่าญาติมิตรดีแต่พูดให้เบาใจเท่านั้นเอง ส่วนเราต้องรับทุกขเวทนาแสนสาหัสเพราะเถาย่างทรายโดยแท้

ตรัสว่า พวกสมณพราหมณ์ที่หมกมุ่นดื่มด่ำเป็นสุขอยู่กับกามก็เหมือนเทวดาผู้สิงต้นสาละตนนั้น เป็นการยึดมั่นสิ่งที่เป็นสุขในปัจจุบัน ซึ่งจะให้ผลเป็นทุกข์ตามมา

ชีเปลือยทรมานตนก็เป็นทุกข์เปล่า

(517) ธรรมสมาทานที่เป็นทุกข์ในปัจจุบัน และจะให้ผลเป็นทุกข์ต่อไป ทรงชี้ไปที่วัตรปฏิบัติของพวกชีเปลือย ซึ่งถือเคร่งด้วยการงดเว้นอาหารประเภทต่างๆ เช่น ไม่กินอาหารที่เขาเจาะจงเชื้อเชิญหรือยกให้ เป็นต้น หรือบำเพ็ญตบะทรมานตนด้วยวิธีต่างๆ การประพฤติปฏิบัติให้ตนลำบากอย่างนี้ ตายไปก็ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เป็นการถือมั่นสิ่งที่เป็นทุกข์ในปัจจุบัน และให้ผลเป็นทุกข์ต่อไป

ทุกข์เพื่อให้พรหมจรรย์บริสุทธิ์ หวังสุขได้

(518) คนบางคนได้รับทุกข์โทมนัสเนืองๆ เพราะความที่

PROPERTIES OF
RAMKHAMHAENG UNIVERSITY

ตนมีราคะค่อนข้างจะรุนแรงบ้าง เพราะความที่ตนมีโทสะค่อนข้างจะรุนแรงบ้าง เพราะความที่ตนมีโมหะค่อนข้างจะรุนแรงบ้าง เขาถูกทุกข์และโทมนัสกระทบกระทั่งจนร้องไห้น้ำตาริน แต่ก็สู้ประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์จนได้ เมื่อตายไป ก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

กรณีอย่างนี้ ตรัสว่า เป็นธรรมสมาทานที่เป็นทุกข์ในปัจจุบัน แต่จะให้ผลเป็นสุขต่อไป

(519) บางคน แม้จะมีราคะ โทสะ หรือโมหะ แต่ก็ไม่รุนแรง เขาไม่ค่อยได้รับทุกข์โทมนัสเพราะราคะ โทสะหรือโมหะนัก เมื่อสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว ก็เข้าฌานที่ 1-2-3-4 ได้ตามลำดับ (โดยไม่ลำบากยากเย็น) คนอย่างนี้ ตายไปก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ตรัสว่า นี้คือธรรมสมาทานที่เป็นสุข (ง่าย สะดวก สบาย ราบรื่น) ในปัจจุบัน และให้ผลเป็นสุขตามมา

มหาธัมมสมาทานสูตร

ความไม่สมหวังเกิดจากอะไร

(520-522) ครั้งหนึ่งที่วัดเชตวัน พระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาเข้าเฝ้า ทรงถามภิกษุเหล่านั้นว่า คนส่วนมากต้องการให้สิ่งที่ไม่พึงประสงค์เสื่อมสิ้นไป ต้องการให้สิ่งที่พึงประสงค์เจริญพอกพูนแทนที่ แต่ทั้งๆ ที่ตั้งความหวังไว้อย่างนั้น คนเราก็ไม่สมหวัง สิ่งที่ไม่ต้องการกลับเจริญพอกพูน สิ่งที่ต้องการกลับไม่มี ทราบไหมว่า เป็นเพราะอะไร?

ภิกษุเหล่านั้นทูลขอให้ทรงอธิบายโปรด

ทรงให้คำตอบว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ไม่เข้าใจคำสอนของพระอริยเจ้า หรือคำแนะนำของสัตบุรุษ ไม่รู้จักสิ่งที่ควรเสพ-ไม่

ควรเสพ ควรคบ-ไม่ควรคบ เมื่อไม่รู้ก็เสพสิ่งที่ไม่ควรเสพ ไม่เสพสิ่งที่ควรเสพ คบสิ่งที่ไม่ควรคบ ไม่คบสิ่งที่ควรคบ เมื่อเป็นอย่างนั้น สิ่งที่ไม่พึงประสงค์ก็เจริญพอกพูน สิ่งที่พึงประสงค์กลับไม่มี นั่นก็เพราะเขาไม่รู้ตามความเป็นจริงว่าอะไรเป็นอะไร (ยถาตๆ อวิทฺทสุโน)

ส่วนอริยสาวก...ไม่เป็นอย่างนั้น รู้ว่าอะไรควรเสพ-ไม่ควรเสพ ควรคบ-ไม่ควรคบ เมื่อรู้ก็เลือกเสพเลือกคบอย่างถูกต้อง ดังนั้น สิ่งที่พึงประสงค์จึงเจริญพอกพูน สิ่งที่ไม่พึงประสงค์จึงไม่มี ทั้งนี้ เพราะท่านรู้ตามความเป็นจริง (ยถาตๆ วิทฺทสุโน)

ถือปฏิบัติอย่างผู้รู้กับผู้ไม่รู้ มีผลต่างกัน

(523-525) ทรงยกหลักแห่งธรรมสมาทาน 4 อย่าง เป็นแนวทางอธิบายเรื่องนี้ต่อไปว่า

1. การถือปฏิบัติสิ่งที่ปัจจุบันเป็นทุกข์ และต่อไปก็ให้ผลเป็นทุกข์ก็มี คนที่ไม่รู้หลักข้อนี้ตามความเป็นจริง ก็เสพมัน ไม่งดเว้นมัน ผลก็คือ สิ่งที่ไม่พึงประสงค์เจริญพอกพูน สิ่งที่พึงประสงค์เสื่อมสิ้นไป

2. การถือปฏิบัติสิ่งที่ปัจจุบันเป็นสุข แต่ต่อไปให้ผลเป็นทุกข์ก็มี คนที่ไม่รู้หลักข้อนี้ตามความเป็นจริง ก็เสพมัน ไม่งดเว้นมัน ผลก็คือ สิ่งที่ไม่พึงประสงค์เจริญพอกพูน สิ่งที่พึงประสงค์เสื่อมสิ้นไป

3. การถือปฏิบัติสิ่งที่ปัจจุบันเป็นทุกข์ แต่ต่อไปให้ผลเป็นสุขก็มี คนที่ไม่รู้หลักข้อนี้ตามความเป็นจริง ก็เสพมัน ไม่

งดเว้นมัน ผลก็คือ สิ่งที่ไม่พึงประสงค์เจริญพอกพูน สิ่งที่พึงประสงค์เสื่อมสิ้นไป

4. การถือปฏิบัติสิ่งที่ปัจจุบันเป็นสุข และต่อไปก็ให้ผลเป็นสุขอีกก็มี คนที่ไม่รู้หลักข้อนี้ตามความเป็นจริง ก็เสพมัน ไม่งดเว้นมัน ผลก็คือ สิ่งที่ไม่พึงประสงค์เจริญพอกพูน สิ่งที่พึงประสงค์เสื่อมสิ้นไป

สำหรับผู้รู้ตามความเป็นจริงในเรื่องธรรมสมาทานดังกล่าว ก็เลิกเสพมัน งดเว้นมัน เขาย่อมสมหวังในสิ่งที่ปรารถนา

ความประพฤติที่จัดเป็นธรรมสมาทาน 4

(526-529) ทรงแจกแจงความประพฤติที่จัดเป็นธรรมสมาทานทั้ง 4 ดังนี้

ธรรมสมาทานข้อที่ 1 การถือปฏิบัติสิ่งที่ปัจจุบันเป็นทุกข์ และต่อไปก็ให้ผลเป็นทุกข์อีก ทรงชี้ไปที่ความประพฤติในอกุศลกรรมบถ 10 (มีฆ่าสัตว์ เป็นต้น) ซึ่งแต่ละอย่างทำด้วยความลำบากกาย(ทุกข์)หรือลำบากใจ(โทมนัส) มีผลเป็นทุกข์ คือตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

ธรรมสมาทานข้อที่ 2 การถือปฏิบัติสิ่งที่ปัจจุบันเป็นสุข แต่ต่อไปมีผลเป็นทุกข์ ทรงชี้ไปที่อกุศลกรรมบถ 10 เหมือนกัน แต่ละอย่างทำด้วยความสบายกาย(สุข)หรือสบายใจ(โสมนัส) และมีความสุขโสมนัสกับการที่ได้ทำอย่างนั้น ผลที่จะเกิดต่อไป คือ ตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

ธรรมสมาทานข้อที่ 3 การถือปฏิบัติสิ่งที่ปัจจุบันเป็น

ทุกข์แต่มีสุขเป็นผลต่อไป ทรงชี้ไปที่การงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ 10 (มีไม่ฆ่าสัตว์ เป็นต้น) แต่ละอย่างอาจเป็นไปด้วยความฝืนกาย(ทุกข์) หรือฝืนใจ(โทมนัส) และได้รับทุกข์โทมนัสเพราะการปฏิบัติอย่างนั้น แต่ผลภายหน้า คือตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ธรรมสมาทานข้อที่ 4 การถือปฏิบัติสิ่งที่ปัจจุบันเป็นสุขและต่อไปก็ยังมีผลเป็นสุขอีก ทรงชี้ไปว่าการงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ 10 เหมือนกัน แต่ละอย่างทำไปด้วยความสบายกาย (สุข) หรือสบายใจ (โสมนัส) และได้รับสุขโสมนัสจากการงดเว้นนั้น ผลที่จะเกิดต่อไปก็คือ ตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ทรงอุปมาให้เห็นธรรมสมาทาน 4 ชัดขึ้น

(530) ทำสิ่งที่ปัจจุบันเป็นทุกข์ และยังให้ผลเป็นทุกข์ต่อไปอีก ทรงเปรียบเหมือนคนดื่มยาพิษจากน้ำเต้าขม ซึ่งขณะดื่มก็ขม เมื่อดื่มเสร็จก็ตายหรือทุกข์เจียนตาย

(531) ทำสิ่งที่ปัจจุบันเป็นสุข แต่ต่อไปมีผลเป็นทุกข์ ทรงเปรียบเหมือนคนดื่มยาพิษจากหม้อสัมฤทธิ์สีสวยยาพิษก็กลิ่นหอมรสอร่อย ดื่มได้อย่างง่ายดาย แต่พอดื่มเสร็จก็ตายหรือทุกข์เจียนตาย

(532) ทำสิ่งที่ปัจจุบันเป็นทุกข์ แต่ต่อไปให้ผลเป็นสุข ทรงเปรียบเหมือนคนเป็นโรคผอมเหลือง(ปณฑุโรคี) ดื่มน้ำมูตรเน่าซึ่งปรุงด้วยตัวยาต่างๆ เขาดื่มด้วยความลำบาก แต่เมื่อดื่มเสร็จแล้ว โรคก็หาย เป็นสุข

(533) ทำสิ่งที่ปัจจุบันเป็นสุข และต่อไปก็ให้ผลเป็นสุข

อีก ทรงเปรียบเหมือนคนเป็นโรคลงแดง(โลหิตปกฺขนฺทิโก) ดื่มนมส้ม น้ำผึ้ง เนยใสและน้ำอ้อยที่ปรุงเข้าด้วยกัน ซึ่งมีกลิ่นหอม รสอร่อย เมื่อดื่มเสร็จโรคก็หาย เป็นสุข

(534) สุดท้าย มีรับสั่งว่า ในฤดูสารทเดือนสุดท้ายของ

บริเวณภายในโบราณสถานเชตวันมุมหนึ่ง

ฤดูฝน เมื่อฝนชา ท้องฟ้าปลอดโปร่ง พระอาทิตย์จรัสแสงขับไล่ความมืดครึ้ม โลกก็สว่างเจิดจ้า ฉันใด การทำสิ่งที่ปัจจุบันเป็นสุขและต่อไปก็มีผลเป็นสุขอีก เป็นการทำในสิ่งที่สมณพราหมณ์ส่วนมากติเตียนไม่ได้ ทำแล้วมีแต่ความหมดจดแจ่มแจ้งและรุ่งเรือง

วีมังสกสูตร

วิธีตรวจสอบ (จับผิด) พระพุทธองค์

(535-537) ที่วัดเชตวัน วันหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาเพื่อฟังธรรม ทรงถามภิกษุเหล่านั้นว่า เมื่อภิกษุไม่สามารถจะหยั่งรู้จิตของผู้อื่น จะตรวจสอบพระองค์เองได้ไหมว่า เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยได้ตรัสรู้จริง

ภิกษุเหล่านั้น ทูลขอให้ทรงแนะนำ

พระพุทธองค์ตรัสว่า เมื่อภิกษุไม่อาจจะกำหนดจิตผู้อื่นได้ ต้องการจะตรวจสอบตถาคต ให้พิจารณาใน 2 ทาง คือ 1. กิริยาอาการภายนอกที่มองเห็นได้ 2. คำสอนที่ได้ฟัง โดยให้พิจารณาว่า ในกิริยาอาการและคำสอนนั้นมีอะไรเศร้าหมอง

(สงฺกิลิฏฺฐา) หรือไม่ หรือมีดีบ้างชั่วบ้างคละเคล้ากัน (วีติมิสฺสา) หรือไม่ ก็จะพบว่าสิ่งเหล่านั้นไม่มีอยู่ในตถาคต ให้พิจารณาตรวจสอบอีกว่า ตถาคตมีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง(โวทาตา-ความบริสุทธิ์ทางความประพฤติ)หรือไม่ ก็จะพบว่า ตถาคตมีอยู่เพียบพร้อม

ทรงแนะนำวิธีตรวจสอบคนอื่นต่อไปว่า ให้พิจารณาว่าเขาถึงพร้อมด้วยกุศลธรรมอยู่ทุกเมื่อหรือว่าเป็นบางครั้งบางคราว ก็จะรู้ได้ว่า เขาเป็นคนดีในลักษณะใด

อีกวิธีหนึ่งสำหรับการตรวจสอบผู้อื่น ทรงแนะนำให้พิจารณาที่ความมีชื่อเสียงมียศ เพราะบางคน เมื่อยังไม่มีชื่อเสียงไม่มียศ ก็ยังไม่มีข้อบกพร่องให้เห็น ยังดูเป็นคนดีทุกอย่าง แต่พอมีชื่อเสียงมียศ จึงมีสิ่งที่ไม่ดีปรากฏให้เห็น

อีกวิธีหนึ่ง ทรงแนะนำให้พิจารณาที่การทำดีของบุคคลว่าเขาไม่ทำชั่วเพราะกลัวคนติเตียนหรือเพราะมีคุณธรรม(อัธยาศัย)ที่สูงส่ง เขาไม่เสพกามเพราะกลัว หรือเพราะสิ้นราคะแล้ว

ตรัสอีกว่า ถ้าผู้อื่นถามภิกษุผู้ตรวจสอบว่า มีอาการอะไรที่ทำให้เห็นว่าเขาไม่ทำชั่วเพราะความกลัว คำตอบที่ดีคือท่านผู้นี้เมื่ออยู่ในหมู่คณะหรืออยู่เพียงลำพัง ก็ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น ไม่ว่าจะดีหรือชั่วในการบริหารหมู่คณะ ไม่ว่าจะติดอามิสหรือไม่ติดอามิส

ทรงยืนยันความดีในพระองค์ว่ามีพร้อม

(538) ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า เมื่อพระองค์ถูกตั้งคำถาม

ว่ากิเลสที่ให้เห็นได้ และให้ได้ยินได้ฟังได้ มีอยู่ในพระองค์หรือไม่ พระองค์ก็ต้องตอบว่า กิเลสเหล่านั้นไม่มีเลยในตถาคต เมื่อมีคนตั้งคำถามอีกว่า พระองค์มีดีบ้างชั่วบ้างคละเคล้ากันหรือไม่ ก็ต้องตอบเขาได้ว่าไม่มีเลย กับคำถามเรื่องความบริสุทธิ์ทางความประพฤติ (โวหาดา) ก็ตอบได้ว่า ตถาคตมีอยู่อย่างบริบูรณ์

ตรัสต่อไปว่า พระศาสดาที่สอนให้ยึดมั่นในศีลเป็นแนวทางปฏิบัติ แต่ไม่มีตัณหาเพราะศีลอันบริสุทธิ์ของตน ภิกษุควรเข้าไปหาเพื่อฟังธรรม ก็จะได้รู้ว่าพระศาสดานั้นเป็นคนอย่างไร สอนธรรมอย่างไร แล้วก็จะเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ และสามารถที่จะตอบคำถามของคนอื่นได้ถูกต้องว่า ตนมาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเพราะเหตุอะไร

ศรัทธาของอริยสาวกไม่มีใครสั่นคลอนได้

(539) ท้ายสุดแห่งพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ใดตั้งศรัทธาไว้ในตถาคต เป็นศรัทธาฝังราก เป็นศรัทธามั่นคง (เป็นโสดาบัน) ด้วยอาการ (การตรวจสอบ) ด้วยบทและพยัญชนะดังกล่าวมานี้ ศรัทธาของผู้นั้นได้ชื่อว่ามีอาการดี มีความเห็นจริงเป็นราก เป็นศรัทธาอันแน่วแน่ ซึ่งสมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลกก็ชักจูงไปทางอื่นไม่ได้

และตรัสว่า นี้คือการตรวจสอบธรรมในตถาคต และเป็นการตรวจสอบตถาคตที่ถูกต้อง

โกสัมพิยสูตร

ประวัติวัดสำคัญในโกสัมพี

อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของชื่อโกสัมพี(เมืองหลวงของแคว้นวังสะ) และประวัติของวัดใหญ่ 3 วัด คือ วัดโฆสิตาราม วัดกุกกุฏาราม และวัดปาวาริกัมพวัน ขอบันทึกไว้โดยสังเขปดังนี้

(อรรถกถาแห่งทีฆนิกายและอรรถกถาแห่งมัชฌิมนิกาย เรียกชื่อพระสูตรนี้ว่า โกสัมพกสูตร)

ตามสวนและตามริมสระแห่งกรุงโกสัมพี มีต้นเล็บเหยี่ยวเกิดอยู่ทั่วไป (เล็บเหยี่ยว เป็นไม้เถา เนื้อแข็งชนิด Zizyphus Oenoplia Mill. ในวงศ์ Rhamnaceae ต้นมีหนามโค้ง ผลเล็ก กินได้ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า หมากหนาม) ชื่อโกสัมพีมาจากชื่อต้นไม้นั้น แต่บางมติให้ความเห็นไว้ว่า โกสัมพีมาจากกุสัมพะ ซึ่งเป็นชื่อของฤาษี ผู้ให้สร้างเมืองไว้ใกล้กับอาศรมของตน

ส่วนโฆสิตาราม เป็นวัดที่สร้างโดยเศรษฐีชื่อโฆสิต โฆสิตเป็นเศรษฐีคนหนึ่งในจำนวนเศรษฐีของกรุงโกสัมพี 3 คน เศรษฐีอีก 2 คน คือ กุกกุฏเศรษฐี และ ปาวาริกเศรษฐี

เศรษฐีทั้งสามทราบข่าวจากฤาษีคณะหนึ่งว่า มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้ว ขณะนี้ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน กรุงสาวัตถี จึงพากันนำกองเกวียนคนละ 500 เล่ม บรรทุกเนยใส น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และผ้าเปลือกไม้ไปกรุงสาวัตถี ได้เข้าเฝ้าฟังธรรม ถวายทานครั้งใหญ่ ก่อนกลับ ได้ทูลเชิญเสด็จไปโปรดชาวแคว้นของตน ซึ่งภายหลัง พระพุทธองค์ก็ได้เสด็จไปตามคำทูล

เมื่อกลับจากกรุงสาวัตถีคราวนั้น เศรษฐีทั้งสามได้พากันสร้างวิหารตามรายทางทุกระยะ 1 โยชน์

และได้บริจาคทรัพย์มากมายสร้างวัดในชื่อของตนโดยเฉพาะ โดยกุกกุฏเศรษฐีสร้างวัดกุกกุฏาราม ปาวาริกเศรษฐีสร้างวัดปาวาริกัมพวันในสวนมะม่วง และโฆสิตเศรษฐีสร้างวัดโฆสิตาราม

เรื่องราวความบาดหมางทะเลาะวิวาทกันใหญ่โตของภิกษุชาวโกสัมพีในพระสูตรนี้ พระบาลีไม่ได้ระบุว่าเกิดจากเรื่องอะไร มาปรากฏในอรรถกถาว่า เป็นความบาดหมางกันด้วยเรื่องน้ำซ้ำระในเวจกุฏี ระหว่างภิกษุฝ่ายวินัยธรกับภิกษุฝ่ายสุดตันติกะ(ฝ่ายพระสูตร) โปรดอ่านเพิ่มเติมในเล่ม 3 หน้า 255-278 ว่าด้วยโกสัมพิขันธกะ

ภิกษุชาวโกสัมพีวิวาทบาดหมางกัน

(540-541) ขณะที่พระบรมศาสดาประทับอยู่ที่วัดโฆสิตารามครั้งหนึ่ง เกิดการทะเลาะวิวาทร้าวฉานกันครั้งใหญ่ระหว่างภิกษุชาวโกสัมพี ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกัน เมื่อภิกษุรูปหนึ่งเข้าเฝ้ากราบทูลรายงานให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ได้ตรัสสั่งให้ภิกษุรูปหนึ่งไปตามภิกษุคู่กรณีกันให้มาเข้าเฝ้า ทรงถามถึงเรื่องที่เกิดขึ้นได้ความจริงแล้ว ก็ตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า พวกเธอคิดกันอย่างไรเมื่อเกิดความบาดหมางทะเลาะวิวาทกัน ได้ตั้งเมตตาทางกายทางวาจาทางใจ ต่อเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลังกันบ้างไหม?

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่ได้มีเมตตาต่อกันอย่างนั้นเลย

ตรัสว่า นั่นก็เป็นเพราะว่าไม่ได้มีเมตตาทางกายวาจาใจต่อเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง จึงขัดใจทะเลาะวิวาทกัน พวกเธอคิดอย่างไรจึงต้องขัดใจทะเลาะวิวาทด่าว่ากัน ไม่ปรับความเข้าใจกัน ไม่ต้องการที่จะปรองดองกัน การทำอย่างนั้นจักไม่เป็นประโยชน์ มีแต่จะก่อทุกข์แก่พวกเธอไปชั่วกาลนาน

สาราณียธรรม - วิธีสร้างความเคารพรักและสามัคคี

(542) ทรงสั่งสอนภิกษุเหล่านั้นด้วยสาราณียธรรม 6 ประการ ซึ่งเป็นธรรมสำหรับให้ระลึกถึงกัน ให้เคารพกัน ให้ช่วยเหลือกัน ไม่วิวาทกัน ให้ปรองดองกัน ธรรม 6 ประการนั้นคือ

1. ภิกษุมีกายกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาต่อเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2. ภิกษุมีวจีกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาต่อเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

3. ภิกษุมีมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาต่อเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

4. ภิกษุเมื่อได้ลาภ (ปัจจัย 4) โดยถูกต้อง (เป็นธรรม) แม้แต่อาหารในบาตร ก็ไม่หวงไว้ฉันองค์เดียว แต่ฉันร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ผู้มีศีลด้วยกัน

5. ภิกษุมีศีลไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่ด่างพร้อย เป็นไท (มีศีลอย่างไม่มีตัณหา) มีศีลที่วิญญูชนยกย่อง มีศีลที่ไม่ถูกตัณหาครอบงำ มีศีลเพื่อสมาธิ มีศีลเสมอกันกับเพื่อนพรหม

จรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

สาราณิยธรรมในแวดวงอริยสาวก

(543-550) ตรัสสอนภิกษุเหล่านั้นต่อไปว่า มีอริยทิฐิ (ญาณ 7) อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเมื่อภิกษุทำตามแล้ว ย่อมถึงความสิ้นทุกข์ได้ (เป็นนิยยานิกธรรม-ธรรมสำหรับนำออกจากทุกข์) อริยทิฐิหรือญาณทั้ง 7 นี้ เป็นยอดยึดให้สาราณิยธรรมเป็นไปได้ด้วยดี เหมือนยอดบนสุดของเรือนยอด (กูฏาคาร)

อริยทิฐิหรือญาณทั้ง 7 นั้น คือ

1. การที่ภิกษุไปสู่ป่า โคนไม้ หรือเรือนว่าง พิจารณากิเลสกลุ้มรุมจิต(ปริยุฏฐานกิเลส)ภายในจิตของตนว่ามีอะไรบ้างที่ยังละไม่ได้ ถ้ายังมีกามราคะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะและวิจิกิจฉา(นิวรณ์ 5)อยู่ ก็แสดงว่ายังมีกิเลสกลุ้มรุมจิต และถ้ายังมุ่งคิดเรื่องโลกนี้โลกหน้า (อิธโลกจินฺตาย-ปรโลกจินฺตาย ปสุโต) หรือยังมีการขัดใจทะเลาะวิวาทด่าว่ากันอยู่ ก็แสดงว่ายังมีกิเลสกลุ้มรุมจิต เมื่อภิกษุนั้นรู้ชัดว่าตนละกิเลสเหล่านั้นได้หมดสิ้นแล้ว นี้คือญาณที่ 1 ซึ่งเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ซึ่งปุถุชนไม่มี (เป็นญาณในโสดาปัตติมรรค)

2. การที่อริยสาวกพิจารณาเห็นว่า ตนได้ส้องเสพ ได้เจริญ ได้ทำให้มากซึ่งญาณนี้ (โสดาปัตติมัคคญาณ) เกิดความสงบเย็นภายในจิตของตน รู้ว่าดับกิเลสได้ภายในจิตตนเอง นี้คือญาณที่ 2

3. การที่อริยสาวกพิจารณาเห็นว่าตนได้ญาณนี้ ซึ่งสมณ

พราหมณ์อื่นนอกพระธรรมวินัยนี้ไม่มี นี้คือญาณที่ 3

4. การที่อริยสาวกพิจารณาเห็นว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฐิ (ทิฏฐิสมฺปนฺโน-หมายถึงโสดาบัน) มีธรรมอย่างใดเราก็มีอย่างนั้น กล่าวคือ ผู้เป็นโสดาบันเมื่อต้องอาบัติใด ก็รีบแสดง เปิดเผยให้พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์ที่เป็นวิญญูชนทั้งหลายรู้แล้วก็มุ่งสำรวมระวังต่อไป เหมือนเด็กอ่อนที่มือเท้าไปโดนไฟเข้าก็ชักหนีโดยพลัน...นี้คือญาณที่ 4

5. การที่อริยสาวกพิจารณาเห็นว่า บุคคลผู้เป็นโสดาบันเป็นเช่นใด เราก็เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ โสดาบันมีความขวนขวายช่วยการงานน้อยใหญ่ของเพื่อนพรหมจรรย์อย่างจริงจัง แต่ก็มีใจมุ่งตรงแน่วแน่ (ติพฺพา เปกฺขา) ต่อไตรสิกขาอยู่เสมอ เหมือนแม่โคลูกอ่อนขณะและเล็มหญ้าก็ชำเลืองดูลูกอยู่ตลอดเวลา...นี้คือญาณที่ 5

6. การที่อริยสาวกพิจารณาเห็นว่า โสดาบันมีพละ(กำลังในการเข้าใจธรรม) เช่นใด ตนก็มีเช่นนั้น กล่าวคือ เมื่อโสดาบันได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ก็สามารถก่อประโยชน์ ใส่ใจ เอาจิตจดจ่อ และตั้งใจฟัง (ไม่สักแต่ว่าฟังเหมือนปุถุชน)...นี้คือญาณที่ 6

7. การที่อริยสาวกพิจารณาเห็นว่า โสดาบันมีพละเช่นใดตนก็มีเช่นนั้น กล่าวคือ โสดาบันเมื่อได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว สามารถรู้อรรถรู้ธรรม (เข้าใจคำสอนได้อย่างทั่วถึง) และได้ความปราโมทย์อันเกิดจากธรรม...นี้คือ ญาณที่ 7

สุดท้ายทรงสรุปว่า ผู้มีอริยทิฐิหรือญาณทั้ง 7 นี้ คือบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผล (เป็นโสดาบัน)

๙

พรหมนิมนตนสูตร

พระสูตรนี้กล่าวถึงพรหมองค์หนึ่ง ชื่อพกา (พกาพรหม - อ่านว่า พะกาพฺรม) อยู่ในพรหมโลกชั้นมหาพรหมหรือมหาพรหมา สูงอันดับที่ 3 ถัดจากพรหมปาริสัชชาและพรหมปุโรหิตาขึ้นไป (พรหมโลกมี 16 ชั้น)

อรรถกถากล่าวว่า มารเข้าสิงได้หรือครอบงำให้อยู่ในอำนาจของตนได้ก็แต่พรหมปาริสัชชา ไม่สามารถจะครอบงำไปถึงพรหมปุโรหิตาและมหาพรหมาได้ ตามพระสูตรนี้ มารเข้าสิงพรหมปาริสัชชา

ประวัติของพกาพรหมตามที่กล่าวถึงในอรรถกถามีว่า เมื่อเป็นมนุษย์ก่อนมาเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ เขาเห็นโทษในกาม

จึงออกบวชเป็นฤาษี บำเพ็ญเพียรได้สมาบัติ ได้โลกิยอภิญญา ได้ใช้อภิญญาช่วยเหลือคนอื่นให้รอดชีวิตหลายคราว ผลกรรมนั้นส่งให้เขาได้อุบัติในพรหมโลกชั้นมหาพรหมา (เคยเกิดในพรหมโลกอีกหลายชั้นด้วยกำลังของฌาน) เนื่องจากอยู่ในพรหมโลกเป็นเวลายาวนานเหลือเกิน พกาพรหมจึงเกิดมิจฉาทิฐิ เห็นว่าตนเป็นอัตตาเที่ยงแท้เป็นนิรันดร์

มิจฉาทิฐิของพกาพรหม

(551-552) วันหนึ่ง ขณะประทับอยู่ที่วัดเชตวัน พระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายเพื่อโปรดให้เข้าเฝ้าฟังธรรม ทรงเล่าเรื่องหนหลังครั้งหนึ่งว่า ขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่โคนต้นสาละใหญ่ในป่าสุภควัน เมืองอุกกัฏฐา พกาพรหมเกิดมีความเห็นอันชั่วร้ายว่า พรหมโลกที่ตนอยู่เป็นอมตะนิรันดร ไม่เคลื่อนคลอนเป็นอย่างอื่นไปได้ พรหมโลกนี้ไม่มีการเกิดแก่ตาย ไม่มีการจุติไม่มีการอุบัติ ไม่มีที่ใดที่จะปลอดพ้นจากทุกข์ไปกว่าที่นี่แล้ว

เมื่อทรงทราบว่า พกาพรหมเกิดความเห็นเช่นนั้น พระองค์ก็หายวับจากโคนต้นรัง ไปปรากฏพระองค์ในพรหมโลกนั้นในบัดดล พกาพรหมเห็นพระองค์แต่ไกล ก็ทูลเชื้อเชิญ รับเสด็จด้วยความดีใจ เพราะพระพุทธองค์ไม่ได้เสด็จมาทางนี้นานแล้ว พลางทูลแนะนำความเป็นอมตะนิรันดรของพรหมโลกนั้น

พระพุทธองค์ตรัสกะพกาพรหมในคราวนั้นว่า ท่านตกจมอยู่ในอวิชชาแล้ว เพราะเหตุที่เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง สิ่งไม่

ยั่งยืนมั่นคงแข็งแรงว่ายั่งยืนมั่นคงแข็งแรง สิ่งที่ต้องเคลื่อนคลอนได้ ว่าไม่มีการเคลื่อนคลอน พรหมโลกนี้มีสัตว์มาเกิดแก่ตาย มีการจุติและอุบัติ แต่ท่านเห็นว่าไม่มีการเกิดแก่ตาย ไม่มีการจุติและอุบัติในพรหมโลกนี้ และยังกล่าวว่าไม่มีที่ใดสำหรับออกจากทุกข์ยิ่งไปกว่าที่พรหมโลกนี้

มารเข้าสิงพรหมขัดขวางพระพุทธองค์

(553-) ทรงเล่าต่อไปว่า พลันนั้น มารใจบาปก็เข้าสิงร่างของพรหมปาริสัชชาองค์หนึ่ง พูดกะเราว่า ภิกษุ! ภิกษุ! อย่ารานรุกพกาพรหมนี้เลย เพราะพรหมนี้เป็นมหาพรหม เป็นเจ้าปกครองพรหมโลก... เป็นผู้สร้างโลก พวกสมณพราหมณ์ในอดีตประเภทที่มองโลกในแง่ร้าย(เห็นว่าโลกไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา) เมื่อตายลง ล้วนแต่ไปเกิดในอบาย 4 ผิดกับสมณพราหมณ์ที่เห็นโลกน่าเพลินใจ ที่ไปเกิดเป็นกายประณีต(ในพรหมโลก) เพราะฉะนั้นขอให้เชื่อพรหมเถิด อย่าฝืนค้านเลย ถ้าท่านยังฝืนค้านอยู่ โทษจักตกแก่ท่าน เหมือนคนเอาค้อนไล่ตีสิริที่มาหาตน เหมือนคนจะตกเหวลึก ปล่อยให้มือและเท้าลอยหลุดจากพื้นดิน ดูแต่หมู่พรหมก็ยังมาชุมนุมแวดล้อมกันมิใช่หรือ... มารเอาเราไปเปรียบกับพวกพรหมเหล่านั้น

ครานั้น ทรงกล่าวแก่มารว่า มารเอ๋ย เรารู้จักท่านว่าเป็นใคร อย่าคิดว่าพระสมณะไม่รู้จักเรา ท่านเป็นมาร ไม่ว่าพรหมหรือหมู่พรหม(พรหมบริษัท) หรือพรหมปาริสัชชา ก็ล้วนตกอยู่ในอำนาจของท่าน แล้วท่านก็คิดว่า พระสมณะก็ต้องอยู่ในมือ

เราอยู่ในอำนาจเรา เปล่าเลย เราไม่ได้อยู่ในมือท่าน ท่านครอบงำเราไม่ได้หรอก

ทรงแสดงฤทธิ์เหนือวิสัยของพรหม

(554-555) และแล้วพกาพรหมได้กล่าวกะพระพุทธองค์ยืนยันในความเห็นของตนว่าภพที่ตนอยู่เป็นอมตะนิรันดร ไม่มีที่ใดจะอยู่ห่างไกลจากทุกข์ได้เท่าที่นี่ และกล่าวว่า ภิกษุอย่างท่านไม่มีทางได้รู้เหตุให้พ้นทุกข์อย่างอื่นได้เลย มีแต่จะลำบากคับแค้นต่อไปไม่สิ้นสุด

พกาพรหมกล่าวอีกว่า แม้หากท่านจะกลืนกินดิน...น้ำ ไฟ...ลม รวมไปถึงเหล่าสัตว์ เทวดา ปชาบดี (มาร) พรหมได้ทั้งหมด ก็เท่ากับท่านยิ่งนอนอยู่ใกล้เรา นอนอยู่ในที่ของเรา เราจะทำอะไรท่านก็ได้

พระพุทธองค์ทรงรับว่า คำกล่าวของพรหมนั้นเป็นไปได้ ตรัสอีกว่า ฤทธานุภาพของพรหมนั้นมีมากมายเท่าใดก็ทรงรู้ พกาพรหมทูลถามว่ารู้อย่างไร ตรัสตอบว่า ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ส่องสว่างไปถึงไหน นั่นคือขอบเขตจักรวาลหนึ่ง อำนาจของท่านคลุมไปถึงพันจักรวาล ท่านสามารถล่วงรู้ความดีเลวของหมู่สัตว์ รู้ว่าใครมีราคะไม่มีราคะ รู้ทั้งจักรวาลนี้และจักรวาลอื่น รู้ทั้งการมาการไปของปวงสัตว์ แต่ยังมีกายอีก 3 ประเภทที่ท่านไม่รู้ไม่เห็น คือ กายอาภัสสรา กายสุภกิณหา และกายมหัปผลา ซึ่งท่านเคยเป็นมาแล้ว แต่เพราะท่านมาอุบัติในที่นี่นานเกินไปจึงหลงลืม ส่วนเรารู้เราเห็น ท่านรู้ไม่เท่าเราหรอก

พระพุทธองค์ตรัสกะพกาพรหมต่อไปว่า เรารู้ว่าดินเป็นดิน...น้ำเป็นน้ำ...ไฟเป็นไฟ...ลมเป็นลม...รู้ว่าสัตว์เป็นสัตว์...เทวดาเป็นเทวดา...พรหมเป็นพรหม...(คือรู้ตามความเป็นจริง) เรารู้นิพพานซึ่งสัตว์ถึงไม่ได้โดยความมีความเป็นหรือไม่มีไม่เป็น ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงว่าเป็นของเรา เมื่อเรารู้อย่างนี้ ท่านจึงเทียบกับเราไม่ได้ เราจะต่ำกว่าท่านตรงไหน เราต่างหากอยู่สูงกว่าท่าน

พกาพรหมกล่าวว่า อย่าได้พูดเลื่อนลอยถึงนิพพานตามที่ว่านั้นเลย แล้วได้ท้าพิสูจน์ให้เห็นจริงว่าตัวเองมีอานุภาพเพียงใดโดยจะหายตัวไม่ให้พระพุทธองค์เห็นได้ แต่ก็ทำไม่ได้ (เพราะพระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นทุกอาการของเขา) พระพุทธองค์ทรงทำบ้างด้วยอิทธาภิสังขาร(แสดงอิทธิปาฏิหาริย์) ทรงหายวับไป เปล่งแต่พระสุรเสียงให้พวกพรหมได้ยินด้วยข้อธรรมว่า ทรงเห็นภัยในภพ เห็นภพของสัตว์ผู้แสวงหาวิภพ(คือตัณหาของหมู่สัตว์) ไม่เพลินในภพ ทั้งไม่ยึดมั่นในความยินดีเพลินใจ

พวกพรหมได้เห็นพุทธปาฏิหาริย์เช่นนั้น ก็อัศจรรย์ใจเพราะไม่เคยรู้เคยเห็นมาก่อน ต่างยอมรับกันว่าไม่มีสมณพราหมณ์อื่นใดเสมอเหมือนพระสมณโคดมแห่งศากยตระกูลองค์นี้

มารทูลขอให้เลิกแสดงธรรม

(556) พระพุทธองค์ตรัสเล่าต่อไปว่า มารซึ่งเข้าสิงพรหมปาริสัชชาได้ทูลขอร้องพระองค์ว่า อย่าได้แสดงธรรมต่อไปเลย เพราะเคยมีสมณพราหมณ์ก่อนหน้านี้ ประกาศตนว่าเป็นพระ

สัมมาสัมพุทธเจ้าในโลก แสดงธรรมสั่งสอนพวกสาวกและบรรพชิตทั้งหลาย ปรากฏว่าพวกนั้นตายไปเกิดเป็นสัตว์ชั้นต่ำทั้งนั้น ต่างจากพวกที่เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งไม่แสดงธรรมสอนใคร ล้วนได้ไปเกิดเป็นหมู่สัตว์ชั้นดี (คือเกิดเป็นพรหม) มารได้ขอให้พระองค์มักน้อย อยู่แต่พอสบายในชาตินี้ก็พอแล้ว

ครั้งนั้น พระพุทธองค์ตรัสกะมารตนนั้นว่า มารเอ๋ย เรารู้จักท่านดี ท่านเป็นมารไร้จิตอนุเคราะห์เกื้อกูล จึงพูดอย่างนี้กะเรา ท่านคิดว่า ถ้าพระสมณโคดมแสดงธรรม คนที่ได้ฟังก็จะพ้นไปจากวิสัยที่ท่านจะครอบงำเขาได้ สมณพราหมณ์ที่ท่านอ้างถึงว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธะนั้น หาได้เป็นจริงไม่ เราต่างหากคือสัมมาสัมพุทธะ

"มารใจบาปเอ๋ย ตถาคตไม่ว่าจะแสดงธรรมแก่เหล่าสาวกหรือไม่ก็ตาม ตถาคตก็เป็นอยู่เช่นนั้น(ตาทิโสว) เพราะอะไร? เพราะตถาคตละสิ้นแล้วซึ่งอาสวะทั้งหลายอันทำให้จิตเศร้าหมอง ให้เกิดในภพใหม่ ให้เร่าร้อน ให้ผลเป็นทุกข์เกิดแก่ตายต่อไป อาสวะเหล่านั้น ตถาคตขุดโค่นรากมันขึ้นแล้ว เหมือนต้นตาลรากขาด มันไม่มีต่อไปได้อีกแล้ว ไม่มีการเกิดต่อไปอีก เหมือนตาลยอดด้วนซึ่งไม่มีวันงอกได้อีก"

พระธรรมเทศนานี้ มารมิได้ทูลอาราธนาให้ทรงแสดง แต่พกาพรหมเป็นผู้เชื้อเชิญ จึงได้ชื่อว่า พรหมนิมันตนสูตร

มารตัชชนียสูตร

มารเข้าท้องพระมหาโมคคัลลานะ

(557-558) ดราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่มิคทายวันในเภสกลาวัน เมืองสุงสุมารคิระ แคว้นภัคคะ ขณะที่พระมหาโมคคัลลานะเดินจงกรมอยู่ที่กลางแจ้ง ถูกมารใจบาปเข้าไปอยู่ในท้องทางลำไส้ (มาโร ปาปิมา อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานสฺส กุจฺฉิคโต โหติ โกฏฺฐมนุปวิฏฺโฐ) ท่านรู้สึกว่า เหมือนในท้องมีก้อนหินหนักๆ ไม่ต่างอะไรกับกะทอบรรจุถั่วหมักไว้เต็ม สงสัยว่าเกิดจากอะไร จึงหยุดเดินจงกรม เข้าไปในวิหารนั่งบนอาสนะ ในใจนึกถึงมารใจบาปอย่างเพ่งพินิจ เมื่อรู้ว่าเป็นมารก็เรียกให้ออกมาจากท้อง พูดกะมารว่า อย่ารบกวนพระตถาคต

เจ้าและสาวกของพระองค์เลย เพราะตัวท่านเองนั่นแหละจะเสียประโยชน์และเป็นทุกข์ไปนาน

มารคิดว่า พระเถระไม่รู้และไม่เห็นตน เพราะแม้แต่พระพุทธองค์ผู้เป็นศาสดา ยังไม่รู้จักตนในทันทีทันใด สาวกหรือจะมาเก่งกว่า พระเถระรู้ว่ามารคิดอะไรอยู่ จึงกล่าวสำทับอีกให้มารีบออกมา

เมื่อทราบว่าพระเถระรู้ทัน มารก็ออกมาทางปาก ไปยืนอยู่ที่ข้างบานประตู ซึ่งพระเถระก็บอกว่ามารอยู่ที่นั่นตามที่เห็น

พระมหาโมคคัลลานะเคยเกิดเป็นมาร

(559-560) พระมหาโมคคัลลานะเล่าถึงอดีตของตนให้มารฟังว่า เราเคยเกิดเป็นมารชื่อทูสี มีน้องสาวชื่อกาฬี ส่วนท่านเป็นบุตรของน้องสาวคนนั้น คือเป็นหลานชายของเรา กาลครั้งนั้นอยู่ในสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากกุสันธะ พระองค์มีสองอัครสาวก คือพระวิธุระและพระสัญชีวะ พระวิธุระเลิศในทางแสดงธรรม ส่วนพระสัญชีวะชำนาญในการเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ

พระมหาโมคคัลลานะเล่าถึงเรื่องพระสัญชีวะเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติที่โคนต้นไม้ครั้งหนึ่งว่า ขณะที่ท่านเข้าสมาบัตินั้น คนทั้งหลายที่ผ่านไปเห็นเข้า ต่างเข้าใจว่าท่านมรณภาพแล้ว จึงชวนกันเผา แต่พอวันรุ่งขึ้น พระสัญชีวะก็ออกเดินบิณฑบาตเหมือนปกติ ทำให้ผู้คนแตกตื่นร่ำลือไปทั่ว (เขาเรียกท่านว่า สัญชีวะ หมายถึงคนตายแล้วฟื้น)

มารทูสีในครั้งนั้น กลุ้มใจว่าตนไม่เห็นร่องรอยความคิดอ่าน (เนว ซานามิ อาคตึ วา คตึ วา-ไม่รู้การมาการไปของจิต) ของภิกษุผู้ประพฤติดีประพฤติชอบเหล่านี้ได้ จึงคิดกโลบายเข้าไปดลใจพวกชาวเมืองให้พากันกล่าวร้ายป้ายสีด่าทอภิกษุทั้งหลาย โดยหวังว่าพวกภิกษุจะหวั่นไหวให้ตนได้ช่องจับทางแห่งความคิดได้

พวกพราหมณ์และคฤหบดีซึ่งถูกมารดลใจ พากันกล่าวร้ายด่าทอภิกษุทั้งหลายว่า เป็นสมณะโล้น เป็นขี้ข้า (อิพฺภา-menial มีผู้แปลว่าเป็นคฤหบดี) เป็นคนดำ (กณฺหา-black มีผู้แปลว่า เป็นค่าง น่าจะแปลได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผี) เป็นพวกเกิดบนหลังเท้าพรหม (พนฺธุปาทาปจฺจา-the offscour ings of our kins-man's feet เป็นความเชื่อตามลัทธิพราหมณ์ว่า สมณะเกิดจากเท้าพรหม คำว่าพนฺธุ ในที่นี้แปลว่าญาติ พวกพราหมณ์เรียกพรหมว่าปู่ ซึ่งหมายถึงญาติชั้นบรรพบุรุษ)

คำกล่าวร้ายด่าทอภิกษุทั้งหลายมีอีกว่า อวดตัวว่าเป็นผู้นั่งเข้าฌาน เดินคอตกก้มหน้า เกียจคร้าน บ่นงึมงำ ซบเซาเหงาหงอย ดำรงชีวิตเหมือนนกเค้าแมว(หรือนกฮูก)จ้องหาหนูที่กิ่งไม้...เหมือนสุนัขจิ้งจอก(หรือเหยี่ยว)จ้องหาปลาที่ริมน้ำ...เหมือนแมวจ้องตะครุบหนูตามซอกรูรกเรื้อและตามกองขยะ...เหมือนลาที่ปลดต่างแล้ว

คนเหล่านั้น (แม้จะทำบาปเพราะถูกมารดลใจ) โดยมากตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

วิธีปฏิบัติธรรมเพื่อเอาชนะมาร

(561-563) พระมหาโมคคัลลานะเล่าถึงอดีตของตนเองเมื่อเป็นมารทูสีต่อไปว่า ครั้งนั้น พระกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นมาเข้าเฝ้า ทรงแนะนำว่า เมื่อมารดลใจชาวบ้านให้มาด่าทออย่างนั้น จงมีจิตประกอบด้วยเมตตา... กรุณา...มุทิตา...อุเบกขา แผ่ไปยังหมู่สัตว์ทั่วทุกมุมโลก ไม่ผูกเวรไม่ผูกพยาบาท ภิกษุทั้งหลายเมื่อได้รับพระโอวาทดังนี้แล้ว ต่างก็แยกย้ายกันไปเจริญพรหมวิหารธรรมตามป่า ตามโคนต้นไม้ ตามเรือนว่าง มิได้หวั่นไหวตามความคิดของมารทูสีเลย

เมื่อล้มเหลวจากการยั่วยุให้ภิกษุทั้งหลายออกอาการให้จับทางได้ มารทูสีก็หันมาใช้วิธีใหม่ คราวนี้ดลใจให้ชาวเมืองแห่แหนกันไปสักการะเคารพบูชาภิกษุเหล่านั้น โดยหวังว่าจะเป็นวิธีทำให้ภิกษุหลงเพลินได้ ชาวเมืองที่ทำดีตามมารดลใจ มีเป็นอันมากที่ตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำภิกษุทั้งหลายให้แก้กโลบายของมารนี้ โดยให้เจริญอสุภกรรมฐาน(พิจารณาเห็นความไม่งามของกาย) ปฏิกูลสัญญา(พิจารณาเห็นความปฏิกูลของอาหาร) อนภิรตสัญญา(พิจารณาเห็นว่าโลกทั้งปวงไม่น่ายินดี) อนิจจสัญญา(พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของสังขารทั้งปวง)

พระมหาโมคคัลลานะเคยตกนรกนับหมื่นปี

(564-565) พระเถระเล่าต่อไปว่า เช้าวันหนึ่ง ขณะที่พระกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จบิณฑบาตในเมือง โดยมีพระ

วิธุระเดินตามหลัง(เป็นปัจฉาสมณะ) มารทูสีเข้าสิงเด็กคนหนึ่ง เอาก้อนหินขว้างศีรษะพระวิธุระถึงแตกเลือดอาบ พระสัมมาสัม พุทธเจ้าทรงชำเลืองดูด้วยอาการเหมือนพญาช้างชายตา(นาคาปโลกิต์ อปโลเกสิ) พร้อมกับตรัสว่า ทูสีมารนี้ไม่ประมาณตนเสียเลย พลันที่ทรงชำเลืองนั้นเอง มารทูสีก็จุติไปเกิดในมหานรก

มหานรกนั้นมีอยู่ 3 ชื่อ (3 ลักษณะแห่งความทุกข์ทรมาน) คือ 1. ฉผัสสายตนิกะ (ทุกข์ทางผัสสายตนะทั้ง 6) 2. สังกุสมาหตะ (ทุกข์เพราะถูกขอเกี่ยว) 3. ปัจจัตตเวทนียะ (ทุกข์แก่ใจตัวเอง - ใจเป็นทุกข์เจ็บปวดเองอยู่ตลอดเวลา) พวกนายนิรยบาลเข้ามาบอกว่า เมื่อใดที่หลาวเหล็กพุ่งมารวมกันที่กลางใจของท่าน เมื่อนั้นแหละให้รู้ว่า ท่านหมกไหม้อยู่ในนรกครบพันปี

มารทูสีหมกไหม้อยู่ในมหานรกนั้นหลายร้อยหลายพันปี พ้นจากมหานรกนั้นแล้วยังมาทุกข์ทรมานกว่าเก่าอีกในอุสสทนรกนับหมื่นปี ศีรษะนั้นบ้างก็เหมือนมนุษย์ บ้างก็เหมือนปลา

(556) พระสูตรนี้จบลงด้วยคาถาบรรยายสรุปเรื่องมารทูสีทำร้ายพระวิธุระ และตอนท้ายของคาถาได้กล่าวว่า มารได้ฟังคำของพระเถระดังนี้แล้วก็หายวับไปในบัดดล

จบจูฬยมกวรรคแห่งมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

- คหปติวรรค
- ภิกขุวรรค
- ปริพาชกวรรค
- ราชวรรค
- พราหมณวรรค

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

คหปติวรรค

กันทรกสูตร

เล่มนี้ยังเป็นมัชฌิมนิกาย ขึ้นสู่มัชฌิมปัณณาสก์ (50 พระสูตรตอนกลาง) อยู่ในพระไตรปิฎกบาลี (ฉบับสยามรัฐ) เล่มที่ 13 มัชฌิมปัณณาสก์มี 5 วรรค (หมวด) คือ 1. คหปติวรรค 2. ภิกขุวรรค 3. ปริพาชกวรรค 4. ราชวรรค 5. พราหมณวรรค โดยแต่ละวรรค (หมวด) มี 10 พระสูตร จำนวนข้อเริ่มจาก (1) ถึง (759)

คหปติวรรค 10 พระสูตร คือ 1. กันทรกสูตร 2. อัฏฐกนาครสูตร 3. เสขปฏิปทาสูตร 4. โปตลิยสูตร 5. ชีวกสูตร 6.

อุปาลิวาทสูตร 7. กุกกุโรวาทสูตร 8. อภัยราชกุมารสูตร 9. พหุเวทนิยสูตร 10. อปัณณกสูตร

คฤหัสถ์ก็เจริญสติปัฏฐาน 4 ได้

(1-3) ใกล้เมืองจัมปา มีสระโบกขรณี (สระบัว) อยู่สระหนึ่งชื่อ คัคครา ครั้งหนึ่งขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ฝั่งสระนั้นพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ บุตรนายควาญช้าง(หัตถาโรหบุตร) ชื่อ เปสสะ และปริพาชกชื่อกันทรกะได้เข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ เปสสะถวายบังคมแล้วก็นั่งอยู่ด้านหนึ่ง ส่วนกันทรกปริพาชก หลังจากได้ทูลทักทายตามธรรมเนียมแล้วก็ไปยืนมองดูภิกษุทั้งหลาย ซึ่งล้วนแต่นั่งสงบสำรวมนิ่งอยู่ เขาทูลถึงความประทับใจของตนเองที่ได้เห็นอาการสงบนิ่งของภิกษุสงฆ์ ซึ่งไม่เคยพบเคยเห็นที่ไหน ว่าเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ และทูลชื่นชมพระพุทธองค์ว่าทำได้อย่างนี้ก็นับว่าได้ทรงทำให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ไหนๆ ก็คงทำได้ไม่ยิ่งไปกว่านี้

พระพุทธองค์ตรัสว่าเขาพูดถูกต้องแล้ว และตรัสว่า ภิกษุสงฆ์เหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นพระอรหันต์ เป็นอเสขบุคคล อีกส่วนหนึ่งอยู่ระหว่างฝึกฝนตน เป็นเสขบุคคล อยู่กันด้วยปัญญา มีจิตมุ่งมั่นอยู่ในสติปัฏฐาน 4 คือ พิจารณาเห็นกายในกาย... พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย...พิจารณาเห็นจิตในจิต... พิจารณาเห็นธรรมในธรรม มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ ไม่มีความรักความชัง (อภิชฌา-โทมนัส) ในโลก

นายเปสสะกราบทูลขึ้นว่า เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ ที่สติปัฏฐาน 4 ซึ่งพระองค์ทรงสอนนั้น แม้พวกข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์นุ่งห่มขาว ก็ยังตั้งจิตไว้กับสติปัฏฐาน 4 ได้ตามโอกาสอันควร คำสอนเฉพาะเรื่องสติปัฏฐาน 4 ของพระองค์ ก็ทำให้รู้แล้วว่าพระองค์ทรงทราบว่าอะไรคือประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์สำหรับชาวโลก มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ลึกลับเจ้าเล่ห์ ต่างจากสัตว์ (เดรัจฉาน) ซึ่งเปิดเผย เห็นได้เมื่อข้าพระองค์ฝึกช้างให้เดินไปตามทางในเมืองจัมปา เขาแสดงความลำพองความคดงอตรงไปตรงมา ส่วนมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นทาส คนใช้ หรือคนงานของข้าพระองค์ มักจะทำอย่างหนึ่ง พูดอีกอย่างหนึ่ง คิดอีกอย่างหนึ่ง...

บุคคล 4 ประเภท

(4-6) พระพุทธองค์ตรัสรับรองคำกล่าวของนายเปสสะว่ามนุษย์เป็นสัตว์ลึกลับซับซ้อนโดยอัธยาศัย(คหนำ-รกชัฏ) ส่วนเดรัจฉาน (ปสโว-สัตว์เลี้ยง) เป็นสัตว์ที่มีอัธยาศัยตื้น (อุตฺตานกำ) แล้วตรัสถึงบุคคลซึ่งมีความแตกต่างกัน 4 ประเภท คือ

1. บางคน ทำตนให้เดือดร้อน ทั้งขวนขวายที่จะทำให้ตนเดือดร้อน

2. บางคน ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ทั้งขวนขวายที่จะทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

3. บางคน ทำตนให้เดือดร้อน ขวนขวายทำให้ตนเดือดร้อน ทั้งทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนและขวนขวายทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

4. บางคน ไม่ทำให้ตนเดือดร้อน ไม่ขวนขวายทำให้ตน

เดือดร้อน ทั้งไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ขวนขวายทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

ตรัสว่า บุคคลประเภทที่ 4 เป็นคนไม่หื่นกระหาย เป็นคนดับทุกข์ได้ เป็นคนเย็น มีแต่ความสุข มีชีวิตปัจจุบันอย่างพรหม เธอชอบบุคคลประเภทไหน

นายเปสสะกราบทูลว่า ชอบบุคคลที่ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ขวนขวายทำให้ตนเดือดร้อน ทั้งไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนและไม่ขวนขวายทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ซึ่งเป็นบุคคลประเภทที่ 4

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถามว่า เพราะเหตุไรจึงชอบบุคคลประเภทนั้น เขากราบทูลว่า เพราะไม่ว่าตนหรือคนอื่นล้วนแต่รักสุข เกลียดทุกข์ คนจึงไม่ควรทำให้ตนเดือดร้อน และไม่ควรทำให้คนอื่นเขาเดือดร้อนด้วย

แต่ยังไม่ทันจะได้ฟังพระดำรัสขยายความเรื่องบุคคล 4 ประเภทนั้น นายเปสสะก็กราบทูลลา ด้วยมีภารกิจรออยู่

ใครบ้างที่จัดว่าเป็นบุคคล 4 ประเภท

(7-17) หลังจากนายเปสสะจากไปไม่นาน พระพุทธองค์ตรัสเรียกว่าภิกษุทั้งหลายมารับสั่งว่า นายเปสสะเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก ถ้าเขานั่งฟังธรรมเรื่องบุคคล 4 ประเภทต่ออีกสักครู่ เขาจะได้ประโยชน์ใหญ่หลวง(คือได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน) เพียงแต่ได้ฟังธรรมโดยย่อเท่านี้ เขาก็ได้ประโยชน์มากแล้ว ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลอาราธนาให้ทรงอธิบายเรื่องบุคคล 4 ประเภท ทรงอธิบายให้เห็นชัดเจนว่า คนประเภทใดบ้างที่เข้าข่ายเป็นบุคคล

แต่ละประเภท

— บุคคลประเภทที่ 1 ทำตนให้เดือดร้อน ขวนขวายทำตนให้เดือดร้อน ทรงชี้ไปที่พวกถือเคร่งทรมานตน เช่นพวกชีเปลือยงดเว้นอาหารในลักษณะต่างๆ เพื่อให้ตนได้รับความทุกข์ทรมาน

— บุคคลประเภทที่ 2 ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ขวนขวายทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ทรงชี้ไปที่คนประกอบอาชีพฆ่าแพะ ฆ่าสุกร นายพรานนก นายพรานเนื้อ ชาวประมง (คนฆ่าปลา) คนเป็นโจร คนฆ่าโจร ผู้คุมในเรือนจำ (พนฺธนาคาริโก-ผู้คุมสมัยก่อน มีหน้าที่ลงโทษลงทัณฑ์นักโทษด้วยตัวเอง) หรือบุคคลอื่นๆ ที่ทำการอันทารุณโหดร้าย

— บุคคลประเภทที่ 3 ทำตนให้เดือดร้อน ขวนขวายทำตนให้เดือดร้อน ทั้งทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและขวนขวายทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ทรงชี้ไปที่พระราชามหากษัตริย์ และพราหมณ์มหาศาล ซึ่งสั่งการให้ทำโรงบูชายัญ(สนฺถาคารํ)ขึ้นทางด้านทิศตะวันออกของเมือง

พิธีบูชายัญ

พระบาลีตอนนี้ บรรยายถึงพิธีกรรมหรือกระบวนการในการบูชายัญตามประเพณีนิยมในสมัยนั้นอย่างน่าบันทึกไว้เป็นความรู้พิเศษ ดังนี้

โรงบูชายัญ ใช้คำว่าสันถาคาร (conference

hall อรรถกถาแปลให้ชัดขึ้นว่า ยัญญศาลา คือเป็น sacrificial hall น่าจะเป็นปะรำพิธีขนาดใหญ่) บุคคลที่เป็นเจ้าภาพสั่งการให้จัดขึ้น คือพระราชามหากษัตริย์(โดยมูรธาภิเษก) หรือไม่ก็พราหมณ์มหาศาล (พราหมณ์ระดับผู้มั่งคั่ง-พราหมณ์ใหญ่) ที่ตั้งของโรงบูชายัญนั้นนิยมตั้งขึ้นทางด้านทิศตะวันออกของเมือง

กระบวนการของพิธีกรรม เริ่มด้วยพระราชาหรือพราหมณ์ซึ่งเป็นประธานใหญ่นั้น ปลงผมและหนวดนุ่งหนังเสือทั้งเล็บ ชะโลมกายด้วยเนยใสและน้ำมันงาเกาหลังด้วยเขากวาง (มิควิสาเณน ปิฏฺฐึ กณฺฑุวมาโน) เข้าสู่โรงบูชายัญที่สร้างขึ้น สำหรับพระราชาก็เสด็จเข้าพร้อมกับพระมเหสีและพราหมณ์ปุโรหิต

จากนั้น องค์ประธานจะนอนลงบนพื้นดิน ซึ่งไม่ได้ปูลาดด้วยอะไรเลย เอาโคมัย(มูลโค)สดทาตัว น้ำนมที่ใช้ในพิธี เป็นน้ำนมของโคแม่ลูกอ่อนเพียงตัวเดียว องค์ประธานจะดื่มน้ำนมจากเต้าที่ 1 พระมเหสีดื่มจากเต้าที่ 2 พราหมณ์ปุโรหิตดื่มจากเต้าที่ 3 โดยไม่มีอาหารอย่างอื่นเลยนอกจากน้ำนมดังกล่าว ส่วนน้ำนมจากเต้าที่ 4 ใช้บูชาไฟ(อคฺคึ ชุหติ) น้ำนมจากเต้าอื่นที่เหลือเป็นของลูกโค

เพื่อการบูชายัญนั้น ประธานใหญ่จะบัญชาการให้ฆ่าโคผู้(อุสภ) ลูกโคเพศผู้(วจฺฉตร) ลูกโคเพศ

เมีย(วจฺฉตรี) แกะ(อุรพฺภ) แพะ(อช) ม้า(อสฺส) จำนวนหนึ่ง ต้นไม้จะถูกตัดเอามาทำหลักยัญจำนวนหนึ่ง หญ้าถูกเกี่ยวเอามาปูพื้นอีกจำนวนหนึ่ง (สรุปว่า มีการฆ่าสัตว์และพรากต้นไม้ใบหญ้าเป็นจำนวนมาก) ขณะเดียวกัน พวกทาส คนใช้และกรรมกรขององค์ประธานก็จะถูกเกณฑ์ทำงานอย่างหนัก ให้งานเสร็จตามกำหนดเวลา เป็นคราวที่พวกเขาถูกบังคับขู่เข็ญได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัสถึงน้ำตาตก

— บุคคลประเภทที่ 4 ไม่ทำตนให้เดือดร้อนไม่ขวนขวายทำตนให้เดือดร้อน ทั้งไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและไม่ขวนขวายให้ผู้อื่นเดือดร้อน ทรงชี้ไปที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายนับแต่ผู้ประกอบด้วยศีลสิกขาบท ได้ฌาน 4 จนถึงได้วิชชา 3 มีระลึกชาติได้ เป็นต้น

อฏฐกนาครสูตร

พระสูตรนี้ (เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ทสมสูตร ตามชื่อคฤหบดีในเรื่อง) เป็นไปได้ว่า เกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพาน เพราะไม่ได้ขึ้นต้นว่าพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ไหนเหมือนพระสูตรอื่นๆ โดยมาก ถ้าเป็นหลังพุทธปรินิพพาน กรุงปาตลิบุตรก็เป็นราชธานีแห่งแคว้นมคธแทนกรุงราชคฤห์แล้ว ไม่พบข้อมูลว่า เมืองอัฏฐกะอยู่ในแคว้นใด ชื่อคฤหบดีคือทสมะนั้น แปลว่าที่สิบ อรรถกถากล่าวว่า เรียกตามอันดับตระกูลของเมืองอัฏฐกะ กล่าวคือ คฤหบดีคนนี้ เป็นคนในตระกูลใหญ่อันดับที่ 10 ของเมือง

พระอานนท์อธิบายสมถะและวิปัสสนา

(18-19) ด้านทิศใต้ของกรุงเวสาลี มีหมู่บ้านหนึ่งอยู่ไม่ไกล ชื่อเวฬุวคาม คราวหนึ่งพระอานนท์พักอยู่ใกล้หมู่บ้านนั้น มีคฤหบดีชาวเมืองอัฏฐกะคนหนึ่งชื่อทสมะ ไปยังเมืองปาตลิบุตรด้วยธุระบางอย่าง เขาเข้าไปในวัดกุกกุฏาราม ถามภิกษุรูปหนึ่งว่า เวลานี้ท่านพระอานนท์อยู่ที่ไหน อยากจะได้พบท่าน ได้รับคำตอบว่าอยู่ที่เวฬุวคามใกล้กรุงเวสาลี เมื่อเสร็จธุระการงานในเมืองปาตลิบุตรแล้ว เขาก็เดินทางต่อไปจนถึงเวฬุวคาม ได้พบพระอานนท์ตามที่ตั้งใจ

ทสมคฤหบดีได้ถามพระอานนท์ว่า มีไหม ธรรมสักข้อหนึ่ง (เอกธมฺโม) ที่พระพุทธองค์ทรงสอนว่า เมื่อภิกษุไม่ประมาท (มีสติ) มีความเพียร มีจิตมุ่งตรง สามารถที่จะช่วยให้จิตที่ยังไม่หลุดพ้น(จากกิเลส) หลุดพ้นเป็นพระอรหันต์ได้

พระอานนท์ตอบว่า มีอยู่ แล้วแจกแจงให้ฟังตามลำดับ

การเจริญวิปัสสนาในฌาน (สมถะ)

(20-23) รูปฌานทั้ง 4 คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน เจโตวิมุตติ(เฉพาะที่เป็นโลกิยฌานหรือโลกิยเจโตวิมุตติ)ทั้ง 4 คือ เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ และอุเบกขาเจโตวิมุตติ (คือเจริญอัปปมัญญา 4) อรูปฌาน 3 คือ อากาสานัญจายตนฌาน วิญญาณัญจายตนฌาน และอากิญจัญญายตนฌาน พระอานนท์กล่าวว่า แต่ละอย่าง (ขณะอยู่ในฌาน) เมื่อพิจารณารู้ชัดว่า ฌานนั้นๆ ล้วนมีเหตุปัจจัย

ปรุงแต่ง(อภิสงฺขตๆ)ตกแต่ง(อภิสญฺเจตยิตๆ)ขึ้นมีความไม่เที่ยง(อนิจฺจๆ) เป็นธรรมชาติที่จะต้องดับลง(นิโรธธมฺมๆ) ขณะอยู่ในฌานนั้น(ด้วยสมถะและวิปัสสนา) ย่อมถึงความสิ้นอาสวะ คือเป็นพระอรหันต์ได้ถ้ายังมีความติดใจเพลินใจ(ธัมมราคะ-ธัมมนันที)อยู่กับฌาน(และวิปัสสนา)นั้น ก็จะเป็นโอปปาติกะ(อนาคามี) เพราะละสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง 5 ได้อย่างเด็ดขาด โดยปรินิพพานในภพ(สุทธาวาส)นั้น ไม่มีการกลับมาเกิดอีก

(ตามคำอธิบายนี้ การเจริญวิปัสสนาโดยการพิจารณารู้ชัด(ปชานาติ) ทำได้ในทุกฌาน ยกเว้นอรูปฌานสุดท้าย คือ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ซึ่งอยู่ในภาวะมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เพราะการเจริญวิปัสสนาต้องใช้สัญญาหรือใช้จิตกำหนดหมายอยู่ ในภาวะของเนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้นมีสัญญาก็เหมือนไม่มี ใช้กำหนดหมายรู้อะไรไม่ได้)

ทสมคฤหบดีได้ฟังคำอธิบายของพระอานนท์แล้ว ก็เข้าใจแจ่มแจ้ง กราบเรียนว่า เหมือนคนเสาะหาขุมทรัพย์ขุมเดียว แต่พบขุมทรัพย์ 11 ขุมพร้อมกัน ตนอยากพบประตูอมตธรรมเพียงประตูเดียว แต่พอได้ฟังคำอธิบายนี้แล้ว กลับได้พบถึง 11 ประตู แล้วกล่าวอุปมาอีกว่า เหมือนบ้านที่มี 11 ประตู เมื่อบ้านถูกไฟไหม้ เจ้าของบ้านก็ปลอดภัยโดยทางประตูใดประตูหนึ่ง ตนก็เหมือนกัน มีประตูอมตธรรมถึง 11 ประตู ให้เลือกเอาได้เพื่อความสวัสดี (11 ประตูอมตธรรมนั้นคือ รูปฌาน 4 อัปปมัญญา 4 และอรูปฌาน 3)

เพื่อเป็นการบูชาคุณพระอานนท์ อย่างที่พวกเดียรถีย์

นิยมทำต่ออาจารย์ของตน คฤหบดีได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ทั้งในกรุงปาตลิบุตรและในกรุงเวสาลี มาฉันอาหาร ซึ่งตนจัดแจงดูแลเองทั้งหมด ได้ถวายผ้าแก่ภิกษุทั้งหลายรูปละ 2 ผืน ถวายไตรจีวรและสร้างวิหารมูลค่า 500 (ปญฺจสตํ วิหารํ การาเปสิ-ไม่ระบุว่าเป็นจำนวน 500 อะไร) แด่พระอานนท์

เสขปฏิปทาสูตร

พระอานนท์แสดงธรรมแทนพระพุทธองค์

(24-25) คราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่นิโครธาราม ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ พวกเจ้าศากยะสร้างท้องพระโรง(สัณฐาคาร)ใหม่(หลังหนึ่ง)เสร็จใหม่ๆ ยังไม่เคยใช้งานใดๆ อยากให้เป็นปฐมฤกษ์ที่ดี จึงไปทูลนิมนต์พระพุทธองค์เสด็จเข้าประทับ เมื่อทราบว่าทรงรับการทูลเชิญด้วยพระอาการดุษณี ก็พากันจัดเตรียมสถานที่รับเสด็จกันอย่างพร้อมเพรียง ครั้นได้เวลา พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ก็เสด็จเข้าสู่ท้องพระโรง ประทับนั่งพิงเสากลาง ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ภิกษุสงฆ์ก็นั่งพิงฝาด้านทิศตะวันตกหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเหมือน

กัน ส่วนพวกเจ้าศากยะนั่งพิงฝาด้านทิศตะวันออกหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ลักษณะเป็นการนั่งแวดล้อมพระพุทธองค์

หลังจากทรงแสดงธรรมโปรดพวกเจ้าศากยะจนค่อนคืนแล้ว พระพุทธองค์ตรัสเรียกพระอานนท์มารับสั่งให้แสดงธรรมโปรดพวกเจ้าศากยะต่อในเรื่องเสขปฏิปทา(ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลเบื้องต้น) เพราะทรงเมื่อยหลัง ขอเอนกายพักผ่อน (ปิฏฺฐิ เม อคิลายติ ตมห่ อายมิสฺสามิ) พระอานนท์รับสนองพระดำรัส ทรงให้พระอานนท์ปูสังฆาฏิพับ 4 ชั้น ทรงบรรทมด้วยพระอาการสีหไสยา เปี่ยมด้วยพระสติสัมปชัญญะ

เสขปฏิปทา 6 อย่าง (จรณะ 15)

(คำว่า เสขะ หมายถึงเสขบุคคล คือผู้ยังต้องศึกษาฝึกฝนตน เป็นอริยบุคคลแต่ยังไม่บรรลุอรหัตตผล แม้แต่ผู้ได้อรหัตตมรรคก็ยังนับเป็นเสขบุคคล เสขปฏิปทาได้แก่ทางดำเนิน-ข้อปฏิบัติของเสขบุคคล มี 6 ชุด เมื่อกระจายเรียงข้อธรรม จะได้ 15 ข้อ ก็คือจรณะ (ความประพฤติ 15 อย่าง) นั่นเอง

(26-32) ในการแสดงธรรมตามพุทธบัญชานี้ พระอานนท์ได้เชิญเจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ (น่าจะเป็นองค์ประธานหรือประมุขของเจ้าศากยะในขณะนั้น) มาแจกแจงข้อธรรมเรื่องเสขปฏิปทาให้ทรงสดับ เริ่มจากแนะนำให้รู้จักคุณสมบัติของอริยสาวกว่ามี 6 อย่าง คือ 1. เป็นผู้มีศีล 2. เป็นผู้สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย (อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร - คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย) 3. รู้ประมาณในการบริโภค 4. ไม่เห็น

แก่หลับนอน (ชาคริยมนุยุตฺโต-ตื่นตัวอยู่เสมอ) 5. มีสัปปุริสธรรม 7 ประการ (ศรัทธา-หิริ-โอตตัปปะ-พาหุสัจจะ-ระดมเพียร (วิริยารัมภะ)-สติ-ปัญญา 6. ได้ฌาน 4

(โปรดสังเกตว่า เสขปฏิปทา ประกอบด้วย 1. เป็นผู้มีศีล (สีลสัมปทา) 2. อปัณณกปฏิปทา (3) 3. สัทธรรม (7) 4. ฌาน (4) เมื่อกระจายเรียงข้อ ก็จะได้ 15 ข้อ ตรงกับจรณะ 15

ต่อจากนั้น ได้อธิบายเสขธรรมแต่ละอย่าง ซึ่งทำให้เห็นชัดว่าอริยสาวกนั้นมีการดำเนินชีวิตอย่างไร

วิชชา 3 เกิดขึ้นในจตุตถฌาน

(33) พระอานนท์กล่าวว่า เมื่ออริยสาวกประกอบด้วยเสขปฏิปทาดังกล่าวนี้แล้ว ก็เป็นเหมือนฟองไข่ที่ไม่เน่า (อปูจฺจณฺฑตาย สมาปนฺโน) พร้อมที่จะทำลายกิเลส เป็นพระอรหันต์

กล่าวต่อไปว่า เมื่ออริยสาวกอาศัยจตุตถฌาน ซึ่งอยู่ในภาวะที่สติบริสุทธิ์ยิ่งเพราะอุเบกขา ย่อมระลึกชาติก่อนๆ ได้เป็นอันมาก เป็นวิชชาที่ 1 อาศัยจตุตถฌานนั้นเหมือนกัน ย่อมเห็นการตายการเกิดของหมู่สัตว์ซึ่งเป็นไปตามกรรมในลักษณะต่างๆ กัน เป็นวิชชาที่ 2 และอาศัยจตุตถฌานนั้นเหมือนกัน ย่อมได้บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันปราศจากอาสวะ (จิตหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เป็นพระอรหันต์)

การอาศัยจตุตถฌาน บรรลุวิชชาทั้ง 3 นั้น พระอานนท์กล่าวอุปมาว่า เหมือนลูกไก่เจาะเปลือกไข่ออกมา (อาศัยฌานเจาะอวิชชา)

ความหมายของวิชชาจรณสัมปันโน

(34-35) พระอานนท์กล่าวอีกว่า ปฏิปทา 6 อย่างของอริยสาวกนั้น แต่ละอย่างคือจรณะหนึ่งๆ ส่วนการระลึกชาติได้ (ปุพเพนิวาสานุสติญาณ) การหยั่งรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย (จุตูปปาตญาณ) และการทำลายอาสวะได้หมดสิ้น(อาสวักขยญาณ) แต่ละอย่างคือวิชชาหนึ่งๆ อริยสาวกเพียบพร้อมด้วยจรณะและวิชชาเหล่านี้ จึงได้ชื่อว่า วิชชาจรณสัมปันโน

สุดท้ายท่านกล่าวอ้างอิงถึงวาทะของสนังกุมารพรหมที่ว่า

"ในหมู่ชนผู้ถือโคตร กษัตริย์เป็นสุดยอด
ในหมู่เทวดาและมนุษย์ ผู้เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ ประเสริฐสุด"

วาทะของสนังกุมารพรหมนี้ พระอานนท์กล่าวว่า เป็นบทขับที่ดี(สุคีตา) เป็นสุภาษิต มีประโยชน์ และพระพุทธองค์ก็ทรงรับรอง

จบการแสดงธรรม พระพุทธองค์ก็เสด็จลุกขึ้น ตรัสชมเชยพระอานนท์ว่าแจกแจงเสขปฏิปทาได้ดียิ่ง

โปตลิยสูตร

อังคุตตราปะคือแคว้นอังคะ

ในพระสูตรนี้ กล่าวถึงอังคุตตราปชนบท (แคว้นอังคุตตราปะ หรือจังหวัดอุตตราปะ) อรรถกถากล่าวว่า ชนบทอังคุตตราปะก็คือแคว้นอังคะนั่นเอง คำว่าอุตตราปะ แปลว่าแอ่งน้ำที่อยู่ทางทิศเหนือคือเหนือแม่น้ำมหี แอ่งน้ำนี้เองเป็นที่มาของชื่ออังคุตตราปะ

แม่น้ำมหี เป็นแม่น้ำใหญ่สายหนึ่งในบรรดามหานที 5 สาย คือ 1. คงคา 2. ยมุนา 3. อจิรวดี 4. สรภู

5. มหี ต้นน้ำของมหานทีทั้ง 5 คือหิมวันตบรรพต (อรรถกถาบรรยายไว้อย่างพิสดารในเรื่องภูเขาหิมพานต์) ภูมิภาคที่เรียกว่าอังคุตตราปชนบท อยู่ไม่ไกลจากแอ่งน้ำเหนือแม่น้ำมหี

แคว้นอังคะในสมัยโบราณ เป็นดินแดนมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ ชื่อแคว้นนี้ ปรากฏอยู่ในคัมภีร์สำคัญๆ ของพราหมณ์ เช่น คัมภีร์อาถรรพณเวท คัมภีร์โคปถพราหมณะ คัมภีร์ไอตเรยพราหมณะ คัมภีร์รามายณะ คัมภีร์มหาภารตะ เป็นต้น ใจกลางของแคว้นอยู่บริเวณตำบลคัลปุรุและตำบลมงคีรุในรัฐพิหารปัจจุบัน อังคะเคยเป็นอาณาจักรที่เรืองอำนาจในอดีต ชาดกบาลีกล่าวถึงการชิงอำนาจระหว่างแคว้นอังคะกับแคว้นมคธ แผ่นดินมคธเคยตกเป็นของอังคะ แต่อังคะได้ตกอยู่ในปกครองของแคว้นมคธก่อนสมัยพุทธกาล ในระยะต้นพุทธกาล(รัชสมัยของพระเจ้าภาติยะแห่งแคว้นมคธ) พระเจ้าพิมพิสารซึ่งอยู่ในวัยเดียวกับพระพุทธองค์ ได้เป็นอุปราชครองแคว้นอังคะ พระพุทธองค์ได้เสด็จอยู่ในแคว้นอังคะหลายคราว ส่วนนิคมชื่ออาปณะในพระสูตรนี้ อรรถกถากล่าวว่าเป็นเมืองค้าขายมีตลาด(ร้านค้า)ราวสองหมื่น พระสูตรที่เกิดขึ้นในเมืองนี้ มีโปตลิยสูตร ลฏุกิโกปมสูตร เสลสูตร สัทธาสูตร และอาปณสูตร ชฎิลชื่อเกณิยะเป็นชาวเมืองนี้

คฤหบดีทำตัวเป็นผู้สละแล้ว

(36-37) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ใกล้นิคม (เมืองระดับอำเภอ) ชื่ออาปณะ แคว้นอังคุตตราปะ(แคว้นอังคะ) วันหนึ่งหลังจากเสด็จบิณฑบาตในเมืองและเสวยเสร็จแล้ว ก็เสด็จเข้าไปประทับพักผ่อนที่โคนไม้ในราวป่าแห่งหนึ่ง เป็นเวลาเดียวกับที่คฤหบดีชื่อโปตลิยะเดินพักผ่อนหย่อนใจอยู่แถวนั้นเหมือนกัน เขาอยู่ในชุดแต่งกายอย่างดี ทั้งกั้นร่มและสวมรองเท้า เมื่อเห็นพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่นั่น ก็เข้าไปเฝ้า หลังจากทักทายปราศรัยตามธรรมเนียมแล้ว ก็ยืนอยู่

พระพุทธองค์ทรงเชิญให้นั่ง ทรงเรียกเขาว่าคฤหบดี ทำให้เขาไม่พอใจที่ทรงเรียกอย่างนั้น ทรงเชิญถึง 3 ครั้งด้วยพระดำรัสเดิม ครั้งที่ 3 นั่นแหละโปตลิยะจึงต่อว่า ว่าทรงใช้คำไม่ถูกไม่เหมาะสม

พระพุทธองค์ตรัสว่า ดูลักษณะอาการเครื่องแต่งกาย เห็นว่าเป็นคฤหบดี จึงได้เรียกว่าคฤหบดี

โปตลิยะทูลว่า ตนสละแล้วทุกอย่าง ไม่เกี่ยวข้องกับกิจการใดๆ แล้ว ตัดขาดแล้วจากอาชีพการงาน (ทำนองว่า สละบ้านเรือนออกมาอยู่อย่างนักบวชคนหนึ่ง)

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ที่ว่าตัดขาดจากอาชีพการงานนั้น เป็นอย่างไร เขาทูลว่า ทรัพย์สินเงินทองบรรดามี ได้ยกให้แก่บุตรหมดสิ้นแล้ว เขาจะดำเนินการไปอย่างไรก็สุดแต่เขา ไม่เข้าไปแนะนำสั่งการใดๆ ตัวเองมีอย่างมากก็แค่อาหารและเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น

พระพุทธองค์ตรัสว่า การตัดขาดอย่างที่เขาว่ามานั้น เป็นคนละอย่างกับการตัดขาดในภาษาของพระอริยเจ้า โปตลิยะอยากจะรู้ว่าเป็นคนละอย่างอย่างไร

การตัดขาดของพระอริยเจ้าคือละบาปอกุศล

(38-46) ในความเข้าใจของโปตลิยะ การตัดขาดจากสมบัติพัสถานและอาชีพการงาน เป็นการตัดขาดโวหาร (โวหารสมุจเฉโท-หมายถึงตัดขาดด้วยการแสดงหรือประกาศเจตนา) แต่สำหรับการตัดขาดโวหารในภาษาของพระอริยเจ้า พระพุทธองค์ทรงแจกแจงว่ามี 8 อย่างคือ

1. ละปาณาติบาต ด้วยการไม่ฆ่า
2. ละอทินนาทาน ด้วยการรับเอาแต่ของที่เขาให้
3. ละมุสาวาท ด้วยการพูดคำสัตย์
4. ละปิสุณาวาจา ด้วยการไม่พูดส่อเสียด
5. ละโลภะอันเป็นเครื่องติดข้อง(คิทธโลภะ) ด้วยความไม่โลภ (คิทธฺ แปลว่าความกำหนัดก็ได้)
6. ละการติเตียนด่าว่า(นินฺทาโรโส) ด้วยการไม่ติเตียนด่าว่า
7. ละความโกรธคับแค้นใจ(โกธุปายาโส) ด้วยความไม่โกรธคับแค้นใจ
8. ละความดูหมิ่น(อติมานะ) ด้วยความไม่ดูหมิ่น

(จะเห็นได้ว่า การตัดขาดในความเข้าใจของโปตลิยะกับในภาษาของพระอริยเจ้า ไปคนละทาง)

ตรัสว่า โวหารสมุจเฉททั้ง 8 ข้อนี้ เป็นการกล่าวแต่โดยย่อ ยังไม่ได้อธิบาย โปตลิยะสนใจอยากจะรู้ จึงทรงอธิบายตามลำดับ ใจความสำคัญคือ การที่อริยสาวกไม่ทำปาณาติบาต เป็นต้น เพราะท่านพิจารณาเห็นว่า

— ทำไป ก็เป็นสังโยชน์ เป็นนิวรณ์ (เครื่องเหนี่ยวรั้ง)
— ทำไป ตนเองก็ติเตียนตนเองได้ วิญญูชนรู้เข้าก็ติเตียนได้
— ทำไป ก็ต้องไปสู่ทุคติเมื่อตายไป
— เมื่อไม่ทำเสียได้ ก็ไม่เกิดกิเลสให้คับแค้นกระวนกระวาย

อุปมาโทษ 7 อย่างของกาม

(47-54) พระพุทธองค์ตรัสอีกว่า การละบาปอกุศลทั้ง 8 ประการนี้ได้ ไม่ใช่ว่าจะเป็นโวหารสมุจเฉทของพระอริยเจ้าอย่างสิ้นเชิง โปตลิยะยิ่งอยากจะรู้อีกว่าเป็นอย่างไร

คราวนี้ทรงชี้ไปที่ต้นตอของบาปอกุศลทั้งหลายทั้งปวง คือ กาม (ความใคร่ ความปรารถนาในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์) ให้เห็นโทษของกามตามความเป็นจริง อย่าเพ่งจ้องจดจ่อ(อุเบกขา)อยู่กับความหลากหลายของกามคุณ แต่ให้เจริญอุเบกขาซึ่งมีอารมณ์หนึ่งเดียว (หมายถึงอุเบกขาในจตุตถฌาน) เพราะในอุเบกขานั้น เป็นที่ดับความถือมั่นในกามคุณ (โลกามิส) ได้อย่างสิ้นเชิง (เมื่อได้วิชชา 3 ขณะอยู่ในจตุตถฌาน)

(ความจดจ่อด้วยความยินดีในกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์ ท่านก็เรียกว่าอุเบกขา แต่เป็นอุเบกขาประเภทนานตฺตา นานตฺตสิกา คือแปรผันได้หลากหลาย

ไปตามกามคุณ ต่างจากอุเบกขาในฌาน ซึ่งเป็นประเภท เอกตฺตา เอกตฺตสิกา(อุเบกขาในจตุตถฌาน) เป็นอุเบกขาอยู่ในอารมณ์เดียวตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น)

ตรัสอุปมาให้เห็นโทษของกาม ดังนี้

1. กระดูกที่เขาเลาะเอาเนื้อออกจนหมดแล้ว เหลือแต่รอยเลือดเปื้อน เขาโยนให้สุนัขหิวโซแทะเล็ม สุนัขนอกจากไม่หายหิวแล้ว ยังจะได้แต่เหนื่อยและหงุดหงิด กามก็เหมือนกัน มีทุกข์มากมีความคับแค้นมาก (ยั่วให้งมงายในรสอร่อย)

2. แร้ง นกตะกรุม หรือเหยี่ยว โฉบชิ้นเนื้อชิ้นบินมันถูกพวกเดียวกันไล่รุมจิกแย่งชิ้นเนื้อ ถ้ามันไม่รีบปล่อยชิ้นเนื้อเสีย มันก็จะเจ็บถึงตายหรือปางตายเพราะชิ้นเนื้อ กามก็เหมือนชิ้นเนื้อ มีทุกข์มากมีความคับแค้นมาก (เต็มไปด้วยอันตราย)

3. คนถือฟ่อนหญ้าติดไฟวิ่งทวนลม ถ้าไม่รีบทิ้งฟ่อนหญ้านั้นเสีย ไฟก็จะลามไหม้มือไหม้แขนและทั่วตัว เขาคนนั้นอาจถึงตายหรือปางตาย กามก็เหมือนฟ่อนหญ้าติดไฟ มีทุกข์มากมีความคับแค้นมาก (เผาไหม้ เหมือนฟ่อนหญ้าติดไฟ)

4. หลุมถ่านเพลิงลึกกว่าช่วงตัวคน มีคนคนหนึ่งถูกชายสองคนช่วยกันฉุดไปหาหลุมถ่านนั้น มีหรือที่คนคนนั้นจะก้มลงไปหาหลุม กามก็เหมือนหลุมถ่านเพลิง มีทุกข์มากมีความคับแค้นมาก (รุ่มร้อนเหมือนหลุมถ่านเพลิง)

5. เมื่อคนหลับฝันเห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ หรือป่า หรือภูมิประเทศ หรือสระโบกขรณี อันน่ารื่นรมย์ แต่พอตื่นขึ้นมาก็ไม่เห็นอะไรที่เคยฝันเห็น กามก็เหมือนความฝัน มีทุกข์มากมี

ความดับแค้นมาก (ว่างเปล่าไร้แก่นสารเหมือนความฝัน)

6. คนยืมแก้วมณีและกุณฑล(ตุ้มหู)มีค่า บรรทุกยานเข้าไปในตลาด ใครเห็นก็ห้อมล้อมชื่นชม แต่เมื่อเจ้าของมาพบเข้าเขาก็เรียกคืนของมีค่านั้นทั้งหมด กามก็เหมือนของยืม มีทุกข์มากมีความดับแค้นมาก (ได้มาแล้วก็สูญเสียไป)

7. คนหนึ่งเห็นต้นไม้ซึ่งกำลังสะพรั่งผลรสอร่อย เขารู้วิธีปีนต้นไม้ จึงปีนขึ้นเก็บผลไม้เท่าที่ต้องการ อีกคนหนึ่งถือขวานคมมาเห็นต้นไม้ต้นเดียวกัน อยากกินผลไม้แต่ไม่รู้วิธีปีนขึ้น เขาจึงใช้ขวานโค่นต้นไม้นั้น ถ้าคนแรกไม่ทันลงมา ก็ต้องตายหรือเจ็บ กามก็เหมือนผลไม้รสอร่อย มีทุกข์มากมีความดับแค้นมาก (เป็นเหยื่อล่อให้ติด ล่อแหลมต่ออันตราย)

ตรัสต่อไปว่า อริยสาวกเมื่อได้จตุตถฌาน ซึ่งมีสติอันบริสุทธิ์ยิ่งด้วยอุเบกขา ก็จะได้บรรลุวิชชา 3 คือ ปุพเพนิวาสานุสติญาณ-จุตูปปาตญาณ-อาสวักขยญาณ ตามลำดับ

(55) โปตลิยคฤหบดีได้ฟังพระดำรัสอธิบายดังนี้แล้ว ก็ทูลสารภาพว่า ตนยังห่างไกลจากการตัดขาดแบบพระอริยเจ้าเหลือเกิน เมื่อก่อน สำคัญว่าพวกปริพาชกเป็นผู้ตรัสรู้ควรคบหา ส่วนพวกภิกษุเป็นคนไม่รู้อะไรถูกผิด ไม่ควรคบหา บัดนี้ได้รู้ความจริงแล้วว่าใครเป็นใคร จะเทิดทูนภิกษุทั้งหลายให้เหมาะสมแก่ฐานะ เขาทูลอีกว่า พระพุทธองค์ทำให้เขารัก เลื่อมใส และเคารพในสมณะที่เป็นสมณะจริง

หลังจากทูลชื่นชมในความแจ่มแจ้งของพระธรรมเทศนาแล้ว โปตลิยะก็ทูลขอเป็นอุบาสกตั้งแต่บัดนั้น

ชีวกสูตร

ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่สวนอัมพวัน (สวนมะม่วง) ของหมอชีวก ชื่อนี้แปลจากคำว่า ชีวกัมพวัน หมอชีวกมีชื่อเต็มว่า ชีวก โกมารภัจจ์ ชีวกแปลว่ามีชีวิต โกมารภัจจ์แปลว่าได้รับการชุบเลี้ยงจากพระราชกุมาร ซึ่งหมายถึงอภัยราชกุมารแห่งกรุงราชคฤห์ หมอชีวกได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันในคราวถวายพระโอสถระบายอ่อนๆ แด่พระพุทธองค์ ซึ่งครั้งนั้นมีพระอาการหมักหมมอืดอัดในพระวรกาย

อรรถกถาเล่าว่า เหตุที่หมอชีวกได้สร้างวิหารและถวายสวนมะม่วงของตนเป็นที่ประทับ เพราะตั้งใจที่จะเฝ้าอุปัฏฐากพระพุทธองค์ซึ่งประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน ให้ได้วันละ 2-3 ครั้ง แต่

จะต้องเดินทางไกลทุกวัน ตนมีสวนมะม่วงซึ่งอยู่ใกล้กว่า จึงได้ถวายสวนมะม่วงเป็นวัด

บริเวณสวนมะม่วงของหมอชีวกที่เคยเป็นวัดชีวกัมพวัน อยู่ริมทางที่จะไปยังภูเขาคิชฌกูฏ

ในวัดชีวกัมพวันนั้น หมอชีวกได้สร้างที่สำหรับเจริญสมาธิ (ที่หลีกเร้น) กุฏิ และมณฑป (สำหรับพักกลางคืนกลางวัน) โดยเฉพาะได้สร้างพระคันธกุฏี(ที่ประทับของพระพุทธองค์)ไว้พร้อม และสร้างกำแพงสีใบไม้แดงสูง 18 ศอกรอบวัด

เรื่องราวของหมอชีวก มีเล่าไว้ละเอียดในจีวรขันธกะแห่งพระวินัยปิฎก(ดูเล่ม 3 หน้า 198-210)และในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

โจมตีพระพุทธองค์เรื่องเสวยเนื้อ

(56-57) วันหนึ่ง หมอชีวก โกมารภัจจ์ เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดชีวกัมพวัน กรุงราชคฤห์ ได้กราบทูลเรื่องที่ได้ยินได้ฟังมาว่า พระพุทธองค์เสวยอาหารเนื้อที่เขาฆ่าเจาะจงถวายทั้งๆ ที่ทรงทราบ เรื่องที่ได้ยินได้ฟังมานี้ เป็นความจริงหรือไม่?

พระพุทธองค์ตรัสว่า คำกล่าวอย่างนั้นไม่ตรงกับความเป็นจริง เป็นการกล่าวบิดเบือน (กล่าวตู่) ด้วยคำเท็จ และตรัสว่า

"ชีวก! เรากล่าวว่า เนื้อเป็นอาหารที่ไม่ควรบริโภคด้วยเหตุ 3 ประการ คือ 1. เนื้อนั้นตนได้เห็น (ทิฏฺ) 2. เนื้อนั้นตนได้ยินได้ฟังว่าเขาทำเพื่อตน (สุตํ) 3. เนื้อนั้นตนสงสัยนึกรังเกียจว่าจะเป็นอาหารที่เขาทำเพื่อตน (ปริสงฺกิตํ)..."

การฉันอาหารของภิกษุ

(58-59)แล้วตรัสถึงความเป็นอยู่ของภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด ภิกษุก็จะมีใจประกอบด้วยเมตตา...กรุณา...มุทิตา...อุเบกขา แผ่ไปยังสัตว์ทั่วทั้งโลกทุกทิศทุกทาง มีจิตอันยิ่งใหญ่ไร้ขอบเขต ปราศจากเวร ปราศจากพยาบาท เมื่อไปฉันตามบ้านที่เขานิมนต์ เขาถวายอาหารอย่างดีภิกษุก็ไม่มีการคิดว่าอาหารนั้นดี และไม่มีการคิดว่า ขอให้เขาถวายอาหารอย่างนี้ต่อไปอีก

"เธอไม่คิดกำหนดกะเกณฑ์ ไม่สยบ ไม่ตะกละตะกลามในการฉัน มีปรกติเห็นโทษ มีปัญญาถอนตนขณะที่ฉันอยู่"

ตรัสดังนี้แล้วก็ทรงถามหมอชีวกว่า ภิกษุเช่นนี้ในเวลาอย่างนั้นจะยังคิดเบียดเบียนตนและคนอื่นอยู่หรือ? หมอชีวกกราบทูลว่า เป็นไปไม่ได้ ตรัสถามอีกว่า ภิกษุเช่นนั้นได้ชื่อว่าฉันอาหารอันไม่มีโทษมิใช่หรือ? หมอชีวกราบทูลสนองพระดำรัสว่าเป็นอย่างนั้นแน่นอน และกราบทูลอีกว่า เคยได้ยินแต่ว่า พรหมมีปรกติอยู่ด้วยเมตตา เพิ่งได้ประจักษ์ด้วยตัวเองว่าพระพุทธองค์คือองค์พยานของผู้อยู่ด้วยเมตตา (รวมไปถึงความเป็นผู้อยู่ด้วยกรุณา...มุทิตา...อุเบกขา)

พระพุทธองค์ตรัสว่า ถ้าคำกล่าวนั้นหมายถึงพระองค์ละราคะโทสะโมหะได้อย่างเด็ดขาดสิ้นเชิง ราคะโทสะโมหะไม่เกิดได้อีกแล้ว เหมือนตาลยอดด้วน ก็เป็นการกล่าวที่ชอบ (มิใช่แค่เหมือนพรหมซึ่งยังมีราคะโทสะโมหะอยู่)

หมอชีวกก็ทูลยืนยันว่าตนเข้าใจถูกต้องเช่นนั้นแล้ว

บาป 5 อย่างในการฆ่าสัตว์ทำบุญเลี้ยงพระ

(60-61) การฆ่าสัตว์เจาะจงถวายแด่พระพุทธเจ้าและพระสาวกนั้น พระพุทธองค์ตรัสแก่หมอชีวกในคราวเดียวกันนี้ว่าจะทำให้ประสบบาป 5 อย่าง คือ

1. บาปเพราะใช้ให้คนอื่นไปนำสัตว์มาฆ่า
2. บาปเพราะสัตว์ได้รับทุกข์โทมนัสขณะถูกผูกคอลากจูงมา
3. บาปเพราะสั่งให้เขาลงมือฆ่า
4. บาปเพราะสัตว์ได้รับทุกข์โทมนัสขณะกำลังถูกฆ่า

5. บาปเพราะถวายอาหารเนื้อซึ่งเป็นอกัปปิยะ(ไม่สมควรฉัน) โดยให้เข้าใจว่าไม่ใช่เนื้อฆ่าเจาะจงถวาย (โส ตถาคตํ วา ตถาคตสาวกํ วา อกปฺปิเยน อสฺสาเทติ. - MLS. แปลว่า he proffers to a Tathāgata or a Tathāgata's disciple what is not allowable.)

หมอชีวกได้ฟังพระดำรัสนี้แล้ว ก็ยิ่งเข้าใจแจ่มแจ้งหายสงสัยโดยสิ้นเชิง ในคราวนี้ เขาได้ทูลขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

อุปาลิวาทสูตร

คำสอนเรื่องกรรม (พุทธ) และทัณฑะ (นิครนถ์)

(62-64) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ปาวาริกัมพวัน (สวนมะม่วงซึ่งทุสสปาวาริกเศรษฐีสร้างเป็นวัดถวาย) ใกล้เมืองนาลันทา เวลานั้น นิครนถ์นาฏบุตรก็อยู่ที่นาลันทา

วันหนึ่ง สาวกนิครนถ์คนหนึ่ง นามว่าทีฆตปัสสี (นามนี้แปลว่า บำเพ็ญฌานมานาน) หลังจากบิณฑบาตในเมืองนาลันทาและฉันเสร็จแล้วก็เข้าไปเฝ้าสนทนาธรรมกับพระพุทธองค์ถึงที่ประทับ

ทักทายปราศรัยในเรื่องทั่วๆ ไปแล้ว พระพุทธองค์ก็เชิญให้เขานั่งทีฆตปัสสีนั่งบนอาสนะที่ต่ำกว่า

พระพุทธองค์ทรงซวนสนทนาก่อนว่า นิครนถ์นาฏบุตรสอนเรื่องเกี่ยวกับกรรมในการทำบาปไว้อย่างไร ทีฆตปัสสีทูลว่า นิครนถ์ไม่ได้สอนเรื่องกรรม แต่สอนเรื่องทัณฑ์(ไม่สอนเรื่องเจตนาแต่สอนเรื่องผลของการกระทำ) เขาอธิบายว่า ทัณฑ์ในการทำบาปมี 3 อย่าง คือ 1. กายทัณฑ์ 2. วจีทัณฑ์ 3. มโนทัณฑ์ แต่ละทัณฑ์เป็นคนละอย่าง ทัณฑ์ที่นิครนถ์ถือว่ามีโทษหนักที่สุด คือกายทัณฑ์

พระพุทธองค์ทรงให้ทีฆตปัสสียืนยันในคำพูดที่ว่า กายทัณฑ์มีโทษหนักที่สุด ถึง 3 หน

เมื่อทีฆตปัสสีทูลถามกลับในลักษณะเดียวกัน พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า พระองค์ไม่สอนเรื่องทัณฑ์ แต่สอนเรื่องกรรม กรรมมี 3 อย่าง คือ 1. กายกรรม 2. วจีกรรม 3. มโนกรรม แต่ละกรรมเป็นคนละอย่าง กรรมที่มีโทษมากที่สุดในการทำบาปคือมโนกรรม

เช่นเดียวกัน ทีฆตปัสสีก็ทูลขอให้ทรงยืนยันในพระดำรัสที่ว่า มโนกรรมมีโทษมากที่สุดนั้น

ศิษย์เอกนิครนถ์โต้วาทะกับพระพุทธองค์

(65-66) เวลานั้นนิครนถ์นาฏบุตรนั่งอยู่กับเหล่าสาวกคฤหัสถ์จำนวนมาก มีคฤหบดีชื่ออุบาลีเป็นประธานหมู่ นิครนถ์นาฏบุตรเห็นทีฆตปัสสีเดินมาแต่ไกล จึงถามขึ้นว่า ท่านไปไหน

มาแต่ยังวัน ทีฆตปัสสีตอบว่าไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดมมา แล้วได้เล่าเรื่องที่ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับพระพุทธองค์เกี่ยวกับเรื่องทัณฑ์ ตั้งแต่ต้นจนจบ นิครนถ์นาฏบุตรได้ฟังก็พอใจที่สาวกของตนตอบคำถามของพระพุทธองค์ได้ถูกต้อง

อุบาลีคฤหบดีฟังแล้วก็พอใจเช่นกัน เขาขอไปหักล้างความเห็นในเรื่องกรรมที่พระพุทธองค์ตรัสว่ามโนกรรมมีโทษมากที่สุด ด้วยความมั่นใจว่าจะสามารถเอาชนะได้ไม่ยาก นิครนถ์นาฏบุตรก็เห็นดีด้วย และยังกล่าวอีกว่า ไม่ว่าตนหรือทีฆตปัสสี หรืออุบาลี ใครก็ได้ สามารถหักล้างความเห็นของพระสมณโคดมได้แน่นอน

(67) ทีฆตปัสสี รู้สึกไม่สบายใจที่อุบาลีอาสาจะไปหักล้างความเห็นกับพระพุทธองค์ เขากล่าวกะนิครนถ์นาฏบุตรว่า พระสมณโคดมเป็นคนมีเล่ห์เหลี่ยม(มายาวี) เก่งเรื่องกลับใจ (อาวฏฺฏนึ มายๆ ชานาติ) พวกต่างลัทธิ

(68) ในที่สุด อุบาลีคฤหบดีก็อาสาไปเอง ลุกจากอาสนะไหว้ศาสดาของตนและทำประทักษิณ เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ถึงที่ประทับในปาวาริกัมพวัน ยกเรื่องการสนทนาธรรมระหว่างพระพุทธองค์กับทีฆตปัสสีเป็นประเด็นใหญ่ อุบาลียืนยันคำตอบของทีฆตปัสสีที่ว่ากายทัณฑ์มีโทษมากที่สุด ทั้งนี้ ตามแนวคำสอนของนิครนถ์

พระพุทธองค์ทรงชวนให้ยึดมั่นคำสัตย์ในคำสอนเรื่องนี้ก่อนเป็นเบื้องต้นแล้วค่อยสนทนากัน ซึ่งอุบาลีก็ยินดีในหลักการนั้น

อุบาลีเข้ามุมอับเรื่องกายทัณฑ์

(69-71) พระพุทธองค์ทรงตั้งคำถามให้อุบาลีตอบเองในกรณีตัวอย่าง 4 เพื่อให้ได้คำตอบว่า ระหว่างโทษที่เกิดจากกาย วาจา และใจ อย่างไหนจะรุนแรงหรือมากกว่ากัน(จะตรงกับคำสอนของนิครนถ์ที่ว่ากายทัณฑ์มีโทษมากที่สุดหรือไม่) 4 กรณีตัวอย่างนั้น คือ

1. ถ้านิครนถ์(ซึ่งงดเว้นการดื่มน้ำเย็น)ป่วยหนัก ดื่มได้แต่น้ำร้อน เขาต้องตายไปเพราะไม่ได้น้ำเย็น นิครนถ์ผู้นั้น ตายแล้วจะไปเกิดที่ไหน อุบาลีตอบว่า ไปเกิดเป็นเทวดาชื่อมโนสัตว์ เพราะเขาตายขณะมีใจผูกพันอยู่

2. หลักการสำรวมด้วยยามสังวร 4 ของลัทธินิครนถ์ (ถอดความตามอรรถกถา) คือ 1) ห้ามบาปด้วยการงดเว้นบาปทุกอย่าง (สพฺพวาริวาริโต) 2) ประกอบด้วยการงดเว้นบาปทุกอย่าง (สพฺพวาริยุตฺโต) 3) กำจัดบาปด้วยการงดเว้นบาปทุกอย่าง (สพฺพวาริธุโต) 4) ถูกต้องด้วยการงดเว้นบาปทุกอย่าง (สพฺพวาริผุฏฺโฐ) ถามว่าเมื่อนิครนถ์เดินหน้าถอยหลังไปเหยียบสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยตาย วิบาก(ผลกรรม)จะเป็นอย่างไร? อุบาลีตอบว่า นิครนถ์นาฏบุตรไม่สอนเรื่องกรรมที่ทำโดยไม่มีเจตนา พระพุทธองค์ทรงถามต่อไปว่า ถ้าทำโดยมีเจตนาล่ะ? อุบาลีตอบว่า การทำนั้นก็มีโทษมาก ตรัสถามอีกว่า แล้วเจตนานั้นอยู่ในส่วนไหนของทัณฑ์ 3 ? คำตอบจากอุบาลีคือ อยู่ในส่วนมโนทัณฑ์

3. นาลันทาเป็นเมืองมั่งคั่ง ผู้คนล้นหลาม มีบุรุษคนหนึ่งเงื้อดาบมา บอกว่าจะฆ่าทุกชีวิตในนาลันทาให้เป็นกองเนื้อ

เดียวกันภายในพริบตา ทรงถามว่าทำได้ไหม? อุบาลีตอบว่า ต่อให้ 10 คน...50 คน ก็ทำไม่ได้ ทรงถามต่อไปว่า ถ้าสมณะหรือพราหมณ์ผู้มีอิทธิฤทธิ์ มีพลังอำนาจจิตมาบอกว่า จะบันดาลให้นาลันทาเป็นเถ้า ด้วยจิตมุ่งร้ายเพียงขณะเดียวล่ะ เป็นไปได้ไหม? อุบาลีตอบว่า ต่อให้มี 10 นาลันทา...50 นาลันทา สมณะหรือพราหมณ์นั้นก็บันดาลให้เป็นเถ้าได้ชั่วพริบตา

4. มีป่าใหญ่ 4 ป่า คือ ป่าทัณฑกี ป่ากาลิงคะ ป่าเมชฌะ และป่ามังตังคะ ซึ่งเชื่อกันว่า เดิมที่ไม่ใช่ป่า แต่เกิดเป็นป่าภายหลังเพราะเทวดาโกรธ ได้บันดาลให้เป็นป่าช่วยฤๅษี (อรรถกถาเล่านิทานความเป็นมาของป่าทั้ง 4 โดยละเอียด) อุบาลีก็เชื่อตามที่ได้ยินได้ฟังมา (เท่ากับยอมรับว่าโทษที่เกิดจากใจ(มโนทัณฑ์)รุนแรงหรือมากที่สุด)

คำตอบของอุบาลีในแต่ละข้อที่ทรงยกมาให้เขาตอบเองล้วนแต่ขัดแย้งกับหลักคำสอนของนิครนถ์ที่ว่ากายทัณฑ์มีโทษมากที่สุด ทรงเตือนเขาไม่ให้พูดขัดแย้งตัวเองในทุกกรณีตัวอย่างนั้น

อุบาลีแสดงตนเป็นอุบาสก 3 หน

(71) หลังจากได้คำตอบเองจากกรณีตัวอย่างที่พระพุทธองค์ทรงยกมาเป็นคำถามทั้ง 4 กรณีแล้ว อุบาลีคฤหบดีก็ทูลสารภาพว่า ความจริงตนรู้สึกยินดีคล้อยตามพระพุทธองค์ตั้งแต่ได้ฟังคำถามข้อแรกแล้ว แต่ก็อยากจะฟังพระปฏิภาณตอบปัญหาอันงดงามหลากหลาย จึงแสร้งทำเหมือนโต้แย้ง ด้วย

ความเข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมนี้ อุบาลีได้ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิตตั้งแต่บัดนั้น

(72) พระพุทธองค์ทรงเตือนว่า เขาเป็นคนมีชื่อเสียงของเมือง จะมาเป็นอุบาสกก็จงใคร่ครวญให้ดีก่อน

อุบาลีได้ฟังพระดำรัสเช่นนั้น ก็ยิ่งทวีความเลื่อมใส ทูลว่า ถ้าเป็นพวกเดียรถีย์ได้ตนเป็นสาวก ก็จะต้องชูผืนธงประกาศให้คนรู้ไปทั่วบ้านทั่วเมือง แต่พระองค์กลับทรงเตือนให้ชั่งใจก่อน ด้วยความเลื่อมใสนี้ เขาขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะอีกเป็นครั้งที่ 2

(73) พระพุทธองค์ตรัสกะอุบาลีอีกว่า ตระกูลของเขาเป็นเหมือนบ่อน้ำของพวกนิครนถ์ ขอให้คิดถึงเรื่องบิณฑบาต ซึ่งจะต้องถวายเมื่อพวกนิครนถ์เข้าไปหา

อุบาลีได้ฟังพระดำรัสนี้ก็ยิ่งซึ้งใจนัก เคยแต่ได้ยินมาว่าพระสมณโคดมหวงแหนทานไว้เพื่อพระองค์และเพื่อสาวกของพระองค์เท่านั้น ผูกขาดว่าทานที่ให้แก่ฝ่ายพระองค์เท่านั้นมีอานิสงส์มาก ที่ไหนได้ กลายเป็นว่า พระองค์ชวนให้ทำทานแม้แก่พวกนิครนถ์ เขากราบทูลว่า เรื่องทานจะพิจารณาตามกาลอันเหมาะสม และด้วยความเลื่อมใสในความมีน้ำพระทัยกว้างขวางของพระพุทธองค์นี้ อุบาลีได้ทูลขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะอีกเป็นครั้งที่ 3

อุบาลีได้ดวงตาเห็นธรรม (เป็นโสดาบัน)

(74) และแล้วพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมในชุดอนุ

บุพพีกถา(ทาน-ศีล-สวรรค์-โทษแห่งกาม-เนกขัมมะ) และอริยสัจ 4 ตามลำดับ ก่อนจะทรงแสดงอริยสัจ 4 นั้น พระบาลีตอนนี้กล่าวว่า

"เมื่อใดพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทราบว่าอุบาลีมีจิตที่ดี (กลลจิตตๆ) มีจิตอ่อนโยน(มุทุจิตตๆ) มีจิตปราศจากนิวรณ์ (วินีวรณจิตตๆ) มีจิตสูงส่ง(อุทคฺคจิตตๆ) มีจิตผ่องใส(ปสนฺนจิตตๆ) เมื่อนั้นจึงทรงแสดงธรรมที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค (จิตเช่นนั้น) เปรียบเหมือนผ้าขาวบริสุทธิ์ พร้อมที่จะได้น้ำย้อมที่ดี..."

อุบาลีคฤหบดีได้ดวงตาเห็นธรรมอันหมดจด คือรู้แจ้งว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้น สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา ข้ามพ้นวิจิกิจฉา จิตใจกล้าแกร่งมั่นคง เชื่อในคำสอนโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น (การได้ดวงตาเห็นธรรมหรือธรรมจักษุนั้นในพรหมายุสูตรหมายถึงอริยมรรคเบื้องต้นทั้ง 3 ในจูฬราหุโลวาทสูตร หมายถึงอาสวักขยญาณ แต่สำหรับอุบาลีคฤหบดีนี้ หมายถึงได้โสดาปัตติมรรค) การได้บรรลุธรรมนี้ เกิดขึ้นแก่อุบาลีบนอาสนะนั่นเอง

จากนั้น อุบาลีก็กราบทูลลา

อุบาลีเลิกต้อนรับ-เลิกทำบุญกับนิครนถ์

(75-77) กลับไปถึงบ้าน อุบาลีเรียกคนเฝ้าประตูมาสั่งความว่า ตั้งแต่วันนี้ เราปิดประตูสำหรับพวกนิครนถ์ทั้งชายและหญิง(นิคนฺถี-นางนิครนถ์) แต่เปิดประตูต้อนรับพระพุทธองค์

และพุทธสาวก คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา บอกพวกเขาด้วยว่า อุบาลีเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว ถ้าพวกนิครนถ์ต้องการอาหาร ก็ให้รออยู่ที่ประตูนี่แหละ จะมีคนนำอาหารมาให้ที่นี่

ทีฆตปัสสีได้ข่าวว่าอุบาลีกลายเป็นสาวกของพระพุทธองค์แล้ว ก็แจ้งให้นิครนถ์นาฏบุตรทราบ นิครนถ์นาฏบุตรไม่เชื่อว่าจะเป็นไปได้ ยังยืนยันว่าพระสมณโคดมต่างหากจะมาเป็นสาวกของอุบาลี ทีฆตปัสสีทนอยู่ไม่ได้ ขอไปดูให้เห็นกับตาตัวเอง ไปถึงประตูบ้านอุบาลี ก็ถูกคนเฝ้าประตูห้ามเข้าตามคำสั่งของอุบาลี จนต้องย้อนกลับไปรายงานให้นิครนถ์นาฏบุตรทราบอีกครั้งหนึ่งว่า ข่าวเล่าลือนั้นเป็นความจริง ซึ่งนิครนถ์นาฏบุตรก็ยังยืนกรานไม่เชื่อว่าจะเป็นไปได้อยู่นั่นเอง และในที่สุดก็ตัดสินใจไปดูด้วยตัวเอง

นิครนถ์นาฏบุตรสูญเสียสาวกเอก

(78-79) นิครนถ์นาฏบุตรไปที่บ้านของอุบาลีพร้อมด้วยสาวกเป็นจำนวนมาก ถูกคนเฝ้าประตูแจ้งให้ทราบตามที่อุบาลีสั่งไว้เหมือนกัน จึงขอร้องให้คนเฝ้าประตูไปเรียนแก่อุบาลีว่า ตนเองมาขอพบ

อุบาลีทราบดังนั้น ก็มอบหมายให้คนเฝ้าประตูปูอาสนะไว้ที่ศาลาประตูกลาง (มชฺฌิมายํ ทฺวารสาลายํ-เรือนของคนมีฐานะของอินเดียสมัยนั้น นิยมทำซุ้มประตูเป็นจำนวนคี่ คือ 7-5-3 และ 1 แต่ละซุ้มประตูมีศาลาที่พักอยู่ด้วย ซุ้มที่ 4 และที่ 2 คือ

ชุ้มประตูกลาง ส่วนบ้านที่มีชุ้มประตูเดียว มีเสามงคลไว้กลางบริเวณบ้าน ศาลาพักจะอยู่ใกล้เสามงคลนั้น สำหรับบ้านของอุบาลีคฤหบดี มี 7 ชุ้มประตู คำว่าศาลาชุ้มประตูกลาง หมายถึงศาลาของชุ้มประตูที่ 4 แต่บางท่านก็ว่า บ้านอุบาลีมี 5 ชุ้มประตู)

แต่ไหนแต่ไรมานั้น เมื่ออุบาลีเห็นนิครนถ์นาฏบุตรมาก็จะออกไปต้อนรับตั้งแต่ที่ได้เห็น จัดแจงเอาผ้าห่มของตัวเองกวาดปัดอาสนะที่ตกแต่งไว้เป็นพิเศษ แล้วเชื้อเชิญให้นั่ง แต่คราวนี้อุบาลีนั่งบนอาสนะพิเศษนั้นเสียเอง นั่งแล้วจึงเชิญให้นิครนถ์ นาฏบุตรนั่ง

นิครนถ์นาฏบุตรเห็นดังนั้นก็ฉุนเฉียวว่า เป็นบ้าไปแล้วหรือ โง่เง่าไปแล้วหรือ บอกว่าจะไปหักล้างพระสมณโคดมแล้วไปเจอคำพูดเป็นขื่อใหญ่ทับเอาหรือไง ช่างเหมือนคนไปถูกเขาควักเอาอัณฑะ เหมือนคนเอาดวงตาไปให้เขาควัก กลับมาแต่ตัว ไม่น่าเชื่อว่าไปถูกพระสมณโคดมใช้วิชาเจ้าเล่ห์(อาวัฏฏนีมายา) กลับใจเสียแล้ว

(80) อุบาลีกล่าวว่า วิชาเจ้าเล่ห์กลับใจนี้ดี จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลชั่วกาลนานแก่ญาติสาโลหิตของข้าพเจ้าถ้าพวกเขากลับใจได้ด้วยวิชานี้ จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลชั่วกาลนาน แก่กษัตริย์ทั้งปวง...แก่พราหมณ์ทั้งปวง...แก่แพศย์ทั้งปวง...แก่ศูทรทั้งปวง ถ้าพวกเขากลับใจได้ด้วยวิชานี้ จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลชั่วกาลนานแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก แก่หมู่สัตว์ รวมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ ถ้าพวกเขา

กลับใจได้ด้วยวิชานี้ กล่าวดังนี้แล้ว อุบาลีก็ยกนิทานเล่าเปรียบเปรยให้นิครนถ์นาฏบุตรฟัง ดังนี้

เปรียบคำสอนนิครนถ์เหมือนลูกลิงย้อมสี

(81) อุบาลีเล่าว่า นานมาแล้ว ภรรยาสาวของพราหมณ์เฒ่าคนหนึ่ง ท้องแก่ใกล้คลอด บอกให้พราหมณ์ไปซื้อลูกลิงในตลาดมาเลี้ยงให้เป็นเพื่อนลูกที่จะคลอด ด้วยความรักความหลงในภรรยา พราหมณ์ก็ได้ไปซื้อลูกลิงมา ได้ลูกลิงแล้ว ภรรยาก็ให้พราหมณ์นำลิงไปให้ช่างย้อมสีลิง สั่งด้วยว่าให้ทุบลิงทั่วตัว เพื่อน้ำย้อมจะได้จับดี ช่างย้อมสีบอกว่า ย้อมสีลิงน่ะย้อมได้ แต่จะทุบจะขัดตัวลิงนั้น ทำไม่ได้หรอก

อุบาลีกล่าวในตอนนี้ว่า คำสอนของนิครนถ์ก็เหมือนลูกลิง (ย้อมสีได้ แต่จะทุบจะขัดไม่ได้) คนโง่ฟังได้ แต่ไม่พร้อมที่จะให้บัณฑิตฟังแล้วตรวจสอบและใคร่ครวญ

อุบาลีเล่านิทานต่อไปว่า หลังจากนั้น พราหมณ์เฒ่าได้ผ้าใหม่มา ไปหาช่างย้อมสีอีก ให้เขาย้อมผ้านั้นให้ ช่างย้อมบอกว่าผ้าใหม่อย่างนี้ จะย้อมจะทุบจะขัดอย่างไรก็ทำได้ดี

เรื่องนี้ อุบาลีเปรียบเทียบให้นิครนถ์นาฏบุตรฟังว่า คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ผู้เป็นบัณฑิตชื่นชอบ แต่คนโง่จะพิจารณาใคร่ครวญไม่ถึง (ฟังไม่เข้าใจ คิดตามไม่ได้)

นิครนถ์นาฏบุตรเสียใจจนกระอักเลือด

นิครนถ์นาฏบุตรกล่าวขึ้นว่า ชาวนิครนถ์ รวมไปถึงพระ

ราชา ต่างก็รู้กันไปทั่วว่า อุบาลีคฤหบดีเป็นสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร เมื่อเป็นเสียอย่างนี้ จะให้พวกเราบอกว่า ท่านเป็นสาวกของใครเล่า?

(82-83) อุบาลีได้ฟังดังนั้นก็ลุกจากอาสนะ ห่มผ้าเฉวียงบ่าประนมมือไปทางที่ประทับของพระพุทธองค์ กล่าวพรรณนาพุทธคุณให้นิครนถ์นาฏบุตรฟัง(อย่างยืดยาวและคล่องปาก) ทุกบทตอนล้วนแต่เน้นย้ำว่า ตนคือสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า นิครนถ์นาฏบุตรถามว่า ได้เตรียมถ้อยคำพรรณนาพุทธคุณไว้ตั้งแต่เมื่อไร?

อุบาลีตอบว่า ตนเหมือนช่างร้อยดอกไม้ หรือลูกมือของช่างร้อยดอกไม้ เมื่อมีดอกไม้หลายหลากอยู่กองใหญ่ ก็สามารถที่จะร้อยมาลัยให้วิจิตรงดงามได้ พระคุณของพระพุทธองค์นั้นมากมายนัก ใครเล่าจักพรรณนาไม่ได้

นิครนถ์นาฏบุตรทนฟังคำเยินยอเทิดทูน(สักการะ)พระพุทธองค์ไม่ไหว ถึงกับกระอักเลือดอยู่ตรงนั้นเอง (ตตฺเถว อุณฺหโลหิตํ มุขโต อุคฺคญฺฉิ)

(อรรถกถาเล่าว่า นิครนถ์นาฏบุตรคุกเข่าล้มลงตรงนั้น เขาถูกหามออกจากนาลันทาไปยังเมืองปาวา หลังจากนั้นไม่นาน เขาก็ถึงแก่กรรมที่เมืองปาวานั่นเอง)

กุกกุโรวาทสูตร

ประพฤติเป็นสัตว์ก็ไปเกิดเป็นสัตว์

(84-87) หลิททสวนะ เป็นเมือง(นิคม-อำเภอ)หนึ่งในแคว้นโกลิยะ คราวหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปประทับอยู่ใกล้เมืองนั้น มีนักบวชสองคนถือปฏิบัติพิสดาร คนหนึ่งชื่อปุณณะโกลิยบุตร เลียนแบบโค(ติดเขาติดหางกินหญ้าเหมือนโค) อีกคนหนึ่งชื่อเสนิยะ เป็นนักบวชชีเปลือย เลียนแบบสุนัข(คลาน เห่ากินข้าวบนพื้นดินเหมือนสุนัข) วันหนึ่งทั้งสองคนไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ หลังจากทักทายปราศรัยกันตามธรรมเนียมแล้ว เสนิยะก็ทำอาการวนเวียนไปเรื่อยเปื่อยอย่างสุนัข ส่วนปุณณะทูลถามพระพุทธองค์ว่า เสนิยะประพฤติวัตรอย่างสุนัข(กุกกุรวัตร)

ซึ่งทำได้ยากมาเป็นเวลานานแล้วอย่างนี้ ตายไปจะไปเกิดเป็นอะไร

พระพุทธองค์ตรัสห้ามว่า อย่าถามเลย ปุณณะก็ทูลถามอยู่นั่นแหละ ถึง 3 หน จึงตรัสว่า เธอคงไม่หยุดถามคำถามนี้แน่เอาล่ะ เราจะตอบ

ทรงตอบคำถามนั้นว่า คนบำเพ็ญกุกกุรวัตร ทำกิริยาอาการอย่างสุนัขไม่หยุดหย่อนนั้น ย่อมไปเกิดเป็นสุนัข ถ้าเขาคิดว่าจะได้ไปเกิดเป็นเทวดาด้วยการบำเพ็ญอย่างนี้ ก็เป็นความเห็นผิด(มิจฉาทิฐิ) ทนทางชีวิต(คติ)ของคนเห็นผิดมีอยู่ 2 อย่าง คือเกิดในนรก หรือไม่ก็เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน...

เสนิยะ-คนบำเพ็ญกุกกุรวัตรได้ฟัง ก็ร้องไห้น้ำตาอาบแก้ม แต่เขาทูลว่า ที่ร้องให้นั้น มิใช่เพราะพระดำรัสตอบอย่างนั้น และได้ทูลถามถึงความเป็นไปของคนบำเพ็ญวัตรอย่างโค(โควัตร)บ้าง ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงปฏิเสธที่จะตอบเหมือนกัน แต่เมื่อเสนิยะทูลถามครบ 3 ครั้ง ก็ทรงตอบว่า เป็นดุจเดียวกัน ปุณณะได้ฟังก็ร้องไห้เหมือนกัน

การร้องไห้ของเขาทั้งสองนั้น ปุณณะเป็นคนกราบทูลว่าร้องไห้เพราะเลื่อมใสในพระพุทธองค์ที่มีพระดำรัสให้พวกเขาเลิกบำเพ็ญวัตรอย่างโคและสุนัขได้

ทรงอธิบายกรรมดำ-กรรมขาว

(88) วันนั้น พระพุทธองค์ทรงยกเรื่องกรรมอธิบายให้ปุณณะและเสนิยะฟัง โดยตรัสว่า กรรม 4 อย่างนี้ พระองค์ทรงรู้ด้วยปัญญาตรัสรู้ เมื่อรู้แล้วก็สอนผู้อื่นให้รู้ตาม

กรรม 4 อย่างนั้นคือ

1. กรรมดำ มีผลเป็นดำ
2. กรรมขาว มีผลเป็นขาว
3. กรรมทั้งดำและขาว(ปนกัน) ให้ผลทั้งดำและขาว
4. กรรมไม่ดำไม่ขาว ให้ผลไม่ดำไม่ขาว

ทรงอธิบายตามลำดับ ดังนี้

— **กรรมดำมีผลเป็นดำ** คือ คนบางคนปรุงแต่งกรรม(เจตนา)ทางกาย ทางวาจาหรือทางใจ อันให้ทุกข์ เขาก็ย่อมอยู่ในโลกที่มีความทุกข์ สัมผัสอยู่กับทุกข์ ได้เวทนาอันประกอบด้วยทุกข์เพียงอย่างเดียว เหมือนสัตว์นรก (คำว่าทุกข์ในที่นี้แปลจากคำว่า สพฺยาปชฺฌ ซึ่งแปลตรงศัพท์ว่ามีความเบียดเบียน คำว่าอยู่ในโลก...แปลจากคำว่า โลกำ อุปปชฺชติ หมายถึงเกิดขึ้นในโลก...ก็ได้)

— **กรรมขาวมีผลเป็นขาว** คือ คนบางคนปรุงแต่งกรรม(เจตนา)ทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ ที่ไม่มีทุกข์ เขาย่อมอยู่ในโลกที่ไม่มีความทุกข์ อยู่กับสัมผัสที่ไม่มีทุกข์ ได้เวทนาอันไม่มีทุกข์เพียงอย่างเดียว เหมือนเทพชั้นสุภกิณหา (รูปพรหมชั้นที่ 9 ใน 16 ชั้น)

— **กรรมทั้งดำและขาว** ให้ผลทั้งดำและขาว คือ คนบางคน ปรุงแต่งกรรม(เจตนา)ทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ ที่มีทุกข์บ้างไม่มีทุกข์บ้าง เขาก็อยู่ในโลกที่มีทุกข์บ้างไม่มีทุกข์บ้าง สัมผัสอยู่กับทุกข์บ้างไม่ทุกข์บ้าง ได้รับเวทนาทั้งที่มีทุกข์และไม่มีทุกข์คลุกเคล้ากันไป เหมือนมนุษย์ เหมือนเทพบางเหล่า (ภุมม

เทวดา) เหมือนพวกวินิปาติกะบางเหล่า (พวกเปรตอยู่วิมาน)

กรรมทั้ง 3 ประเภทนี้ มีพระดำรัสกำกับทุกข้อว่า

"ปุณณะ! เพราะมีกรรมเช่นนี้ ความเกิด(อุปปตฺติ) ของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ ย่อมเกิดเพราะกรรมนั้น (ยํ กโรติ เตน อุปปชฺชติ) ผัสสะ (ทุกข์-ไม่ทุกข์) เขาก็ต้องได้รับ ณ ที่เกิด (อุปปนฺนเมตํ ผสฺสา ผุสนฺติ) เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นมรดก (กมฺมทายาทา สตฺตา - สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทของกรรม)"

– กรรมไม่ดำไม่ขาว ให้ผลไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม (กมฺมกฺขยาย สංวตฺตติ) หมายถึง

1. เจตนาเพื่อละกรรมขาวมีวิบากขาว
2. เจตนาเพื่อละกรรมดำและมีวิบากดำ
3. เจตนาเพื่อละทั้งกรรมดำกรรมขาว ซึ่งมีวิบากทั้งดำและขาว

(ประการที่ 3 นี้อรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่มัคคเจตนา (เจตนาที่เป็นไปในอริยมรรค) เป็นเจตนาที่ไม่ต้องการเกิดในภพใหม่ต่อไปอีก คือไม่ต้องการทั้งกรรมดีและกรรมชั่วซึ่งเป็นเหตุให้ต้องเกิดอีก และคำว่า *กรรมดำ-กณฺหกมฺมं* หมายถึงอกุศลกรรมบถ 10 *กรรมขาว-สุกฺกกมฺมं* หมายถึงกุศลกรรมบถ 10 คำว่า *ผลดำ-กณฺหวิปากं* หมายถึงทำให้เกิดในอบาย *ผลขาว-สุกฺกวิปากं* หมายถึงทำให้เกิดในสวรรค์)

เสนิยะได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

(89-90) ปุณณะ โกลิยบุตร ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องนี้แล้ว เกิดความเลื่อมใส เข้าใจแจ่มแจ้ง ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เป็นอุบาสกตลอดชีวิตตั้งแต่บัดนั้น

ส่วนเสนิยะ-ชีเปลือยผู้ประพฤติตนอย่างสุนัข ได้ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะพร้อมกับทูลขอบรรพชาอุปสมบท เมื่อได้ทราบจากพระดำรัสรับสั่งว่า ผู้เคยอยู่ในลัทธิอื่น(อัญเดียรถีย์)มาก่อน ต้องอยู่ปริวาส 4 เดือน เมื่อครบ 4 เดือนแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นว่าบวชได้ จึงจะได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุ แต่เรื่องนี้ทรงรู้ว่าใครควรให้บวชหรือไม่เมื่อไร

เสนิยะเต็มใจยิ่งที่จะอยู่ปริวาสตามสิกขาบท แม้จะนานกว่า 4 เดือนเป็น 4 ปีก็ยอม ในที่สุด เขาก็ได้บรรพชาอุปสมบทจากพระพุทธองค์ บวชแล้วปลีกตนอยู่ผู้เดียว มุ่งมั่นบำเพ็ญเพียรไม่นานก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

อภัยราชกุมารสูตร

แผนแยบยลของนิครนถ์นาฏบุตร

(91-92) วันหนึ่ง อภัยราชกุมาร (โอรสของพระเจ้าพิมพิสาร) เสด็จไปหานิครนถ์นาฏบุตร ซึ่งคราวนั้นพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน นิครนถ์นาฏบุตรแนะนำให้ราชกุมารไปหักล้างเอาชนะพระพุทธองค์ว่า ถ้าทำได้ พระองค์จะเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว ราชกุมารตรัสถามว่า จะทำได้อย่างไรในเมื่อพระสมณโคดมมีฤทธิ์มีอานุภาพมากมายอย่างนั้น (แสดงว่า เดิมทีอภัยราชกุมารเป็นสาวกนิครนถ์ เพราะใช้คำเรียกพระพุทธองค์ว่า พระสมณโคดม ซึ่งเดียรถีย์ทั่วไปใช้กัน)

นิครนถ์นาฏบุตรให้ความมั่นพระทัยว่า ทำได้แน่ วิธีการ

ก็คือผูกปัญหาให้ราชกุมารไปทูลถาม

ปัญหานั้นถามว่า พระพุทธองค์มีการกล่าววาจาอันไม่เป็นที่พอใจของคนอื่นหรือไม่?

โดยนิครนถ์นาฏบุตรคาดหวังว่า พระพุทธองค์จะต้องตอบไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง คือจะต้องตอบว่ากล่าวหรือไม่กล่าวแน่ๆ ถ้าพระองค์ตอบว่ากล่าว ให้ราชกุมารทูลว่า ถ้าเป็นอย่างนั้น พระองค์จะต่างอะไรจากปุถุชน เพราะปุถุชนทั่วไปก็พูดให้คนไม่พอใจกันอยู่ ถ้าพระองค์ตอบว่าไม่กล่าว ก็ให้ราชกุมารทูลว่า แล้วที่ตรัสแก่พระเทวทัตว่าเธอต้องไปเกิดในอบายในนรกเป็นกัป ใครก็ช่วยไม่ได้ล่ะ? พระวาจาครั้งนั้น ทำให้พระเทวทัตเสียใจอย่างหนัก ไม่เป็นการกล่าวทำลายจิตใจคนอื่นหรือ?

นิครนถ์นาฏบุตรมั่นใจว่า ด้วยคำถามนี้ พระพุทธองค์จะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก เหมือนกระจับเหล็กติดคออย่างแน่นอน

อภัยราชกุมารเสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ถึงที่ประทับ เพื่อทำตามแผนของนิครนถ์นาฏบุตร แต่เมื่อแหงนดูพระอาทิตย์ในเวลานั้น ก็เห็นว่าไม่เหมาะ (คงจะเป็นเวลาใกล้ค่ำ หรือไม่ก็เกิดอาการไม่มั่นพระทัย) จึงถือโอกาสทูลนิมนต์ไปเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุอีก 3 รูป แล้วทูลลา (อภัยราช กุมาร ลาด้วยอาการเคารพเหมือนกันทั้งต่อนิครนถ์นาฏบุตรและพระพุทธองค์ คือทำประทักษิณ(เดินเวียนขวา) ก่อนจากไป)

เช้าวันรุ่งขึ้นที่พระราชนิเวศน์ หลังจากพระพุทธองค์เสวยเสร็จ อภัยราชกุมารก็ประทับนั่งบนอาสนะที่ต่ำกว่า เพื่อจะเริ่มทูลถามปัญหาตามแผนของนิครนถ์นาฏบุตร

แผนนิครนถ์นาฏบุตรล้มเหลว

(93-94) อภัยราชกุมารเริ่มตั้งปัญหาทูลถามในขณะที่บนพระเพลา(ตัก)ของพระองค์มีเด็กอ่อนนอนหลับอยู่ (อรรถกถากล่าวว่า เด็กนั้นมีไว้เพื่อแก้เขินแก้ประหม่า) พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ปัญหาข้อนี้จะตอบแง่เดียวไม่ได้

พระดำรัสตอบนั้นไม่เข้าทางของนิครนถ์นาฏบุตรเลย ทำให้ราชกุมารพลั้งโอษฐ์ออกมาว่า พวกนิครนถ์ฉิบหายแล้ว

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถามว่า เหตุใดจึงตรัสอย่างนั้น ราชกุมารจึงกราบทูลเรื่องทั้งหมดที่นิครนถ์นาฏบุตรวางแผนให้มาทำงาน

(94) เพื่อเป็นการตอบปัญหานั้น พระพุทธองค์ตรัสถามราชกุมารว่า ถ้าเด็กน้อยบนพระเพลาของพระองค์ หยิบกลืนไม้หรือก้อนกรวดเข้าปาก ด้วยความเผอเรอของพระองค์หรือหญิงพี่เลี้ยง จะทรงทำอย่างไร?

ราชกุมารทูลว่า ก็จะต้องเอาออก ตอนแรกถ้าเอาออกไม่ได้ ก็จะเอามือซ้ายประคองศีรษะเด็ก แล้วงอนิ้วมือข้างขวาล้วงเอาของที่ติดอยู่ในคอเด็กออกมาทั้งเลือด ที่ทำอย่างนั้นก็เพราะต้องการช่วยชีวิตเด็กไว้ (ด้วยความเอ็นดู)

พระพุทธองค์ตรัสว่า พระองค์เองก็เหมือนกัน ย่อมรู้จักวาจาที่จะกล่าวหรือที่จะไม่กล่าว นั่นคือ

1. วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าว

2. วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าว

3. *วาจาที่จริง ที่แท้ ประกอบด้วยประโยชน์ แต่ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตจะพิจารณาว่ากาลใดควรกล่าวหรือไม่ควรกล่าว*

4. วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แม้วาจานั้นจะเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตก็ไม่กล่าว

5. วาจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แม้วาจานั้นจะเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตก็ไม่กล่าว

6. *วาจาที่จริง ที่แท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตจะพิจารณาว่ากาลใดควรกล่าวหรือไม่ควรกล่าว*

ที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะความเอ็นดูต่อสัตว์ทั้งหลาย(ต่อผู้ฟัง)เป็นสำคัญ

การตอบปัญหาด้วยพุทธปฏิภาณ

(95-96) อภัยราชกุมารทูลถามว่า เมื่อกษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี หรือสมณะผู้เป็นบัณฑิต นำปัญหามาทูลถาม พระองค์ได้ทรงนึกคิดด้วยพระทัยก่อนไหมว่า เขาถามมาอย่างนี้จะทรงตอบไปอย่างนี้ หรือว่าพระองค์มีคำตอบขึ้นมาเองทันที

พระพุทธองค์ทรงตอบคำทูลถามนี้ด้วยข้ออุปมาให้ราชกุมารตอบเท่าที่ทรงรู้ โดยทรงถามเกี่ยวกับส่วนประกอบต่างๆ ของรถซึ่งราชกุมารทรงรู้ดี ตรัสถามว่า เมื่อมีคนมาทูลถามพระองค์ว่าชิ้นส่วนของรถอันนี้ชื่ออะไร พระองค์จะนึกไว้ล่วงหน้าก่อนไหมว่าเขาถามมาอย่างนี้ จะตอบไปอย่างนี้ หรือว่าพระองค์ตอบได้ทันที

โดยไม่ต้องนึก?

ราชกุมารกราบทูลว่า พระองค์เป็นทหารรถ(รถิโก) รู้จักชิ้นส่วนน้อยใหญ่ของรถดี เพราะฉะนั้น ก็ต้องตอบคำถามนั้นได้ในฉับพลัน โดยไม่ต้องคิดนึกก่อน

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"ฉันใดก็ดี ราชกุมาร! เมื่อมีกษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี หรือสมณะผู้เป็นบัณฑิต ผูกปัญหาเข้ามาถามตถาคต การตอบปัญหานั้นย่อมปรากฏแก่ตถาคตทันทีเช่นกัน เพราะเหตุไร? ก็เพราะธรรมธาตุนั้นตถาคตล่วงรู้ถ้วนทั่วแล้ว (สา...ตถาคตสฺส ธมฺมธาตุ สุปฏิวิทฺธา)"

(คำว่า ธมฺมธาตุ ในที่นี้ อรรถกถากล่าวว่า หมายถึงสภาวะ(ธาตุแท้)ของธรรมหรือของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งได้แก่สัพพัญญุตญาณที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั่นเอง)

ในคราวนี้เอง หลังจากได้ฟังการตอบปัญหาของพระพุทธองค์ดังนี้ อภัยราชกุมารก็หันมาเลื่อมใส ประกาศพระองค์เป็นอุบาสกตั้งแต่บัดนั้น

พหุเวทนิยสูตร

ไม่ลงรอยกันในเรื่องจำนวนเวทนา

(97-98) ที่วัดเชตวันครั้งหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่นั่น ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ ไปหาพระอุทายีที่วัด ตั้งคำถามเรื่องเวทนา(ความรู้สึก) ว่าพระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้กี่อย่าง พระอุทายีตอบว่า พระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้ 3 อย่างคือ 1. สุขเวทนา 2. ทุกขเวทนา 3. อทุกขมสุขเวทนา ช่างไม้แย้งว่าไม่ใช่ ทรงจำแนกว่ามี 2 อย่างต่างหาก คือ 1. สุขเวทนา 2. ทุกขเวทนา ส่วนอทุกขมสุขเวทนา(ความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข) ทรงจัดไว้ในประเภทสุขอันสงบอันประณีต (ซึ่งก็รวมอยู่ในสุขเวทนานั่นเอง)

พระอุทายีก็ยังยืนยันว่าเวทนามี 3 อย่าง ในขณะที่

ช่างไม้ก็ยืนกรานว่ามี 2 อย่าง โดยต่างฝ่ายต่างก็อ้างว่าพระพุทธองค์ตรัสไว้อย่างนั้น ไม่มีใครยอมใคร

เวทนาจำแนกได้หลายลักษณะ

(99) พระอานนท์ได้ยินการสนทนาธรรมของท่านทั้งสอง ดังนั้น ก็เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลเรื่องความเห็นไม่ตรงกันของท่านทั้งสองให้ทรงทราบ

พระพุทธองค์ตรัสกะพระอานนท์ว่า เวทนาที่ทรงแจกแจงไว้มีหลายปริยาย (หลายลักษณะหลายแง่) มีทั้งเวทนา 2 อย่าง มีทั้งเวทนา 3 อย่าง 5 อย่าง 6 อย่าง 18 อย่าง 36 อย่าง 108 อย่าง (ในมหาสติปัฏฐานสูตร ทรงแจกแจงเวทนาไว้ 9 อย่าง) เวทนาที่กล่าวในลักษณะต่างๆ อย่างนี้ คนที่ไม่กำหนดพิจารณาให้ดี ก็จะขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันได้ แต่ถ้ากำหนดพิจารณาเข้าใจได้ถูกต้องดี ก็จะลงรอยกัน ไม่ทะเลาะกัน รักกัน กลมกลืนซึ่งกันและกัน เหมือนน้ำนมกับน้ำที่เข้ากันได้ดี

ประมวลเวทนาที่เป็นสุข

(100-101) พระพุทธองค์ทรงอธิบายเรื่องสุข ในระดับที่เป็นสุขเวทนาชั้นต่างๆ แก่พระอานนท์ ดังนี้

— ตาเห็นรูปแล้วเกิดความพอใจรักใคร่...หูได้ฟังเสียง...จมูกได้กลิ่น...ลิ้นได้ลิ้มรส...กายได้สัมผัสสิ่งที่มาถูกต้อง แล้วเกิดความพอใจรักใคร่ สุขโสมนัสที่เกิดจากกามคุณทั้ง 5 อย่างนี้ พระองค์ก็เรียกว่ากามสุข (เป็นสุขเวทนาอย่างหนึ่ง) แต่

ไม่ทรงยอมรับว่าเป็นที่สุดของสุข เพราะยังมีสุขที่ประณีตกว่านั้นอีก

— ภิกษุได้รูปฌานที่ 1-2-3-4 (มีปฐมฌานเป็นต้น) แต่ละระดับเป็นสุขที่ประณีตขึ้นตามลำดับ (เรียกว่าฌานสุข) แต่ก็ยังเป็นสุขเวทนา

— ภิกษุได้อรูปฌานที่ 1-2-3-4 (มีอากาสานัญจายตนฌานเป็นต้น) แต่ละระดับ เป็นสุขที่ประณีตขึ้นตามลำดับ แต่ก็ยังเป็นสุขเวทนา (ยังเป็นสุขที่มีผู้เสพ คือผู้ได้ฌานนั้นๆ อยู่)

สุขที่อยู่เหนือเวทนา

(102) ตรัสกะพระอานนท์ต่อไปว่า

"อานนท์! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญาตนะโดยประการทั้งปวงแล้ว เข้าถึงสัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ นี้แหละคือความสุขอื่นที่ดีเยี่ยมกว่าและประณีตกว่าความสุข (ในเนวสัญญานาสัญญายตนะ) นั้น

"อานนท์! อาจเป็นไปได้ที่อัญเดียรถีย์ปริพาชกจะพึงกล่าวว่าพระสมณโคดมตรัสสัญญาเวทยิตนิโรธไว้ และทรงจัดว่าสัญญาเวทยิตนิโรธเป็นความสุขด้วย ข้อนั้นคืออะไรกัน ข้อนั้นเป็นได้อย่างไรกัน? ขอให้เธอชี้แจงแก่อัญเดียรถีย์ปริพาชกที่พูดอย่างนั้นว่า ท่านเอ๋ย พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงเรียกเฉพาะสุขเวทนาว่าเป็นความสุขก็หาไม่ ในที่ใดๆ หาความสุขได้ในภาวะใดๆ มีความสุข พระตถาคตย่อมทรงจัดฐานะและภาวะนั้นๆ ว่าเป็นความสุข (ยตฺถ ยตฺถ สุขं อุปลพฺภติ, ยหึ ยหึ ตं ตं ตถาค

โค สุขสฺมี ปญฺญเปติ)"

(โปรดศึกษาเพิ่มเติมเรื่องเวทนา ในภาคผนวกของเล่มนี้)

อปัณณกสูตร

ธรรมที่ประพฤติแล้วไม่ผิดแน่

(103-104) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นโกศล (อรรถกถาไขความคำว่า จาริก คือเดินทางอย่างไม่รีบเร่ง) พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนมาก เสด็จถึงหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อสาลา พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านสาลาพอได้ทราบข่าวว่าพระพุทธองค์เสด็จถึงที่นั่น ต่างก็พากันไปเข้าเฝ้า เพราะเคยได้ยินแต่คำเล่าลือว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ในศากยตระกูล ออกผนวชแล้วได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า กำลังเสด็จเผยแผ่คำสอนอยู่ การเข้าเฝ้าของพวกเขามีกิริยาอาการต่างๆ กัน...

พระพุทธองค์ตรัสถามพวกเขาว่า มีศาสดาคนใดที่พวก

ท่านเลื่อมใสยอมรับนับถือหรือยัง พวกเขาทูลว่ายังไม่มีเลย ตรัสว่า เมื่อยังไม่มีก็ขอให้ยึดอปัณณกธรรมไว้ประพฤติ (อปัณณกธรรม คือธรรมที่ไม่ผิด ซึ่งเมื่อปฏิบัติตามแล้วมีแต่ความปลอดภัย สบายใจได้) เพื่อจะได้เกิดประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่พวกท่านสืบไปชั่วกาลนาน

โทษที่เห็นผิดว่าโลกหน้าไม่มี

(105-107) ตรัสถึงสมณพราหมณ์ 2 จำพวก ซึ่งมีความเห็นไปคนละทาง พวกหนึ่งมีความเห็นว่า การทำบุญให้ทานและการบูชาไม่มีผล ผลของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี โลกนี้โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์นรก เทวดา(อุปปาติกะ) ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ไม่มี(นัตถิกวาทะ) อีกพวกหนึ่งมีความเห็นในทางตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิง(อัตถิกวาทะ) ทรงถามชาวสาลาว่าใช่หรือไม่ ชาวสาลาทูลว่าใช่

พระพุทธองค์ตรัสว่า สำหรับพวกแรกที่มีความเห็นในทางปฏิเสธการทำบุญให้ทาน...ว่าไม่มีผลเป็นต้นนั้น เป็นอันหวังได้ว่า พวกเขาจักไม่มีการประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต มีแต่จะยึดมั่นอยู่ในกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ทั้งนี้เพราะพวกเขาไม่เห็นโทษของอกุศลธรรม ไม่เห็นคุณค่าของการออกบวช (เนกขัมมะ) โลกหน้า(ปโร โลโก)มีจริง แต่เขามีความเห็นว่าไม่มี นั่นเป็นมิจฉาทิฐิ(เห็นผิด) โลกหน้ามีจริง แต่เขานึกว่าไม่มี นั่นเป็นมิจฉาสังกัปปะ(ดำริผิด) โลกหน้ามีจริง แต่เขาพูดว่าไม่มี นั่นเป็นมิจฉาวาจา(พูดผิด) การที่เขากล่าวว่า โลกหน้าไม่มี เท่ากับ

อยู่ฝายตรงกันข้ามกับพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้า (เย เต อรหนฺโต ปรโลกวิทุโน, เตสมยं ปจฺจนีกं กโรติ) การที่เขาพูดให้คนอื่นเข้าใจว่าโลกหน้าไม่มี เป็นการทำให้เกิดความเข้าใจผิดโดยไม่ชอบธรรม เป็นการยกตนข่มผู้อื่นด้วยการทำให้เขาเข้าใจผิด ถึงเขาเคยประพฤติดี(มีศีล)มาก่อน ก็จะกลายเป็นคนทุศีล เป็นอันว่าเขาจะมีแต่บาปอกุศลธรรม คือ 1. มิจฉาทิฐิ 2. มิจฉาสังกัปปะ 3. มิจฉาวาจา 4. เป็นปฏิปักษ์กับพระอริยะ 5. ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด 6. ยกตนว่าดีว่าถูก (อตฺตุกฺกंสนา) 7. ข่มผู้อื่น (ปรวมฺภนา) โดยมีมิจฉาทิฐิเป็นตัวก่อเหตุ

สำหรับผู้เห็นผิดตามสมณพราหมณ์ประเภทนี้ผู้รู้แจ้ง(วิญญูชน) ย่อมเข้าใจได้ว่า ถ้าโลกหน้าไม่มี เขาก็ปลอดภัย แต่ถ้าโลกหน้ามี เขาก็ต้องไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หรือถ้าโลกหน้าไม่มีจริงตามคำสอนของสมณพราหมณ์เหล่านี้ เขา (ผู้เห็นผิดประพฤติผิดตามความเห็นนั้น) ก็ต้องถูกวิญญูชนติเตียนได้ในปัจจุบันว่าเขาเป็นคนทุศีล เป็นมิจฉาทิฐิ เป็นนัตถิกวาทะ(พวกปฏิเสธว่าไม่มีอะไรเลย) และถ้าโลกหน้ามีจริง ความยึดถือของเขาก็ปราชัยในโลกทั้งสอง คือในโลกปัจจุบันก็ถูกวิญญูชนติเตียน ตายไปก็เกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

นี้คือการยึดถือผิดไปจากอปัณณกธรรม เป็นผลเสีย สถานเดียว ทำให้ละทิ้งเหตุแห่งกุศล

ผลดีสำหรับผู้เชื่อว่าโลกหน้ามี

(108-109) สมณพราหมณ์ที่มีความเห็นในทางตรงกัน

ข้ามกับพวกที่ 1 คือเห็นว่าการให้ทาน...มีผล โลกนี้โลกหน้ามี...พระอรหันต์มี ก็หวังได้ว่าพวกเขาจักเว้นกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ถือปฏิบัติแต่กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เพราะพวกเขาเห็นโทษของความชั่ว เห็นอานิสงส์ของเนกขัมมะ เมื่อความเห็น ความคิดนึก และคำพูดของเขาอยู่ข้างโลกหน้ามีจริง เขาก็เป็นคนมีสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา อยู่ฝ่ายเดียวกับพระอรหันต์ ชี้ชวนให้ผู้อื่นเข้าใจว่าโลกหน้ามีจริง ไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น ไม่เป็นคนทุศีล ประพฤติแต่ความดีงาม....

สำหรับผู้มีความเห็นถูกต้องตามสมณพราหมณ์ประเภทนี้ วิญญูชนย่อมเข้าใจได้ว่า ถ้าโลกหน้ามีจริง เขาก็ต้องไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง เขาก็ได้รับการสรรเสริญจากวิญญูชนในปัจจุบันว่าเป็นคนมีศีลมีสัมมาทิฐิ เป็นอัตถิกวาทะ (พวกเชื่อว่าบุญบาปมีผล โลกหน้ามี) และถ้าโลกหน้ามีจริง เขาก็เป็นผู้ชนะในโลกทั้งสอง คือในโลกปัจจุบัน วิญญูชนสรรเสริญ เมื่อตายไปก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

นี้คือการยึดถือถูกต้องตามอปัณณกธรรม เกิดผลดีทั้งสองทาง ทำให้ละเหตุแห่งอกุศลเสีย

อกิริยทิฏฐิ - อเหตุกทิฏฐิ

(110-119) สมณพราหมณ์อีก 2 ประเภท คือ พวกอกิริยทิฏฐิ (พวกที่ถือว่าทำบุญทำบาปใดๆ ก็ไม่มีผล) และพวกอเหตุกทิฏฐิ (พวกที่ถือว่าทุกอย่างเป็นไปเอง ไม่มีเหตุปัจจัย) มีอีกฝ่ายหนึ่งที่เห็นตรงกันข้าม พระพุทธองค์ทรงอธิบายความเป็นไป ใน

ลักษณะเดียวกับพวกนัตถิกทิฏฐิ-อัตถิกทิฏฐิ ที่กล่าวถึงแล้ว

(สรุปว่า ความเห็นหรือความยึดถือแบบนัตถิกทิฏฐิ-อกิริยทิฏฐิ-อเหตุกทิฏฐิ เป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายพระอรหันต์ ความเห็นแบบอัตถิกทิฏฐิ-กิริยทิฏฐิ-เหตุกทิฏฐิ เป็นฝ่ายสัมมาทิฐิ เป็นฝ่ายเดียวกับพระอรหันต์ ฝ่ายเหล่านี้ย่อมประพฤติอปัณณกธรรม เป็นผลดีทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า)

เชื่อว่ามีพรหม ดีกว่าเชื่อว่าไม่มี

(120) พระพุทธองค์ตรัสถามชาวสาลาต่อไปว่า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งเห็นว่า อรูปพรหมไม่มีโดยประการทั้งปวง อีกพวกหนึ่งเห็นว่าอรูปพรหมมี ใช่หรือไม่? ชาวสาลากราบทูลว่าใช่

พระพุทธองค์ตรัสถึงเรื่องนี้ว่า วิญญูชนย่อมเข้าใจได้ว่า ไม่ว่าอรูปพรหมจะมีหรือไม่มี ตามที่พวกสมณพราหมณ์เหล่านั้นพูดกัน เราก็ไม่รู้ไม่เห็น เมื่อไม่รู้ไม่เห็น(ด้วยตัวเอง) จะชี้ขาดว่าอันนี้จริงอันนั้นไม่จริง ก็ไม่ถูก เกิดว่าอรูปพรหมไม่มีจริง แล้วเราไปเกิดเป็นรูปพรหม อยู่ด้วยฌาน(รูปิโน มโนมยา) เราก็ไม่เสียหาย หรือถ้าอรูปพรหมมีจริง แล้วเราไปเกิดเป็นอรูปพรหมอยู่ด้วยสัญญา(อรูปิโน สญฺญามยา) เราก็ไม่เสียหาย ซึ่งเป็นไปได้ทั้งสองอย่าง อีกอย่างหนึ่ง ถึงอย่างไร ในอรูปพรหมก็ไม่มีการรบราฆ่าฟันด่าว่ากันเพราะรูปเป็นเหตุ เมื่อวิญญูชนคิดได้ดังนี้ ก็จะปฏิบัติเพื่อความหน่าย เพื่อคลายความยึดติด(ราคะ) เพื่อความดับสิ้นแห่งรูปเพียงอย่างเดียว

เชื่อว่านิพพานมีจริง ดีกว่าไม่เชื่อ

(121) ตรัสถามชาวสาลาอีกว่า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งเห็นว่า ความดับสนิทแห่งภพ(ภวนิโรธ-นิพพาน) ไม่มีอย่างเด็ดขาด อีกพวกหนึ่งเห็นไปอีกทางหนึ่งว่า ความดับสนิทแห่งภพมีใช่หรือไม่?

เมื่อชาวสาลากราบทูลว่าใช่ พระพุทธองค์จึงตรัสต่อไปว่า วิญญูชนย่อมคิดได้เองว่า ไม่ว่าความไม่เกิดอีกจะมีจริงหรือไม่มีจริง เราก็ไม่รู้ เมื่อไม่รู้ จะชี้ขาดว่าอันนี้จริงอันนั้นเท็จ ก็ไม่ถูก ถึงนิพพานไม่มีจริง เราเกิดเป็นอรูปพรหม เราก็ไม่เสียหาย และถ้านิพพานมีจริง เราก็จะมีโอกาสได้ปรินิพพานในชาตินี้เลย

ตรัสในตอนนี้ว่า

"ความเห็นของสมณพราหมณ์ที่เห็นว่า ความดับสนิทแห่งภพไม่มีด้วยประการทั้งปวงนี้ ใกล้ต่อธรรมฝ่ายราคะ(ยินดีในการเวียนว่ายตายเกิด) ใกล้ต่อธรรมฝ่ายสังโยคะ(ตัณหา) ใกล้ต่อธรรมฝ่ายอภินันทนา(หลงเพลินเพราะตัณหา-ทิฐิ) ใกล้ต่อธรรมฝ่ายอัชโฌสานะ(ความหมกมุ่นฝังใจ, ความสยบมัวเมา) ใกล้ต่อธรรมฝ่ายอุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่น)..."

สำหรับความเห็นที่ว่านิพพานมีจริง ใกล้ต่อธรรมอันตรงกันข้าม เมื่อวิญญูชนคิดได้ดังนี้ ก็จะปฏิบัติเพื่อความหน่าย (นิพพิทา) เพื่อคลายความยินดีติดใจ (วิราคะ) เพื่อความดับสนิท (นิโรธ) แห่งภพนั้น

(122-124) ต่อจากนั้นทรงยกเรื่องบุคคล 4 ประเภท แจกแจงให้ชาวสาลาฟัง(เหมือนที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในกันทรกสูตร ทุกประการ)

ทัศนียภาพมุมหนึ่งก่อนเข้าสู่เมืองสาวัตถี

สิ้นสุดพระธรรมเทศนาในวันนั้น ชาวสาลาต่างได้รับความเข้าใจทราบซึ้งแจ่มแจ้งในธรรม ได้พร้อมเพรียงกันประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิตตั้งแต่บัดนั้น

จบคหปติวรรคแห่งมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ภิกขุวรรค

จูฬราหุโลวาทสูตร

ชื่อพระสูตรนี้ ในอรรถกถาเป็น อัมพลัฏฐิกราหุโลวาทสูตร มีกล่าวถึงในจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช (Bhābrā Rock Edict of Asoka) ว่า ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ควรหมั่นสดับตรับฟังและพิจารณาใคร่ครวญตามคำสอนในพระสูตรนี้

ทั้งอรรถกถาแห่งมัชฌิมนิกายและอังคุตตรนิกาย กล่าวตรงกันว่า ราหุลในพระสูตรนี้ อายุ 7 ขวบ ยังเป็นสามเณรอยู่ ในพระบาลีไม่ระบุทั้งว่าเป็นภิกษุหรือสามเณร ใช้คำว่า อายสฺมา ซึ่งแปลเป็นไทยว่าท่าน หรือคุณ เท่านั้น (MLS.เป็น Venerable)

ฉบับแปลเป็นไทยทั่วไปใช้คำว่า"พระราหุล" (อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพก็ใช้คำว่าพระราหุล - ไตร.ปช. หน้า 424) ณ ที่นี้ขอแปลว่า"ท่านราหุล"ไว้ก่อน (โปรดอ่านเรื่องสามเณรราหุลในเล่ม 2 หน้า 238)

อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้กล่าวอีกว่า คำสอนในราหุลสังยุตต์ ตรัสแก่ราหุลตั้งแต่เป็นสามเณรอายุ 7 ขันษา จนเป็นภิกษุยังไม่ครบพรรษา ตรัสมหาราหุโลวาทสูตรเมื่อราหุลเป็นสามเณรอายุ 18 ขันษา ตรัสจูฬราหุโลวาทสูตร เมื่อพระราหุลเป็นภิกษุได้ครึ่งพรรษา ส่วนอัมพลัฏฐิกราหุโลวาทสูตรนี้ ตรัสเมื่อราหุลเป็นสามเณรอายุ 7 ขันษา (มีปัญหาว่า จุลลราหุโลวาทสูตร จูฬราหุโลวาทสูตร และอัมพลัฏฐิกราหุโลวาทสูตร เป็นพระสูตรเดียวกันหรือไม่?)

คำว่าอัมพลัฏฐิกาในพระสูตรนี้ อรรถกถากล่าวว่าเป็นชื่อปราสาทขนาดย่อม สร้างไว้ท้ายวัดเวฬุวันเพื่อเป็นที่เจริญสมาธิ แต่แปลได้อีกอย่างหนึ่งว่าสวนมะม่วงหนุ่ม

ธรรมะในขันน้ำและกระจกเงา

(125-126) เย็นวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จออกจากที่หลีกเร้น ไปยังสวนมะม่วงในวัดเวฬุวัน ซึ่งท่านราหุลพำนักอยู่ ท่านราหุลเห็นพระพุทธองค์เสด็จมาแต่ไกล ก็ปูอาสนะและตั้งน้ำสำหรับล้างพระบาทไว้รอรับเสด็จ

เมื่อเสด็จถึง พระพุทธองค์ทรงล้างพระบาท ขณะที่ท่านราหุลนั่งเฝ้าอยู่ไม่ห่าง ทรงเหลือน้ำไว้ในขันหน่อยหนึ่ง แล้วตรัส

ถามท่านราหุลว่า เห็นน้ำที่ยังเหลืออยู่หน่อยในขันนี้ไหม? ท่านราหุลกราบทูลว่าเห็น

ตรัสว่า

"ราหุล! ความเป็นสมณะ(สามญฺญ)ของบุคคลผู้ไม่ละอายในการกล่าวมุสาทั้งที่รู้(สัมปชานมุสาวาท) ก็มีน้อยเหมือนกัน"

แล้วทรงเทน้ำที่เหลืออยู่นิดหน่อยนั้นทิ้ง พร้อมกับตรัสถามท่านราหุลว่า เห็นน้ำที่เหลืออยู่หน่อยหนึ่งที่เราเททิ้งไหม? ท่านราหุลกราบทูลว่าเห็น

ตรัสว่า

"ราหุล! คนไม่ละอายในการกล่าวมุสาทั้งที่รู้ เขาก็เทความเป็นสมณะทิ้งเหมือนกัน"

แล้วทรงคว่ำขันน้ำ ตรัสถามอีกว่า เห็นขันน้ำที่คว่ำนี้ไหม? ท่านราหุลกราบทูลว่าเห็น

ต่อจากนั้นทรงหงายขันน้ำขึ้น พร้อมกับตรัสถามว่า เห็นขันเปล่าไหม? ท่านราหุลกราบทูลว่าเห็น

ตรัสสอนว่า

"ราหุล! ความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่ละอายในการกล่าวมุสาทั้งที่รู้ ก็เป็นของว่างเปล่าเหมือนกัน"

พูดโกหกกันเล่นก็เสียความเป็นสมณะ

(127) พระพุทธองค์ตรัสสอนท่านราหุลด้วยการยกอุปมาต่อไปว่า ช้างศึกของพระราชา งางอนสวย เป็นราชพาหนะอันสูงส่ง

สายพันธุ์ดี เมื่อออกศึก ทำหน้าที่ด้วยอวัยวะทุกอย่างที่มี ยกเว้นงวง ควาญช้างเห็นก็รู้ได้ทันทีว่า ช้างยังไม่ทุ่มเทชีวิต ต่อเมื่อใดได้เห็นช้างนั้นทำหน้าที่ด้วยอวัยวะทุกอย่างแม้แต่งวง เมื่อนั้นควาญช้างก็รู้ได้ทันทีว่าช้างได้สละชีวิตทั้งหมดแล้ว ไม่มีอะไรที่ช้างนั้นจะทำไม่ได้

"ราหุล! เรากล่าวว่า บุคคลผู้ไม่ละอายในการกล่าวมุสาทั้งที่รู้ ที่จะไม่ทำบาป ย่อมเป็นไปไม่ได้แม้แต่นิดเดียว ฉะนั้นเธอพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่กล่าวมุสาแม้แต่เพื่อหัวเราะกันเล่น"

(128) ครั้นแล้ว ทรงถามท่านราหุลอีกว่า แว่น (อาทาโส-กระจกเงาสำหรับส่องหน้า) มีไว้ทำอะไร? ท่านราหุลกราบทูลว่ามีไว้สำหรับดูเงาหน้า

พระพุทธองค์ตรัสว่า เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยใจ ควรพิจารณาก่อน (เมื่อพิจารณาก็จะเห็นว่าอะไรเป็นอะไร เหมือนคนเห็นเงาหน้าในกระจก)

วิธีพิจารณาการกระทำทางกายวาจาใจของตน

(129-132) ทรงสอนวิธีพิจารณาการกระทำ(ทางกาย) การพูดและการคิดว่า ก่อนจะทำก่อนจะพูดก่อนจะคิดก็ให้พิจารณา กำลังทำกำลังพูดกำลังคิดก็ให้พิจารณา ทำแล้วพูดแล้วคิดแล้วก็ให้พิจารณา คือพิจารณาว่า สิ่งที่ทำ พูดหรือคิดนั้นเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น หรือเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นหรือไม่ เป็นอกุศลหรือเป็นกุศล ให้ผลเป็นทุกข์หรือให้ผลเป็นสุข ถ้าเป็นการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น หรือทั้งเบียดเบียน

ตนและผู้อื่น เป็นอกุศล ให้ผลเป็นทุกข์ ก็เลิกเสีย และให้เปิดเผยแก่เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้เพื่อสำรวมต่อไป แต่ถ้าพิจารณาเห็นว่า การทำการพูดการคิดของตน ไม่เป็นการเบียดเบียนตน ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น หรือไม่เป็นการเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น เป็นกุศล ให้ผลเป็นสุข ก็ให้เพิ่มการทำการพูดการคิดเช่นนั้นให้มากขึ้น และให้มีปีติปราโมทย์อยู่กับการทำการพูดหรือการคิดนั้น ทั้งกลางวันและกลางคืน

และตรัสว่า ไม่ว่าจะเป็นสมณะหรือพราหมณ์ในอดีต หรือในอนาคต หรือในปัจจุบัน ล้วนแต่ทำกายกรรมวจีกรรม มโนกรรม ให้บริสุทธิ์อย่างนี้กันทั้งนั้น ขอให้สำเหนียกไว้อย่างนี้เถิด

วันนั้นท่านราหุลฟังพระดำรัสพร่ำสอนด้วยความซาบซึ้งเพลินใจเป็นอย่างยิ่ง

มหาราหุโลวาทสูตร

ทรงสอนพระราหุลระหว่างทางเสด็จบิณฑบาต

(133-134) เช้าวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จออกจากวัดเชตวัน เพื่อไปบิณฑบาต โดยมีพระราหุลเดินตามหลัง ระหว่างทาง ทรงผินพระพักตร์ไปรับสั่งกะพระราหุลว่า เมื่อเห็นรูป(รูปขันธ์) อย่างใดอย่างหนึ่ง...พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ คือรู้ตามความเป็นจริงว่า รูปนั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นรูปนั่น รูปนั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา

พระราหุลทูลถามว่า เฉพาะรูปเท่านั้นหรือ? ตรัสตอบว่า ทั้งรูป ทั้งเวทนา ทั้งสัญญา ทั้งสังขาร ทั้งวิญญาณ (ให้รู้ตามความเป็นจริงเหมือนกันหมด)

พระราหุลคิดในใจว่า วันนี้ ใครหนอที่ได้ฟังพระโอวาทเฉพาะพระพักตร์แล้วจะยังเข้าไปบิณฑบาตในเมืองอยู่อีก คิดดังนั้นแล้วก็หันหลังกลับวัด ไปนั่งสมาธิอยู่ที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง พระสาริบุตรเห็นก็แนะนำให้เจริญอานาปานสติ บอกว่า การเจริญอานาปานสติให้มาก จะมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

ตกเย็น พระราหุลออกจากนั่งเจริญสมาธิ เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ถึงที่ประทับ กราบทูลถามถึงวิธีเจริญอานาปานสติว่าทำอย่างไร จึงจะมีผลมากมีอานิสงส์มาก?

การฝึกจิตให้มั่นคงเสมอธาตุ 5

(135-139) พระพุทธองค์ทรงสอนพระราหุลเริ่มด้วยการแจกแจงธาตุทั้ง 5 คือ 1. ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) 2. อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) 3. เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) 4. วาโยธาตุ (ธาตุลม) 5. อากาสธาตุ (ธาตุอากาส-ช่องว่าง) โดยทรงอธิบายลักษณะแต่ละธาตุอย่างละเอียด ไม่ว่าจะเป็นธาตุภายในกายตัวเองหรือธาตุภายนอกกาย ก็ให้พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาเห็นธาตุนั้นๆ ตามความเป็นจริงแล้ว ก็จะเบื่อหน่าย (นิพฺพินฺทติ) คลายความติดใจ (จิตฺตํ วิราเชติ) ในธาตุนั้นๆ (เฉพาะอากาสธาตุ ได้แก่ช่องว่างตั้งแต่ที่มองเห็นง่ายๆ เช่น ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องทางเดินอาหาร ฯลฯ ละเอียดที่สุด คือช่องว่างที่เนื้อและเลือดไม่สัมผัส)

(140-144) จากนั้น ทรงสอนให้ฝึกจิต (ภาวนา) ให้เป็น

เหมือนธาตุทั้ง 5 นั้น เพื่อว่า เมื่อพบสิ่งที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ จิตก็จะไม่ถูกครอบงำด้วยความรักความชัง คือไม่หวั่นไหว ทรงอธิบายว่า

– แผ่นดิน(ธาตุดิน) ไม่ว่าใครจะทิ้งของสะอาดหรือไม่สะอาดลงไปอย่างไร ก็ไม่อึดอัด ไม่ระอา ไม่เกลียด จงฝึกจิตให้เสมอแผ่นดินนั้น

– น้ำ(ธาตุน้ำ) ไม่ว่าใครจะล้างสิ่งของสะอาดหรือไม่สะอาดลงไปอย่างไร ก็ไม่อึดอัด ไม่ระอา ไม่เกลียด จงฝึกจิตให้เสมอน้ำนั้น

– ไฟ(ธาตุไฟ) เผาได้ทั้งของสะอาดและไม่สะอาด โดยไม่อึดอัด ไม่ระอา ไม่เกลียด จงฝึกจิตให้เสมอไฟนั้น

– ลม(ธาตุลม) ไม่ว่าจะพัดผ่านของสะอาดหรือไม่สะอาดอย่างไร ก็ไม่อึดอัด ไม่ระอา ไม่เกลียด จงฝึกจิตให้เสมอลมนั้น

– อากาส(อากาสธาตุ) ไม่ต้องอาศัยอะไรเป็นที่ตั้ง ไม่มีอะไรเลย ก็มีอากาสอยู่ได้ จงฝึกจิตให้เสมออากาสนั้น

ธรรมคู่ปรับกิเลส 6 อย่าง

(145) ทรงสอนให้พระราหุลเจริญภาวนา (ฝึกจิต) อีก 6 อย่างคือ

1. เจริญเมตตาภาวนา เพื่อละพยาบาท (ความขุ่นเคืองใจ)

2. เจริญกรุณาภาวนา เพื่อละวิหิงสา (ความเบียดเบียน)

3. เจริญมุทิตาภาวนา เพื่อละอรติ (ความไม่ยินดีในการปฏิบัติธรรมหรือในที่ปฏิบัติธรรม)

4. เจริญอุเบกขาภาวนา เพื่อละปฏิฆะ(กิเลสที่ทำให้เดือดร้อนใจ)

5. เจริญอสุภภาวนา เพื่อละราคะ (ความติดใจรักใคร่)

6. เจริญอนิจจสัญญาภาวนา (คือเจริญวิปัสสนา พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของสังขาร) เพื่อละอัสมิมานะ (ความยึดถือตัวตน)

ทรงสอนวิธีเจริญอานาปานสติ

(146) ต่อจากนั้น จึงทรงสอนวิธีเจริญอานาปานสติ ที่จะเกิดผลเกิดอานิสงส์มาก ดังนี้

เริ่มจากเข้าอยู่ในป่า หรืออยู่ที่โคนไม้ หรืออยู่ในเรือนว่าง (ซึ่งเป็นที่สงบสงัด) นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายให้ตรง มีสติจดจ่อแน่วนิ่งอยู่กับการกำหนดลมหายใจเข้าออก

— หายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว หายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว

— หายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น หายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น

— กำหนดจิต (สิกฺขติ-สำเหนียก, ฝึก, นึกรู้) ว่าจักรู้กองลม(สพฺพกายปฏิสำเวที-รู้อาการของลมหายใจ)ทั้งหมด พร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตว่าจักรู้กองลมทั้งหมดพร้อมกับหายใจเข้า

– กำหนดจิตว่าจักระงับกายสังขาร (ปสฺสมฺภยํ กาย สงฺขารํ-หายใจเบาลงอ่อนลงตามลำดับ)พร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตว่าจักระงับกายสังขารพร้อมกับหายใจเข้า

– กำหนดรู้ปีติที่เกิดขึ้นพร้อมกับหายใจออก กำหนดรู้ปีติที่เกิดขึ้นพร้อมกับหายใจเข้า

– กำหนดรู้สุขที่เกิดขึ้นพร้อมกับหายใจออก กำหนดรู้สุขที่เกิดขึ้นพร้อมกับหายใจเข้า

– กำหนดรู้จิตตสังขารที่เกิดขึ้นพร้อมกับหายใจออก กำหนดรู้จิตตสังขารที่เกิดขึ้นพร้อมกับหายใจเข้า

– ระงับจิตตสังขาร(ปสฺสมภยํ จิตฺตสงฺขารํ-ทำใจให้ว่างจากความนึกคิด)พร้อมกับหายใจออก ระงับจิตตสังขารพร้อมกับหายใจเข้า

– กำหนดจิตว่าจักรู้จิต (จิตฺตปฏิสำเวที-รู้ว่าจิตขณะนั้นมีกุศลธรรมหรืออกุศลธรรมอะไรอยู่ในจิต ต่างจากจิตตสังขาร ซึ่งเป็นความนึกคิด)พร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตว่าจักรู้จิตพร้อมกับหายใจเข้า

– กำหนดจิตว่าจักทำจิตให้ผ่อนคลาย (อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ-ทำให้จิตปลอดโปร่ง เบาสบาย เป็นสุข) พร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตว่าจักทำจิตให้ผ่อนคลาย พร้อมกับหายใจออก

– กำหนดจิตว่าจักทำจิตให้แน่วนิ่ง (สมาทหํ จิตฺตํ-ทำให้จิตสงบนิ่งคงที่ เด็ดเดี่ยวอยู่จุดเดียว)พร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตว่าจักทำจิตให้แน่วนิ่งพร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตว่าจักทำจิตให้แน่วนิ่งพร้อมกับหายใจเข้า

— กำหนดจิตว่าจักปล่อยวางจิต (วิโมจยं จิตฺตं-ไม่ควบคุม ไม่กะเกณฑ์จิต ปล่อยให้จิตเป็นอิสระ)พร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตว่าจักปล่อยวางจิตพร้อมกับหายใจเข้า

— กำหนดจิตพิจารณาในความไม่เที่ยง(อนิจฺจานุปสฺสี-เพ่งพิจารณาความไม่เที่ยงของสังขาร)พร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตพิจารณาในความไม่เที่ยง พร้อมกับหายใจเข้า

— กำหนดจิตพิจารณาความไม่มีราคะในจิต (วิราคานุปสฺสี -เพ่งพิจารณาภาวะของจิตที่ปราศจากความติดใจเพลินในขณะนั้น) พร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตพิจารณาความไม่มีราคะในจิต พร้อมกับหายใจเข้า

— กำหนดจิตพิจารณาภาวะดับสนิทของจิต (นิโรธานุปสฺสี-เพ่งพิจารณาภาวะที่จิตขณะนั้นไม่มีอะไรแผ้วพานให้ขุ่นมัวแม้แต่นิดเดียว)พร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตพิจารณาภาวะดับสนิทของจิตพร้อมกับหายใจเข้า

— กำหนดจิตพิจารณาภาวะสละคืนของจิต (ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี-เพ่งพิจารณาภาวะที่จิตสะอาดหมดจด ไม่เหลืออะไรตกค้างอยู่โดยสิ้นเชิง)พร้อมกับหายใจออก กำหนดจิตพิจารณาภาวะสละคืนของจิต พร้อมกับหายใจเข้า

และตรัสกะพระราหุลว่า

"ราหุล! เมื่อเจริญอานาปานสติแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ แม้แต่ลมอัสสาสะปัสสาสะ(ลมหายใจเข้าออก) ซึ่งมีอยู่ในครั้งสุดท้าย (เจ้าของลมหายใจ)ก็กำหนดรู้ได้ มิใช่ดับโดยไม่รู้"

ทางเดินในโบราณสถานเชตวัน

(บาลีว่า เอวํ ภาวิตา โข ราหุล อานาปานสติ เอวํ พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสสา เอวํ ภาวิตาย โข ราหุล อานาปานสติยา เอวํ พหุลีกตาย เยปิ เต *จริมกา อสฺสาสปสฺสาสา* เต ปิ วิทิตา ว นิรุชฺฌนฺติ โน อวิทิตา - คำว่า จริมกา อสฺสาสปสฺสาสา แปลว่า ลมหายใจเข้าออกอันมีในที่สุด หมายถึงลมหายใจสุดท้ายก่อนตาย นั่นก็คือ ผู้เจริญอานาปานสติที่ชำชองคล่องแคล่ว(ทำให้มาก)แล้ว สามารถที่จะกำหนดรู้ลมหายใจสุดท้ายของตัวเองได้ ความเป็นไปได้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร พระสูตรนี้ให้คำตอบได้ดี)

พระราหุลได้รับความเข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมที่ทรงสั่งสอนครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

จูฬมาลุงกยโอวาทสูตร

เร่งเร้าให้ทรงตอบเรื่องโลกและเรื่องตายแล้วเกิด

(147-149) คราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน พระมาลุงกยบุตรไปนั่งอยู่ในที่สงัดมุมหนึ่ง เกิดความคิดขึ้นมาว่า พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธที่จะตอบปัญหาเรื่องโลกเที่ยง-โลกไม่เที่ยง-โลกมีที่สุด-โลกไม่มีที่สุด-ชีวะก็อันนั้นสรีระก็อันนั้น-ชีวะอย่างหนึ่งสรีระก็อีกอย่างหนึ่ง-สัตว์ตายแล้วยังมีอยู่ต่อไป-สัตว์ตายแล้วสูญ-สัตว์ตายแล้วมีอยู่ก็มี สูญก็มี-สัตว์ตายแล้วจะว่ามีอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ การที่ไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้เราไม่ชอบเลย จะต้องไปเข้าเฝ้ากราบทูลถามเรื่องนี้ให้ได้ ถ้าทรงตอบ เราก็จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป ถ้าไม่ทรงตอบ เราก็

จะสึก

เย็นวันนั้นท่านได้ไปเข้าเฝ้าทูลถามเรื่องนี้ตามที่ตั้งใจกราบทูลว่า ถ้าทรงรู้ก็ขอให้ตรัสว่ารู้ ถ้าไม่รู้ก็ขอให้ตรัสว่าไม่รู้

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า เราเคยพูดกะเธอหรือว่า มาบวชอยู่กับเราเถิด เราจักตอบให้ทราบเรื่องทิฐิทั้ง 10 นั้น? พระมาลุงกยบุตรยอมรับว่าไม่เคยตรัสซักซวนอย่างนั้น

ตรัสถามอีกว่า เธอเคยพูดกะเราหรือว่า จักบวชประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับเรา ถ้าเราตอบให้ทราบเรื่องทิฐิทั้ง 10 นั้น? พระมาลุงกยบุตรยอมรับว่าไม่เคยตรัสซักซวนอย่างนั้น

ในที่สุด พระพุทธองค์ตรัสแก่พระมาลุงกยบุตรว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น เธอคือใคร? และมาทวงใคร? (เพราะไม่มีทั้งผู้ขอคำมั่นสัญญาและผู้ให้คำมั่นสัญญา)

ทรงแสดงธรรมเพื่อการประพฤติพรหมจรรย์เป็นหลัก

(150) ตรัสกะพระมาลุงกยบุตรต่อไปว่า คนที่พูดว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ตอบเรื่องทิฐิทั้ง 10 นั้น ก็จะไม่บวชอยู่ด้วยนั้น เขาก็จะตายเปล่า เพราะถึงอย่างไร เราก็ไม่ตอบเรื่องเหล่านั้นตามความต้องการของเขา

ทรงยกอุปมาด้วยเรื่องคนถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษ ซึ่งญาติมิตรไปตามนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญการผ่าตัดมาช่วยชีวิต คนต้องศรนั้นพร่ำแต่พูดอยู่ว่า ต้องสืบให้รู้ก่อนว่า คนยิงเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร...ชื่ออะไร โคตรอะไร...สูงต่ำดำขาวอย่างไร...อยู่บ้านเมืองไหน...ต้องสืบให้รู้ก่อนว่า ลูกศรที่ใช้ยิงนั้น

เป็นชนิดใด...ถ้ายังไม่รู้ ห้ามเอาลูกศรออกเป็นอันขาด ดังนี้ ไม่มีทางเลยที่เขาจะรู้(ก่อนเอาลูกศรออกได้ มีแต่จะตายเสียก่อน คนที่ตั้งเงื่อนไขว่าจะต้องได้คำตอบเรื่องทิฐิทั้ง 10 ก่อนจึงจะประพฤติพรหมจรรย์ก็เหมือนกัน เขาย่อมตายเปล่าโดยไม่ได้ฟังคำตอบตามที่เขาต้องการอย่างแน่นอน)

(151) ตรัสอีกว่า ไม่ว่าจะรู้ว่าโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด...สัตว์ตายแล้วมีหรือไม่มี ใช่ว่าจักช่วยให้ได้ประพฤติพรหมจรรย์หรือไม่ก็เปล่า ชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาสก็ยังมีอยู่เหมือนเดิม เราจึงได้สอนเรื่องความถอนตนจากชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาสในชีวิตปัจจุบัน

เรื่องอะไรที่ทรงตอบและไม่ทรงตอบ

(152) พระพุทธองค์ตรัสชัดเจนแก่พระมาลุงกยบุตรว่า ขอให้จำไว้ว่า มีปัญหาที่ไม่ทรงตอบกับปัญหาที่ทรงตอบ

ปัญหาที่ไม่ทรงตอบ คือปัญหาในเรื่องความเห็น(ทิฐิ) 10 ประการ คือ

1. ความเห็นเรื่องโลกเที่ยง (เป็นนิรันดร์ไม่เปลี่ยนแปลง) 2. ความเห็นเรื่องโลกไม่เที่ยง 3. ความเห็นเรื่องโลกมีที่สุด (มีจุดจบ) 4. ความเห็นเรื่องโลกไม่มีที่สุด 5. ความเห็นเรื่องชีวะ (วิญญาณ) กับสรีระ(กาย) เป็นอันเดียวกัน 6. ความเห็นเรื่องชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่าง 7. สัตว์หลังจากตายยังมีอยู่ 8. สัตว์หลังจากตาย ไม่มีอีก (สูญ) 9. สัตว์ตายแล้วยังมีก็มี ไม่มีก็มี 10.

สัตว์ตายแล้วจะว่ามีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่

เหตุที่ไม่ทรงตอบ พระองค์ตรัสว่า

ด้านหน้าพระคันธกุฏีในพระเชตวัน

"เพราะเป็นเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่นำไปสู่การประพฤติพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพิทา(ความหน่าย) เพื่อวิราคะ(ความคลายรักใคร่ติดใจ) เพื่อนิโรธะ(ความดับทุกข์) เพื่ออุปสมะ (ความสงบระงับ) เพื่ออภิญญา (ความรู้ยิ่ง) เพื่อสัมโพธะ(ความตรัสรู้) และไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน"

ส่วนปัญหาที่ทรงตอบ (ทรงสั่งสอนเป็นหลัก) คืออริยสัจ 4 เพราะประกอบด้วยประโยชน์ นำไปสู่การประพฤติพรหมจรรย์...และเป็นไปเพื่อนิพพาน

พระมาลุงกยบุตรทราบซึ้งและพอใจอย่างยิ่งในพระดำรัสตอบเรื่องนี้

มหามาลุงกยโอวาทสูตร

เด็กแบเบาะมีกิเลสหรือไม่

(153-154) ที่วัดเชตวัน ณ วันหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงถามทบทวนความจำของภิกษุทั้งหลายว่า โอรัมภาคิยสังโยชน์ 5 มีอะไรบ้าง? พระมาลุงกยบุตรกราบทูลขึ้นว่าตนยังจำได้ แล้วกราบทูลแจกแจงได้ถูกต้องครบถ้วนว่า โอรัมภาคิยสังโยชน์(สังโยชน์หรือกิเลสอย่างหยาบ) 5 คือ 1. สักกายทิฐิ (ความยึดมั่นในตัวตน) 2. วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) 3. สีลัพพตปรามาส (ความงมงายในเรื่องศีลและวัตร) 4. กามราคะ (ความยินดีพอใจในกาม) 5. พยาบาท (ความขุ่นแค้นใจ)

พระพุทธองค์ตรัสว่า กิเลสทั้ง 5 อย่างนี้ พวกเดียรถีย์

อาจแย้งได้ด้วยการยกเด็กขึ้นเป็นประเด็นว่า เด็กแบเบาะ (อุตฺตานเสยฺยโก กุมาโร-เด็กน้อยที่ยังนอนหงายอยู่บนเบาะ) จะมีกิเลส 5 อย่างนั้นได้อย่างไร คือ

— เด็กแบเบาะไม่รู้เรื่องว่าตนมีกาย จะมีสักกายทิฐิได้อย่างไร?

— เด็กแบเบาะไม่รู้จักคิดว่า ธรรม คืออะไร จะมีวิจิกิจฉาได้อย่างไร?

— เด็กแบเบาะไม่เคยรู้จักศีล จะมีสีลัพพตปรามาสได้อย่างไร?

— เด็กแบเบาะไม่เคยเดียงสาในเรื่องกาม จะมีกามราคะได้อย่างไร?

— เด็กแบเบาะไม่เคยคิดว่ามีสัตว์ แล้วจะมีพยาบาทได้อย่างไร?

ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ตรัสว่า เด็กแบเบาะก็มีกิเลสเหล่านั้น แต่เป็นกิเลสที่แอบแฝง (อนุเสติ) อยู่ในจิตใจของเด็ก ที่เรียกว่าอนุสัย เป็นกิเลสที่นอนนิ่งอยู่

พระอานนท์ได้ฟังพระดำรัสเรื่องนี้ ก็กราบทูลขอให้ทรงอธิบายเรื่องโอรัมภาคิยสังโยชน์ 5 เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้เข้าใจและจดจำไว้โดยทั่วกัน

ทรงอธิบายโอรัมภาคิยสังโยชน์พร้อมวิธีละ

(155) พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอานนท์ว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้ศึกษาเข้าใจธรรมของพระอริยะ ไม่ได้คบหาและสดับตรับฟังคำ

สอนของสัตบุรุษ เมื่อถูกสักกายทิฐิ...วิจิกิจฉา...สีลัพพตปรามาส ...กามราคะ...พยาบาท กลุ้มรุมจิต ครอบงำจิต ก็ไม่รู้วิธีสลัดทิ้งตามความเป็นจริง กิเลสเหล่านั้นมีกำลังกว่า จนปุถุชนนั้นบรรเทาไม่ได้ ก็กลายเป็นโอรัมภาคิยสังโยชน์แต่ละอย่าง ต่างจากอริยสาวกซึ่งได้ศึกษาเข้าใจธรรมของพระอริยะและชิดเชื้อฟังคำสอนของสัตบุรุษ เมื่อกิเลสเหล่านั้นเกิดขึ้นกับจิต ก็รู้อุบายขจัดปัดเป่าออกไปได้พร้อมทั้งอนุสัย (ละกิเลสเหล่านั้นได้ทั้งประเภทหยาบและละเอียด)

(156) การที่จะละกิเลสทั้ง 5 นั้นได้ ตรัสว่า ต้องรู้วิธีปฏิบัติ ซึ่งเรียกว่ามัคคปฏิปทา(ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุอริยมรรค) เป็นไปไม่ได้ที่จะละกิเลสทั้ง 5 นั้นได้โดยไม่อาศัยมัคคปฏิปทา

ทรงอุปมาว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะถากแก่นไม้โดยไม่ถากกระพี้ก่อน (สมถะและวิปัสสนาเปรียบเหมือนกระพี้ อริยมรรคเปรียบเหมือนแก่นไม้) หรือเหมือนคนแรงน้อย จะว่ายตัดกระแสน้ำปริ่มฝั่ง ไปถึงฝั่งโดยปลอดภัย ย่อมทำไม่ได้

ตรัสอีกว่า

"อานนท์! จิตของบางคน ไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใสในธรรมที่เราแสดงเพื่อดับสักกายทิฐิ (จิตนั้น)ก็ไม่ตั้งมั่น ไม่หลุดพ้นเหมือนกัน..."

รูปฌาน 4 - อรูปฌาน 3 คือมัคคปฏิปทา

(157-158) จากนั้น ทรงแสดงมัคคปฏิปทา เพื่อละ

โอรัมภาคิยสังโยชน์ 5 โดยชี้ไปที่การเจริญสมาธิได้ฌาน ตั้งแต่รูปฌานที่ 1-2-3-4 ไปจนถึงอรูปฌานที่ 1-2-3 (คือสิ้นสุดที่อากิญจัญญายตนฌาน) ในแต่ละฌานสามารถเจริญวิปัสสนาจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ทั้งสิ้น (ยกเว้นอรูปฌานสุดท้าย ซึ่งอยู่ในภาวะที่สัญญา(ความหมายรู้)ประณีตอย่างยิ่ง คือมีก็เหมือนไม่มี) ถ้าไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ก็เป็นอนาคามี(โอปปาติกะ) ด้วยเหตุที่ยังติดใจอยู่ในภาวะนั้น อย่างไรก็ตาม ด้วยมัคคปฏิปทาดังกล่าวนี้ การละโอรัมภาคิยสังโยชน์ทั้ง 5 เกิดขึ้นได้แน่นอน

(159) พระอานนท์กราบทูลถามว่า ถ้ามรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ 5 เหตุใดภิกษุบางพวกจึงเป็นเจโตวิมุตต์-ได้บรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลด้วยฌาน บางพวกเป็นปัญญาวิมุตต์-ได้บรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลด้วยปัญญา (ทั้ง ๆ ที่เจริญสมถะและวิปัสสนาตามแนวมัคคปฏิปทานี้เหมือนกัน)

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เป็นเพราะภิกษุเหล่านั้นมีอินทรีย์ต่างกัน (อินทรีย์ในที่นี้หมายถึง ธรรมที่เป็นใหญ่ในตัวเอง คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ซึ่งบุคคลบำเพ็ญสั่งสมมาไม่เหมือนกัน พูดอย่างทั่วไปคือ สั่งสมบารมีไม่เหมือนกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ พระสารีบุตรเป็นพระอรหันต์ประเภทปัญญาวิมุตต์ ส่วนพระมหาโมคคัลลานะเป็นพระอรหันต์ประเภทเจโตวิมุตต์)

ภัททาลิสูตร

เรื่องราวในพระสูตรนี้ บ่งชัดว่า เกิดขึ้นหลังจากทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับการฉันอาหารได้ไม่นาน คือทรงบัญญัติห้ามภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาล ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ผู้ละเมิด อรรถกถาเล่าว่า พระภัททาลิปฏิบัติตามสิกขาบทนี้ไม่ได้ ถึงกับบอกใครต่อใครตรงๆ ว่าทำตามพระพุทธบัญญัตินี้ไม่ได้ และได้หลบลี้หนีหน้าจากกิจกรรมของสงฆ์ทุกอย่าง ไม่ยอมสบพระพักตร์พระพุทธองค์ ไม่ไปเข้าเฝ้าอุปัฏฐาก ไม่ไปฟังธรรม...แล้วก็เดือดร้อนใจเอง คือรู้สึกว่าตัวเองผิดที่ดื้อต่อสิกขาบทที่ทรงบัญญัติด้วยเรื่องปากเรื่องท้อง

ประโยชน์ของการฉันอาหารหนเดียว

(160-161) ณ วัดเชตวันคราวหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาประทานพระโอวาทว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เราฉันอาหารหนเดียว(เอกาสนโภชน์) ประโยชน์ที่ได้รับคือ มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กายเบา มีกำลัง และอยู่สบาย พวกเธอก็จงมาฉันอาหารหนเดียวกันเถิด จักรู้สึกว่ามีประโยชน์..."

พระภัททาลิได้ฟังพระดำรัส ก็กราบทูลขึ้นว่าตนทำไม่ได้ เพราะถ้าฉันหนเดียว เกิดความหงุดหงิดทรมาน

ทรงแนะนำให้ท่านฉันในที่รับนิมนต์ส่วนหนึ่ง แล้วแบ่งอีกส่วนหนึ่งมาฉันอีกได้ พอให้ชีวิตอยู่ได้

พระภัททาลิกราบทูลว่า ถึงอย่างไรก็ทำไม่ได้ จะไม่วายหงุดหงิดทรมานอยู่นั่นเอง ท่านแสดงออกซึ่งความท้อถอย ในขณะที่พระพุทธองค์กำลังทรงบัญญัติสิกขาบทและภิกษุสงฆ์พากันถือปฏิบัติตามสิกขาบท ท่านหลบหน้าไม่สบพระพักตร์จนตลอดไตรมาสนั้น เหมือนภิกษุเหล่าอื่นที่ประพฤติย่อหย่อนในสิกขาบท

ทรงยกโทษแก่พระภัททาลิ

(162-165) คราวนั้น พวกภิกษุในวัดเชตวันพร้อมเพรียงกันทำจีวรเพื่อถวายแด่พระพุทธองค์ เพราะจะต้องเสด็จจาริกหลังออกพรรษา พระภัททาลิเข้าไปพูดคุยกับภิกษุเหล่านั้น ถูกภิกษุเหล่านั้นพูดเตือนว่า จีวรสำหรับพระพุทธองค์เป็นงานที่

ภิกษุทั้งหลายต้องช่วยกันทำ ท่านจงสำนึกผิด อย่าให้ยุ่งยากกว่านี้ในภายหลังเลย

พระภัททาลิได้คิด เชื่อคำตักเตือนของภิกษุเหล่านั้น ได้ไปเข้าเฝ้า กราบทูลขอขมาในความหลงผิดของตนเอง ขอให้โปรดอภัยโทษ เพื่อจะได้สำรวมต่อไป

พระพุทธองค์ตรัสเตือนพระภัททาลิว่า ที่ทำไปนั้นเป็นความโง่เขลาหลงผิด ไม่ตระหนักว่าพระองค์ประทับอยู่ในกรุงสาวัตถีต้องทรงทราบความประพฤติย่อหย่อนของท่าน ไม่ตระหนักว่ามีภิกษุภิกษุณีเป็นจำนวนมากจำพรรษาอยู่ในกรุงสาวัตถีต้องรู้ว่าท่านย่อหย่อนในสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ ไม่ตระหนักว่ามีอุบาสกอุบาสิกามากมายในกรุงสาวัตถีต้องรู้ว่าท่านย่อหย่อนในสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ ไม่ตระหนักว่ามีสมณพราหมณ์ต่างลัทธิมากมายในกรุงสาวัตถีภายในพรรษานี้ ที่จะต้องรู้ว่าภิกษุชื่อภัททาลิ สาวกของพระสมณโคดม เป็นพระเถระรูปหนึ่ง ได้ประพฤติย่อหย่อนในสิกขาบทที่พระองค์ทรงบัญญัติ

พระภัททาลิได้กราบทูลสารภาพผิดขอพระกรุณาอภัยโทษอีก พระพุทธองค์ทรงเตือนให้สำนึกในความผิดที่ทำไปแล้วนั้นอีก และตรัสว่า เธอคิดหรือไม่ว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ที่เป็นอริยบุคคลประเภทอุภโตภาควิมุตต์(ดับกิเลสด้วยสมถะและวิปัสสนา) เมื่อเราบอกให้ก้าวลงไปในโคลน ภิกษุนั้นจะก้าวไปตามสั่งหรือจะเฉไฉไปทางอื่น หรือจะขัดขืนไม่ทำตาม

พระภัททาลิทูลว่า เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุนั้นจะไม่ปฏิบัติตามรับสั่ง

อริยบุคคลประเภทต่าง ๆ

ภัททาลิสูตร เป็นอีกพระสูตรหนึ่งที่ปรากฏชื่อเรียกต่างๆ ของบุคคลผู้เป็นอริยะ บุคคลผู้เป็นอริยะหรืออริยบุคคลนั้นคือ ทักขิไณยบุคคล (บุคคลผู้ควรแก่การทำบุญให้ทาน) จำแนกตามอริยมรรค-อริยผลที่ได้บรรลุมี 8 ประเภท คือ

1. ผู้ได้โสดาปัตติมรรค 2. โสดาบัน
3. ผู้ได้สกทาคามิมรรค 4. สกทาคามี
5. ผู้ได้อนาคามิมรรค 6. อนาคามี
7. ผู้ได้อรหัตตมรรค 8. พระอรหันต์

อริยบุคคลทั้ง 8 ประเภทนี้ ได้บรรลุธรรมโดยสมถะและวิปัสสนาไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติและอินทรีย์(โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือศรัทธาและปัญญา)ที่แตกต่างกันหรือสั่งสมมาต่างกัน ซึ่งมีประเภทของอริยบุคคลที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธดำรัสในพระสูตรนี้ดังนี้

– **อุภโตภาควิมุตต์** (อุ-พะ-โต-พา-คะ-วิ-มุด) แปลว่าผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน หมายถึงพระอรหันต์ผู้ได้ผ่านการเข้าถึงรูปฌาน-อรูปฌาน(วิโมกข์ 8)มาตามลำดับ ซึ่งเป็นฝ่ายสมถะหรือฝ่ายเจริญสมาธิ และได้เจริญวิปัสสนา(ปัญญา) โดยอาศัยฌานจนจิตหลุดพ้น

จากอาสวะทั้งปวง คือหลุดพ้นจากกิเลสทั้งด้วยสมาธิและปัญญา

— **ปัญญาวิมุตต์** แปลว่าผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ไม่ได้เข้าฌานแล้วเจริญวิปัสสนาในฌานตามลำดับ แต่เจริญสมาธิหรือมีสมาธิพอเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา คือเจริญวิปัสสนาเป็นหลักจนสิ้นอาสวะ

— **กายสักขี** (กา-ยะ-สัก-ขี) แปลว่า ผู้เป็นพยานด้วยนามกาย คือได้ประจักษ์กับตัว หมายถึงผู้ได้เข้าฌาน ทั้งรูปฌาน-อรูปฌานตามลำดับ และเจริญวิปัสสนา สิ้นอาสวะบางส่วน จึงได้แก่ผู้บรรลุโสดาปัตติผลไปจนถึงผู้ได้อรหัตตมรรค เป็นพวกสมาธินทรีย์แรงกล้า ถ้าได้บรรลุอรหัตตผลก็จะเป็นพระอรหันต์ประเภทอุภโตภาควิมุตต์

— **ทิฏฐิปัตตะ** (ทิด-ถิ-ปัด-ตะ) แปลว่า ผู้บรรลุทิฐิ (สัมมาทิฐิ) หมายถึงผู้ได้บรรลุโสดาปัตติผลขึ้นไปจนถึงผู้ได้อรหัตตมรรค โดยการเจริญวิปัสสนาหรือใช้ปัญญาดับอาสวะได้บางส่วน เป็นประเภทมีปัญญินทรีย์แรงกล้า ถ้าบรรลุอรหัตตผลก็จะเป็นพระอรหันต์ประเภทปัญญาวิมุตต์

— **สัทธาวิมุตต์** (สัด-ทา-วิ-มุด) แปลว่าผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา หมายถึงผู้บรรลุโสดาปัตติผลขึ้นไป จนถึงผู้ได้อรหัตตมรรค โดยการเจริญวิปัสสนาหรือใช้

ปัญญาดับอาสวะได้บางส่วน แต่มีศรัทธา (ความเชื่อ) นำทาง เป็นประเภทมีสัทธินทรีย์แรงกล้า ถ้าบรรลุอรหัตตผล ก็จะเป็นพระอรหันต์ประเภทปัญญาวิมุตต์

- **ธัมมานุสารี** แปลว่าผู้แล่นไปตามธรรม, ผู้แล่นไปด้วยธรรม หมายถึงผู้ได้โสดาปัตติมรรคและปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล เจริญวิปัสสนา-มีปัญญานำทาง เป็นประเภทมีปัญญินทรีย์แรงกล้า ถ้าได้บรรลุโสดาปัตติผล จะเป็นโสดาบันประเภททิฏฐิปัตตะ

- **สัทธานุสารี** (สัด-ทา-นุ-สา-รี) แปลว่าผู้แล่นไปตามศรัทธา, ผู้แล่นไปด้วยศรัทธา หมายถึงผู้ได้โสดาปัตติมรรคและปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล (เหมือนประเภทธัมมานุสารี) มีศรัทธานำทาง เป็นประเภทมีสัทธินทรีย์แรงกล้า ถ้าได้บรรลุโสดาปัตติผล จะเป็นโสดาบันประเภทสัทธาวิมุตต์

พึงทำความเข้าใจอีกอย่างหนึ่งว่า แท้จริง อริยบุคคลมีเพียง 2 ประเภทใหญ่เท่านั้น คือ 1. ประเภทอุภโตภาควิมุตต์ (เจโตวิมุตต์อยู่ในประเภทนี้) 2. ประเภทปัญญาวิมุตต์

ประเภทอุภโตภาควิมุตต์ (หรือเจโตวิมุตต์) ได้วิโมกข์ 8 คือรูปฌาน 4 อรูปฌาน 4 ด้วย ส่วนประ-

เภทปัญญาวิมุตต์ แม้จะได้ฌานก็ได้ไม่เกินรูปฌาน 4
คำอธิบายเรื่องนี้ โปรดศึกษาเพิ่มเติมในหนังสือ
พุทธธรรม (โดยพระธรรมปิฎก) หน้า 287-295

พระพุทธองค์ตรัสถามพระภัททาลิอีกว่า พระอริยบุคคลประเภทอื่นๆ มีประเภทปัญญาวิมุตต์เป็นต้น ถ้ามีรับสั่งให้ก้าวไปลงโคลน ท่านเหล่านี้จะเลี่ยงหลบหรือขัดขืนหรือไม่ พระภัททาลิกราบทูลว่า เป็นไปไม่ได้เลย

ตรัสถามต่อไปว่า แล้วเธอได้เป็นพระอริยบุคคลสักประเภทกับเขาหรือยัง คือได้เป็นพระอริยบุคคลอุภโตภาควิมุตต์ ปัญญาวิมุตต์ กายสักขี ทิฏฐิปัตตะ สัทธาวิมุตต์ ธัมมานุสารี ประเภทใดประเภทหนึ่งบ้างไหม?

เมื่อพระภัททาลิกราบทูลว่า เปล่าเลย จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นเธอก็เป็นคนว่างเปล่า เป็นคนล้มเหลว มิใช่หรือ?

พระภัททาลิต้องทูลสารภาพในความผิด และขอให้ทรงยกโทษอีกครั้งหนึ่งสำหรับความผิดที่ตนได้กระทำไปแล้ว

เมื่อพระภัททาลิสำนึกผิด ยอมรับผิด แก้ไขให้ถูกต้อง ก็ทรงอภัยโทษ ตรัสว่า การที่บุคคลเห็นความผิดว่าเป็นความผิด แก้ไขให้ถูกต้องและสำรวมระวังต่อไป ถือว่าเป็นความเจริญตามครรลองของพระอริยเจ้า

ศีล(สิกขาบท) มีผลต่อการเจริญสมาธิ

(166-168) ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสสอนพระภัททาลิว่า ภิกษุบางรูปประพฤติย่อหย่อนในสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว คิดว่า การที่ตนไปอยู่ในที่สงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า...จะทำให้บรรลุธรรมอันวิเศษได้ เทวดาก็ติเตียนได้(เทวตาปิ อุปวทนฺติ) แม้ตนเองก็ติเตียนตนเองได้ เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็ไม่อาจจะบรรลุธรรมอันวิเศษได้ นั่นเป็นเพราะภิกษุประพฤติย่อหย่อนในสิกขาบทของพระศาสดา ในทางตรงกันข้าม ถ้าภิกษุประพฤติตามสิกขาบทได้อย่างบริบูรณ์ การบรรลุธรรมอันวิเศษก็เกิดขึ้นได้ นับตั้งแต่ได้รูปฌาณ 4 แล้วบรรลุญาณ(วิชชา) 3 คือ ปุพเพนิวาสานุสติญาน จุตูปปาตญาณ และอาสวักขยญาณ ตามลำดับ

พระภัททาลิมีข้อสงสัยกราบทูลว่า อะไรเป็นเหตุทำให้ภิกษุบางพวกถูกภิกษุด้วยกันห้ามปรามแล้วห้ามปรามอีก (คอยจ้ำจี้จ้ำไช. ติงเตือนอยู่บ่อยๆ) และอะไรเป็นเหตุทำให้ภิกษุบางพวกไม่ถูกภิกษุด้วยกันทำอย่างนั้น?

การปฏิบัติต่อภิกษุผู้ต้องอาบัติ 5 ประเภท

(169-171) พระพุทธองค์ประทานคำตอบในเรื่องนี้ว่า เหตุสำคัญที่ภิกษุถูกภิกษุด้วยกันปฏิบัติต่อตนแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะการละเมิดอาบัติและการปรับปรุงแก้ไขตนเองที่แตกต่างกัน คือ

1. ภิกษุบางรูป ต้องอาบัติเนืองๆ มากด้วยอาบัติ เมื่อ

ถูกภิกษุด้วยกันว่ากล่าวก็ยังฝ่าฝืนหลบเลี่ยงโกรธเคืองไม่อ่อนน้อม ไม่ประพฤติให้ถูก ไม่ลู่ตาม (น โลมํ วตฺเตติ-ไม่ทำขนให้ตก คือ ไม่ปฏิบัติตาม) ไม่เลิกประพฤติผิด ไม่ทำให้สงฆ์เบาใจ ภิกษุเช่นนี้ สงฆ์จะไม่ระงับอธิกรณ์ของเธอให้จบโดยเร็ว

2. ภิกษุบางรูป แม้จะต้องอาบัติเนืองๆ มากด้วยอาบัติ แต่ไม่ดื้อดึง ตั้งใจเชื่อฟัง ปรับปรุงแก้ไขตนเอง ไม่ทำให้สงฆ์หนักใจ (ตรงกันข้ามกับภิกษุประเภทที่ 1) ภิกษุเช่นนี้ สงฆ์จะช่วยกันระงับอธิกรณ์ของเธอให้จบโดยเร็ว

3. ภิกษุบางรูปต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มากด้วยอาบัติ แต่เป็นคนดื้อดึง ไม่เชื่อฟัง ไม่ปรับปรุงตนเอง ไม่ทำให้สงฆ์เบาใจ (อาการเป็นผู้ว่ายากสอนยากเหมือนภิกษุประเภทที่ 1) ภิกษุเช่นนี้ สงฆ์ก็จะพิจารณาอธิกรณ์ของเธอไม่ให้ระงับโดยเร็ว

4. ภิกษุบางรูปต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มากด้วยอาบัติ เธอไม่เป็นคนดื้อดึง ตั้งใจเชื่อฟัง ปรับปรุงแก้ไขตนเอง ไม่ทำให้สงฆ์หนักใจ (อาการเป็นผู้ว่ายากสอนยากเหมือนภิกษุประเภทที่ 1) ภิกษุเช่นนี้ สงฆ์ก็จะช่วยกันระงับอธิกรณ์ของเธอให้จบโดยเร็ว

5. ภิกษุบางรูป บวชอยู่เพราะความรักความศรัทธา (ในพระศาสนา ในอุปัชฌาย์อาจารย์) สงฆ์ก็จะพิจารณาไม่ย้ำห้ามย้ำเตือนทำลายความรักความศรัทธาของเธอ เหมือนคนมีตาข้างเดียวซึ่งญาติมิตรช่วยกันถนอมรักษาตาข้างเดียวนั้นไว้

ข้อสงสัยอีกประการหนึ่ง ที่พระภัททาลิกราบทูลถามในโอกาสเดียวนี้ คือสงสัยว่า เมื่อก่อนมีสิกขาบทไม่กี่ข้อ แต่มีภิกษุ

อรหันต์เป็นอันมาก แต่เดี๋ยวนี้มีสิกขาบทมากขึ้น ภิกษุอรหันต์กลับมีน้อย เป็นเพราะอะไร?

สิกขาบทมากขึ้น พระอรหันต์มีน้อยลง?

(172) พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"ภัททาลิ! เป็นจริงอย่างนั้น เมื่อสัตว์(คน)ทั้งหลายกำลังเสื่อม สัทธรรมกำลังลบเลือน สิกขาบทมีมากขึ้น แต่ภิกษุอรหันต์กลับมีน้อยลง พระศาสดาไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายในเมื่อยังไม่เกิดอาสวัฏฐานิยธรรม(ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ-เรื่องเสียหาย)ในหมู่สงฆ์ ต่อเมื่ออาสวัฏฐานิยธรรมเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ พระศาสดาจึงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น

"ตราบใดที่สงฆ์ยังไม่เป็นหมู่ใหญ่(ยังไม่มาก) ตราบนั้นอาสวัฏฐานิยธรรมก็ยังไม่เกิดในหมู่สงฆ์ ต่อเมื่อใดสงฆ์มีมากขึ้นเป็นหมู่ใหญ่ เมื่อนั้นอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างก็เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ถึงเวลานั้นพระศาสดาจึงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น"

"เมื่อสงฆ์ยังไม่มากด้วยลาภ(ปัจจัย 4)...ยังไม่มากด้วยยศ(ความยกย่องนับถือ)...ยังไม่มีการศึกษาเล่าเรียนมาก(พหูสูต)...ยังไม่แก่พรรษา(รัตตัญญู) อาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างก็ยังไม่เกิดขึ้น ต่อเมื่อสงฆ์มากด้วยลาภ...มากด้วยยศ...มากด้วยการศึกษาเล่าเรียน...บวชกันนานขึ้น อาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างจึงเกิดขึ้น ถึงเวลานั้น พระศาสดาจึงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย

เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น"

เปรียบเทียบคุณสมบัติของพระอรหันต์กับม้าอาชาไนย

(173-174) ตรัสถึงครั้งหนึ่งว่า ทรงเคยแสดงธรรมเปรียบเทียบระหว่างม้าอาชาไนยกับพระอรหันต์แก่ภิกษุทั้งหลาย (ซึ่งพระภัททาลิก็ได้นั่งฟังอยู่ด้วย) ว่ายังจำได้ไหม? พระภัททาลิกราบทูลว่าจำไม่ได้ ตรัสถามว่าเพราะเหตุใดจึงจำไม่ได้ พระภัททาลิกราบทูลว่า อาจจะเป็นเพราะตนประพฤติย่อหย่อนในสิกขามาเป็นเวลานาน

พระพุทธองค์ตรัสว่า เปล่าเลย มิใช่เพราะเธอประพฤติย่อหย่อนในสิกขา แต่เป็นเพราะได้หยั่งรู้ใจของเธอมานานแล้วว่าโมฆบุรุษนี้ เมื่อเราแสดงธรรมอยู่ ไม่สนใจ ไม่ใส่ใจ ไม่มีใจจดจ่อ ไม่เงี่ยหูฟัง อย่างไรก็ตาม เราจะแสดงธรรมเรื่องนั้นอีก ขอให้ตั้งใจฟัง

(174) ทรงอธิบายเรื่องการฝึกม้าให้เป็นม้าอาชาไนย ซึ่งมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

— เมื่อได้ม้าลักษณะดีมาแล้ว คนฝึกม้า(อสฺสทมโก) เริ่มฝึกด้วยการใส่บังเหียน (มุขาธาน-wearing the bit) ซึ่งม้าจะยังมีพยศ ขัดขืนดิ้นรนอยู่ แต่เมื่อฝึกบ่อยๆ นานๆ ม้าก็จะค่อยๆ สงบลง จนคุ้นเคยกับบังเหียน

— จากนั้นฝึกเทียมแอก(ยุคาธาน-wearig the harness) เมื่อฝึกบ่อยๆ นานๆ ม้าก็จะค่อยๆ คุ้นเคยกับการเทียมแอก

– จากนั้น ฝึกการเดิน(ยกและวางเท้าได้พร้อมกัน) ฝึกให้วิ่งวน(ให้คนนั่งควบสามารถเก็บอาวุธที่ตกลงพื้นได้) ฝึกให้จรดกีบเท้า(เดินเบาไม่ให้ข้าศึกได้ยินเสียง) และฝึกไม่ให้ตื่นตกใจต่อเสียงร้อง

– จากนั้น ฝึกให้เป็นม้าชั้นสูงคู่ควรแก่พระราชา มีความปราดเปรียวเยี่ยมยอด เข้าใจคำสุภาพอ่อนโยน

การฝึกม้าลักษณะงามให้เป็นม้าอาชาไนย มีอยู่ 10 บท ฝึกดังกล่าวมานั้น แต่ละขั้นตอนต้องฝึกบ่อยๆ และนานๆ จากความพยศขัดขืน ม้าจะค่อยๆ สงบคล้อยตาม คนฝึกมุ่งให้ม้ามีคุณสมบัติที่ดีและมีพละกำลังยิ่งขึ้น

พระพุทธองค์ตรัสต่อไปว่า อริยสาวกของพระองค์ก็เหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม 10 ประการคือ 1. สัมมาทิฐิ 2. สัมมาสังกัปปะ 3. สัมมาวาจา 4. สัมมากัมมันตะ 5. สัมมาอาชีวะ 6. สัมมาวายามะ 7. สัมมาสติ 8. สัมมาสมาธิ 9. สัมมาญาณะ 10. สัมมาวิมุตติ (ธรรมหมวดนี้ เรียกว่าสัมมัตตะ 10) ภิกษุผู้เพียบพร้อมด้วยธรรม 10 ประการนี้ จัดว่าเป็นอาหุเนยยะ(ควรแก่การเคารพนับถือ) เป็นปาหุเนยยะ(ควรแก่การต้อนรับ) เป็นทักขิเณยยะ(ควรแก่การทำบุญให้ทาน) เป็นอัญชลีกรณียะ(ควรแก่การนบไหว้) และเป็นเนื้อนาบุญของชาวโลก

ลฑุกิโกปมสูตร

เดิมทีภิกษุฉันอาหาร 3 มื้อ

(175-176) เรื่องนี้เกิดขึ้นในคราวที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ในแคว้นอังคุตตราปะ(แคว้นอังคะ) เมืองอาปณะเป็นที่เสด็จบิณฑบาต วันหนึ่ง หลังจากเสด็จบิณฑบาตและเสวยเสร็จแล้ว พระพุทธองค์เสด็จไปประทับพักผ่อนกลางวันที่โคนต้นไม้ในราวป่าแห่งหนึ่ง พระอุทายีก็เหมือนกัน ได้เข้าไปพักผ่อนที่โคนต้นไม้อีกต้นหนึ่ง ขณะที่นั่งอยู่ในความสงัดนั้น ท่านนึกขึ้นมาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ช่วยเอาธรรมที่เป็นเหตุแห่งทุกข์(อกุศลธรรม)ออกไปพ้นจากพวกเราหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ช่วยเอาธรรมที่เป็นเหตุแห่งสุข(กุศลธรรม)มาให้พวกเราหนอ

เย็นวันนั้น พอออกจากที่หลีกเร้นพักผ่อน ท่านก็เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ถึงที่ประทับ กราบทูลเรื่องที่ท่านคิดนึกนั้น และเล่าความในใจถวายว่า เมื่อก่อน พวกข้าพระองค์เคยฉันอาหารทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลากลางวันหลังเที่ยง (สายญ เจว ภุญชาม ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล) ครั้นพระองค์ตรัสเตือนให้เลิกฉันอาหารในเวลากลางวันหลังเที่ยง พวกข้าพระองค์ก็น้อยใจเสียใจ แต่ด้วยความรักความเคารพความละอายความยำเกรงในพระองค์ พวกข้าพระองค์ก็เลิกฉันอาหารในเวลากลางวันหลังเที่ยง การฉันอาหารในเวลาเย็นและในเวลาเช้าก็เหมือนกัน เมื่อพระองค์ทรงเตือนให้เลิกฉัน พวกข้าพระองค์ก็เลิกฉันด้วยเห็นแก่ความรักความเคารพความละอายและความยำเกรงในพระองค์

พระอุทายีเล่าถวายเรื่องที่เคยประสบมาเมื่อยังมีการเดินบิณฑบาตในเวลากลางคืนว่า ภิกษุทั้งหลายเคยเดินลุยน้ำค่ำ เคยตกลงไปในหลุมโสโครก เคยย่ำดงหนาม เคยเหยียบแม่โคที่กำลังนอนหลับ เคยเผชิญกับโจร เคยถูกมาตุคามชวนหลับนอน

ท่านเล่าถึงเหตุการณ์ครั้งหนึ่งว่า คืนหนึ่ง ท่านเดินบิณฑบาตอยู่ หญิงคนหนึ่งกำลังล้างภาชนะ เห็นท่านเข้าโดยแสงฟ้าแลบ นางตกใจกลัวร้องเสียงหลงว่า ตายแล้ว ปิศาจจะมากินเรา ท่านต้องรีบบอกว่าไม่ใช่ปิศาจหรอก เป็นภิกษุกำลังเดินบิณฑบาต นางพูดว่า พ่อแม่ของภิกษุตายหรือไง (จึงมาเดินขอเขากินอยู่อย่างนี้)? ท่านเอามีดเชือดโคแหวะท้องตัวเองยังจะดีกว่ามาเดินบิณฑบาตในเวลาค่ำคืนอย่างนี้...

พระอุทายีเล่าเรื่องนี้ด้วยความสำนึกในพระคุณของ

พระพุทธองค์ที่ทรงห้ามภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาล

ความผิดเล็กน้อยก็ใหญ่หลวงสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม

(177) พระพุทธองค์ตรัสสอนพระอุทายีว่า โมฆบุรุษบางพวกเมื่อทรงตักเตือนให้เลิกทำสิ่งที่ไม่ควรทำ กลับบอกว่าเรื่องเล็กน้อยแค่นี้ก็มาจับผิด พระสมณะนี้ขัดเกลาเสียจริง แล้วเขาก็ไม่เลิกละสิ่งนั้น ไม่สนใจยำเกรงในพระองค์

"อุทายี! โทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุทั้งหลายผู้มุ่งสิกขานั้น ย่อมเป็นเครื่องผูกที่มีกำลัง เหนียวแน่น ไม่เปราะเปื่อย ไม่ต่างอะไรกับท่อนไม้ใหญ่ ดุจเดียวกับนกมูลไถ (ลฑุกิกา สกุณิกา-อรรถกถาเป็นลฏุกิกา สกุณิกา- a quail, a little hen bird นกขี้ไถก็เรียก เป็นนกเล็กจิ๋ว ใช้ใยกากมะพร้าวผูกไว้ก็อยู่) เขาผูกไว้ด้วยเถาวัลย์หัวด้วน(เถายอดด้วนก็เรียก)รอแต่เวลาที่จะถูกฆ่า คนที่พูดว่า เถาหัวด้วนใช้ดักนางนกมูลไถ ไม่แข็งแรง บอบบาง เปราะ ไม่มีแก่นนั้น เขาพูดถูกไหม?"

พระอุทายีกราบทูลว่า คนคนนั้นพูดไม่ถูก เพราะสำหรับนางนกไถ(ตัวกะจิริด)แล้ว เถาหัวด้วนนั้น มีความแข็งแรง เหนียวทน...ไม่ต่างอะไรกับท่อนซุงขนาดใหญ่

(178) ตรัสว่า ภิกษุผู้มีความเคารพยำเกรงในพระองค์เมื่อถูกตรัสเตือนให้เลิกละสิ่งใด ก็เลิกละแต่โดยดี เป็นคนเสงี่ยมเจียมตน เชื่อฟังคำ เป็นอยู่ด้วยของที่เขาให้ ทำใจเหมือนมฤค (เหมือนกวางที่ถูกจับได้ ไม่ตั้งความหวังอะไรในชีวิต) โทษเล็กน้อยที่ภิกษุเหล่านั้นกระทำ ย่อมเป็นเครื่องผูกที่เปราะบางไป

หมด เหมือนช้างต้น-ราชพาหนะของพระราชา เขาผูกด้วยเชือกที่ว่าเหนียวทนไม่ขาดง่าย แต่พอช้างเอี้ยวตัวเท่านั้น เชือกก็ขาดสะบั้นง่ายดาย...

(179-180) ตรัสอุปมาต่อไปว่า คนจนไม่มีสมบัติพัสถาน มีเพียงกระท่อมชอมซ่อ...มีเพียงข้าวเปลือกและพันธุ์พืชชั้นเลว สำหรับหว่านปีละหน มีภรรยาก็แสนจะขี้เหร่ เขาเห็นภิกษุดูหมดจดเอิบอิ่มอยู่สบาย ก็อยากจะบวช แต่ก็ตัดใจสละกระท่อมชอมซ่อ ข้าวเปลือก พันธุ์พืชชั้นเลว...และภรรยาขี้เหร่ไม่ได้ ถามว่าเครื่องผูกมัดเขาไว้นั้น ไม่มีกำลัง ไม่มีความเหนียวแน่นหรือ ก็หาใช่ไม่

ต่างกับคนรวยคนหนึ่ง ซึ่งมีทองหลายร้อยแท่ง มีข้าวมีนามีภรรยาและข้าทาสบริวารพร้อมพรั่ง เขาเห็นภิกษุในวัดดูชีวิตมีค่าน่าเลื่อมใส แล้วเขาก็สละทรัพย์ศฤงคาร ภรรยาและข้าบริวาร ไปบวชได้ง่ายดาย ถามว่า เครื่องผูกมัดของเขามีกำลังมีความเหนียวแน่นหรือ ก็จะได้คำตอบว่าไม่เลย

(สรุปว่า ภิกษุผู้ไม่เคารพย่ำเกรงในพระศาสดา ไม่เลิกละในสิ่งที่ทรงสอนให้เลิกละ ความผิดเล็กน้อยก็เห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่โต ทำตามไม่ได้ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะตนมีศรัทธาและปัญญาที่อ่อนกำลัง ต่างจากภิกษุผู้เคารพย่ำเกรงในพระศาสดา ซึ่งมากด้วยศรัทธาและปัญญา ความผิดอันใหญ่โตละได้ยาก ยังละได้ ข้อห้ามเล็กๆ น้อยๆ จึงไม่มีความหมายสำหรับท่าน)

ความแตกต่างของบุคคล 4 ประเภทในการละอุปธิ

(181) พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอุทายีว่า ในการละอุปธิ (ธรรมหรือภาวะเหนี่ยวรั้งจิตให้เกลือกกลั้วอยู่กับทุกข์ มี 4 อย่าง คือ 1. เบญจขันธ์ 2. กิเลส 3. อภิสังขาร (เจตนา) 4. กามคุณ) มีบุคคล 4 ประเภท คือ

1. บางคนปฏิบัติเพื่อละอุปธิ แต่ใจยังอยู่กับอุปธิ(อุปธิปฏิสංยุตฺตา สรสงฺกปฺปา สมุทาจรนฺติ) ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่กำจัดให้หมดไป บุคคลนี้ก็ยังได้ชื่อว่าถูกกิเลสผูกมัดไว้

2. บางคนปฏิบัติเพื่อละอุปธิ ใจยังคิดนึกไปกับอุปธิ แต่ไม่รับเอาความคิดนึก(สงฺกปฺโป)นั้นไว้ ละได้บรรเทาได้ กำจัดความคิดนึกนั้นได้ แม้บุคคลนี้ก็ยังได้ชื่อว่าถูกกิเลสผูกมัดไว้

3. บางคนปฏิบัติเพื่อละอุปธิ ใจยังคิดนึกไปกับอุปธิ เพราะเผลอสติในบางครั้งบางคราว แต่ความจริง เขาละได้บรรเทาได้ กำจัดให้หมดไปได้ซึ่งความคิดนึกนั้น แม้บุคคลนี้ก็ยังจัดว่าถูกกิเลสผูกมัดไว้

4. บางคนรู้ว่า อุปธิคือรากเหง้าของทุกข์ เมื่อรู้อย่างนี้ก็เป็นผู้ไม่มีอุปธิ น้อมจิตไปในนิพพานซึ่งเป็นที่ดับอุปธิ บุคคลนี้เรียกได้ว่าไม่ใช่ผู้ถูกกิเลสผูกมัดไว้

บุคคลทั้ง 4 ประเภทนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า ที่เป็นดังนั้นเพราะมีอินทรีย์(มีศรัทธาเป็นต้น)แตกต่างกัน

สุขที่ควรกลัวและไม่ควรกลัว

(182-183) ต่อจากนั้น ทรงอธิบายเรื่องกามคุณ 5 คือ รูป

เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ในด้านที่น่ารักใคร่ชอบใจ ความสุข โสมนัสที่เกิดจากกามคุณทั้ง 5 นี้ ตรัสว่าเป็นกามสุข เป็นความสุขที่ไม่สะอาด เป็นความสุขของปุถุชน ไม่ใช่ความสุขของอริยบุคคล ไม่ควรเสพ ไม่ควรให้เกิดมี ไม่ควรเพิ่มพูน ควรกลัวความสุขชนิดนั้น

รูปฌาน 4 คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ตรัสว่าเป็นความสุขที่เกิดจาก

- ความปลอดจากกาม (เนกฺขมฺมสุขํ)
- ความสงัด (วิเวกสุขํ)
- ความสงบ (อุปสมสุขํ)
- ความรู้พร้อม (สมฺโพธิสุขํ-ฉบับพม่าและยุโรปเป็นสมฺโพธสุขํ)

ความสุขชนิดนี้ ไม่ควรกลัว

ความหวั่นไหวในรูปฌาน 4

(184) ตรัสถึงรูปฌาน 4 ในอีกด้านหนึ่งว่า ฌานใดยังมีอาการหวั่นไหวของจิตอยู่ (คำว่าหวั่นไหวในที่นี้ บาลีใช้คำว่า อิญฺชิต ไม่หวั่นไหวใช้คำว่า อเนญฺชิต) คือ

1. ผู้ได้ปฐมฌาน คือสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม (นิวรณ์ 5) มีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่ความสงัด(วิเวก) นั้น ยังมีอาการหวั่นไหวของจิตอยู่ เพราะวิตกวิจารยังไม่ดับ

2. ผู้ได้ทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตอยู่ภายในผุด

ขึ้นชัด ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร แต่มีปีติและสุขซึ่งเกิดจากสมาธิอยู่ในฌานนี้ ยังมีอาการหวั่นไหวของจิต เพราะปีติและสุขยังไม่ดับ

3. ผู้ได้ตติยฌาน มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสพสุข ด้วยนามกาย (คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นผู้เสพสุข) พระอริยะสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข แต่ยังมีอาการหวั่นไหวของจิต เพราะอุเบกขาและสุขยังไม่ดับ

4. ผู้ได้จตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละทุกข์และสุขแล้ว พร้อมกับดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้หมด มีอุเบกขาซึ่งทำให้สติบริสุทธิ์อยู่ในฌานนี้ไม่มีอาการหวั่นไหวของจิตเลย (ตรัสในบาลีว่า อิทำ โข อหำ อุทายิ อาเนญชิตสฺมึ วทามิ)

ที่สุดทรงสอนให้ละฌานทั้งหมด

(185) ตรัสอธิบายทั้งรูปฌาน 4 และอรูปฌาน 4 อีกตามลำดับ (ในแต่ละฌานทรงกล่าวว่า "ไม่ควรทำความอาลัย จงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย - อนลนฺติ วทามิ, ปชหถาติ วทามิ, สมติกฺกมถาติ วทามิ" วิธีที่จะละและก้าวล่วงฌานแต่ละขั้น ก็โดยการเข้าถึงฌานถัดไป เช่น จะก้าวล่วงปฐมฌาน ก็จะต้องเข้าสู่ทุติยฌาน เป็นต้น)

แล้วตรัสกะพระอุทายีว่า

"อุทายี! เธอเห็นหรือยังว่า สังโยชน์ (กิเลสเกาะเกี่ยวจิต) ทั้งละเอียดและหยาบ มีอะไรบ้างไหมที่เราไม่ให้ละ?"

พระอุทายีกราบทูลว่า ไม่เห็นอะไรเลย พระเจ้าข้า

จาตุมสูตร

ทรงขับไล่ภิกษุพูดกันเสียงดัง

(186-188) จาตุมา เป็นเมืองเมืองหนึ่งของชาวศากยะ (อยู่ในแคว้นสักกะ) ใกล้กับเมืองนั้นมีป่าแห่งหนึ่งชื่ออามลกีวัน (อามลกะแปลว่ามะขามป้อม) คราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปประทับอยู่ที่นั่น พระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะพาภิกษุประมาณห้าร้อยรูปไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ ระหว่างที่ภิกษุอาคันตุกะกับภิกษุเจ้าถิ่นจัดเสนาสนะ เก็บบาตรและจีวรกันอยู่นั้น มีการส่งเสียงโขมงโฉงเฉง ได้ยินถึงพระกรรณพระพุทธองค์ตรัสเรียกพระอานนท์มารับสั่งถามว่า เสียงเอะอะล้งเล้งนั่นเป็นพวกไหน ฟังราวกะชาวประมงแย่งปลากัน

เมื่อทรงทราบจากคำกราบทูลว่า เป็นพวกภิกษุที่มากับพระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ จึงรับสั่งให้พระอานนท์ไปเรียกภิกษุเหล่านั้นมาเข้าเฝ้า ทรงขับไล่ภิกษุเหล่านั้นไม่ให้อยู่ที่นั่น เพราะแสดงกิริยาที่ไม่สมกับเป็นภิกษุ

ภิกษุเหล่านั้นพากันถวายบังคม ทำประทักษิณ เก็บอาสนะ ถือบาตรและจีวร ออกไปจากที่นั่นแต่โดยดี

เป็นเวลาเดียวกับที่พวกเจ้าศากยะมาประชุมกันที่หอหลวง (สัณฐาคาร) พวกเขาเห็นภิกษุเหล่านั้นเดินทางกันอยู่แต่ไกล จึงเข้าไปนมัสการถามว่าจะพากันไปไหน ภิกษุเล่าให้ฟังเรื่องที่พวกตนถูกพระพุทธองค์ขับไล่มา

พวกเจ้าศากยะนิมนต์ให้นั่งรออยู่ก่อน อาสาจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อกราบทูลให้ทรงพระเมตตา พวกเขาพากันไปเข้าเฝ้า กราบทูลพระพุทธองค์ขอให้ทรงอนุเคราะห์ภิกษุเหล่านั้น เพราะยังเป็นภิกษุบวชใหม่ หากไม่ได้เข้าเฝ้าก็จะพากันน้อยใจ พากันเสียหลัก จะเป็นเหมือนพืชอ่อนที่ไม่ได้น้ำ หรือเหมือนลูกโคอ่อนไม่เห็นแม่ ขอได้ทรงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์เหมือนดังเคยเถิด

ท้าวสหัมบดีพรหมเมื่อได้หยั่งทราบพระพุทธดำริที่มีต่อภิกษุเหล่านั้น ก็หายวับจากพรหมโลกมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์กราบทูลขอให้ทรงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์ เช่นเดียวกับที่พวกเจ้าศากยะได้กราบทูลแล้ว

ทรงเอาธุระปกครองสงฆ์ร่วมกับพระเถระ

(189) พระมหาโมคคัลลานะแจ้งให้ภิกษุเหล่านั้นทราบ

ว่าพวกเจ้าศากยะและท้าวมหาพรหมได้ไปกราบทูลขอความอนุเคราะห์จากพระพุทธองค์ให้ทรงพระเมตตาแล้ว ให้พากันกลับไปเข้าเฝ้ากันใหม่

ในโอกาสนั้น พระพุทธองค์ตรัสถามพระสารีบุตรว่า เมื่อได้ทรงขับไล่ภิกษุสงฆ์อย่างนั้น ท่านคิดอย่างไร

พระสารีบุตรกราบทูลถึงความคิดของตนว่า พระพุทธองค์ทรงพระประสงค์ที่จะขวนขวายน้อย (ไม่ยุ่งเกี่ยวกับหมู่คณะ) อยู่ให้เป็นสุขในปัจจุบัน แม้เราทั้งหลายก็ต้องเป็นอย่างนั้น

พระพุทธองค์ทรงปรามพระสารีบุตรว่า อย่าได้คิดอย่างนั้น แล้วตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานะมารับสั่งถามด้วยคำถามเดียวกัน

คำกราบทูลของพระมหาโมคคัลลานะต่างไปจากพระสารีบุตรว่า พระพุทธองค์ทรงประสงค์ที่จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับหมู่คณะ (ไม่เกี่ยวข้องกับการปกครองสงฆ์) ทรงประสงค์ที่จะหยุดพักเสวยสุขในปัจจุบัน ตนกับพระสารีบุตรจะต้องช่วยกันปกครองสงฆ์

พระพุทธองค์ตรัสอนุโมทนาในคำกราบทูลของพระมหาโมคคัลลานะว่าถูกต้องแล้ว แต่ทรงเพิ่มพระดำรัสอีกว่า

"ความจริง เราพร้อมทั้งสารีบุตรและโมคคัลลานะต่างหากต้องช่วยกันปกครองภิกษุสงฆ์"

ภัยทำลายภิกษุ (ผู้บวชใหม่)

(190-194) ดราวนั้น พระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้ง

หลายมาสั่งสอนให้ตระหนักในภัย 4 อย่าง ที่ผู้ออกบวชเป็นภิกษุมีโอกาสเผชิญภัย 4 อย่างนั้น ไม่ต่างอะไรกับภัยที่เกิดขึ้นได้สำหรับคนลงไปในน้ำ คือ 1. คลื่น 2. จระเข้ 3. น้ำวน 4. ปลาเพชฌฆาต

1. **ภัยที่เหมือนคลื่น** ทรงอธิบายว่า บางคนออกบวชด้วยศรัทธาหวังสิ้นทุกข์ มีเพื่อนพรหมจรรย์พร่ำสอนวิธีเดินหน้าถอยหลัง วิธีแลเหลียว วิธีนั่งคู้นั่งเหยียด วิธีใช้สังฆาฏิ บาตรและจีวร ก็มาคิดว่า เมื่อเราเป็นคฤหัสถ์ เคยแต่ตักเตือนสั่งสอนคนอื่น ภิกษุที่มาทำหน้าที่สั่งสอนเราพวกนี้เป็นคราวลูกคราวหลาน ทำไมต้องมาบอกมาสอนเรา คิดอย่างนี้แล้วก็สึกออกไป นี่คือภัยที่เหมือนกับคลื่น คือความคับใจด้วยความโกรธ (โกธุปายาสะ)

2. **ภัยที่เหมือนจระเข้** ทรงอธิบายว่า บางคนออกบวชด้วยศรัทธาหวังสิ้นทุกข์ ถูกเพื่อนพรหมจรรย์สั่งสอนให้รู้จักวิธีเคี้ยว วิธีฉัน วิธีดื่ม สั่งสอนว่าอะไรควรเคี้ยวควรฉันควรดื่ม หรือเวลาไหนเคี้ยวได้ฉันได้ดื่มได้หรือไม่ได้ ก็มาคิดว่า เมื่อเราเป็นคฤหัสถ์ไม่เห็นต้องถูกจำกัดอย่างนี้ อยากกินอะไรก็ได้กิน อยากดื่มอะไรก็ได้ดื่ม จะกินจะดื่มเวลาไหนก็ได้ นี่ราวกับจะไม่ให้อ้าปากกินอะไรเสียเลย คิดอย่างนี้แล้วก็สึกออกไป นี่คือภัยที่เหมือนกับจระเข้ คือความเห็นแก่ปากแก่ท้อง (โอทริกัตตะ)

3. **ภัยที่เหมือนน้ำวน** ทรงอธิบายว่า บางคนออกบวชด้วยศรัทธาหวังสิ้นทุกข์ บวชแล้วออกเดินบิณฑบาตในยามเช้า ไม่สำรวม เห็นคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีเป็นอยู่ด้วยความเอิบอิ่มพรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ก็มาคิดว่า เมื่อเราเป็นคฤหัสถ์ ก็เอิบ

อิ่มพรั่งพร้อมด้วยกามคุณ สมบัติพัสถานก็มีพร้อม จะกินหรือจะทำบุญก็ไม่มีปัญหา คิดอย่างนี้แล้วก็สึกออกไป นี่คือภัยที่เหมือนกับน้ำวน คือกามคุณ 5 (ปัญจกามคุณ)

บนสะพานข้ามแม่น้ำโรหิณี

4. **ภัยที่เหมือนปลาเพชฌฆาต** ทรงอธิบายว่า บางคนออกบวชด้วยศรัทธาหวังสิ้นทุกข์ ยามเช้าออกไปบิณฑบาตในเมืองไม่สำรวม เห็นมาตุคามนุ่งห่มวับแวมไม่เรียบร้อย ก็เกิดความกำหนัดรัญจวนใจ ทนไม่ได้ก็สึกออกไป นี่คือภัยที่เหมือนกับปลาเพชฌฆาต(สุสุกา-ปลาร้าย) หมายถึงมาตุคาม

ตรัสว่า ภัยทั้ง 4 อย่างนี้ บางคนที่ออกบวชเป็นภิกษุอาจจะได้พบกับตัวเอง

นพกปานสูตร

ภิกษุต้องมุ่งบำเพ็ญเพียรให้ได้ฌาน

(195-196) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ป่าไม้ทองกวาว (ปลาสวัน) ใกล้หมู่บ้านนฬกปานะ แคว้นโกศล เวลานั้นมีพระเถระหลายท่าน เช่น พระอนุรุทธะ พระภัททิยะ พระกิมพิละ พระภัคคุ พระโกณฑัญญะ พระเรวตะ พระอานนท์ เป็นต้น ล้วนแต่เป็นผู้มีชื่อเสียงออกบวชด้วยความศรัทธาในพระพุทธองค์

ณ ที่กลางแจ้งวันหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับนั่งอยู่ท่ามกลางภิกษุทั้งหลาย ทรงถามภิกษุทั้งหลาย (ไม่เจาะจงรูปใดรูปหนึ่ง)ว่ายังพากันยินดีมีสุขอยู่ในพรหมจรรย์กันอยู่หรือ ทรงถามซ้ำอยู่ถึง 3 ครั้ง ปรากฏว่า ไม่มีภิกษุรูปใดทูลตอบ ทุกรูปนั่งสงบนิ่ง

เหมือนกันหมด เมื่อไม่มีภิกษุรูปใดทูลตอบ จึงมีพระดำรัสถามเจาะจงไปยังกลุ่มพระสาวกผู้มีชื่อเสียงมีพระอนุรุทธะเป็นต้น ด้วยคำถามเดียวกัน ท่านเหล่านั้นกราบทูลว่ายังยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์กันดีอยู่

พระพุทธองค์ตรัสอนุโมทนาที่ได้ทรงสดับคำตอบอย่างนั้น และประทานพระโอวาทว่า เป็นการเหมาะสมแล้วสำหรับผู้ออกบวชด้วยศรัทธาอย่างพวกเธอซึ่งอยู่ในปฐมวัย กำลังเติบโตเป็นหนุ่มผมดำขลับ แทนที่จะสำเริงสำราญอยู่กับกามคุณก็ยังพากันออกบวชได้ พวกเธอไม่ใช่คนมีความผิดต่อพระราชา ไม่ใช่คนที่โจรตามล่า ไม่ใช่คนเป็นหนี้เป็นสิน ไม่ใช่คนหนีตายมา ไม่ใช่คนไม่มีงานทำ หากแต่บวชเพราะศรัทธา หวังสิ้นทุกข์เกิดแก่เจ็บตาย...ใช่หรือไม่?

เมื่อท่านเหล่านั้นกราบทูลว่าพระดำรัสนั้นจริงแล้ว จึงตรัสสอนให้พากันมุ่งบำเพ็ญเพื่อบรรลุฌาน ตรัสว่า คนที่ไม่สงัดจากกาม ไม่สงัดจากอกุศลธรรม ไม่ได้ปีติและสุข หรือสุขอื่นที่สงบกว่านั้น(คือยังไม่ได้ฌาน) ไม่ว่าความอยาก ความขุ่นเคือง ความซึมเซา ความลังเล ความฟุ้งซ่าน ความเบื่อ(อรติ) และความเกียจคร้าน ย่อมครอบงำจิตได้ ฉะนั้น ต้องสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม ได้ปีติและสุข...(คือได้ฌาน) แล้วกิเลสทั้งหลายเหล่านั้นจะครอบงำจิตไม่ได้

ละชั่วได้แล้วแต่ก็ต้องเว้นชั่ว

(197) ตรัสถามท่านเหล่านั้นว่า คิดอย่างไรเกี่ยวกับพระองค์

คิดว่าพระองค์ยังมีอาสวะที่ทำให้จิตเศร้าหมองได้ ทำให้เกิดในภพใหม่อีกได้ ทำให้เป็นทุกข์เดือดร้อนอีกได้ จึงเป็นเหตุให้พระองค์พิจารณาแล้วเสพบางอย่าง พิจารณาแล้วอดกลั้นบางอย่าง พิจารณาแล้วเว้นบางอย่าง พิจารณาแล้วบรรเทาบางอย่าง อย่างนั้นหรือ?

ท่านเหล่านั้นกราบทูลว่า หามิได้ พวกตนไม่ได้คิดอย่างนั้นเลย คิดแต่ว่า พระองค์ละอาสวะเหล่านั้นได้สิ้นเชิงแล้ว เพราะละอาสวะเหล่านั้นได้แล้วจึงพิจารณาแล้วเสพ พิจารณาแล้วอดกลั้น พิจารณาแล้วเว้น พิจารณาแล้วบรรเทา

พระพุทธองค์ตรัสว่า ถูกแล้ว เพราะอาสวะทั้งหลายเหล่านั้นพระองค์ละได้หมดแล้ว ถูกพระองค์ถอนรากเหง้าจนเกิดอีกไม่ได้แล้ว เหมือนตาลยอดด้วนซึ่งจะไม่มีวันงอกได้อีก เพราะละอาสวะทั้งหลายได้แล้วจึงทรงพิจารณาแล้วเสพ พิจารณาแล้วอดกลั้น พิจารณาแล้วเว้น พิจารณาแล้วบรรเทา

เหตุที่ทรงบอกภพที่เกิดของสาวก

(198-202) อีกเรื่องหนึ่งที่ตรัสแก่ท่านเหล่านั้นในคราวเดียวกันนี้คือ เรื่องความเป็นไปของสาวกที่ตายไปแล้วซึ่งพระองค์ทรงบอกเล่า(ใช้คำว่าพฺยากโรติ-เปิดเผยให้ทราบ) ว่าท่านผู้ใดไปเกิดที่ไหน

ตรัสถึงเรื่องนี้ว่า

"อนุรุทธะ! ตถาคตบอกเล่าว่า สาวกที่ล่วงลับไปแล้วไปเกิดในภพโน้นภพนี้ เพื่อให้คนพิศวง(ชนกุหนตฺถ)ก็หามิได้ เพื่อ

เกลี้ยกล่อมจูงใจคน(ชนลปนตฺถ์)ก็หามิได้ เพื่อได้ลาภสักการะ และความสรรเสริญ(ลาภสกฺการสิโลกานิสสตฺถ์)ก็หามิได้ เพื่อให้คนรู้จักเราก็หามิได้ หากแต่มุ่งหมายให้ผู้มีศรัทธามีความยินดีปรีดา เมื่อได้ฟังแล้วจะได้น้อมจิตไปเพื่อเป็นอย่างนั้นบ้าง ซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่พวกเขาไปชั่วกาลนาน"

แล้วตรัสถึงฝ่ายภิกษุเมื่อได้ฟังพระดำรัสว่าท่านรูปใดเป็นพระอรหันต์ เป็นพระอนาคามี...เป็นพระสกทาคามี...เป็นพระโสดาบัน ล่วงลับดับขันธ์แล้วเป็นอย่างไร ไปไหนกันบ้าง ก็จะคิดไปถึงว่า ท่านเหล่านั้นมีศีลมีธรรมมีปัญญาอย่างไร มีวิหารธรรมแบบไหน จิตหลุดพ้นอย่างไร แล้วก็จะน้อมจิตไปเพื่อเป็นอย่างนั้นบ้าง นี้เป็นความผาสุกที่จะเกิดแก่ภิกษุ ฝ่ายภิกษุณีก็เหมือนกับภิกษุ

สำหรับฝ่ายอุบาสกอุบาสิกา เมื่อได้ฟังพระดำรัสบอกเล่าว่า อุบาสก-อุบาสิกาท่านใดเป็นอนาคามี...เป็นสกทาคามี...เป็นโสดาบัน ตายแล้วไปเกิดที่ไหนอย่างไร ก็จะคิดไปถึงว่า ท่านเหล่านั้นมีศีลมีธรรมมีปัญญาอย่างไร มีวิหารธรรมแบบไหน มีจิตหลุดพ้นอย่างไร แล้วก็จะน้อมจิตไปเพื่อเป็นอย่างนั้นบ้าง นี้เป็นความผาสุกที่จะเกิดแก่อุบาสก-อุบาสิกา

โคลิสสานิสูตร

พระสูตรนี้ กล่าวถึงคุณสมบัติข้อหนึ่งที่พระอยู่ป่าจะพึงมี คือควรหมั่นเพียรในอภิธรรมอภิวินัย เพื่อจะได้ตอบชี้แจงคนอื่นได้ เห็นได้ชัดว่า คำว่าอภิธรรม อภิวินัย ในพระสูตรหมายถึงคำอธิบายแจกแจงในเรื่องธรรมและวินัยนั่นเอง(อรรถกถากล่าวว่าได้แก่พระอภิธรรมปิฎก พระวินัยปิฎก)

จากพระสูตรนี้ ทำให้ได้ภาพชัดเกี่ยวกับวัด 2 ประเภทในสมัยพุทธกาล คือ วัดในป่ากับวัดใกล้บ้านเมือง (วัดอยู่ในเมืองไม่มี) วัดในป่าหรือวัดป่า แสดงว่าอยู่ในป่าดงห่างไกลจากถิ่นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ ส่วนวัดใกล้บ้านเมือง มักจะอยู่ตามสวนป่า หรืออยู่ตามชายป่าที่ไม่ห่างไกลจากบ้านเมือง คืออยู่ใน

ระยะที่พอจะเดินทางไปบิณฑบาตได้

คุณสมบัติที่ดีของพระธุดงค์อยู่ป่า

(203-217) คราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน มีภิกษุธุดงค์ถืออยู่ป่าเป็นวัตร(อารญฺญโก)รูปหนึ่ง ชื่อโคลิสสานิ มีธุระมาอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ด้วย ภิกษุรูปนี้มีกิริยามารยาทน่ารังเกียจ

ด้วยกิริยามารยาทที่น่ารังเกียจของพระโคลิสสานินั้น พระสาริบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาอบรมสั่งสอนเรื่องความประพฤติของภิกษุถือธุดงค์อยู่ป่าเพื่อให้มีความสำนึกในหลายเรื่อง (รวมได้ 17 ประการ) คือ

1. เมื่ออยู่ในหมู่สงฆ์ ควรมีความเคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน

2. เมื่ออยู่ในหมู่สงฆ์ ควรรู้จักที่นั่งที่เหมาะสม ไม่นั่งเบียดพระเถระ ไม่นั่งกันภิกษุใหม่

3. เมื่อไปอยู่กับหมู่สงฆ์ ไม่ควรเข้าไปในบ้านในเมืองแต่เช้าเกินไป และไม่กลับมาช้าเกินไป (จนบ่าย เย็น หรือค่ำ)

4. เมื่ออยู่กับหมู่สงฆ์ ไม่ควรไปมาหาสู่ชาวบ้าน (กุเลสุ จาริตฺตं-เที่ยวไปในสกุล) นอกจากเวลารับนิมนต์ไปฉันอาหาร (ทรงบัญญัติห้ามไว้ในอเจลกวรรคสิกขาบทที่ 6) โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ควรเข้าไปในเวลาวิกาล (หลังเที่ยง)

5. เมื่ออยู่ในหมู่สงฆ์ ไม่ควรคะนองกาย คะนองวาจา (ทำและพูดโดยไม่สำรวมระวัง)

6. เมื่ออยู่ในหมู่สงฆ์ ไม่ควรเป็นคนปากเสีย ขี้บ่น

7. เมื่ออยู่กับหมู่สงฆ์ ไม่ควรเป็นคนเลี้ยงยาก(มากเรื่อง) และคบคนชั่ว (ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์)

8. ภิกษุผู้อยู่ป่า ควรรักษาคุ้มครองกายวาจาใจ (คุตฺตทฺวาโร) ในอินทรีย์ทั้ง 6 (เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้น)

9. ภิกษุผู้อยู่ป่าควรเป็นผู้รู้จักความพอดีในการฉัน(โภชเนมตฺตญฺญุตา)

10. ภิกษุผู้อยู่ป่า ไม่ควรเห็นแก่นอน ต้องตื่นตัวอยู่เสมอ

11. ภิกษุผู้อยู่ป่า ควรลงมือบำเพ็ญเพียร (อารทฺธวิริโย-เริ่มความเพียร, ระดมความเพียร)

12. ภิกษุผู้อยู่ป่า ควรเป็นคนมีสติตั้งมั่น ไม่ฟั่นเฟือนเผอเรอ

13. ภิกษุผู้อยู่ป่า ควรมีจิตมั่นคง ไม่หวั่นไหวอ่อนแอ

14. ภิกษุผู้อยู่ป่า ควรเป็นคนมีปัญญา

พระธุดงค์อยู่ป่าควรหมั่นเพียรในอภิธรรม-อภิวินัย

(218-221) พระสารีบุตร กล่าวต่อไปว่า

15. ภิกษุธุดงค์อยู่ป่า ควรหมั่นเพียรในอภิธรรมในอภิวินัย (อภิธมฺเม อภิวินเย โยโค กรณีโย) เพราะเมื่อมีคนมาถามปัญหาเกี่ยวกับอภิธรรมอภิวินัย จะได้ตอบเขาถูก (อรรถกถากล่าวว่า อภิธรรมหมายถึงพระอภิธรรมปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องรู้หทยวิภังค์พร้อมด้วยทุกมาติกาและติกมาติกาเป็นต้นในปริเฉทสุดท้าย ส่วนอภิวินัย หมายถึงพระวินัยปิฎก ให้รู้ทั้ง

ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุนีปาติโมกข์ ที่ท่านวินิจฉัยไว้แล้วทั้งข้อที่ควรทำและไม่ควรทำ)

16. ภิกษุธุดงค์อยู่ป่า ควรหมั่นเพียรในวิโมกข์ คืออรูปสมาบัติ เมื่อมีคนมาถามจะได้ตอบเขาได้

17. ภิกษุธุดงค์อยู่ป่า ควรหมั่นเพียรในอุตริมนุสธรรม (โลกุตรธรรม) เมื่อมีคนมาถามจะได้ตอบเขาได้

ในแต่ละข้อ พระสารีบุตรกล่าวว่า ถ้าภิกษุธุดงค์อยู่ป่าละเลยเสีย คนอื่นก็จะดูแคลนได้ว่า อุตส่าห์สมาทาน(ถือปฏิบัติ) อรัญญิกธุดงค์ปลีกตนอยู่คนเดียว ไม่เห็นได้ประโยชน์อะไร

เมื่อพระสารีบุตรกล่าวจบ พระมหาโมคคัลลานะได้ถามขึ้นว่า ธรรมทั้ง 17 ข้อนี้ สำหรับภิกษุธุดงค์อยู่ป่าเท่านั้นหรือหรือว่าภิกษุผู้อยู่ใกล้บ้าน(คามนฺตวิหารี) ก็ควรถือปฏิบัติด้วย?

พระสารีบุตรตอบว่า เมื่อภิกษุธุดงค์อยู่ป่ายังต้องถือปฏิบัติภิกษุใกล้บ้านนั่นแหละยิ่งจำเป็นต้องใฝ่ใจปฏิบัติให้ได้

กีฏาคิริสูตร

การฉันอาหารในเวลาวิกาล

กีฏาคิริ เป็นชื่อเมืองและชื่อภูเขา (เขียนกันว่า กิฏาคิริ หรือ กิฏาคีรี ก็มี ขอให้รู้ว่าเป็นคำเดียวกัน) อยู่ในแคว้นกาสี ได้กล่าวถึงแล้วในเล่ม 1 หน้า 73-74 และหน้า 94

อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับภิกษุฉัพพัคคีย์ 6 รูปว่า พระอัสสชิกับพระปุนัพพสุกะ ที่

กล่าวถึงในพระสูตรนี้ เป็นเจ้าคณะปกครองสงฆ์ (คณาจารย์) เป็นเจ้าอาวาสที่เมืองกีฏาคิรินี้ พระปัณฑุกะและพระโลหิตกะพาภิกษุบริวารไปอยู่ที่กรุงสาวัตถี พระเมตติยะกับพระภุมมชกะไปอยู่ที่กรุงราชคฤห์ เรื่องราวเกี่ยวกับภิกษุฉัพพัคคีย์มีกล่าวถึงมากในพระวินัยปิฎก เพราะได้ก่อเหตุหรือทำผิดให้ได้มีการบัญญัติสิกขาบทไว้มาก

พระสูตรนี้กล่าวถึงการฉันอาหารในเวลาวิกาลของภิกษุก่อนที่จะมีสิกขาบทห้าม อรรถกถาได้เล่าความเป็นมาว่า แรกทีเดียว พระพุทธองค์มิได้ทรงให้งดเว้นการฉันในเวลาวิกาลกลางวัน(หลังเที่ยง)และในเวลาวิกาลกลางคืนพร้อมกัน ทรงให้งดเว้นเฉพาะการฉันในเวลาวิกาลกลางวันเท่านั้น เหตุที่ทรงให้งดเว้นเฉพาะการฉันในเวลาวิกาลกลางวันก่อน เพราะทรงเห็นแก่ผู้บวชที่เคยอยู่สุขสบายเป็นพวกสุขุมาลชาติมาก่อนบวช พวกนี้ถ้างดเว้นอาหาร 2 มื้อหลังพร้อมกัน จะลำบาก

ในภัททาลิสูตร ทรงให้งดเว้นการฉันในเวลาวิกาลกลางวัน ส่วนในกีฏาคิริสูตรนี้ ทรงให้งดเว้นการฉันในเวลาวิกาลกลางคืน

อรรถกถากล่าวอีกว่า การฉันอาหารในเวลาวิกาล 2 มื้อนั้นเป็นการสั่งสม หมกมุ่น วนเวียน(ในวัฏฏะ) ส่วนพระพุทธองค์ตรัสว่า ทำให้มีอาพาธน้อย มีโรค

เบาบาง กระปรี้กระเปร่า(เบากาย) มีกำลังและอยู่สบาย

ทรงให้งดเว้นการฉันอาหารในเวลากลางคืน

(222-224) ระหว่างเสด็จจาริกอยู่ในแคว้นกาสีพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่คราวหนึ่ง พระพุทธองค์รับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์ไม่เสวยอาหารในเวลากลางคืน รู้สึกได้ดีว่า มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระชุ่มกระชวย มีกำลังและอยู่สบาย ทรงชักชวนให้ภิกษุทั้งหลายงดเว้นการฉันในเวลากลางคืนตามอย่างพระองค์

เมื่อเสด็จจาริกไปถึงเมือง(นิคม)ชื่อ กีฏาคิริ ซึ่งอยู่ในแคว้นกาสี และภิกษุฉัพพัคคีย์ 2 รูปเป็นเจ้าอาวาสอยู่ที่นั่น คือ พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ ภิกษุหลายรูปไปเล่าให้เจ้าอาวาสทั้งสองฟังเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเตือนให้งดเว้นการฉันในเวลากลางคืน จะได้เกิดประโยชน์ดังกล่าว ท่านทั้งสองปฏิเสธที่จะทำตาม และกล่าวว่าพวกตนฉันอาหารทั้งเวลาเย็น(สายं) ทั้งเวลาเช้า(ปาโต) ทั้งเวลาวิกาลกลางวัน(ทิวา วิกาเล) ก็รู้สึกว่ามีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลังและอยู่สบาย อะไรที่ควรละเว้น จะพิจารณาดูเอง ไม่จำเป็นต้องอิงอยู่กับกาลเวลา

หลังจากล้มเหลวในการไปชี้ชวนให้พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะงดเว้นการฉันในเวลากลางคืนแล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็ไปเข้าเฝ้าทูลรายงานให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระพุทธองค์จึง

ตรัสสั่งให้ภิกษุรูปหนึ่งไปเรียกท่านทั้งสองมาเข้าเฝ้า ตรัสถามท่านทั้งสองว่าได้พูดอย่างนั้นจริงหรือไม่? ท่านทั้งสองกราบทูลว่าได้พูดจริง

ทั้งคุณและโทษเกิดขึ้นได้ในเวทนาทั้ง 3

(225-228) ทรงยกเรื่องเวทนา 3 คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา ขึ้นมาสอนพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะว่า ไม่ว่าสุข ทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขที่เป็นเวทนา พระองค์ไม่ได้ตรัสว่าเป็นเหตุให้อกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงเสมอไป และไม่เคยตรัสว่า เป็นเหตุให้อกุศลธรรมเสื่อมลงกุศลธรรมเจริญขึ้นเสมอไปเหมือนกัน

ทรงถามท่านทั้งสองว่าใช่หรือไม่ ท่านทั้งสองกราบทูลว่าใช่

ตรัสว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น จึงเป็นไปไม่ได้ที่พระองค์จะทรงสอนให้เข้าไปหาเวทนา ไม่ว่าจะเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา (เพราะเวทนาไม่ใช่ตัวเหตุแห่งความเจริญหรือความเสื่อมของกุศลธรรมและอกุศลธรรม สุข ทุกข์หรือไม่ทุกข์ไม่สุขอันเกิดจากการฉันอาหาร อยู่ในชั้นของเวทนา การปฏิบัติธรรมจะหยุดอยู่แค่เวทนาหาได้ไม่ แต่เวทนาก็มีคุณและโทษสำหรับบางคน ไม่มีคุณและโทษสำหรับบางคน)

(229) ตรัสต่อไปว่า พระองค์ไม่ได้สอนว่า ภิกษุทุกรูปต้องทำการด้วยความไม่ประมาท และก็ไม่ได้สอนว่า ภิกษุทุกรูปไม่ต้องทำการด้วยความไม่ประมาท

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุเหล่าใด เป็นพระอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จสิ้นแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว สิ้นสังโยชน์ในภพแล้ว หลุดพ้นเด็ดขาดแล้วเพราะสัมมาปัญญา เรายอมกล่าวว่า กิจที่ต้องทำด้วยความไม่ประมาทไม่มีแก่ภิกษุเช่นนั้น เพราะเหตุว่า ภิกษุเหล่านั้นได้ทำกรณียกิจเสร็จแล้วด้วยความไม่ประมาท

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุเหล่าใดยังเป็นพระเสขะ ใจยังไม่บรรลุเต็มปรารถนา ยังต้องการนิพพานอันยิ่งยวดอยู่ เรายอมกล่าวว่า กิจที่ต้องทำด้วยความไม่ประมาทยังมีอยู่สำหรับภิกษุเช่นนั้น เพราะเหตุว่าเราเห็นประโยชน์ที่ภิกษุเหล่านั้นจะได้รับเมื่อได้อยู่ในเสนาสนะที่เหมาะสม ได้คบกัลยาณมิตร ได้ดูแลอินทรีย์อย่างดี พวกเธอจะได้ดีถึงที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นสุดยอดเท่าที่ผู้ออกบวชจะพึงได้รับ..."

ต่อจากนั้น ทรงแจกแจงว่าบุคคลประเภทใดบ้างที่ไม่ต้องทำการด้วยความไม่ประมาท และประเภทใดบ้างยังต้องทำการด้วยความไม่ประมาท นั่นคือ

— พระอรหันต์ทั้งประเภทอุภโตภาควิมุตต์และประเภทปัญญาวิมุตต์ไม่ต้องทำการด้วยความไม่ประมาทแล้ว เพราะไม่มีอะไรอีกเลยที่ท่านจะพึงกระทำด้วยความไม่ประมาท และตัวท่านเองก็ไม่มีทางที่จะประมาทได้

— บุคคลอีก 5 ประเภทคือ 1. กายสักขี 2. ทิฏฐิปัตตะ 3. สัทธาวิมุตต์ 4. ธัมมานุสารี 5. สัทธานุสารี ยังต้องทำการด้วยความไม่ประมาทอยู่ เพราะยังไม่ถึงที่สุดแห่งพรหมจรรย์

อรหัตตผลไม่ได้เกิดปุบปับพรวดเดียว

(238) พระพุทธองค์ตรัสสอนพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะต่อไปว่า การบรรลุอรหัตตผลนั้น ไม่ใช่บรรลุได้ด้วยก้าวแรกก้าวเดียว แต่บรรลุได้ด้วยสิกขาตามลำดับ ด้วยการกระทำตามลำดับ ด้วยการปฏิบัติตามลำดับ (นาหं ภิกฺขเว อาทิเกเนว อญฺญาราธนํ วทามิ. อปิจ ภิกฺขเว อนุปุพฺพสิกฺขา อนุปุพฺพกิริยา อนุปุพฺพปฏิปทา อญฺญาราธนา โหติ) นั่นคือ

- เริ่มต้นด้วยความมีศรัทธา (สทฺธาชาโต)
- มีศรัทธาแล้วเข้าไปหากัลยาณมิตร (อุปสงฺกมติ)
- เมื่อเข้าไปหาแล้ว ตั้งใจฟังธรรม (โอหิตโสโต ธมฺมํ สุณาติ)
- ฟังธรรมแล้วจำใส่ใจ-เก็บไว้ในใจ (ธมฺมํ ธาเรติ)
- พินิจความหมายแห่งธรรมที่ได้ฟังแล้ว (อตฺถํ อุปปริกฺขติ)
- เห็นชอบด้วยกับธรรมที่เพ่งพินิจนั้น (ธมฺมา นิชฺฌานํ ขมนฺติ-ธรรมทั้งหลายทนต่อการพินิจไตร่ตรอง)
- เมื่อเห็นชอบก็เกิดฉันทะ (ฉนฺโท ชายติ)
- เมื่อเกิดฉันทะ (พอใจที่จะปฏิบัติตาม) ก็เกิดอุตสาหะ (อุสฺสหติ-มีใจมุ่งมั่น)
- เมื่อเกิดอุตสาหะ ก็มาใคร่ครวญเทียบเคียงให้ดี (ตุเลติ)
- เมื่อใคร่ครวญเทียบเคียงดีแล้วก็ลงมือปฏิบัติ(ปทหติ ระดมความเพียร. เริ่มทำความเพียร)

— เมื่อลงมือปฏิบัติอย่างทุ่มเทจิตใจ (ปหิตตฺโต) ก็ย่อมทำให้แจ้งซึ่งบรมสัจจะ (อริยสัจ 4) ด้วยนามกายตัวเอง (กาเยนเจว ปรมํ สจฺจํ สจฺฉิกโรติ)

— และแล้วก็เห็นแจ้งบรมสัจจะนั้นด้วยปัญญา (ปญฺญาย นํ อติวิชฺฌ ปสฺสติ) คือตรัสรู้อริยสัจ

แล้วตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ศรัทธาก็ดี การเข้าไปหา(กัลยาณมิตร) ก็ดี การนั่งใกล้ก็ดี การเงี่ยโสตก็ดี การฟังธรรมก็ดี การใส่ใจจำก็ดี การเพ่งพินิจความหมายของธรรมก็ดี การเห็นชอบในธรรมก็ดี ฉันทะก็ดี อุตสาหะก็ดี การใคร่ครวญเทียบเคียงก็ดี การลงมือปฏิบัติธรรมก็ดี ถ้าภิกษุทั้งหลายไม่มีธรรมเหล่านี้ พวกเธอก็พลาดแล้ว ย่อมเป็นการเดินทางผิด มิรู้ว่าโมฆบุรุษเหล่านี้จะหนีห่างไกลไปจากธรรมวินัยนี้สักเท่าไร"

สาวกคือเครื่องวัดความเป็นศาสดาอย่างหนึ่ง

(239) ตรัสอีกว่า อริยสัจ 4 ที่ทรงแสดงแล้ว วิญญูชนใช้เวลาไม่นานก็สามารถเข้าใจได้ด้วยปัญญา เมื่อเราแสดงให้พวกเธอฟัง พวกเธอก็เข้าใจได้เหมือนกัน

พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะทูลถามว่า แล้วพวกตนกับพวกวิญญูชนมีอะไรต่างกัน?

พระพุทธองค์ทรงตอบคำถามนี้ด้วยการเปรียบเทียบความเป็นศาสดาว่า ศาสดาที่เห็นแก่อามิส รับแต่มรดกที่เป็นอามิส หมกมุ่นอยู่แต่กับอามิส ย่อมคิดถึงแต่ว่า ทำอะไรไปแล้ว

ตนจะได้หรือจะไม่ได้อะไร ส่วนพระองค์เองไม่ข้องแวะกับอามิสโดยประการทั้งปวง สิ่งที่เป็นผลตามมาให้เห็นได้คือ สาวกผู้มีศรัทธา พิจารณาไตร่ตรองคำสอนแล้วลงมือปฏิบัติ จะรู้ได้เองว่า

1. พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดา เราเป็นสาวก พระผู้มีพระภาคทรงรู้ แต่เราไม่รู้

2. คำสอนของพระศาสดาย่อมงอกงามน่าเลื่อมใส(มีโอชะ)สำหรับสาวกผู้มีศรัทธาพิจารณาคำสอนแล้วลงมือปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว ทุ่มเทสุดเรี่ยวแรง

3. สาวกผู้มีศรัทธา พิจารณาไตร่ตรองคำสอนแล้วลงมือปฏิบัติ (ด้วยความเด็ดเดี่ยวทุ่มเทสุดเรี่ยวแรง) ย่อมหวังผลได้ 2 อย่างคือ ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในชาติปัจจุบัน หากยังมีกิเลสเหลือตกค้างอยู่ ก็จะได้เป็นอนาคามี ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง

พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะฟังคำสอนเรื่องนี้ด้วยความซาบซึ้งและเข้าใจแจ่มแจ้ง ได้แสดงความยินดีชื่นชมในพระธรรมเทศนาให้ปรากฏ

จบภิกขุวรรคแห่งมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ปริพาชกวรรค

จูฬวัจฉโคตตสูตร

10 พระสูตรต่อไปนี้ อยู่ในปริพาชกวรรค ซึ่งเป็นหมวดว่าด้วยนักบวชประเภทปริพาชก ปริพาชกเป็นนักบวชในลัทธิร่วมสมัยพุทธกาลลัทธิหนึ่ง(ในจำนวนลัทธิครูทั้ง 6) มีศูนย์กลางเผยแพร่ลัทธิอยู่ที่กรุงราชคฤห์เหมือนลัทธิร่วมสมัยด้วยกัน เจ้าลัทธิชั้นครูหรือศาสดา คือสัญชัย เวลัฏฐบุตร ซึ่งเคยเป็นศาสดาของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ(สมัยเป็นปริพาชก เรียกตามชื่อต้นว่าอุปติสสะ(พระสารีบุตร) และโกลิตะ(พระมหาโมคคัลลานะ)

*ลักษณะภายนอกและความเป็นอยู่ทั่วไปของปริพาชก ก็เหมือนกับครูทั้งหกด้วยกัน คือเป็นนักบวชศีรษะโล้น(มุณฑกะ) แตกต่างจากพวกนักบวชประเภทดาบสและพราหมณ์ครองเรือน คือไม่อยู่ป่าแต่ก็ไม่อยู่ในบ้านเรือน เป็นประเภทอนาคาริยะหรืออนาคาริก นิยมตั้งสำนักอยู่นอกกำแพงเมือง (อ้าง Bimala Charan Law, **Historical Gleanings**, Calcutta and Simla : Thacker, Spink & Co., P.29)*

เครื่องนุ่งห่ม(จีวร) และรูปแบบการประพฤติธรรมของปริพาชก พระพุทธองค์ตรัสถึงใน องฺ. ติก.20/533/310 ดังนี้

"ภิกษุทั้งหลาย! พวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกสอนกันว่าปวิเวก(ความสงัดกิเลส) มี 3 อย่างคือ สงัดกิเลสเพราะจีวร สงัดกิเลสเพราะบิณฑบาต และสงัดกิเลสเพราะเสนาสนะ

"สงัดกิเลสเพราะจีวร คือพวกปริพาชกนุ่งห่มผ้าป่านบ้าง นุ่งห่มผ้าแกมกันบ้าง นุ่งห่มผ้าห่อศพบ้าง นุ่งห่มผ้าบังสุกุลบ้าง นุ่งห่มผ้าเปลือกไม้บ้าง นุ่งห่มหนังเสือบ้าง นุ่งห่มหนังเสือทั้งเล็บบ้าง นุ่งห่มคากรองบ้าง นุ่งห่มเปลือกปอกรองบ้าง นุ่งห่มผลไม้กรองบ้าง นุ่งห่มผ้ากัมพลผมมนุษย์บ้าง นุ่งห่มผ้ากัมพลขนสัตว์ร้ายบ้าง นุ่งห่มผ้าขนปีกนกเค้าบ้าง...

"สงัดกิเลสเพราะบิณฑบาต คือพวกปริพาชกที่กินแต่ผักดองบ้าง กินแต่ข้าวฟ่างบ้าง กินแต่ลูกเดือยบ้าง กินแต่ข้าวบ้าง กินแต่ยางบ้าง กินแต่สาหร่ายบ้าง กินแต่รำบ้าง กินแต่ข้าวตังบ้าง กินแต่กำยานบ้าง กินแต่หญ้าบ้าง กินแต่มูลโค(ขี้วัว)บ้าง กินแต่เผือกมันผลไม้ในป่าบ้าง กินแต่ผลไม้ที่หล่นเองบ้าง เป็นเครื่อง

ประทังชีพ...

"สงัดกิเลสเพราะเสนาสนะ คือพวกปริพาชกที่อยู่ตามป่าโคนไม้ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่กลางแจ้ง ลอมฟาง โรงลาน"

ในด้านแนวคำสอน พระพุทธองค์จัดลัทธิของพวกปริพาชกไว้ในกลุ่มครูทั้งหกด้วยกัน คือเป็นมิจฉาทิฐิในทิฐิ 62

พระสูตรทั้ง 10 ในปริพาชกวรรคต่อไปนี้ ประกอบด้วย 1. จูฬวัจฉโคตตสูตร (อรรถกถาเรียกพระสูตรนี้ว่า เตวิชชวัจฉสูตร) 2. อัคคิวัจฉโคตตสูตร 3. มหาวัจฉโคตตสูตร 4. ทีฆนขสูตร 5. มาคัณฑิยสูตร 6. สันทกสูตร 7. มหาสกุลุทายิสูตร 8. สมณมุณฑิกสูตร 9. จูฬสกุลุทายิสูตร 10. เวขณสสูตร

สัพพัญญูไม่ใช่รู้เห็นทุกอย่างในทุกขณะจิต

(240-241) คราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลาในป่ามหาวันใกล้กรุงเวสาลี เป็นเวลาเดียวกับที่ปริพาชกนามว่าวัจฉโคตต์พำนักอยู่ในวัดของปริพาชก(ปริพาชการาม) วัดนั้นมีชื่อว่าเอกบุณฑริก (เอกปุณฑรีเก ปริพาชการาเม ปฏิวสติ- อรรถกถากล่าวว่า ในวัดนั้นมีต้นมะม่วงขาวอยู่ต้นหนึ่ง จึงเรียกกันว่า วัดเอกบุณฑริก)

เช้าวันหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงนุ่งห่มถือบาตรจีวรจะเข้าไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลี แต่ทรงเห็นว่ายังเช้ามืดอยู่ จึงเสด็จแวะเข้าไปหาท่านวัจฉโคตต์ก่อน ท่านวัจฉโคตต์เห็นเสด็จมาแต่ไกลก็ออกไปรับเสด็จด้วยความดีใจ เพราะไม่ได้เสด็จมานานแล้ว ทูลเชิญให้ประทับนั่งบนอาสนะที่สูงกว่าอาสนะของตน

เรื่องที่ท่านวัจฉโคตต์ยกขึ้นเป็นคำถามในคราวนี้ คือเรื่องความเป็นสัพพัญญู(รู้สิ่งทั้งปวง)ของพระพุทธองค์ ท่านถามว่าความเป็นสัพพัญญูของพระองค์คือรู้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างทั้งในขณะเดิน ขณะหยุด ทั้งในขณะหลับและตื่น ต่อเนื่องกันไปเลยหรือ? คนที่พูดว่าพระองค์เป็นสัพพัญญูในทุกอิริยาบถ(ทุกขณะจิต) อย่างนั้น ตรงตามที่พระองค์ตรัสไว้หรือไม่? เป็นการกล่าวบิดเบือนหรือไม่? เป็นการพูดถูกต้องตามธรรมหรือไม่? การถกเถียงกันในเรื่องนี้ มีอะไรน่าตำหนิประการใด?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"วัจฉะ! คนที่กล่าวว่า พระสมณโคดมเป็นสัพพัญญู รู้เห็นสิ่งทั้งปวง ยืนยันญาณทัสสนะเบ็ดเสร็จว่า ญาณทัสสนะเกิดต่อเนื่องกันทุกขณะไม่ว่าในขณะเดิน-หยุด-หลับ-ตื่นนั้น หาเป็นการกล่าวตามที่เรากล่าวแล้วไม่ แต่เป็นการกล่าวตู่ (อพฺภาจิกฺขนฺติ-กล่าวบิดเบือน) ด้วยคำพูดที่ไม่จริง"

สัพพัญญุตญาณปรากฏเมื่อต้องการรู้เห็น

(242) เมื่อท่านวัจฉโคตต์ทูลขอคำตอบที่ถูกต้อง ที่จะไม่เป็นการกล่าวบิดเบือนความจริง พระพุทธองค์จึงตรัสว่า เมื่อจะพูดให้ถูก ต้องพูดว่า พระสมณโคดมเป็นเตวิชชะ(ตรัสรู้ใน 3 อย่าง) คือ

1. ระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งรายละเอียดต่างๆ ที่มีอยู่ในชาตินั้นๆ (สาการ์ สอุทฺเทสๆ อเนกวิหิตๆ ปุพฺเพนิวาสๆ อนุสฺสรามิ)

2. รู้เห็นสัตว์ทั้งหลายด้วยทิพยจักษุอันหมดจดเหนือวิสัยมนุษย์ทั่วไปว่า ตายและเกิดกันอย่างไร และรู้เห็นว่าตายและเกิดเพราะทำกรรมไว้อย่างไร (ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสามิ...ยถา กมฺมูปเค สตฺเต ปชานามิ)

ความรู้เห็นทั้ง 2 อย่างนี้ ตรัสไว้ในทุกข้อว่า เพียงแต่ทรงต้องการก็จะรู้เห็นได้ทันที (...ยาวเทว อากงฺขามิ)

3. บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันปราศจากอาสวะโดยเด็ดขาดสิ้นเชิง(เป็นพระอรหันต์) ด้วยการตรัสรู้เองในชาติปัจจุบัน

ตรัสว่า กล่าวอย่างนี้จึงจะเป็นการกล่าวที่ถูกต้องไม่บิดเบือน

ไม่มีเดียรถีย์ไปเกิดในสวรรค์

(243) ต่อจากนั้น ท่านวัจฉโคตต์ทูลถามว่า คฤหัสถ์ที่ละสังโยชน์ของคฤหัสถ์(คิหิสโยชน์-ความรักใคร่แหนหวงสมบัติสิ่งของและภาวะของคฤหัสถ์)ยังไม่ได้ เมื่อตายไป จะหมดสิ้นทุกข์(อย่างพระอรหันต์)ได้หรือไม่? ตรัสตอบว่า เป็นไปไม่ได้เลย

ทูลถามอีกว่า คฤหัสถ์ที่ละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ยังไม่ได้มีหรือไม่ที่ตายไปเกิดในสวรรค์?

ตรัสตอบว่า มีอยู่มากมาย

ทูลถามว่า อาชีวก (นักบวชชีเปลือย ซึ่งเป็นพวกอกิริยทิฐิ-อเหตุกทิฐิ-สังสารสุทธิ-ปฏิเสธการทำบุญทำบาปว่าไม่มีผล ทุก

อย่างเป็นไปเอง) ปฏิบัติเพื่อสิ้นทุกข์(อย่างพระอรหันต์)ได้หรือไม่? ตรัสตอบว่าเป็นไปไม่ได้

และเมื่อท่านวัจฉโคตต์ทูลถามต่อไปว่า มีอาชีวกตายไปเกิดในสวรรค์หรือไม่? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ในภัทรกัป 91 กัปเท่าที่ทรงหยั่งเห็น ไม่มีอาชีวกไปเกิดในสวรรค์เลย ยกเว้นอาชีวกคนเดียวที่เป็นกัมมวาที กิริยวาที (อญฺญตฺร เอเกน โส จาปิ กมฺมวาที กิริยวาที - อรรถกถากล่าวว่า อาชีวกผู้นั้นคือพระองค์เองในชาติหนึ่ง ซึ่งได้บวชเป็นอาชีวกเพื่อศึกษาปฏิบัติตามลัทธิปาสัณฑะ เมื่อทราบว่าไม่มีประโยชน์ ก็ไม่เลิกละความเพียร มีความคิดเห็นเป็นกิริยวาที คือเชื่อในหลักกรรม ตายไปเกิดในสวรรค์)

ท่านวัจฉโคตต์ทูลถามอีกว่า ถ้าอย่างนั้น ลัทธิของเดียรถีย์ก็สูญเปล่า แม้แต่จะไปเกิดในสวรรค์ก็เป็นไปไม่ได้กระนั้นหรือ?

พระพุทธองค์ตรัสยืนยันว่าเป็นเช่นนั้น

อัคคิวัจฉโคตตสูตร

เรื่องที่ทรงสอนคือความเกิดดับของเบญจขันธ์

(244-247) คราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ปริพาชกวัจฉโคตต์เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ ทูลถามเรื่องความเห็น (ทิฐิ) ซึ่งล้วนแต่เป็นมิจฉาทิฐิ 10 อย่าง คือ 1. โลกเที่ยง(เป็นอมตะนิรันดร) 2. โลกไม่เที่ยง 3. โลกมีที่สุด 4. โลกไม่มีที่สุด 5. ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น (วิญญาณกับสรีระเป็นอันเดียวกัน) 6. ชีวะก็อย่าง สรีระก็อย่าง 7. สัตว์หลังจากตายแล้วมีอยู่ 8. สัตว์หลังจากตายแล้วไม่มี 9. สัตว์หลังจากตายแล้วทั้งมีทั้งไม่มี 10. สัตว์หลังจากตายแล้ว จะว่ามีอยู่ก็ไม่ใช่ไม่มีก็ไม่ใช่ ท่านวัจฉโคตต์ทูลถามว่า ทรงมีความเห็นตามทิฐิเหล่านี้

(ในข้อใดข้อหนึ่ง) หรือไม่?

พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธทุกข้อ (น โข อหำ วจฺฉ เอวฺ ทิฏฺฐิ)

เมื่อทรงปฏิเสธความเห็นเช่นนั้นทุกข้อ ท่านวัจฉโคตต์ก็ทูลถามว่า แล้วทรงมองเห็นโทษอะไร จึงไม่ยอมรับทิฐิเหล่านี้?

พระพุทธองค์ตรัสว่า ทิฐิทั้ง 10 นั้น เป็นทิฐิรกชัฏ เป็นทิฐิกันดาร เป็นทิฐิเสี้ยนหนาม เป็นทิฐิกวัดแกว่ง เป็นทิฐิผูกมัดสัตว์(ไว้กับภพ) เป็นทิฐิแฝงไว้ด้วยความทุกข์ความลำบากความคับแค้นความเร่าร้อน ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนัดดับสนิท สงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

ท่านวัจฉโคตต์ทูลถามว่า แล้วพระองค์มีความเห็นแบบไหน?

ตรัสตอบว่า ความเห็นใน 10 เรื่องนั้น ทรงขจัดทิ้งทั้งหมด ความเห็นของพระองค์อยู่ในเรื่องความเกิดความดับของรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ คือทรงรู้ว่าเบญจขันธ์ทั้ง 5 นี้ เกิดอย่างไร ดับอย่างไร เพราะทรงมีความรู้ในเรื่องนี้ จึงทรงหลุดพ้นอย่างเด็ดขาด เพราะไม่มีความสำคัญมั่นหมาย ไม่มีความยึดถือว่าเป็นเรา ว่าเป็นของเรา และไม่มีความถือตัวนอนเนื่อง(มานานุสัย)อยู่ในจิตอย่างสิ้นเชิง

พระอรหันต์นิพพานแล้วเกิดหรือไม่เกิดอีก

(248-251) ต่อไปนี้ เป็นคำถาม-คำตอบระหว่างปริพาชก

วัจฉโคตต์กับพระพุทธองค์ เรื่องผู้มีจิตหลุดพ้นเด็ดขาด(คือพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย) โดยท่านวัจฉโคตต์เป็นผู้ทูลถาม และพระพุทธองค์ตรัสตอบ

วัจฉโคตต์ : พระอรหันต์จะเกิด ณ ที่ไหน?

พระพุทธองค์ : คำว่าจะเกิดก็ใช้ไม่ได้ (น อุเปติ - ไม่เข้ากับเรื่องนี้, ไม่ถูก, ใช้กันไม่ได้)

วัจฉโคตต์ : ถ้าอย่างนั้นก็ไม่เกิด?

พระพุทธองค์ : คำว่าไม่เกิดก็ใช้ไม่ได้

วัจฉโคตต์ : ถ้าอย่างนั้นก็ทั้งเกิดและไม่เกิด?

พระพุทธองค์ : คำว่าทั้งเกิดและไม่เกิดก็ใช้ไม่ได้

วัจฉโคตต์ : ถ้าอย่างนั้นจะว่าเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่?

พระพุทธองค์ : คำว่าเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่ ก็ใช้ไม่ได้

ท่านวัจฉโคตต์เมื่อได้ฟังพระดำรัสดังนี้ ก็กราบทูลว่า ข้าพระองค์งุนงงไปหมดแล้ว หลงไปหมดแล้ว แม้แต่ความเลื่อมใสในพระสมณโคดมซึ่งมีเมื่อตอนเริ่มสนทนา ก็ได้หายไปหมดแล้ว

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"วัจฉะ! ควรแล้วที่ท่านจะงุนงง ควรแล้วที่ท่านจะหลงไป เพราะว่าธรรมนี้ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต หยั่งไม่ได้ด้วยตรรก (อยู่เหนือการตรึกตรองด้วยเหตุผล) ละเอียด บัณฑิตพึงรู้ได้ ธรรมนั้นอันท่านผู้ซึ่งมีทิฐิอื่น มีแนวความเห็นอื่น มีหลักที่พอใจอย่างอื่น มีความเพียรที่ประกอบแบบอื่น ถือ

อาจารย์สำนักอื่น ยากจะรู้ได้ ถ้าอย่างนั้น เราจักย้อนถามท่านในเรื่องนี้ ท่านเห็นอย่างไร พึงตอบอย่างนั้น..."

พระพุทธองค์ : ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร ถ้าไฟลุกโพลงอยู่เบื้องหน้าท่าน ท่านจะรู้ไหมว่า ไฟนี้ลุกโพลงอยู่เบื้องหน้าเรา?

วัจฉโคตต์ : ข้าพระองค์พึงรู้ได้...

พระพุทธองค์ : แล้วถ้าใครๆ ถามท่านว่า ไฟที่ลุกโพลงอยู่เบื้องหน้าของท่านนี้ อาศัยอะไรจึงลุกโพลง เมื่อถูกถามอย่างนี้ ท่านจะตอบเขาว่าอย่างไร?

วัจฉโคตต์ : ข้าพระองค์ก็จะตอบว่า ไฟที่ลุกโพลงอยู่เบื้องหน้าข้าพระองค์นี้ อาศัยเชื้อคือหญ้าและไม้ จึงลุกโพลงได้

พระพุทธองค์ : ถ้าไฟเบื้องหน้าท่านนั้นดับไป ท่านจะรู้ไหมว่า ไฟเบื้องหน้าเรานี้ดับแล้ว?

วัจฉโคตต์ : ข้าพระองค์ก็ต้องรู้ได้...

พระพุทธองค์ : แล้วถ้ามีใครถามท่านว่า ไฟเบื้องหน้าท่านนี้ ที่ดับแล้วนั้น หายไปทางไหน ทางทิศตะวันออก ทางทิศตะวันตก ทางทิศเหนือ หรือว่าทางทิศใต้ เมื่อถูกถามอย่างนี้ ท่านจะตอบเขาว่ากระไร?

วัจฉโคตต์ : ท่านโคดม! คำกล่าวอย่างนั้นใช้ไม่ได้หรอก เพราะว่าไฟนั้นอาศัยเชื้อคือหญ้า

และไม้จึงลุกโพลงอยู่ได้ เมื่อเชื้อนั้นหมดสิ้นไปและไม่ได้เชื้ออื่นเติม ไฟนั้นก็เรียกว่าหมดเชื้อ ดับไปเท่านั้นเอง

แล้วพระพุทธองค์ก็ตรัสว่า

"ฉันใดก็ฉันนั้นแหละวัจฉะ! บุคคลเมื่อจะกล่าวเรียก (บัญญัติ)ตถาคต ก็กล่าวเรียกด้วยรูป...ด้วยเวทนา...ด้วยสัญญา...ด้วยสังขาร...ด้วยวิญญาณใด รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนั้น ตถาคตละได้แล้ว ถอนรากเสียแล้ว ทำให้เป็นดุจตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี ไม่มีความเกิดขึ้นต่อไปได้อีก ตถาคตพ้นจากการนับว่ารูป...พ้นจากการนับว่าเวทนา...พ้นจากการนับว่าสัญญา...พ้นจากการนับว่าสังขาร..,พ้นจากการนับว่าวิญญาณ เป็นเรื่องลึกซึ้ง ประมาณไม่ได้ หยั่งได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทร คำว่าเกิดก็ใช้ไม่ได้ คำว่าไม่เกิดก็ใช้ไม่ได้ คำว่าทั้งเกิดทั้งไม่เกิดก็ใช้ไม่ได้ คำว่าเกิดก็ไม่ใช่ไม่เกิดก็ไม่ใช่ก็ใช้ไม่ได้"

(252) สิ้นสุดพระดำรัส ปริพาชกวัจฉโคตต์กราบทูลขึ้นว่า ท่านโคดมเหมือนต้นสาละใหญ่ต้นหนึ่ง ซึ่งกิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ดและกระพี้ หล่นร่วงหลุดล่อนไปโดยความเป็นอนิจจัง แล้วต้นหนึ่งก็เหลืออยู่แต่แก่นล้วนๆ คำสั่งสอนของพระองค์ก็เหมือนกัน ไร้กิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ดและกระพี้ เหลืออยู่แต่คำอันเป็นสาระล้วนๆ

ท่านวัจฉโคตต์กล่าวยกย่องชื่นชมพระธรรมเทศนาว่าแจ่มแจ้งเหลือเกิน และขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ประกาศ

ตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

(พระสูตรนี้ อรรถกถาเรียกว่า อัคคิวัจฉสูตร)

มหาวัจฉโคตตสูตร

ทรงย่อคำสอนตามคำทูลขอของวัจฉโคตต์

(253-254) ดราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน ท่านวัจฉโคตต์(พระสูตรนี้ยังเรียกท่านว่าปริพาชก อาจจะเรียกตามที่เคยเรียก แม้ว่าท่านจะเป็นอุบาสกแล้วก็ตาม) ได้ไปเข้าเฝ้า ณ ที่ประทับ ทูลขอให้ทรงแสดงธรรมทั้งฝ่ายกุศลและอกุศลเพียงย่อๆ

พระพุทธองค์ทรงย่อคำสอนให้ท่านดังนี้

โลภะ โทสะ โมหะ เป็นธรรมฝ่ายอกุศล อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นธรรมฝ่ายกุศล

ความประพฤติในอกุศลกรรมบถ 10 มีฆ่าสัตว์เป็นต้น

เป็นธรรมฝ่ายอกุศล ความประพฤติในกุศลกรรมบถ 10 มีไม่ฆ่าสัตว์เป็นต้น เป็นธรรมฝ่ายกุศล

สุดท้ายตรัสว่า เมื่อละตัณหาได้ ภิกษุก็เป็นพระอรหันต์

พุทธบริษัทได้บรรลุธรรมทั่วถึงกัน

(255-258) ต่อจากนั้น ท่านวัจฉโคตต์ได้ทูลถามถึงการบรรลุธรรมของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ว่ามีมากน้อยเพียงใด พระพุทธองค์ตรัสตอบตามลำดับว่า ภิกษุและภิกษุณีมีตั้งแต่เป็นพระอรหันต์ถึงพระโสดาบัน จำนวนมากมาย ไม่ใช่แค่ร้อย-สองร้อย...หรือห้าร้อย ส่วนอุบาสกและอุบาสิกานั้น มีทั้งที่เป็นอนาคามี (ไม่เสพกาม) มีทั้งสกทาคามีและโสดาบัน (ยังเสพกาม) จำนวนมากมาย ไม่ใช่แค่ร้อย...สองร้อย...หรือห้าร้อย เช่นกัน

ท่านวัจฉโคตต์กราบทูลว่า การบรรลุธรรมของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั่วทุกฝ่ายนั้น เป็นความบริบูรณ์ของพรหมจรรย์ (คือพระศาสนา) ของพระพุทธองค์

วัจฉโคตต์ทูลขอบรรพชาอุปสมบท

(259) และกราบทูลต่อไปว่า พุทธบริษัท ซึ่งมีทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต มีแต่จะโน้มน้อมไป บ่ายหน้าไปสู่นิพพาน ดุจเดียวกับแม่น้ำคงคาที่ไหลหลากสู่มหาสมุทร ไปรวมกันอยู่ที่มหาสมุทร

เขากราบทูลด้วยความชื่นชมในคำสอนว่าแจ่มแจ้งเหลือ

เกิน เหมือนคนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปให้คนมองเห็นทาง ท่านโคดมได้แสดงธรรมหลากหลายแง่มุม (จนไม่มีอะไรให้สงสัยได้เลย)

แล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบท ซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้ทรงแจ้งให้ทราบหลักพระวินัย สำหรับผู้บวชซึ่งเคยเป็นเดียรถีย์มาก่อนว่าต้องอยู่ปริวาสครบ 4 เดือนให้สงฆ์ยอมรับได้ก่อน จึงจะอุปสมบทได้ ท่านวัจฉโคตต์กราบทูลแสดงความเต็มใจอย่างยิ่งที่จะอยู่ปริวาส อย่าว่าแต่ 4 เดือนเลย 4 ปีก็ยินดีจะอยู่ จนกว่าสงฆ์จะพอใจ

ในที่สุด ท่านวัจฉโคตต์ก็ได้บรรพชาอุปสมบทจากพระพุทธองค์โดยตรง

วัจฉโคตต์ทูลรายงานการบรรลุธรรมของตนเอง

(260-266) ท่านวัจฉโคตต์อุปสมบทได้ครึ่งเดือน ก็เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ กราบทูลรายงานว่า อริยผลเบื้องต้นคือโสดาปัตติผล สกทาคามิผล และอนาคามิผล ท่านได้บรรลุแล้ว ขอให้ทรงพระกรุณาแสดงธรรมให้ยิ่งๆ ขึ้นไปอีก

พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้เจริญสมถะและวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นไป ซึ่งจะทำให้ทะลุปรุโปร่งในธาตุหลายอย่าง(อเนกธาตุปฏิเวธาย สංวตฺติสฺสนฺติ) หมายถึงจะได้บรรลุอภิญญา 6 ได้ (เมื่อต้องการ) คือ 1. แสดงอิทธิฤทธิ์ได้มากมาย(อิทธิวิธิ) 2. ฟังได้ทั้งเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ไม่ว่าไกลหรือใกล้ ด้วยทิพยโสต 3. หยั่งรู้จิตของผู้อื่นได้ ว่ามีสภาวะเป็นอย่างไร (เจโตปริย

ญาณ) 4. ระลึกชาติได้ยาวไกล(ปุพเพนิวาสานุสติญาณ) 5. หยั่งรู้การตายการเกิดของสัตว์ซึ่งเป็นไปตามกรรม(จุตูปปาตญาณ) 6. บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ เป็นพระอรหันต์ (อาสวักขยญาณ)

วัจฉโคตต์ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

(267-268) หลังจากได้ฟังพระดำรัสสอนในครั้งนี้แล้ว พระวัจฉโคตต์ก็มุ่งมั่นบำเพ็ญเพียร ปลีกตนไปอยู่ผู้เดียว ไม่นานก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

วันหนึ่ง พระวัจฉโคตต์มองเห็นภิกษุเป็นจำนวนมากแต่ไกลกำลังเดินไปไหนสักแห่ง จึงเข้าไปถาม ทราบว่าภิกษุเหล่านั้นกำลังพากันไปเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ท่านจึงฝากถวายบังคมพระพุทธองค์ ขอให้ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลแทนท่านด้วยคำกราบทูลว่า

"ข้าพระองค์ได้รับใช้พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ข้าพระองค์ได้รับใช้พระสุคตเจ้าแล้ว (ปริจิณฺโณ เม ภควา ปริจิณฺโณ เม สุคโต)"

เมื่อภิกษุเหล่านั้นไปเข้าเฝ้าและได้กราบทูลตามคำขอของพระวัจฉโคตต์ดังนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า ทรงหยั่งทราบจิตของพระวัจฉโคตต์ด้วยพระทัยของพระองค์มาก่อนแล้วว่า พระวัจฉโคตต์เป็นเตวิชชะ (ได้วิชชา 3) มีฤทธิ์มีอานุภาพมาก เทวดาทั้งหลายก็กราบทูลอย่างที่พระองค์ทรงทราบแล้ว

(พระสูตรนี้ อรรถกถาเรียกว่า มหาวัจฉสูตร)

ทีฆนขสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสแก่ทีฆนขปริพาชก ขณะที่พระสารีบุตรซึ่งบวชมาได้ 15 วัน นั่งถวายอยู่งานพัด ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ (ด้านหลังพระพุทธองค์) ปรากฏว่าทีฆนขะได้บรรลุโสดาบัน ในขณะเดียวกันพระสารีบุตรได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

การบรรลุธรรมของพระสารีบุตรนั้น ครั้งแรกได้ดวงตาเห็นธรรม(เป็นโสดาบัน) จากการฟังธรรมของพระอัสสชิ หลังจากนั้นถ้าอ่านอนุปทสูตร(ม.อุ. 14/153/116)ประกอบด้วย ก็จะทราบได้ว่า ระหว่างกึ่งเดือนนั้น ท่านได้ปฏิบัติธรรมอย่างมุ่งมั่นโดยได้เจริญวิปัสสนาควบคู่กับฌานสมาบัติที่เรียกว่ายุคนัทธสมถ

วิปัสสนา คือเจริญวิปัสสนาในฌานตั้งแต่ปฐมฌานขึ้นไป ฌานนั้นท่านได้บรรลุถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ แสดงว่า ก่อนได้ฟังธรรมในทีฆนขสูตรนี้ ท่านเป็นพระอนาคามีแล้ว (เพราะผู้ที่จะเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติได้ คืออนาคามีและพระอรหันต์)

ทีฆนขะ(แปลว่าเล็บยาว)นั้น อรรถกถากล่าวว่า เป็นหลานชายของพระสารีบุตร (พระพุทธองค์ทรงเรียกเขาว่าอัคคิเวสนะตามชื่อโคตร) เขาถือลัทธิปริพาชก มีความเห็นเป็นมิจฉาทิฐิว่า โลกขาดสูญ (อุจเฉททิฐิ-เห็นว่าคนและสัตว์ทั้งปวงตายแล้วก็ไม่มีต่อไปอีก คือตายแล้วสูญ)

ถ้ำสุกรขาตา(สุกรขาตา แปลว่าสุกรขุด) อยู่ในภูเขาคิชฌกูฏ ความเป็นมาของชื่อนี้ อรรถกถากล่าวว่า ถ้ำนี้ก่อตัวมาจากแผ่นดินข้างล่างตั้งแต่สมัยของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า พรานป่าเป็นคนมาพบถ้ำนี้เข้าหลังจากมีสุกรตัวหนึ่งมาขุดคุ้ยดินใกล้ปากถ้ำ เขาเป็นคนเปิดปากถ้ำและตกแต่งภายในอย่างดี จัดเตียงและตั่งไว้พร้อมสรรพ

ความคิดเห็นในทางลบกับทุกสิ่ง

(269) วันหนึ่ง ทีฆนขปริพาชกเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ถ้ำสุกรขาตา หลังจากทักทายปราศรัยกันตามธรรมเนียมแล้ว เขาก็ออกไปยืน กราบทูลว่าเขาเป็นคนที่ปฏิเสธทุกสิ่งทุกอย่าง (สพฺพํ เม น ขมติ-ทุกสิ่งทุกอย่างไม่เป็นที่ชอบใจของข้าพเจ้า)

พระพุทธองค์ตรัสแก่เขาว่า ถ้าเป็นอย่างนั้น แม้แต่ความคิดเห็นอย่างนั้น เขาก็ต้องปฏิเสธด้วย (คือต้องไม่ชอบมันด้วย)

ปากถ้ำสุกรขาตาภูเขาคิชฌกูฏ

ทีฆนขะกราบทูลว่า เมื่อตนคิดเห็นอย่างนั้น มันก็ต้องเป็นอย่างนั้น จะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้

พระพุทธองค์ตรัสว่า คนอย่างนั้นมีมาก เป็นพวกยึดมั่นในความคิดเห็นของตน มีมากกว่าคนที่ไม่ยึดมั่นอย่างนั้น

ความคิดเห็นที่เป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทกัน

(270-271) ตรัสต่อไปว่า มีสมณพราหมณ์ 3 ประเภทในเรื่องความคิดเห็น คือ 1. พวกเห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างถูกใจเรา 2. พวกเห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ถูกใจเรา 3. พวกเห็นว่า บางสิ่งบางอย่างถูกใจเรา บางสิ่งบางอย่างไม่ถูกใจเรา

ประเภทที่ 1 พวกเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างถูกใจเรา อยู่ใกล้

ไปทางกิเลสเจือราคะ(สราคะ) กิเลสผูกมัด(สังโยคะ) กิเลสชวนเพลิน(อภินันทนา) กิเลสสยบใจ(อัชโฌสานะ) กิเลสยึดมั่นถือมั่น(อุปาทาน)

ประเภทที่ 2 พวกเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่ถูกใจเรา อยู่ใกล้ข้างธรรมไม่มีราคะ สังโยคะ อภินันทนา อัชโฌสานะ และอุปาทาน

ตรัสถึงตรงนี้ ทีฆนขะกราบทูลกลางคันว่า พระพุทธองค์ทรงเห็นด้วยกับตน อยู่ข้างตน

ประเภทที่ 3 พวกเห็นว่า บางสิ่งบางอย่างถูกใจเรา บางสิ่งบางอย่างไม่ถูกใจเรา ก็ต้องอยู่ใกล้ไปทางกิเลสและธรรมตามลักษณะความคิดเห็นที่เขามี

ความคิดเห็นทั้ง 3 ประเภทนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า ไม่ว่าจะเป็นประเภทไหนก็ตาม ถ้ายึดถืออย่างแข็งขันว่าความคิดเห็นของตนเท่านั้นถูก ผิดจากนี้ไม่ถูก ล้วนแต่นำไปสู่การทุ่มเถียงกัน เอาแพ้เอาชนะกัน ทำความเดือดร้อนให้แก่กันได้ทั้งสิ้น วิญญูชนตระหนักอย่างนี้ จึงไม่ยึดถือในความคิดเห็น ไม่ว่าจะเป็นของตนหรือของคนอื่น

ทรงสอนให้พิจารณากายและเวทนา

(272) ต่อจากนั้น ทรงสอนทีฆนขะด้วยเรื่องกายว่า กายนี้มีรูป คือเป็นที่รวมของธาตุ(มหาภูตรูป)ทั้ง 4 เกิดมาจากมารดาบิดา เติบโตด้วยอาหารการกิน ต้องทะนุถนอมกล่อมเกลี้ยงอยู่ตลอดเวลา แต่ในที่สุดก็จะต้องกระจัดกระจายตายไป จึงควร

พิจารณาให้เห็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นเหมือนหัวฝี (คณฺฑโต) เป็นเหมือนลูกศร (ทำให้เจ็บปวด) เป็นความลำบาก เป็นความคับแค้น เป็นคนอื่น(ปรโต) เป็นของทรุดโทรม ว่างเปล่า ไม่มีตัวตน เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ก็จะละความยินดี ความเยื่อใยในกาย ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกายได้

(273) แล้วทรงยกเรื่องเวทนาขึ้นสั่งสอนว่า เวทนามี 3 อย่างคือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา การเสวยเวทนาของคนเรา มีได้คราวละอย่างเท่านั้น (เสวยเวทนาพร้อมกัน 2 อย่างหรือ 3 อย่างไม่ได้) แต่ละเวทนาล้วนแต่มีปัจจัยปรุงแต่งจึงเกิดขึ้นได้ และล้วนแต่ไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วก็สิ้นไปเสื่อมไปคลายไปดับไป เมื่ออริยสาวกรู้อย่างนี้จึงหน่ายคลายกำหนัด หลุดพ้น...เป็นพระอรหันต์

และตรัสว่า

"อัคคิเวสนะ! ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับใครๆ คำพูด(โวหาร)ใดที่ชาวโลกเขาพูดกัน ก็พูดไปตามคำพูดนั้น แต่ไม่เอาความเห็นไปยึดมั่นด้วย (ยญฺจ โข โลเก วุตฺตํ เตน โวหรติ อปรามสํ)"

พระสาริบุตรบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

(274-275) ขณะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่ทีฆนขปริพาชกอยู่นี้ พระสาริบุตรนั่งถวายอยู่งานพัด ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ (ได้ฟังไปพร้อมกัน) คิดรู้ขึ้นมาได้ว่า พระพุทธองค์กำลังสอนให้ละ ให้สละความยึดมั่น ด้วยปัญญาอันยิ่ง (อภิญญา)

โดยแท้ เมื่อคิดรู้ดังนี้ จิตก็หลุดพ้นจากความยึดมั่น (เป็นพระอรหันต์) ในขณะนั้นเอง

ส่วนทีฆนขปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้น สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา (เป็นโสดาบัน) ได้กราบทูลขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ และประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่บัดนั้น

มาคัณฑิยสูตร

สะดุดตาที่ประทับในโรงบูชาไฟ

(276-277) เมืองของชาวกุรุเมืองหนึ่งในแคว้นกุรุ มีชื่อว่ากัมมาสธัมมะ พราหมณ์ภารทวาชโคตรทำโรงบูชาไฟ(อัคยาคาร)ไว้ใกล้ๆ เมืองนั้น คราวหนึ่งพระพุทธองค์ได้เสด็จไปประทับในโรงบูชาไฟนั้น โดยพราหมณ์เจ้าของสถานที่ปูเสื่อซึ่งทำด้วยหญ้า (ติณสนฺถรกำ-แปลกันว่าเครื่องลาดทำด้วยหญ้า)เป็นที่ประทับวันนั้นหลังจากเสด็จบิณฑบาตในเมืองและเสวยเสร็จแล้ว พระพุทธองค์เสด็จเข้าไปประทับพักผ่อนกลางวันที่โคนไม้ต้นหนึ่งในราวป่า

เวลาเดียวกันนั้น มาคัณฑิยปริพาชก (หลานของมาคัณฑิยะ

อีกคนหนึ่ง ซึ่งได้บวชและบรรลุเป็นพระอรหันต์ไปก่อนแล้ว) ได้ออกเดินคลายเมื่อยไปจนถึงโรงบูชาไฟแห่งนั้น เขามองไปเห็นเสื่อหญ้าที่ประทับ จึงถามพราหมณ์ว่าเป็นของใคร ดูเป็นของสมณะ?

พราหมณ์ภารทวาชโคตรบอกว่า เป็นเสื่อปูถวายเป็นที่ประทับแก่พระสมณโคดมศากยบุตร

มาคัณฑิยะกล่าวทันใดว่า การได้เห็นที่ประทับของท่านโคดมผู้ซึ่งกำจัดสิ่งดีงาม (ภูนหโน หรือ ภูนหุ-ผู้กำจัดสิ่งเจริญตาเจริญใจ) นั้น ไม่เป็นมงคลเลย (ทุทฺทิฏฺฐ์)

พราหมณ์กล่าวว่า ขอให้จำคำพูดนี้ไว้ เพราะความจริงคนชั้นบัณฑิตไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี หรือสมณะล้วนแต่เลื่อมใสท่านสมณโคดม ท่านโคดมสอนแต่เรื่องดีงาม

มาคัณฑิยะบอกว่า ที่ตนพูดอย่างนั้น เป็นการพูดตามหลักคำสอนของพวกตน เมื่อพูดต่อหน้าพระสมณโคดม ก็จะต้องพูดอย่างนี้

พราหมณ์ได้ขออนุญาตเขาเพื่อกราบทูลพระพุทธองค์ถึงคำกล่าวนี้ มาคัณฑิยะก็ไม่ขัดข้อง

สัมผัสแล้วจึงสำรวมระวังที่จิต

(ตามหลักคำสอน(หรือลัทธิ)ที่มาคัณฑิยปริพาชกยึดถืออยู่ เมื่อตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสสิ่งที่ดีงามเป็นที่เจริญใจ ให้ยินดีเพลินใจแล้วปล่อยให้ผ่านเลยไป จัดอยู่ในประเภทกามสุขัลลิกานุโยค ซึ่งต่างจากคำสอนของพระพุทธองค์

มาคัณฑิยะไม่เข้าใจในเรื่องนี้)

(278-280) การพูดคุยกันระหว่างพราหมณ์ภารทวาชโคตรกับมาคัณฑิยะนั้น พระพุทธองค์ทรงทราบด้วยทิพยโสต เย็นวันนั้นเมื่อเสด็จออกจากประทับหลีกเร้น ก็เสด็จเข้าไปในโรงบูชาไฟประทับนั่งบนเสื่อที่เขาจัดถวายนั้น ตรัสกะพราหมณ์ถึงเรื่องที่เขาพูดคุยกับมาคัณฑิยะตั้งแต่ต้น ทำให้มาคัณฑิยะตกใจจนขนลุกซู่ เขากราบทูลว่า เตรียมจะทูลเรื่องนี้อยู่แล้ว...กำลังจะทูลต่อไป ก็พอดีมาคัณฑิยะเดินกลับมาอีก

หลังจากการทักทายตามธรรมเนียมผ่านไปแล้ว มาคัณฑิยะก็นั่งอยู่ด้านหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงชวนเขาสนทนาเรื่องอินทรีทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตรัสว่า ตามีรูปให้ยินดี หูมีเสียงให้ยินดี จมูกมีกลิ่นให้ยินดี ลิ้นมีรสให้ยินดี กายมีสิ่งสัมผัส (โผฏฐัพพะ) ให้ยินดี ใจมีเรื่องนึกคิด (ธัมมารมณ์) ให้ยินดี ทั้งหมดนั้นทรงฝึกฝน ทรงคุ้มครองดูแล ทรงสำรวมระวัง ทรงแสดงธรรมเพื่อความสำรวมระวัง ตรัสถามมาคัณฑิยะว่า อย่างนี้ใช่ไหมที่เรียกว่า ภูนหโน-ผู้กำจัดสิ่งดีงาม?

มาคัณฑิยะทูลว่า คำสอนนี้เข้ากันได้กับหลักลัทธิของตน (เพราะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงยอมรับความน่ายินดีเพลินใจของอินทรีย์ทั้ง 6 นั้น)

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงตั้งคำถามว่า บางคนเคยได้รับความสุขจากรูป...เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ชอบใจ แต่ภายหลังเขารู้ถึงความเกิดความดับ คุณ โทษและอุบายสำหรับออกไปจากรูป...เสียง...

กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะทั้งหลายตามความเป็นจริง แล้วละตัณหาในรูปเป็นต้นนั้นได้ ขจัดความเร่าร้อนอันเกิดจากรูปเป็นต้นนั้นได้ เขาเป็นผู้ไม่โหยหา มีจิตสงบอยู่ภายใน ตรัสถามว่า คนเช่นนี้ท่านจะว่าอย่างไร?

มาคัณฑิยะไม่มีคำจะทูลเป็นอย่างอื่น ได้แต่ทูลว่าข้าพระองค์จะไปว่าอะไรได้

ทรงเล่าถึงกามสุขของพระองค์ก่อนผนวช

(281) แล้วตรัสเล่าถึงชีวิตครองเรือนของพระองค์ให้มาคัณฑิยะฟังว่า เมื่อเป็นคฤหัสถ์ ทรงเพียบพร้อมด้วยกามคุณทั้ง 5 คือ รูป...เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ อันน่ารักใคร่ชอบใจ...มีปราสาท 3 ฤดูเป็นที่ประทับ หลังหนึ่งสำหรับอยู่ในฤดูฝน หลังหนึ่งสำหรับอยู่ในฤดูหนาว หลังหนึ่งสำหรับอยู่ในฤดูร้อน ตลอดฤดูฝน 4 เดือนนั้น ไม่ได้ลงจากปราสาทเลย สุขสำราญอยู่กับดนตรีและอิสตรีล้วนภายในปราสาทนั้น

แต่แล้วพระองค์ก็ได้รู้ว่า กามมีความเกิดความดับ มีคุณมีโทษอย่างไร และรู้วิธีที่จะตีจากให้หลุดพ้นออกไป จากนั้นก็ได้ละตัณหาในกาม ไม่เร่าร้อน ไม่กระวนกระวาย มีแต่ความสงบอยู่ภายในจิต เห็นคนอื่นซึ่งยังหมกมุ่นอยู่ในกาม ถูกกามขบกัดอยู่ เกรียมไหม้เพราะความร้อนรุ่มของกามอยู่ เสพกามกันอยู่ พระองค์ก็ไม่ใฝ่ทะเยอทะยานไปตาม ไม่ยินดีในกาม นั่นก็เพราะหันมายินดีในการออกจากกาม เว้นจากอกุศลธรรม ไม่ดิ้นรนหาธรรมอันเลว ไม่ยินดีในธรรมอันเลว

ทรงอุปมาให้เห็นความสุขที่ประณีตต่างกัน

(282) ตรัสเปรียบเทียบให้เห็นชัดขึ้นไปอีกว่า คนที่เคยเพียบพร้อมด้วยกามคุณทุกอย่าง และได้ประพฤติสุจริตในโลกนี้ จนได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเทพบุตรแวดล้อมด้วยนางอัปสร เอิบอิ่มอยู่กับกามคุณ 5 อันเป็นทิพย์ ถามว่า เขาผู้นั้นอยากจะหวนมาเสพสุขอยู่กับกามคุณในโลกมนุษย์ที่ดนเคยมีอย่างพรั่งพร้อมหรือไม่?

ข้อนี้ มาคัณฑิยะตอบได้เองว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะกามอันเป็นทิพย์ในดาวดึงส์ น่าปรารถนาและประณีตกว่ากามคุณของมนุษย์ยิ่งนัก

(283-284) ทรงยกอุปมาต่อไปว่า เหมือนคนเป็นโรคเรื้อน มีแผลเปื่อยไปทั้งตัว ต้องเกาแผล ต้องเอาตัวไปอังไฟ(พอได้บรรเทาความเจ็บคัน) ครั้นญาติมิตรเอาหมอมารักษาจนหายจากโรคเรื้อน เขาคนนั้นก็เป็นสุข มีอิสระจากโรค ทำอะไรก็สบายใจ ถามว่า เขาคนนั้นเมื่อเห็นคนเป็นโรคเรื้อนเหมือนที่ตนเคยเป็น จะอยากกลับไปเป็นอีกไหม? จะอยากเกาแผล-อังไฟ และไปหาหมอ เพื่อให้มารักษาอีกไหม...? ถ้ามีคนช่วยกันฉุดเขาไปหาหลุมถ่านเพลิง เขาจะดิ้นรนหนีออกไปให้พ้นไหม...?

มาคัณฑิยะก็ตอบได้เองว่า ไม่มีทางที่เขาคนนั้นจะอยากกลับไปเป็นอย่างเก่า ยานั้นจำเป็นสำหรับเมื่อมีโรค เมื่อไม่มีโรคยาก็ไม่มีความจำเป็น...ไฟนั้น โดยธรรมชาติเป็นของร้อน ให้สัมผัสที่เป็นทุกข์อยู่แต่ไหนแต่ไรแล้ว แต่คนเป็นโรคเรื้อนมีแผลเปื่อยหนอนไชอยู่ตามตัว ย่อมต้องการความร้อนจากไฟ ก็ดู

เหมือนว่าเขาเห็นไฟให้ความสุข...

พระพุทธองค์ตรัสในตอนนี้ว่า

"มาคัณฑิยะ! กามทั้งหลายก็เหมือนกัน ไม่ว่าในอดีต ในอนาคต หรือในปัจจุบัน ล้วนมีสัมผัสเป็นทุกข์(ทุกฺขสมฺผสฺสา) มีความร้อนอย่างมหันต์(มหาภิตาปา) มีความร่านรนอย่างยิ่ง (มหาปริฬาหา) แต่สำหรับคนที่ยังไม่หมดความกำหนัดในกาม ถูกกามขบกัด ถูกกามแผดเผาอยู่ มีอินทรีย์วิปริตเสื่อมสภาพไป (อุปหตินฺทริยา-มีอินทรีย์อันโทษกำจัดแล้ว) กลับสำคัญผิดในกามที่มีสัมผัสเป็นทุกข์ ว่าเป็นสุขไป"

สุขจากกามคุณเหมือนเกาแผลคัน

(285) ทรงยกคนเป็นโรคเรื้อนแสดงอุปมาต่อไปว่า คนเป็นโรคเรื้อนซึ่งเกิดแผลเน่าเปื่อยและเจ็บคันไปทั้งตัวนั้น ไม่ว่าจะเกาหรือเอาตัวไปอังไฟ ปากแผลที่เน่าเปื่อยนั้นก็ยิ่งจะสกปรกส่งกลิ่นเหม็น และเน่าเปื่อยยิ่งขึ้น ความรู้สึกว่าสบายขึ้นนิดหนึ่งก็เฉพาะที่ปากแผลนั่นแหละ ถึงตอนนี้ ตรัสว่า

"มาคัณฑิยะ! คนที่ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกามขบกัดแผดเผาอยู่ ก็เหมือนกัน เขายิ่งเสพกาม กามตัณหาก็ยิ่งเจริญแก่เขาเอง และยิ่งจะถูกความเร่าร้อนของกามแผดเผาหนักขึ้น ความน่ายินดีพอใจมีอยู่หน่อยหนึ่งก็ตรงที่ได้อาศัยกามคุณ 5 (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่พึงปรารถนา) เท่านั้นเอง"

(286) ตรัสถามมาคัณฑิยะว่า เคยได้เห็นหรือเคยได้ยิน

ไหมว่า พระราชาหรือมหาอำมาตย์ ซึ่งพรั่งพร้อมเอิบอิ่มอยู่ด้วยกามคุณ 5 ละกามตัณหายังไม่ได้ ยังเร่าร้อนเพราะกาม แต่เป็นคนไม่โหยหา มีจิตสงบแล้ว หรือกำลังมีจิตสงบ หรือจักมีจิตสงบได้?

มาคัณฑิยะทูลว่า ไม่เคยได้เห็น ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาเลย

พระพุทธองค์ตรัสว่า พระองค์ก็เช่นกัน ไม่เคยได้เห็นไม่เคยได้ยินว่า มีพระราชาหรือมหาอำมาตย์เป็นอย่างนั้นได้ แต่มีสมณะหรือพราหมณ์บางเหล่า ไม่โหยหากาม มีจิตสงบแล้ว หรือกำลังมีจิตสงบอยู่ หรือจักมีจิตสงบ ท่านเหล่านั้นล้วนรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษของกาม และวิธีออกไปจากกาม ตามความเป็นจริง แล้วละกามตัณหาได้....

นิพพานของปุถุชนกับนิพพานของพระพุทธเจ้า

(287) และแล้วทรงเปล่งอุทานขึ้นว่า

"ความไม่มีโรค เป็นลาภอย่างยิ่ง
นิพพาน เป็นสุขอย่างยิ่ง
บรรดาทางสู่อมตธรรม
อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นทางปลอดภัย (เขมं)"

มาคัณฑิยะได้ฟัง ก็ทูลขึ้นทันใดว่า เป็นเรื่องน่าแปลก ที่คำพูดนี้ตนก็ได้ยินได้ฟังชาวปริพาชกแต่เก่าก่อนพูดเหมือนกัน แสดงว่าเป็นข้อความเดียวกัน

พระพุทธองค์ตรัสถามเขาว่า แล้วรู้ไหมว่า ความไม่มีโรคคืออะไร? นิพพานคืออะไร?

มาคัณฑิยะเอามือลูบตัว พร้อมกับทูลว่า นี่ไงความไม่มีโรค นี่ไงคือนิพพาน ขณะนี้ข้าพระองค์ไม่มีโรค มีแต่ความสุข ไม่มีอะไรรบกวนให้ทุกข์ร้อนเลย (เพื่อจะบอกว่า ภาวะอย่างนี้แหละคือนิพพาน)

(288) พระพุทธองค์ตรัสแก่มาคัณฑิยะว่า คนตาบอดมาแต่กำเนิด ไม่เคยได้เห็นรูปสีดำ สีขาว สีเขียว สีเหลือง...ไม่เคยได้เห็นพื้นที่ราบเรียบและพื้นที่ขรุขระ ไม่เคยมองเห็นหมู่ดาว ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ พอได้ฟังคนตาดีพูดถึงผ้าขาวบริสุทธิ์ เขาก็เดินเสาะหา ไปเจอคนคนหนึ่งเอาผ้าสกปรกมาหลอกว่า นี่แหละคือผ้าขาวบริสุทธิ์ คนตาบอดได้ผ้านั้นมาก็ดีใจ อวดใครๆ ว่าตนมีผ้าขาวบริสุทธิ์อยู่ในมือ ถามว่า คนตาบอดดีใจเพราะรู้หรือเห็นผ้านั้นหรือ หรือว่าดีใจเพราะหลงเชื่อคนตาดีที่มาหลอก?

มาคัณฑิยะทูลตอบว่า คนตาบอดนั้น ไม่ใช่ดีใจเพราะได้รู้ได้เห็นผ้าผืนนั้น แต่ดีใจเพราะหลงเชื่อคนตาดีคนนั้น

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"มาคัณฑิยะ! พวกปริพาชกเดียรถีย์ก็เหมือนกัน ไม่มีปัญญา(จักษุ) ไม่รู้ความไม่มีโรค ไม่เห็นนิพพาน แต่พวกเขาก็พากันกล่าวคาถานี้ได้ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง"

และตรัสต่อไปว่า แท้จริง คาถาที่ทรงเปล่งอุทานนั้น ตรัสไว้โดยพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า(ทุกพระองค์) แต่ภายหลังปุถุชนนำมาพูดต่อๆ กันมา ดังนั้น เมื่อพูดถึงนิพพานก็เอาไปเปรียบกับกายที่ไม่มีโรค ไม่มีความเจ็บไข้ ทั้งๆ ที่ตนไม่มีอริยปัญญา

(อริยจักษุ) ที่จะเห็นนิพพานได้

ทรงอธิบายนิพพานจนมาคัณฑิยะเข้าใจได้

(289) มาคัณฑิยะทูลขอให้ทรงแสดงธรรมเพื่อให้เขารู้จักความไม่มีโรคและเห็นนิพพานได้ พระพุทธองค์ทรงแสดงด้วยการอุปมาว่า คนตาบอดแต่กำเนิดไม่เคยเห็นรูปสีดำ สีขาว... ญาติมิตรของเขาให้แพทย์ทำการผ่าตัด ให้ยารักษา แต่ก็ไม่เป็นผล ตายังบอดมองไม่เห็นอะไรอยู่เหมือนเดิม เป็นความเหนื่อยยากของแพทย์ใช่ไหม? เมื่อมาคัณฑิยะทูลว่าใช่ จึงตรัสว่า พระองค์ก็เหมือนกัน จะบอกแก่ท่านว่า ความไม่มีโรคคืออย่างนี้ นิพพานคืออย่างนี้ เห็นจะเหน็ดเหนื่อยและลำบากอยู่

(290) แม้ตรัสอย่างนั้น มาคัณฑิยะก็ยังทูลขอร้องอยู่อีก คราวนี้พระพุทธองค์ทรงอธิบายให้ฟัง ดังนี้

คนตาบอดแต่กำเนิด ไม่เคยเห็นรูปสีดำ สีขาว...ถูกคนตาดีหลอกให้หลงเชื่อว่า ผ้าเปื้อนคราบสกปรกคือผ้าขาวบริสุทธิ์ ต่อมาได้รับการผ่าตัดรักษาตาจนหาย เป็นคนตาดี มองเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง เขาได้เห็นผ้าสกปรกนั้น ก็เลิกรักเลิกหลง และเห็นคนหลอกลวงเป็นศัตรู อยากจะฆ่าเสียให้สมแค้นนี้ฉันใด

"มาคัณฑิยะ! เราก็เหมือนกัน เมื่อบอกให้ท่านรู้ได้ว่าความไม่มีโรคเป็นอย่างนี้ นิพพานเป็นอย่างนี้ ท่านก็จะไม่ติดใจด้วยความยินดีในอุปาทานขันธ์ทั้ง 5 พร้อมกับความเห็นที่เกิดขึ้น และท่านก็จะได้คิดว่า เราถูกจิต(ของตัวเอง)หลอกลวง

ให้หลงมานาน หลงยึดมั่นในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ความยึดมั่น(อุปาทาน)นั้นเป็นปัจจัยจึงมีภพ ภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ ชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัส อุปายาส กองทุกข์เกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้"

มาคัณฑิยะได้บรรพชาอุปสมบทและเป็นพระอรหันต์

(291-292) มาคัณฑิยะได้ฟังดังนี้ก็กราบทูลว่า ทรงสามารถแสดงธรรมให้เขาหายบ่อดลุกจากอาสนะนี้ได้ ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้เขาเข้าสู่การปฏิบัติธรรม เริ่มต้นจากให้คบสัตบุรุษ เพราะเมื่อได้คบสัตบุรุษ ก็จะได้ฟังคำสั่งสอนของสัตบุรุษ เมื่อฟังแล้วก็จะได้ปฏิบัติธรรมได้ถูกต้อง เมื่อปฏิบัติธรรมได้ถูกต้อง ก็จะรู้เองเห็นเองว่าโรค ฝี ลูกศร (ที่ทำให้กายนี้เป็นทุกข์) เป็นอย่างนี้ จะดับอย่างสิ้นเชิง ณ ที่นี้ เมื่ออุปาทานดับ ภพก็ดับ เมื่อภพดับ ชาติก็ดับ เมื่อชาติดับ ชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาสก็ดับ กองทุกข์ทั้งสิ้นดับด้วยอาการอย่างนี้

สิ้นสุดพระธรรมเทศนา มาคัณฑิยปริพาชกก็กราบทูลถึงความเข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมของตน ไม่มีอะไรให้เคลือบแคลงสงสัยอีกเลย เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด...ได้ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ และทูลขอบรรพชาอุปสมบท แม้เขาจะเคยเป็นเดียรถีย์มาก่อน ซึ่งจะต้องอยู่ปริวาส 4 เดือนเป็นอย่างน้อย จึงจะบรรพชาอุปสมบทได้ แต่พระพุทธองค์ก็ทรงรับบรรพชาอุปสมบทให้

พระมาคัณฑิยะอุปสมบทได้ไม่นาน ก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ด้วยความมุ่งมั่นบำเพ็ญเพียรอย่างจริงจัง

สันทกสูตร

พระอานนท์แสดงธรรมแก่สันทกปริพาชก

(293-294) ใกล้กรุงโกสัมพี มีถ้ำ (คูหา) อยู่ถ้ำหนึ่ง ชื่อปิลักขคูหา (ปิลกฺข คือต้นเลียบ มักขึ้นบนต้นไม้อื่น ทำให้ต้นไม้นั้นตาย ลักษณะลำต้นและใบเหมือนต้นกร่าง อรรถกถากล่าวว่า ที่ปากถ้ำแห่งนี้มีต้นเลียบอยู่ต้นหนึ่ง คนจึงเรียกกันว่าปิลักขคูหา) ถ้ำนี้เป็นที่อยู่ของพวกปริพาชกจำนวนประมาณห้าร้อย หัวหน้าปริพาชกชื่อสันทกะ คราวนั้นพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่โฆสิตาราม ซึ่งอยู่ในอาณาเขตกรุงโกสัมพีเหมือนกัน

เย็นวันหนึ่ง(ที่โฆสิตาราม) พระอานนท์ออกจากที่หลีกเร้นแล้วชวนภิกษุหลายรูปไปยังบ่อน้ำที่ถูกฝนตกเซาะ เพื่อดูถ้ำ

(ว่าจะมีสภาพเป็นอย่างไร) ไปถึงขณะที่พวกปริพาชกคุยกันโขมงโฉงเฉงเรื่องจิปาถะไร้สาระ (ติรัจฉานกถา)

สันทกปริพาชกมองเห็นพระอานนท์แต่ไกล จึงปรามให้พวกกันเองอยู่ในความสงบ บอกว่า พระอานนท์เป็นสาวกของพระสมณโคดม มาพำนักที่โกสัมพี ท่านเป็นพวกโปรดความเงียบสงัด ถ้าพูดคุยกันแต่เบาๆ ท่านอาจจะแวะมาพูดคุยด้วย

เมื่อพระอานนท์ไปถึง สันทกะกุลีกุจอออกไปต้อนรับ นิมนต์ให้นั่งบนอาสนะที่สูงกว่าตน แสดงความดีใจที่นานๆ พระอานนท์จะแวะมาเยี่ยมเยียน

การสนทนาเริ่มขึ้นโดยพระอานนท์ถามขึ้นก่อนว่า กำลังสนทนาเรื่องอะไรกันอยู่ สันทกะกล่าวว่า เรื่องนั้นไม่สำคัญ พูดกันทีหลังก็ได้ ขอให้เล่าสู่กันฟังเกี่ยวกับหลักธรรมของท่านเถิด

พระอานนท์ยก 2 เรื่องขึ้นกล่าวให้สันทกะฟัง คือ 1. เรื่องลัทธิที่ไม่ควรอาศัยประพฤติพรหมจรรย์(อพรหมจริยวาส) 2. เรื่องพรหมจรรย์(ศาสนา) อันไม่พึงปรารถนา (อนัสสาสิกพรหมจรรย์) ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

ลัทธิที่ไม่ควรอาศัยประพฤติพรหมจรรย์

(295-302) ลัทธิที่ไม่ควรอาศัยประพฤติพรหมจรรย์ มี 4 ลัทธิ คือ

1. ลัทธิที่สอนว่า การทำบุญให้ทานไม่มีผล ผลแห่งกรรมไม่มี โลกนี้โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี นรกสวรรค์ไม่มี พระอรหันต์ไม่มี คนเราประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง 4 ตายแล้วก็กลับ

คืนสู่ธาตุเดิม อินทรีย์สูญสลายไปในอากาศ ร่างกายถูกหามไปทิ้งในป่าช้า เหลือแต่กระดูกสีนกพิลาบ สักการะ(หุติ)ก็มีแต่เถ้าเหลืออยู่ ทานเป็นเรื่องของคนโง่สอนไว้ ที่พูดว่าได้บุญๆ เป็นคำพูดโกหกเลื่อนลอย เพราะเมื่อตายลง ไม่ว่าพาลหรือบัณฑิต ล้วนแต่ดับสูญ ไม่มีการไปเกิดอีก (ลัทธินี้ เป็นประเภทนัตถิกทิฐิ -เห็นว่าไม่มีอะไรทั้งสิ้น)

พระอานนท์กล่าวว่า ถ้าคำสอนของลัทธินี้เป็นจริง ก็แสดงว่า ใครจะทำดีทำชั่วอย่างไร จะประพฤติพรหมจรรย์หรือไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ก็มีค่าเท่ากันหมด ตัวศาสดาผู้สอนเองที่บวชเปลือยกาย โกนศีรษะ ประพฤติคร่ำเคร่งต่างๆ ก็ไม่ต่างอะไรกับคนครองเรือนทั่วไป

2. ลัทธิที่สอนว่า การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ปล้นจี้ เป็นชู้กับภรรยาเขา ไม่ถือว่าเป็นการทำบาป การทำบุญให้ทาน รักษาศีล พูดคำสัตย์ ก็ไม่ถือว่าเป็นบุญ ไม่มีผลบุญตอบสนอง(ลัทธินี้ เป็นประเภทอกิริยทิฐิ-เห็นว่าไม่เป็นอันทำ ไม่ว่าบาปหรือบุญ)

พระอานนท์กล่าวว่า ถ้าคำสอนของลัทธินี้เป็นจริง กรรมที่เราไม่ได้ทำก็เท่ากับทำแล้ว พรหมจรรย์ที่เราไม่เคยอยู่ (ประพฤติ) ก็เท่ากับอยู่แล้ว คือไม่ว่าจะได้ทำหรือไม่ได้ทำ ก็มีค่าเท่ากัน นักบวชกับคนครองเรือนไม่มีอะไรต่างกัน

3. ลัทธิที่สอนว่า ความเศร้าหมอง(กิเลส)และความบริสุทธิ์ของคนเราไม่มีเหตุปัจจัย เมื่อเศร้าหมองก็เศร้าหมองเอง เมื่อบริสุทธิ์ก็บริสุทธิ์ได้เอง ไม่ได้เกิดจากกำลังเรี่ยวแรงหรือความเพียรพยายามใดๆ เป็นไปตามเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย ตามจังหวะ

เหมาะสมและตามความเป็นเอง-นิยติสงฺคติภาวปริณตา (ลัทธินี้เป็นประเภทอเหตุกทิฐิ-เห็นว่าไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยในทุกสิ่งทุกอย่าง)

พระอานนท์กล่าวว่า ถ้าคำสอนของลัทธินี้เป็นจริง ไม่ว่าเราจะทำหรือไม่ทำอะไรก็มีค่าเท่ากัน การประพฤติพรหมจรรย์ก็ไม่จำเป็น เพราะถึงอย่างไรก็บริสุทธิ์ได้เอง นักบวชกับผู้ครองเรือนเสมอเหมือนกันหมด

4. ลัทธิที่สอนว่า

"สภาวะ 7 กองนี้ ไม่มีใครสร้าง ไม่มีใครสร้างแบบแผน ไม่มีใครเนรมิต ไม่มีใครเนรมิตแบบแผน เป็นสภาพไม่มีผล คงอยู่เฉยเหมือนยอดเขา คงตัวมั่นอยู่เองดังเสาระเนียด สภาวะ 7 กองเหล่านั้นไม่หวั่นไหว ไม่ผันแปร ไม่บีบคั้นซึ่งกันและกัน ไม่อาจก่อสุขหรือทุกข์ให้แก่กัน สภาวะ 7 กองนั้นคือ กองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุข ทุกข์ ชีวะ ถึงแม้ผู้ใดจะเอาศัสตราคมตัดศีรษะกัน ก็ไม่ชื่อว่าใครปลงชีวิตใคร เป็นเพียงศัสตราสอดเข้าไปตามช่องระหว่างสภาวะ 7 กองเท่านั้นเอง อนึ่ง กำเนิดประมาณ 1,406,600 กรรม 6,000...อันตรกัป 62 อภิชาติ 6 ปุริสภูมิ 8...นรก 3,000...มหากัป 840,000 เหล่านี้ เป็นที่ซึ่งทั้งพาลและบัณฑิตเวียนว่ายตายเกิด (สนฺธาวิตฺวา สංสริตฺวา) ก็จักทำความจบสิ้นทุกข์ไปเอง ความสมหวังว่า "เราจักบ่มกรรมที่ยังไม่ออกผลให้ออกผล หรือว่าเราสัมผัสกรรมที่ออกผลแล้ว จักทำให้ (กรรมนั้น)หมดสิ้นไปด้วยศีลด้วยพรตด้วยตบะหรือด้วยพรหมจรรย์นี้" ย่อมไม่มีในสังสารวัฏนั้น สุขทุกข์ที่ทำให้มีที่จบสิ้นเหมือนตวงของให้หมดไปด้วยทะนาน ย่อมไม่มีในสังสารวัฏได้

ด้วยวิธีอย่างนี้เลย ไม่มีความเสื่อม ไม่มีความเจริญ ไม่มีการเลื่อนขึ้นเลื่อนลง ทั้งพาลและบัณฑิตเร่ร่อนไป ก็จะหมดทุกข์ไปเอง เหมือนกลุ่มด้ายที่บุคคลขว้างไป ย่อมคลี่หมดไปเอง" (ลัทธินี้เป็นทั้งประเภทสัสสตทิฐิ อกิริยทิฐิ และสังสารสุทธิกทิฐิ-เห็นว่าสิ้นทุกข์(นิพพาน)หรือบริสุทธิ์ได้เองเมื่อเวียนว่ายตายเกิดถึงจุดหนึ่ง)

พระอานนท์กล่าวว่า ถ้าคำสอนนี้เป็นจริง กรรมและพรหมจรรย์ ถึงได้ประพฤติหรือไม่ได้ประพฤติก็มีค่าเท่ากัน บวชกับอยู่ครองเรือนไม่มีอะไรต่างกัน

(สรุปว่า ลัทธิทั้ง 4 นี้ ส่งผลเหมือนกัน คือ กรรมและการประพฤติพรหมจรรย์ไม่มีความหมาย ทำหรือไม่ทำ ประพฤติหรือไม่ประพฤติก็มีค่าเท่ากันแต่ละข้อพระอานนท์กล่าวคำกำกับไว้ว่าเป็นลัทธิที่วิญญูชนไม่ควรอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลยถึงอยู่ประพฤติก็ไม่สามารถจะยังกุศลธรรมเพื่อการพ้นทุกข์ให้สำเร็จได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนไว้อย่างนี้)

พรหมจรรย์ (ศาสนา) ที่ไม่พึงปรารถนา

(303-308) สันทกปริพาชกได้ฟังเรื่องลัทธิทั้ง 4 แล้วก็แสดงความประทับใจ เพราะไม่เคยฟังคำสอนอย่างนี้มาก่อน และขอให้พระอานนท์แจกแจงเรื่องพรหมจรรย์ที่ไม่พึงปรารถนาให้ฟังว่ามีอะไรบ้าง

พระอานนท์กล่าวว่า พรหมจรรย์ที่ไม่พึงปรารถนา ถึงอยู่ประพฤติก็ไม่พาให้สิ้นทุกข์ได้ มี 4 ประเภท คือ

1. พรหมจรรย์ ซึ่งผู้เป็นศาสดา(ครู) ไม่เป็นสัพพัญญูจริง แต่อ้างว่าเป็นสัพพัญญูรู้สิ่งทั้งปวงในทุกอิริยาบถ แต่แล้วก็ยังไปในที่ที่ไม่ควรไป ยังมีการถามชื่อคน ชื่อถนน ชื่อบ้านที่จะไป ยังไปถูกสุนัขกัด โคขวิด แล้วยังปากแข็งว่าไปเพราะรู้ว่าควรไป....

2. พรหมจรรย์ ซึ่งผู้เป็นศาสดา(ครู) เชื่อคำสอนตามที่ได้ฟังมา เมื่อแสดงธรรมก็แสดงไปตามที่ได้ฟังมา ฟังต่อๆ กันมาอย่างไรก็แสดงไปตามนั้น โดยอ้างตำรา (ปิฏกสมฺปทาย ธมฺมเทเสติ-แสดงธรรมโดยอ้างคัมภีร์) สอนผิดสอนถูกตามที่ได้ฟังมา

3. พรหมจรรย์ ซึ่งผู้เป็นศาสดา(ครู) ใช้ความนึกคิดพิจารณาเอา เมื่อแสดงธรรมก็แสดงไปตามที่ตนนึกคิดได้ ซึ่งความนึกคิดนั้น ก็ยังมีทั้งผิดทั้งถูก

4. พรหมจรรย์ ซึ่งผู้เป็นศาสดา(ครู) เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา เมื่อถูกเขาถาม ก็พูดเล่นลิ้นไปมาพอให้รอดตัว คือตอบแบบดิ้นได้ไม่ตายตัวว่า อย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่ อย่างอื่นก็ไม่ใช่ หรือจะว่าไม่ใช่ก็ไม่ใช่...

พระอานนท์กล่าวสำหรับทุกข้อว่า วิญญูชนเมื่อเห็นพรหมจรรย์ที่ไม่พึงปรารถนาอย่างนี้ ก็จะหลีกไป เพราะถึงอยู่ประพฤติตาม ก็ไม่ช่วยให้สิ้นทุกข์ได้ เรื่องเหล่านี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนไว้

สันทกปริพาชกยอมรับว่าคำกล่าวของพระอานนท์เป็นความจริง ได้ฟังก็รู้สึกอัศจรรย์ใจที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน และได้เรียนถามถึงพรหมจรรย์ที่วิญญูชนเลือกอยู่ประพฤติ ซึ่งจะพาไปสู่ความสิ้นทุกข์ได้

พรหมจรรย์ที่ดีต้องมีการบรรลุฌานและวิชชา

(309-310) พระอานนท์กล่าวแนะนำด้วยพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยนี้ ลำดับความตั้งแต่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก ทรงสั่งสอนให้ผู้อื่นตรัสรู้ตาม มีผู้เลื่อมใสออกบวช ประพฤติพรหมจรรย์ บริบูรณ์ด้วยศีล สำรวมอินทรีย์ มีสติสัมปชัญญะและสันโดษ อยู่อาศัยตามป่า โคนไม้ ภูเขา... หลังจากบิณฑบาตฉันเสร็จ นั่งเจริญสมาธิ ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์จากนิวรณ์ 5 ได้บรรลุรูปฌานตั้งแต่ปฐมฌานตามลำดับจนถึงจตุตถฌาน เมื่อจิตเป็นสมาธิถึงขั้นนั้นก็น้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสติญาณ...จุตูปปาตญาณ...อาสวักขยญาณ การได้บรรลุธรรมตั้งแต่ฌานจนถึงอาสวักขยญาณ(เป็นพระอรหันต์)นั้น พระอานนท์กล่าวว่า เป็นการได้คุณวิเศษอันโอฬาร พรหมจรรย์อย่างนี้แหละที่วิญญูชนควรอยู่ประพฤติจนกว่าจะถึงที่สุด

ภาวะหมดกิเลสของพระอรหันต์เป็นอย่างไร

(311) สันทกะเรียนถามพระอานนท์ว่า ภิกษุที่เป็นพระอรหันต์มีการบริโภคกาม (หมายถึงยินดีในวัตถุกาม มีการสะสมปัจจัย 4 ไว้เพื่อตน) หรือไม่?

พระอานนท์ตอบว่า พระอรหันต์ไม่มีการประพฤติผิดอย่างเด็ดขาดใน 5 เรื่อง คือ 1. ไม่มีการทำลายชีวิตโดยความจงใจ 2. ไม่มีการถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้อย่างขโมย 3. ไม่มีการเสพเมถุน 4. ไม่มีการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ (สัมปชานมุสาวาท) 5. ไม่มีการสั่งสมบริโภคกามเหมือนเมื่อเป็นคฤหัสถ์

(312) สันทกะเรียนถามอีกว่า ภาวะหมดกิเลสของพระอรหันต์มีอยู่ในทุกอิริยาบถหรือไม่(รวมทั้งในขณะหลับ)? และท่านรู้ในตัวเองหรือไม่ว่า กิเลสของท่านหมดสิ้นแล้วตลอดเวลา?

พระอานนท์ตอบด้วยการเปรียบเทียบให้ฟังว่า คนที่มือเท้าด้วนย่อมรู้ตัวอยู่ทุกขณะว่ามือเท้าของตนด้วน ไม่ว่าจะตื่นอยู่หรือหลับอยู่ก็รู้ว่าตนเองเป็นคนมือเท้าด้วน พระอรหันต์ก็รู้ในตัวเองว่า กิเลสดับสิ้นแล้วในทุกขณะเช่นนั้น และเมื่อเพ่งพิจารณาดู ก็รู้ว่าอาสวะทั้งหลายของตนสิ้นแล้ว(คือทั้งรู้สึกได้และพิจารณาเห็นได้)

สันทกะให้ลูกศิษย์ประพฤติธรรมในพระพุทธศาสนา

(313) และแล้ว สันทกะได้เรียนถามพระอานนท์อีกว่า ในพระธรรมวินัยนี้(ในพระพุทธศาสนา) มีภิกษุผู้หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์มากน้อยเพียงไร?

พระอานนท์ตอบว่า มีเป็นจำนวนมาก ไม่ใช่แค่ร้อย... สองร้อย...หรือห้าร้อย คือมีมากมายทีเดียว (อถ โข ภิยฺโยว...)

สันทกะได้ฟังก็รู้สึกอัศจรรย์ใจ และกล่าวยกย่องพระอานนท์ว่า ไม่มีการยกย่องธรรมของฝ่ายตน ติเตียนธรรมของฝ่ายอื่น มีแต่การแสดงธรรมมากมาย(ล้วนๆ)เท่านั้น ส่วนพวกอาชีวก(ศิษย์ของเขาเอง) เหมือนลูกที่ตายกันหมดแล้ว ได้แต่ยกย่องตัวเอง ติเตียนฝ่ายอื่น คนที่เทิดทูนกันว่าหมดกิเลสสิ้นทุกข์ มีเพียง 3 ท่านเท่านั้น คือ 1. นันทะ วัจฉโคตร 2. กิสะ สังกิจจโคตร 3. มักขลิ โคสาล

กล่าวจบก็เรียกหมู่คณะของตนมาหา แนะนำให้พากันประพฤติพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ โดยบอกว่าเป็นพรหมจรรย์ที่มีผลเห็นจริง ส่วนตัวเองยอมรับแต่โดยดีว่า สละลาภสักการะและเกียรติยศชื่อเสียงไปยังไม่ได้

มหาสกุลุทายิสูตร

ศาสดาร่วมสมัยที่กรุงราชคฤห์

(314-316) ใกล้กรุงราชคฤห์อีกด้านหนึ่ง มีสวนนกยูง (โมรนิวาป) ซึ่งพวกปริพาชกตั้งสำนักอยู่ในนั้น เรียกว่าปริพาชการาม คราวนั้นพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน ส่วนที่ปริพาชการาม มีปริพาชกชื่อดังอยู่ 3 ท่าน คือ 1. อันนภารปริพาชก 2. วรตรปริพาชก 3. สกุลุทายิปริพาชก

เช้าวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จเพื่อไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ทรงเห็นว่ายังเช้าอยู่ จึงเสด็จแวะไปหาสกุลุทายิปริพาชกในสวนนกยูง ขณะนั้นสกุลุทายีกำลังพูดคุยอยู่กับพวกปริพาชกด้วยกันเป็นจำนวนมากด้วยเรื่องไม่เป็นเรื่องต่างๆ (ติรัจ-

ฉานกถา) ในบรรยากาศอึ้ออึงอลเวง สกุลทายีเห็นพระพุทธองค์เสด็จมาแต่ไกล ก็ปรามหมู่พวกให้เบาเสียง เพราะเป็นที่รู้กันว่าพระพุทธองค์โปรดความเงียบสงบ ออกไปรับเสด็จและทูลนิมนต์ให้ประทับนั่งบนอาสนะที่สูงกว่าตน สกุลทายีตัดบทไม่ให้สนพระทัยกับเรื่องที่พวกตนสนทนากันค้างอยู่ ได้ทูลเล่าเรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อหลายวันก่อนว่า ที่ศาลาประชาคม(โกตุหลสาลา-debating hall)วันหนึ่ง พวกสมณพราหมณ์เจ้าลัทธิต่างๆ คุยกันว่าเป็นลาภของชาวอังคะและชาวมคธเหลือเกิน ที่สมณพราหมณ์ระดับเจ้าสำนักล้วนแต่มีชื่อเสียง เป็นที่เคารพกราบไหว้ของคนทั้งหลาย ได้มาอยู่จำพรรษาที่กรุงราชคฤห์ครบทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็นท่านปูรณะ กัสสปะ ท่านมักขลิ โคสาล ท่านอชิตะ เกสกัมพล ท่านปกุธะ กัจจายนะ ท่านสัญชัย เวลัฏฐบุตร ท่านนิครนถ์ นาฏบุตร หรือแม้แต่พระพุทธองค์

สกุลทายีทูลถามพระพุทธองค์ว่า ในบรรดาท่านเจ้าลัทธิเหล่านี้ ใครหนอที่ได้รับความเคารพบูชาและเชื่อฟังจากสาวกของตนมากที่สุด?

พวกเดียรถีย์ไม่เคารพเชื่อฟังศาสดาของตน

(317) เวลานั้น มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ในหมู่สมณพราหมณ์ด้วยกันว่า ไม่ว่าจะเป็นท่านปูรณะ กัสสปะ ท่านมักขลิ โคสาล ท่านอชิตะ เกสกัมพล ท่านปกุธะ กัจจายนะ ท่านสัญชัย เวลัฏฐบุตร หรือท่านนิครนถ์ นาฏบุตร แม้จะเป็นเจ้าสำนักเจ้าลัทธิมีชื่อเสียง คนยกย่องนับถือว่าเป็นคนดี แต่พวกสาวกของ

ท่านเหล่านั้นหาได้เคารพนับถือพึ่งพาอาศัยศาสดาของตนไม่ เวลาศาสดาของตนแสดงธรรม ก็ลุกขึ้นคัดค้านว่าพูดผิดสอนผิด จนศาสดาขอร้องให้เงียบให้เชื่อฟังตน แต่ก็ไม่สำเร็จ ซ้ำกลับถูกสาวกพูดให้เสียหายว่าศาสดาเองไม่รู้จริงในธรรมวินัยตนต่างหากรู้จริง ศาสดาเองปฏิบัติผิด ตนต่างหากปฏิบัติถูก...มีการกล่าวโทษกัน เอาแพ้เอาชนะกัน จับผิดกัน แล้วในที่สุดก็เลิกเคารพนับถือเป็นศาสดา หนีจากกันไป

พุทธสาวกเคารพยำเกรงยิ่งในพระศาสดา

(318) สำหรับพระพุทธองค์ สมณพราหมณ์บางพวกพูดสู่กันฟังว่า พระองค์เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นอาจารย์ของหมู่คณะ (คณาจารย์) มีชื่อเสียง ผู้คนยกย่อง เป็นเจ้าลัทธิ มหาชนนับถือว่าเป็นคนดี สาวกทั้งหลายของพระองค์สักการะเคารพนับถือบูชาพระองค์ ได้พึ่งพิงพระองค์

มีการเล่าถึงว่า เมื่อพระสมณโคดมทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทเป็นจำนวนหลายร้อย ณ เวลานั้นถ้ามีใครสักคนไอขึ้น ก็จะมีคนหนึ่งเอาเข่ากระทุ้งเตือนให้เงียบ(ชนฺนุเกน ฆฏฺฏสิ อปฺปสทฺโท...โหตุ) บอกกันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรากำลังแสดงธรรม ฉะนั้น ในเวลาที่พระสมณโคดมทรงแสดงธรรมจะไม่มีแม้แต่เสียงไอเสียงจาม ทุกคนตั้งใจจดจ่อที่จะได้ฟังธรรม ไม่ต่างอะไรกับมีคนเอาน้ำผึ้งบริสุทธิ์มาแจกจ่ายที่ทางสี่แพร่ง....

มีการบอกเล่ากันอีกว่า สาวกของพระสมณโคดมที่บาด

หมางกับเพื่อนพรหมจรรย์แล้วลาสิกขาออกไป พวกเขาก็ยังกล่าวยกย่องคุณพระรัตนตรัย โทษตัวเองว่าไม่สามารถอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ให้ดีได้ ไม่มีบุญ เป็นคนบุญน้อยเสียเอง เมื่อพวกเขากลายเป็นอารามิก(คนวัด) หรือเป็นอุบาสก ก็ยังพากันรักษาศีล 5 ยังสักการะเคารพนับถือบูชาพระสมณโคดมอยู่เหมือนเดย

ภาพชวนเคารพบูชาพระพุทธองค์ที่สกุลทายีมองเห็น

(319) พระพุทธองค์ตรัสถามสกุลทายีว่า เขาได้พิจารณาเห็นธรรม(คุณสมบัติ)กี่อย่างในพระองค์ ที่เป็นเหตุให้สาวกสักการะเคารพนับถือบูชาพระองค์อยู่?

สกุลทายีทูลว่า มีธรรม 5 อย่างที่เขาเห็นในพระองค์ คือ

1. ทรงฉันอาหารน้อย และทรงสรรเสริญคุณของการฉันอาหารน้อย

2. ทรงใช้จีวรอย่างสันโดษ ตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญคุณของการใช้จีวรอย่างสันโดษ

3. ทรงสันโดษในเรื่องบิณฑบาต ตามมีตามได้ และสรรเสริญคุณของความสันโดษในบิณฑบาต

4. ทรงสันโดษในเรื่องที่อยู่อาศัย(เสนาสนะ) ตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญความสันโดษในเสนาสนะ

5. ทรงเป็นผู้อยู่สงัดเงียบ (ปวิวิตฺโต) และทรงสรรเสริญความเงียบสงัด ธรรม 5 อย่างนี้เองทำให้สาวกทั้งหลายสักการะเคารพนับถือบูชาพระองค์อยู่

สาวกที่ปฏิบัติเคร่งยิ่งกว่าพระพุทธองค์ก็มี

(324-328) พระพุทธองค์ตรัสว่า ความเข้าใจอย่างนั้นยังไม่ถูกต้อง ทรงชี้แจงให้เข้าใจถูกต้องในธรรม 5 อย่างนั้น ดังนี้

— ในเรื่องที่ทรงฉันอาหารน้อย แท้จริงพระสาวกหลายรูปที่ฉันอาหารแค่หนึ่งโถเล็ก(โกสะ)ก็มี แค่ครึ่งโถเล็กก็มี ขนาดผลมะตูม(เวลุวะ)ก็มีอยู่ ขนาดครึ่งผลมะตูมก็มี ส่วนพระองค์บางครั้งทรงฉันอาหารเต็มบาตรพอดีก็มี มากกว่านั้นก็มี

— ในเรื่องที่ทรงใช้จีวรอย่างสันโดษ แท้จริงพระสาวกหลายรูปใช้แต่ผ้าบังสุกุล ใช้แต่จีวรหมองคล้ำ(ลูขจีวร) โดยไปหาเก็บเอาผ้าเก่าตามป่าช้า ตามกองขยะ หรือผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามที่ต่างๆ ทำเป็นสังฆาฏิก็มีอยู่ ส่วนพระองค์ บางคราวก็ใช้ผ้าที่เขาถวาย (คหบดีจีวร) ถักทอด้วยเส้นด้ายเนื้อละเอียดราวกับขนน้ำเต้า

— ในเรื่องที่ทรงสันโดษด้วยบิณฑบาต แท้จริงพระสาวกหลายรูปถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร พอใจในอาหารทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ เมื่อเข้าไปในบ้านเมือง ถึงใครจะนิมนต์ให้นั่งก็ไม่รับนิมนต์ ก็มีอยู่ ส่วนพระองค์ บางครั้งก็รับนิมนต์ไปฉัน ได้ฉันข้าวสาลีหุงที่ปลอดเมล็ดดำ มีทั้งแกงและกับมากมาย

— ในเรื่องที่ทรงสันโดษในเสนาสนะ แท้จริงพระสาวกหลายรูปอยู่แต่ที่โคนไม้ อยู่แต่ที่กลางแจ้ง ไม่ยอมเข้าไปอยู่อาศัยในที่มุงบังตลอด 8 เดือน (คือตลอดฤดูหนาวและฤดูร้อน ส่วนอีก 4 เดือนในฤดูฝนต้องอยู่หลบฝน เพื่อรักษาจีวร) ก็มีอยู่ ส่วนพระองค์ บางคราวก็เข้าประทับอยู่ในเรือนยอดที่โบกฉาบทั้งข้าง

ในและข้างนอก ปลอดลม ติดลิ่มมิดชิด มีหน้าต่างเปิดปิดได้

– ในเรื่องที่ทรงเป็นผู้อยู่สงัดเงียบ แท้จริงพระสาวกหลายรูปถืออยู่ป่าเป็นวัตร อยู่แต่ในป่าลึกอันเงียบวังเวง เข้ามาพบหมู่สงฆ์ก็แต่วันฟังสวดปาติโมกข์ทุก 15 วัน ก็มีอยู่ ส่วนพระองค์ บางคราวก็อยู่ท่ามกลางภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ เดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์

ตรัสว่า ถ้าเข้าใจอย่างที่สกุลุทายีคิดเห็นอย่างนั้น พระสาวกทั้งหลายที่ปฏิบัติเคร่งยิ่งกว่าพระองค์ ก็คงจะไม่สักการะเคารพนับถือบูชาพระองค์ด้วยธรรม 5 ประการนั้นเป็นแน่

ทรงแจกแจงเหตุที่พระสาวกเคารพบูชาพระองค์

(329-355) จากนั้น พระพุทธองค์ทรงแจกแจงธรรม 5 ประการที่ต่างกันออกไป ให้สกุลุทายีรู้ว่า เป็นสาเหตุอันแท้จริงที่ทำให้พระสาวกสักการะเคารพนับถือบูชาพระองค์ นั่นคือ

1. ทรงมีอธิศีล (ทั้งจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล)
2. ทรงมีญาณทัสสนะอันยวดยิ่ง รู้ก็ตรัสว่ารู้ เห็นก็ตรัสว่าเห็น ทรงแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง(อภิญญา)...ทรงแสดงธรรมอิงเหตุ(สนิทาน)...ทรงแสดงธรรมอันน้อมนำใจได้(สปฺปาฏิหาริย์)...
3. ทรงมีอธิปัญญา(ปัญญาอันแหลมคมยิ่ง) การที่จะไม่รู้ถ้อยคำตั้งแต่เขาอ้าปากจะพูด (อนาคตำ วาทปถ-ตามศัพท์ แปลว่า ทางแห่งถ้อยคำที่ยังมาไม่ถึง MLS. แปลว่า (in advance) a future way of speech

และให้ความเห็นไว้ที่เชิงอรรถว่า คำว่า วาทปถะ น่าจะหมายถึง line of argument) หรือการที่จะตอบปัญหาให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมจำนนด้วยเหตุผลไม่ได้นั้นเป็นไปไม่ได้

ณ ตรงนี้ พระพุทธองค์ตรัสถามสกุลทายีว่า เมื่อทรงรู้ทรงเห็น(ด้วยอธิปัญญา)อย่างนี้ สาวกทั้งหลายของพระองค์จะมีใครคัดค้านได้สำเร็จในระหว่างที่ทรงแสดงธรรมหรือไม่? ซึ่งสกุลทายีก็กราบทูลว่า เป็นไปไม่ได้

4. ทรงตอบปัญหาในอริยสัจ 4 ให้พระสาวกแจ่มแจ้งเป็นที่พอใจได้ มีทุกข์ด้วยเรื่องใดก็หายทุกข์ไปได้

5. ทรงแนะนำข้อปฏิบัติ ซึ่งปฏิบัติตามแล้วสามารถได้บรรลุธรรมสูงสุดถึงเป็นพระอรหันต์ ข้อปฏิบัติเหล่านั้น คือ 1) สติปัฏฐาน 4 2) สัมมัปปธาน 4 3) อิทธิบาท 4 4) อินทรีย์ 5 (มีศรัทธาเป็นต้น) 5) พละ 5 6) โพชฌงค์ 7 7) อริยมรรคมีองค์ 8 8) วิโมกข์ 8 9) อภิภายตนะ 8 10) กสิณายตนะ 10 11) รูปฌาน 4 12) จตุธาตุววัตถาน 4 13) มโนมยิทธิ (ฤทธิ์ทางใจ, ถอดใจออกจากกายได้) 14) อิทธิวิธิ (แสดงฤทธิ์ได้) 15) เจโตปริยญาณ 16) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ 17) จุตูปปาตญาณ 18) เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ

สกุลทายิปริพาชก ฟังพระธรรมเทศนานี้ด้วยความชื่นชมยินดียิ่ง

สมณมุณฑิกสูตร

อรรถกถาให้ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลและสถานที่ในพระสูตรนี้ว่า เอกสาลกะ เป็นสวนของพระนางมัลลิกา ซึ่งเป็นราชเทวีองค์หนึ่งของพระเจ้าปเสนทิโกศล สวนแห่งนี้ แต่เดิมมีศาลาอยู่หลังเดียว สร้างไว้โดยโปฏฐปาทปริพาชกซึ่งผู้คนเคารพนับถือมากคนหนึ่ง คนก็เลยเรียกชื่อสวนว่า เอกสาลกะ (สวนศาลาหลังเดียว) และเนื่องจากเป็นสวนของพระนางมัลลิกา จึงได้ชื่อว่ามัลลิการาม

มัลลิการามแห่งนี้ เป็นที่ชุมนุมพบปะสนทนาธรรมของนักบวชลัทธิต่างๆ จึงรู้กันในอีกนามหนึ่งว่า สมยัปปวาทกะ (สมัย+ปวาทกะ) พอจะอนุโลมบัญญัติศัพท์เป็นไทยได้ว่า ลัทธิ

ธรรมสถาน หรือ ลัทธิสโมสร

ศาลาหลังเดียวซึ่งมีอยู่แต่เดิมนั้น มีต้นมะพลับอยู่รายรอบ ภายหลังเมื่อเกิดศาลาอีกหลายหลังในสวนนั้น คนก็เลยเรียกศาลาหลังนั้นว่า ศาลาติณฑุกาจีระ (ศาลาต้นพลับ)

ปริพาชกชื่ออุคคาหมานะ ในพระสูตรนี้ เป็นคนเรียนเก่ง คนจึงให้สมญานามอย่างนั้น ชื่อจริงคือสุมนะ น่าจะเป็นบุตรของนักบวชหญิงศีรษะโล้นคนหนึ่ง จึงมีชื่อสกุลว่า สมณมุณฑกาปุตโต (ฉบับยุโรปเป็น สมณมณฑกาปุตโต)

ใครเอ่ยไม่ชั่ว แต่ก็ไม่ใช่สมณะ?

(356-359) ดราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ปริพาชกคนหนึ่งชื่ออุคคาหมานะ บุตรของนางสมณมุณฑิกา พักอยู่ในสวนของพระนางมัลลิกา ที่ศาลาเอกชื่อติณฑุกาจีระ อันเป็นที่ชุมนุมของนักบวชลัทธิต่างๆ

วันนั้น ช่างไม้นามว่าปัญจกังคะ ออกจากกรุงสาวัตถีจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดเชตวัน แต่เลยเวลาเที่ยงไปแล้ว เห็นว่าเป็นเวลาพักหลีกเร้นของพระพุทธองค์และภิกษุทั้งหลาย จึงแวะเข้าไปสนทนากับอุคคาหมานะก่อน เป็นการฆ่าเวลา

อุคคาหมานะมองเห็นช่างไม้แต่ไกล ก็ปรามพวกปริพาชกด้วยกันให้เบาเสียงลง เพราะรู้ว่าช่างไม้คนนี้เป็นสาวกของพระพุทธองค์ ซึ่งแม้จะเป็นคฤหัสถ์นุ่งห่มขาว แต่ก็ไม่ชอบเสียงอื้ออึงด้วยติรัจฉานกถาเช่นกัน

เมื่อช่างไม้ไปถึง ได้ทักทายปราศรัยกันและต่างคนต่างนั่ง

ลงแล้ว การสนทนาธรรมก็เริ่มขึ้น

อุคคาหมานะกล่าวขึ้นว่า เขามีหลักคำสอนว่า คนที่มีกุศลอย่างสมบูรณ์ (เป็นคนดีที่สุด) เป็นสมณะชั้นยอด ไม่มีใครสู้ได้ คือบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ คือ 1. ไม่ทำชั่วทางกาย 2. ไม่กล่าววาจาชั่ว 3. ไม่คิดชั่ว 4. ไม่เลี้ยงชีพในทางชั่ว

ช่างไม้ได้ฟังก็ไม่แสดงความเห็นด้วยหรือคัดค้าน คิดอยู่แต่ว่าจะทูลถามเรื่องนี้กะพระพุทธองค์ และเมื่อออกจากมัลลิการาม ก็ตรงไปเข้าเฝ้า กราบทูลถึงเรื่องที่สนทนากับปริพาชกนั้น

พระพุทธองค์ตรัสว่า ถ้าเป็นอย่างที่อุคคาหมานะพูด ก็หมายความว่า

— เด็กแบเบาะเป็นคนดีที่สุด แต่ในเมื่อเด็กแบเบาะยังไม่รู้แม้แต่คำว่ากาย แล้วจะทำชั่วด้วยกายได้อย่างไร แกก็ได้แต่ดิ้นไปตามประสาเท่านั้นเอง

— เด็กแบเบาะเป็นคนดีที่สุด แต่ในเมื่อเด็กแบเบาะยังไม่รู้แม้แต่จะพูด แล้วจะพูดชั่วได้อย่างไร แกก็ได้แต่จะร้องไห้เท่านั้นเอง

— เด็กแบเบาะเป็นคนดีที่สุด แต่ในเมื่อเด็กแบเบาะยังไม่รู้จักว่าคิดคืออย่างไร แล้วจะนึกคิดในทางชั่วได้อย่างไร แกก็มีแต่จะร้องไห้กับหัวเราะเท่านั้นเอง

— เด็กแบเบาะเป็นคนดีที่สุด แต่ในเมื่อเด็กแบเบาะยังไม่รู้จักว่าเลี้ยงชีวิตคือทำอย่างไร แล้วจะเลี้ยงชีวิตในทางชั่วได้อย่างไร นอกจากดื่มนมแม่เท่านั้นเอง

(360) และตรัสว่า

"นายช่าง! คนที่เพียงแต่ไม่ทำชั่วด้วยกาย ไม่กล่าววาจาชั่ว ไม่นึกคิดด้วยความดำริชั่ว ไม่เลี้ยงชีพชั่ว เราไม่เรียกว่าผู้มีกุศลสมบูรณ์ ไม่เรียกว่าผู้มีกุศลอย่างยิ่ง ไม่เรียกว่าสมณะผู้ถึงภูมิปฏิบัติอันสูงสุดไม่มีใครสู้ได้ แต่จัดว่าดีกว่าเด็กแบเบาะอยู่บ้าง"

("แต่จัดว่าดีกว่าเด็กแบเบาะอยู่บ้าง" ถอดความจากบาลีว่า อปิจิมิทำ ทหรำ กุมารำ มนฺทำ อุตฺตานเสยฺยกำ สมธิคฺคยฺห ติฏฺฐติ ซึ่ง MLS. แปลว่า and that these morevoer merely distinguish a young baby boy lying on its back.)

ศีล มีทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล

(361) บุคคลที่จะได้ชื่อว่ามีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะผู้ถึงภูมิปฏิบัติอันสูงสุด ทรงชี้ไปที่คุณสมบัติในอเสขธรรม (สัมมัตตะ) 10 ประการ ทรงอธิบายเรื่องศีลและสังกัปปะ (ความดำริ, ความนึกคิด)เป็นพื้นก่อน (เพื่อให้สอดคล้องกับทัศนะของอุคคาหมานะ) ดังนี้

— เราควรรู้ว่า ศีลที่เป็นอกุศลก็มี ศีลที่เป็นอกุศลก็เกิดจากจิตดับลงที่จิต และปฏิบัติอย่างไรจึงจะดับศีลที่เป็นอกุศลได้

— เราควรรู้ว่า ศีลที่เป็นกุศลก็อย่างหนึ่ง ศีลที่เป็นกุศลก็เกิดจากจิตดับลงที่จิต และปฏิบัติอย่างไรจึงจะดับศีลที่เป็นกุศลได้

— เราควรรู้ว่า ความดำริ(สังกัปปะ)ที่เป็นอกุศลก็มี ความ

ดำริที่เป็นอกุศลก็เกิดจากจิต ดับลงที่จิต และปฏิบัติอย่างไรจึงจะดับความดำริที่เป็นอกุศลได้

— เราควรรู้ว่า ความดำริที่เป็นกุศลก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ความดำริที่เป็นกุศลก็เกิดจากจิตดับลงที่จิต และปฏิบัติอย่างไรจึงจะดับความดำริที่เป็นกุศลได้

ศีลที่เป็นอกุศลหมายถึงอะไร

(362) ดรัสว่า ศีลที่เป็นอกุศลหมายถึงกายกรรมที่เป็นอกุศล(ทำชั่ว) วจีกรรมที่เป็นอกุศล(พูดชั่ว) และการเลี้ยงชีพในทางชั่ว ซึ่งทั้งหมดเกิดมาจากจิต(มีจิตเป็นสมุฏฐาน) เกิดมาจากจิตอย่างไร? จิตในที่นี้ หมายถึงจิตมีราคะ โทสะ โมหะ การละศีลที่เป็นอกุศล ก็คือ

ละกายทุจริต มาประพฤติกายสุจริต

ละวจีทุจริต มาประพฤติวจีสุจริต

ละมโนทุจริต มาประพฤติมโนสุจริต

ละมิจฉาอาชีวะ มาเลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ

นั่นก็คือ ศีลที่เป็นอกุศลดับลงด้วยการละทุจริต มาประพฤติสุจริต

ปฏิบัติอย่างไร จึงได้ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อดับศีลที่เป็นอกุศล? ทรงชี้ไปที่สัมมัปปธาน ๔ คือ ให้เกิดฉันทะ พยายาม ระดมความเพียร ประคองจิตให้มั่นคง เพื่อ ๑. ไม่ให้เกิดบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด ๒. ละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๓. ยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ๔. ให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วคงอยู่และเจริญ

ยิ่งๆ จนเต็มเปี่ยม

ศีลที่เป็นกุศลหมายถึงอะไร

(363) ศีลที่เป็นกุศล คือกายกรรมที่เป็นกุศล วจีกรรมที่เป็นกุศล และอาชีวะอันบริสุทธิ์ ศีลที่เป็นกุศลก็เกิดมาจากจิตเหมือนกัน จิตในที่นี้ ได้แก่จิตที่ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ

ศีลที่เป็นกุศลดับลงที่ไหน?

ตรัสว่า

"นายช่าง! ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล แต่จะสำเร็จด้วยศีลก็หามิได้(โน จ สีลมโย) หากแต่ต้องรู้ตามความจริง (เข้าถึง)ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ซึ่งเป็นที่ดับไม่เหลือของศีลที่เป็นกุศลเหล่านั้น..."

วิธีปฏิบัติเพื่อดับศีลที่เป็นกุศล ทรงชี้ไปที่การปฏิบัติตามแนวสัมมัปปธาน 4 เช่นกัน

ความดำริ (สังกัปปะ) เกิดจากสัญญา

(364) ความดำริที่เป็นอกุศล หมายถึงความดำริในกาม ความดำริในพยาบาท ความดำริในการเบียดเบียน ความดำริเหล่านั้นเกิดมาจากสัญญา (มีสัญญา-ความหมายรู้เป็นสมุฏฐาน) สัญญาคืออะไร? สัญญาคือความหมายรู้ในกาม ความหมายรู้ในพยาบาท ความหมายรู้ในการเบียดเบียน

ความหมายรู้เหล่านั้นดับลงที่ไหน?

ตรัสว่า

"นายช่าง! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจาก

อกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ ซึ่งเป็นที่ดับหมดสิ้นแห่งความดำริที่เป็นอกุศล"

(หมายความว่า ในปฐมฌาน ไม่มีสัญญา-ความหมายรู้ในกาม ในพยาบาท และในความเบียดเบียนซึ่งเป็นอกุศล การที่จะละสัญญาที่เป็นอกุศลได้หมดสิ้น ต้องได้ปฐมฌาน)

วิธีปฏิบัติเพื่อดับความดำริที่เป็นอกุศล ทรงให้ปฏิบัติตามแนวสัมมัปปธาน 4 เช่นกัน

ทุติยฌาน เป็นที่ดับความดำริฝ่ายกุศล

(365) ความดำริที่เป็นกุศล ได้แก่ความดำริในเนกขัมมะ (ปลีกตนออกจากกาม) ความดำริในความไม่พยาบาท ความดำริในความไม่เบียดเบียน ซึ่งล้วนแต่เกิดจากสัญญาคือความหมายรู้ในเนกขัมมะ ในความไม่พยาบาท ในความไม่เบียดเบียน

ตรัสถึงความดับแห่งสัญญาเหล่านั้นว่า

"นายช่าง! ภิกษุในธรรมวินัยนี้บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสภายในจิตผุดเด่น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตกวิจารดับหายไป มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ซึ่งเป็นที่ดับลงหมดสิ้นแห่งความดำริที่เป็นกุศลเหล่านี้"

สัมมัปปธาน 4 คือแนวปฏิบัติเพื่อดับความดำริที่เป็นกุศลเช่นเดียวกัน

พระอรหันต์คือผู้เพียบพร้อมด้วยอเสขธรรม

(366) ในที่สุด พระพุทธองค์ตรัสแก่ช่างไม้ปัญจกังคะว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยอเสขธรรม 10 อย่างนั้น ทรงเรียกว่าเป็น

ผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอันสูงสุด (คือเป็นพระอรหันต์) อเสขธรรม 10 อย่างนั้น คือ

1. มีสัมมาทิฐิที่เป็นของอเสขบุคคล 2. มีสัมมาสังกัปปะที่เป็นของอเสขบุคคล 3. มีสัมมาวาจาที่เป็นของอเสขบุคคล 4. มีสัมมากัมมันตะที่เป็นของอเสขบุคคล 5. มีสัมมาอาชีวะที่เป็นของอเสขบุคคล 6. มีสัมมาวายามะที่เป็นของอเสขบุคคล 7. มีสัมมาสติที่เป็นของอเสขบุคคล 8. มีสัมมาสมาธิที่เป็นของอเสขบุคคล 9. มีสัมมาญาณะที่เป็นของอเสขบุคคล 10. มีสัมมาวิมุตติที่เป็นของอเสขบุคคล

ทัศนียภาพมุมหนึ่งในโบราณสถานเชตวัน

(คำว่าอเสขบุคคลในทุกข้อ หมายถึงพระอรหันต์)

จูฬสกุลุทายิสูตร

นิครนถ์นาฏบุตร อวดตนเป็นสัพพัญญู

(367-370) เช้าวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จออกจากที่ประทับในวัดเวฬุวัน เพื่อทรงบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ทรงแวะเข้าไปหาสกุลุทายิปริพาชกถึงที่อยู่ในสวนนกยูง

สกุลุทายีทูลปรารภขึ้นว่า เมื่อข้าพระองค์ไม่อยู่ พวกปริพาชกเหล่าศิษย์ทั้งหลายก็เอาแต่พูดคุยกันในเรื่องสัพเพเหระไร้แก่นสาร(ติรัจฉานกถา) ครั้นข้าพระองค์มานั่งอยู่กับพวกเขา พวกเขาก็เอาแต่มองหน้าข้าพระองค์ แสดงอาการอยากจะได้ฟังธรรมจากข้าพระองค์ และเมื่อพระองค์เสด็จมาเยี่ยมที่นี่อีก ทั้งข้าพระองค์และเหล่าลูกศิษย์ต่างก็นั่งมองดูพระพักตร์ของพระองค์

มีความหวังว่าจะได้ฟังธรรมอีก

พระพุทธองค์ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นขอให้ตั้งคำถาม เพื่อเป็นการนำทาง

สกุลุทายีกราบทูลว่า หลายวันก่อน มีท่านผู้ตั้งตนเป็นสัพพัญญูสัพพทัสสาวี(รู้ทุกสิ่งเห็นทุกอย่าง) ยืนยันว่าตนรู้เห็นทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งขณะเดิน ทั้งขณะหยุด ทั้งขณะหลับและตื่น เป็นความรู้ความเห็นที่เกิดอยู่ตลอดเวลา แต่พอข้าพระองค์ถามปัญหาเรื่องขันธ์ในอดีต(ปุพฺพนฺต-ชีวิตในภพก่อน) ก็เอาเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อน เฉไฉไปนอกเรื่อง ซ้ำยังแสดงความโกรธให้เห็นอีกด้วย ทำให้ฉุกคิดถึงพระองค์ว่า ผู้ที่จะรู้เรื่องนี้ดี ต้องเป็นพระองค์แน่

พระพุทธองค์ตรัสถามว่าคนที่อวดตนว่าเป็นสัพพัญญูสัพพทัสสาวีนั้น เป็นใครกัน?

สกุลุทายีกราบทูลว่า คือนิครนถ์นาฏบุตร

ทรงแสดงธรรมในเรื่องที่ผู้ฟังพอหยั่งรู้ได้

(371) พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ใดระลึกชาติได้ (ด้วยปุพเพนิวาสานุสติญาณ) ผู้นั้นสมควรถามเรื่องอดีตชาติกับพระองค์ และพระองค์ก็สมควรที่จะถามเรื่องอดีตชาติกับผู้เช่นนั้น ผู้ใดหยั่งเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติและอุบัติ(ด้วยจุตูปปาตญาณ) ผู้นั้นสมควรถามเรื่องชาติหน้ากับพระองค์ และพระองค์ก็สมควรที่จะถามเรื่องชาติหน้ากับผู้เช่นนั้น เพื่อว่า ต่างก็จะได้คำตอบที่พอใจ

และตรัสว่า พักเรื่องชาติหน้าภพหน้าไว้ก่อนเถิด จะ

แสดงธรรมให้ท่านฟังว่า เหตุมีผลจึงมี เหตุเกิดผลจึงเกิด เหตุไม่มีผลก็ไม่มี เหตุดับผลก็ดับ (คือปฏิจจสมุปบาท)

สกุลุทายีกราบทูลว่า สำหรับตน อย่าว่าแต่ชาติก่อนกี่ชาติๆ เลย แม้แต่เรื่องราวของตัวเองที่ผ่านมาแล้วในชาตินี้ ก็ยังระลึกเอารายละเอียดไม่ได้ เรื่องที่จะรู้ชาติหน้าภพหน้าก็เหมือนกัน แค่ปิศาจฝุ่น(ปัสุปิสาจ) ก็ยังไม่เคยเห็น แล้วจะไปรู้ว่าใครจุติและอุบัติได้อย่างไร แม้แต่เรื่องเหตุมีผลจึงมี...ที่จะทรงแสดงก็เถิด ตนจะเอาความรู้จากลัทธิตัวเองมาทูลตอบให้ทรงพอพระทัยได้แค่ไหนกัน

(อรรถกถากล่าวถึงปิศาจฝุ่นว่า เป็นปิศาจ(ยักษิณี)หากินในที่สกปรก มีรากไม้ชนิดหนึ่ง ซึ่งถ้าใครได้มาถือ จะทำให้เห็นปิศาจพวกนี้เต็มไปหมด พวกมันมีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัว หากินแต่ของสกปรกตามถนนหนทาง)

ทรงหักล้างคำสอนเรื่องความสุกสว่างของแสง

(372-379) พระพุทธองค์ทรงชวนสกุลุทายีสนทนาในเรื่องคำสอนของปริพาชกก่อน เรื่องหนึ่งนั้นคือ ปริพาชกสอนกันว่า มีความงามของแสงอย่างหนึ่ง เรียกว่าวรรณ ลัทธิของปริพาชกสอนไว้ว่า มีวรรณชนิดหนึ่งสุกสว่างงดงามที่สุด

ตรัสถามสกุลุทายีว่า วรรณที่ว่านี้คืออะไร?

สกุลุทายีชี้ชัดไม่ได้ว่าคืออะไร ทูลตอบได้แต่ว่า เป็นวรรณที่ไม่มีวรรณใดเทียบได้

พระพุทธองค์ตรัสว่า ก็ไม่ต่างอะไรกับชายหลงรักหญิงงามนางหนึ่ง แต่พอถามว่าเป็นใคร รูปร่างลักษณะผิวสีอย่างไร

อยู่ที่ไหน ก็ตอบไม่ได้ ตรัสถามสกุลุทายีว่า การที่ชายคนนั้นตอบไม่ได้ เป็นการถูกต้องไหม? สกุลุทายีกราบทูลว่า ไม่ถูกต้องเลย ในที่สุดสกุลุทายีก็เปิดเผยความเชื่อในลัทธิของตนว่า มีวรรณชนิดหนึ่ง ลักษณะเหมือนแก้วไพฑูรย์น้ำงามโดยธรรมชาติ ซึ่งช่างเจียระไนเป็น 8 เหลี่ยม วางอยู่บนผ้ากัมพลแดง วรรณที่ว่านี้ ผุดผ่องส่องสว่างเด่นงามเหมือนแก้วไพฑูรย์นั้น วรรณที่ว่านี้หมายถึงอัตตา เป็นสภาวะเรืองแสงไร้ทุกข์(ไม่มีโรค) จะปรากฏเมื่อตายไปแล้ว

เมื่อสกุลุทายีเปรียบวรรณเหมือนความสุกสว่างงดงามของแก้วไพฑูรย์บนผ้ากัมพลแดง พระพุทธองค์จึงชวนเปรียบเทียบความสุกสว่างระหว่างแสงต่างๆ ซึ่งได้คำตอบจากสกุลุทายีเอง ดังนี้

แสงหิ่งห้อยส่องสว่างกว่าแก้วไพฑูรย์บนผ้ากัมพลแดง... ประทีปน้ำมันในคืนแรม ส่องสว่างกว่าแสงหิ่งห้อย...ไฟกองใหญ่ในคืนแรม ส่องสว่างกว่าแสงประทีปน้ำมัน...ดาวพระศุกร์ใกล้รุ่งบนท้องฟ้าปลอดเมฆ ส่องสว่างกว่าแสงไฟกองใหญ่...จันทร์คืนเพ็ญ 15 ค่ำบนท้องฟ้าปลอดเมฆในเวลาเที่ยงคืน ส่องสว่างกว่าแสงดาวพระศุกร์...ดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงตรงบนท้องฟ้าปลอดเมฆ ณ เดือนสุดท้ายของฤดูฝน ส่องสว่างกว่าจันทร์คืนเพ็ญ 15 ค่ำ... แล้วตรัสว่า

"อุทายี! มีเทวดาเป็นอันมากที่(รัศมี)สู้แสงพระจันทร์และพระอาทิตย์ไม่ได้ และมีมากยิ่งกว่าพวกที่(มีรัศมี)สู้แสงพระจันทร์และพระอาทิตย์ได้ เรารู้จักเทวดาเหล่านั้นทั้งหมด แต่ก็ไม่ได้กล่าวว่าวรรณใดสุกสว่างกว่าหรือประณีตกว่า ส่วนท่าน

พูดว่า วรรณที่แสงสว่างสู้แสงหิ่งห้อยไม่ได้ เป็นวรรณส่องสว่างที่สุด เพียงแต่ไม่ระบุว่าเป็นวรรณอะไรเท่านั้น"

พระพุทธดำรัสนี้ทำให้สกุลทายีรู้ได้ว่า พระพุทธองค์ทรงคัดค้านคำสอนเรื่องวรรณของปริพาชก ทูลสารภาพว่า เมื่อทรงซักไซ้อย่างนี้ คำสอนเรื่องวรรณก็ไร้ค่า ผิดไปหมด

โลกแห่งความสุขอย่างเดียวมีอยู่

(380-382) ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสถามสกุลทายีว่า โลกที่มีแต่ความสุขอย่างเดียว มีไหม? และข้อปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงโลกเช่นนั้น มีหรือไม่?

สกุลทายีกราบทูลว่า ตามคำสอนในลัทธิของตน โลกเช่นนั้นมีอยู่ พระพุทธองค์ตรัสถามถึงข้อปฏิบัติหรือวิธีที่จะได้ไปอยู่ในโลกเช่นนั้นว่าเป็นอย่างไร? สกุลทายีทูลตอบว่า การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ และบำเพ็ญตบะอย่างใดอย่างหนึ่ง จะทำให้ไปเกิดในโลกที่มีแต่สุขอย่างเดียว

ตรัสถามว่า แล้วเวลาที่ไม่ฆ่าสัตว์...เวลาที่ไม่ลักทรัพย์... เวลาที่ไม่ประพฤติผิดในกาม...เวลาที่ไม่พูดเท็จ...เวลาบำเพ็ญตบะ ตนเองมีสุขอย่างเดียวหรือมีทุกข์ด้วย

เมื่อสกุลทายีทูลตอบว่ามีทั้งสุขและทุกข์ จึงตรัสว่า ข้อปฏิบัติที่มีทั้งสุขและทุกข์คละเคล้ากัน จะทำให้เข้าถึงโลกที่มีแต่สุขอย่างเดียวได้หรือ?

พระดำรัสนี้ สกุลทายีก็ถือว่า คำสอนเรื่องสุข-ทุกข์ของลัทธิตนเชื่อไม่ได้ ผิดไปหมดอีก

และแล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสกะเขาว่า ความจริง โลกที่มีแต่ความสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่ และข้อปฏิบัติเพื่อเข้าถึงโลกเช่นนั้นก็มีอยู่

ทำให้สกุลุทายียากจะรู้

โลกที่มีแต่สุขอย่างเดียว พระพุทธองค์ทรงชี้ไปที่การได้บรรลุรูปฌาน เริ่มตั้งแต่ปฐมฌาน ซึ่งเป็นความสุขที่ประณีตขึ้นไปตามลำดับ เมื่อทรงอธิบายถึงภาวะในปฐมฌาณ ทุติยฌาน และตติยฌานจบลง สกุลุทายีทูลถามขึ้นว่า เหตุใด การได้บรรลุรูปฌานทั้ง 3 ขั้น จึงเป็นการเข้าถึงโลกที่มีแต่สุขอย่างเดียวได้ (สกุลุทายีเข้าใจว่า ตติยฌานสูงสุดแล้ว) พระพุทธองค์ตรัสว่า การได้บรรลุฌานทั้ง 3 นั้น ก็ยังเป็นขั้นให้ก้าวต่อไปสู่โลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวอยู่

ในจตุตถฌาน อยู่พูดคุยกับเทวดาได้

(383-384) เมื่อได้ฟังพระพุทธองค์ตรัสอย่างนั้น พวกลูกศิษย์ของสกุลุทายีก็ส่งเสียงอื้ออึงว่า พวกตนและอาจารย์ยังไม่เคยปฏิบัติได้ถึงขั้นนั้นเลย ไม่เคยรู้ว่ามีข้อปฏิบัติที่สูงกว่านี้ สกุลุทายีต้องปรามลูกศิษย์ให้อยู่ในความสงบ และทูลถามถึงข้อปฏิบัติที่จะให้เข้าถึงโลกที่มีแต่ความสุขอย่างเดียว ว่าเป็นอย่างไร

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"อุทายี! ภิกษุในธรรมวินัยนี้บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ ดับโสมนัสโทมนัสที่เคยมี มีแต่อุเบกขาทำให้สติบริสุทธิ์อยู่ ยืนด้วยกันพูดคุยกันกับเทวดาทั้ง

หลายผู้อยู่ในโลกที่มีแต่สุขโดยส่วนเดียวได้ (ยาวตา เทวตา เอกนฺตสุขํ โลกํ อุปปนฺนา ตาหิ เทวตาหิ สทฺธึ สนฺติฏฺฐติ สลฺลปติ สากจฺฉํ สมาปชฺชติ) ...ด้วยการปฏิบัติถึงขั้นนี้ เป็นอันภิกษุนั้นได้ทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีแต่ความสุขอย่างเดียวได้"

พรหมจรรย์นี้ไม่ใช่เพื่อโลกที่มีแต่ความสุข

(385-386) สกุลุทายีทูลถามว่า ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์เพื่อเข้าถึงโลกที่มีแต่ความสุขโดยส่วนเดียวหรือ? ตรัสตอบว่า หามิได้ หากแต่มีธรรมอย่างอื่นที่ยิ่งกว่า ประณีตกว่า... ทรงแจกแจงเรื่องนี้จำเดิมแต่การมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก มีผู้เลื่อมใสออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล...ได้รูปฌานที่ 1-2-3-4...ได้ญาณ 3 (ระลึกชาติได้ หยั่งรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย...ได้ญาณดับอาสวะอย่างสิ้นเชิง)

ข้อปฏิบัติตามลำดับนี้ ภิกษุมิได้มุ่งที่จะได้ไปเกิดในโลกที่มีแต่ความสุข(เหมือนความมุ่งหวังของลัทธิอื่น) แต่เพื่อทำให้แจ้งในธรรมที่ยิ่งกว่าประณีตกว่าโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียว (คือประณีตกว่าฌานสุข ที่ลัทธิอื่นถือว่าเป็นสุขอย่างยิ่งแล้ว)

อยากบวชแต่ตัดใจไม่ได้

(387-388) ได้ฟังพระพุทธดำรัสดังนี้แล้ว สกุลุทายีก็กราบทูลแสดงความเข้าใจซาบซึ้งในพระธรรมเทศนา ไม่มีข้อสงสัยใดๆ เหลืออยู่ ได้ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ และทูลขอบรรพชาอุปสมบทจากพระพุทธองค์

พวกลูกศิษย์เห็นดังนั้น ก็พากันกล่าวทัดทานไม่ให้สกุลุทายีไปบวชเป็นภิกษุ บอกว่า ท่านเป็นถึงอาจารย์ อย่าไปเป็นอันเตวาสิก(ลูกศิษย์)เลย เหมือนหม้อน้ำที่ไม่บังควรลดชั้นลงไปเป็นจอกน้อยลอยน้ำ

มองจากยอดเขาเวภาระไปยังเวฬุวัน

เป็นอันว่า พวกลูกศิษย์ของสกุลุทายิปริพาชกทำให้อาจารย์พบอุปสรรคในการที่จะได้ประพฤติพรหมจรรย์กับพระพุทธองค์ อย่างน่าเสียดาย

เวขณสสูตร

ปริพาชกชื่อ เวขณสะ ในพระสูตรนี้ อรรถกถากล่าวว่า เป็นอาจารย์ของสกุลุทายิปริพาชก ซึ่งเมื่อได้ทราบว่าลูกศิษย์ไปแพ้พระพุทธองค์ในเรื่องวรรณของลัทธิ ทั้งๆ ที่ศึกษาไว้ดีแล้ว ก็เกิดความแคลงใจ จึงออกเดินทางจากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงสาวัตถี ระยะทาง 45 โยชน์ ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดเชตวัน การโต้ตอบเรื่องวรรณจึงตรงกับข้อความในจูฬสกุลุทายิสูตรทุกประการ เวขณสปริพาชกนั้นเกิดในกัจจานโคตร พระพุทธองค์จึงตรัสเรียกเขาว่า กัจจานะ

ระหว่างกามสุขกับกามัคคสุข

(389-397) ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน วันหนึ่ง เวขณสปริพาชกเข้าเฝ้า ณ ที่ประทับ ได้ยกเรื่องวรรณของลัทธิเป็นบทสนทนากับพระพุทธองค์ (พระพุทธองค์ได้ทรงหักล้างคำสอนเรื่องนี้ เหมือนที่ตรัสแก่สกุลทายิปริพาชกทุกประการ)

(388-399) เมื่อทรงอธิบายเรื่องวรรณให้เวขณสะเข้าใจดีแล้ว พระพุทธองค์ก็ตรัสถึงความสุข ทรงยอมรับว่า กามคุณ 5 คือ รูปที่ตาเห็น เสียงที่หูได้ยิน กลิ่นที่จมูกได้ดม รสที่ลิ้นได้ลิ้ม สัมผัสที่กายได้ถูกต้อง ในฝ่ายที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่พอใจ ความสุขกายสุขใจที่เกิดขึ้นจากกามคุณทั้ง 5 นั้น จัดว่าเป็นกามสุข แต่มีความสุขอีกอย่างหนึ่งที่เป็นสุขยิ่งกว่านั้น เรียกว่า กามัคคสุข (หมายถึงนิพพานสุข)

เวขณสะได้ฟัง ก็แสดงความแปลกใจ ทูลว่าไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน

พระพุทธองค์ตรัสว่า ไม่ว่าเรื่องกามก็ดี กามสุขก็ดี กามัคคสุขก็ดี ยากที่คนในลัทธิอื่นซึ่งมีความคิดเห็นไปในทางอื่น พอใจไปในทางอื่นจะรู้ได้ นอกจากพระอรหันต์

มีจิตใจซื่อตรงย่อมรู้ธรรมได้

(400-402) พระดำรัสที่ตรัสไปอย่างนั้น ทำให้เวขณสะโกรธ คิดจะแก้ลำให้พระพุทธองค์เสียหายบ้าง จึงทูลว่า ถ้าอย่างนั้น พวกสมณพราหมณ์ที่ไม่รู้เงื่อนต้นเงื่อนปลาย(ปุพฺพนฺต-

อปรนฺต หมายถึงโลกอดีต-โลกอนาคต)มาเที่ยวอวดอ้างว่าตนเป็นพระอรหันต์ ก็เป็นเรื่องตลกหลอกลวงไปหมด (เป็นการกล่าวกระทบที่พระพุทธองค์ไม่ทรงสอนเรื่องโลกเช่นนั้น)

พระพุทธองค์ตรัสว่า สมณพราหมณ์เช่นนั้นก็สมควรแล้วที่จะถูกดูแคลน แต่เรื่องเงื่อนต้นเงื่อนปลายเอาไว้ก่อนเถิด ขอแต่ให้คนที่รู้จักใช้ปัญญา(วิญญู) ไม่เป็นคนโอ้อวด(อสโจ) ไม่เป็นคนเจ้าเล่ห์(อมายาวี) เป็นคนที่ปากกับใจตรงกัน(อุชุชาติโก) จงมาฟังคำสอนของเราเถิด ซึ่งเมื่อเขาได้ปฏิบัติตามแล้ว ก็จะรู้เห็นด้วยตัวเองไม่ช้านาน การที่จะหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแห่งอวิชชาก็เหมือนกัน

ตรัสอีกว่า

"กัจจานะ! เปรียบเหมือนเด็กอ่อนแบเบาะ เขาผูกคล้องไว้ด้วยสร้อยข้อเท้าทั้งสอง ด้วยสร้อยข้อมือทั้งสอง และด้วยสร้อยคอ รวมเป็น 5 แห่ง สร้อยผูกคล้องเหล่านั้นจะหลุดได้ก็ต่อเมื่อเด็กนั้นมีอินทรีย์เจริญเติบโต ทำให้เขารู้ว่าตัวเองหลุดจากการผูกคล้อง...วิญญูชนก็เหมือนกัน เมื่อเป็นคนไม่โอ้อวด ไม่เจ้าเล่ห์ มีใจซื่อตรง ก็จงมาเถิด เราจักพร่ำสอน จักแสดงธรรมให้ฟัง เมื่อปฏิบัติตามคำที่เราสอนแล้ว ไม่นานก็จักรู้เอง จักเห็นเอง นัยว่า การที่จะหลุดพ้นด้วยดีจากพันธนาการแห่งอวิชชา ก็เป็นอย่างนั้น"

เวขณสปริพาชกได้ฟังธรรมในวันนั้น ก็เข้าใจแจ่มแจ้งทุกอย่าง กราบทูลชื่นชมพระธรรมเทศนาว่า ทรงอธิบายให้เห็นแง่

ช่องประตูเข้าพระคันธกุฎีในพระเชตวัน

มุมต่างๆ มากมาย และในที่สุดก็ได้ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

จบปริพาชกวรรคแห่งมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ภาคผนวก

เวทนา

ดรรชนี

นามานุกรม

เวทนา

ขันธ์ 5 (เบญจขันธ์) ส่วนที่เป็นนามมี 4 อย่างคือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ นามในที่นี้ หมายถึงสิ่งที่ไม่มีรูปร่าง กำหนดรู้หรือสัมผัสได้ด้วยใจ เป็นเรื่องของจิตใจ เกิดมาจากการทำงานของจิตใจ (กว้างไปกว่านี้ นามคลุมไปถึงเจตสิกธรรมทั้งหลาย เช่น โลภะ เมตตา อวิชชา เป็นต้น)

เวทนา แปลกันทั่วไปว่า ความรู้สึก คือรู้สึกสุข รู้สึกทุกข์ หรือรู้สึกเฉยๆ (อุเบกขา) ทางภาษาธรรมนิยมแปลกันว่าการเสวยอารมณ์ หมายถึงการรับรู้อารมณ์ การเกิดความรู้สึกต่ออารมณ์ที่มากระทบ คำว่าเสวยในที่นี้ มีความหมายเท่ากับเสพหรือรับรู้(ไม่ใช่ราชาศัพท์) เวทนาในภาษาธรรม ต่างจากเวทนาในภาษาไทยที่ชาวบ้านพูดกัน ซึ่งหมายถึงน่าสงสารเห็นใจ อย่างที่พูดกันว่า น่าเวทนา อันมีความหมายไปในทางเป็นทุกข์อย่างเดียว

เวทนาเป็นธรรมฝ่ายผลหรือวิบาก คือทำหน้าที่รับรู้อย่างเดียว จึงไม่ดีไม่ชั่วในตัวมันเอง มีอีกคำหนึ่งที่หมายถึงเวทนา คือคำว่า เวทยิตะ มาจากรากศัพท์เดียวกัน เช่นในคำว่า สัญญาเวทยิตนิโรธ แปลว่า ดับสัญญาและเวทนา

ในการศึกษาพุทธธรรม จำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจในเรื่องนามขันธ์ทั้ง 4 เป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเรื่องเวทนา เพราะเป็นด่านแรกของการรับอารมณ์ ถ้ารู้เท่าทันว่าเป็นแต่เพียงเวทนา ก็จะได้ควบคุมการปรุงแต่งไม่ให้กิเลสครอบงำได้ เวทนาเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการปฏิบัติธรรม จึงมีข้อปฏิบัติสำหรับเวทนาอยู่ในสติปัฏฐาน 4 คือเวทนานุปัสสี-การเพ่งพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย แม้เมื่อเข้าฌานก็ยังต้องเกี่ยวข้องอยู่กับเวทนา คือ สุข ทุกข์ อุเบกขา กว่าจะไม่มีเวทนาก็ต้องเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ แสดงว่าเวทนามีบทบาทอยู่ตลอดเวลาในการปฏิบัติธรรม

เปรียบเทียบความหมายของนามขันธ์ทั้ง 4

นามขันธ์ทั้ง 4 คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีความหมายไปในทางนามธรรม เกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจโดยเฉพาะ มีความละเอียดลึกซึ้งและสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จึงควรเข้าใจให้ชัดในความหมายของแต่ละอย่าง อย่าให้คลุมเครือและสับสน ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้

ตารางแสดงความหมายของนามขันธ์ทั้ง 4

ชื่อนามขันธ์	คำแปล	ความหมาย
เวทนา	การเสวยอารมณ์ การรับรสอารมณ์ (feeling : sen sation)	ความรู้สึกต่อสิ่งที่ถูกรับรู้ เช่น ความรู้สึกสุข สบาย ชื่นใจ รู้สึกทุกข์ เจ็บปวด หรือแม้แต่รู้สึกเฉยๆ เป็นการทำหน้าที่ด้านรับรู้ของจิตเท่านั้น เวทนาเกิดจากผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ
สัญญา	ความกำหนดหมาย, ความหมายรู้ (per ception)	กำหนดรู้อาการ เครื่องหมาย ลักษณะของรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์ที่ตา หู จมูก เป็นต้น ได้สัมผัส ซึ่งทำให้จำสิ่งนั้นๆ ได้ สัญญาจึงแปลกันอีกอย่างหนึ่งว่า ความจำ (สัญญาและสติเป็นส่วนหนึ่งของความจำ) เมื่อสิ่งที่เคยสัมผัสปรากฏอยู่ต่อหน้า จึงกำหนดได้หรือหมายรู้ได้ นั่นคือสัญญา (ความแตกต่างระหว่างสัญญากับสติ โปรดศึกษาเพิ่มเติมใน พุ.ธ. หน้า 21-22)
สังขาร	เครื่องปรุงแต่งจิต (mentalforma tion; volitionalac tivities)	คุณสมบัติต่างๆ ของจิตซึ่งมีเจตนาเป็นตัวนำในการปรุงแต่งจิตให้ดี ชั่ว หรือไม่ดีไม่ชั่ว เป็นขั้นแสดงความจำนงต่อจากการรับรู้ของเวทนา เช่น

		เวทนารับรู้ว่าสุข ส่วนสังขารบอกได้ว่าชอบ เป็นต้น (เวทนาได้แต่รับรู้ว่าเป็นความรู้สึกชนิดใด แต่ไม่มีหน้าที่แสดงความชอบหรือไม่ชอบ คือยังไม่เกิดเจตนา ซึ่งเป็นเรื่องของสังขาร)
วิญญาณ	ความรู้แจ้งในอารมณ์ที่เกิดจากอายตนะทั้ง ๖ ได้สัมผัส มีตาเห็นรูปเป็นต้น (consciousness)	หมายถึงการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย การมีเรื่องนึกคิดทางใจ ทำหน้าที่เป็นความรู้ตัวยืนแก่นามขันธ์อื่นทั้งหมด แรกรู้ก็เป็นวิญญาณ ตามรู้ก็เป็นวิญญาณ ถ้าไม่มีวิญญาณ นามขันธ์อื่นก็ทำหน้าที่ของตนไม่ได้ อีกอย่างหนึ่ง วิญญาณทำหน้าที่รู้เฉพาะอย่าง คือแยกแยะสิ่งที่รู้ได้ แต่ก็รู้เฉพาะเมื่อมีอารมณ์ (สิ่งที่ถูกรู้) ปรากฏอยู่ตรงหน้า ต่างจากความรู้ของปัญญาซึ่งหมายถึงความเข้าใจ (ปัญญาอยู่ในฝ่ายสังขารขันธ์) ศึกษาเพิ่มเติมเพื่อเปรียบเทียบระหว่างความรู้แบบสัญญา วิญญาณ และปัญญาได้ใน พุ.ธ. 22-24

เวทนา จำแนกประเภทได้หลายลักษณะ

เวทนาเกิดขึ้นต่อจากผัสสะ กล่าวคือ อายตนะภายใน + อายตนะภายนอก + วิญญาณ = ผัสสะ *ผัสสะ → เวทนา* การจำแนกประเภทของเวทนา จึงจำแนกตามทางรับรู้ ซึ่งได้แก่ตามจำนวนของอายตนะ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) นั้นอย่างหนึ่ง จำแนกตามคุณภาพของเวทนาอย่างหนึ่ง

จำแนกตามจำนวนของอายตนะ เวทนามี 6 อย่างคือ

1. เวทนาเกิดจากสัมผัสทางตา (จักขุสัมผัสสชา เวทนา)
2. เวทนาเกิดจากสัมผัสทางหู (โสตสัมผัสสชา เวทนา)
3. เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจมูก (ฆานสัมผัสสชา เวทนา)
4. เวทนาเกิดจากสัมผัสทางลิ้น (ชิวหาสัมผัสสชา เวทนา)
5. เวทนาเกิดจากสัมผัสทางกาย (กายสัมผัสสชา เวทนา)
6. เวทนาเกิดจากสัมผัสทางใจ (มโนสัมผัสสชา เวทนา)

จำแนกตามคุณภาพ เวทนามี 3 อย่างคือ

1. สุขเวทนา-รู้สึกสุข สบาย ชื่นใจ ถูกใจ
2. ทุกขเวทนา-รู้สึกทุกข์ ไม่สบาย เจ็บปวด
3. อทุกขมสุขเวทนา (อ่านว่า อะทุก-ขะมะ-สุ-ขะ-เวทะนา)-รู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข (ความรู้สึกเรื่อยๆ เฉยๆ ไม่ชัดว่าทุกข์หรือสุข เป็นเวทนาประเภทอุเบกขา (อทุกขมสุขเวทนา มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า อุเบกขาเวทนา)

การจำแนกตามลักษณะคุณภาพของเวทนานี้ ถ้าซอยให้ละเอียดตรงสุขและทุกข์ ก็จะเป็นเวทนา 5 คือ 1. สุขเวทนา (รู้สึกสุขทางกาย) 2. ทุกขเวทนา (รู้สึกทุกข์ทางกาย) 3. โสมนัสเวทนา(รู้สึกสุขทางใจ-สบายใจ) 4. โทมนัสเวทนา (รู้สึกทุกข์ทางใจ-ไม่สบายใจ) 5. อุเบกขาเวทนา (รู้สึก

ไม่ทุกข์ไม่สุข)

เวทนายังจำแนกประเภทได้ต่างๆ อีก คือ

— **เวทนา 2** ได้แก่ 1. เวทนาทางกาย (กายิกเวทนา - ความรู้สึกทางกาย) 2. เวทนาทางใจ (เจตสิกเวทนา - ความรู้สึกทางใจ) ดู ส.สฬ. 18/431/287

— **เวทนา 9** ปรากฏอยู่ในมหาสติปัฏฐานสูตร ว่าด้วยการเพ่งพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ทรงสอนให้เพ่งพิจาณาเวทนา 9 อย่าง คือ 1. สุข 2. ทุกข์ 3. ไม่ทุกข์ไม่สุข (อทุกขมสุข) 4. สุขอิงอามิส (สามิสสุข) 5. สุขไม่อิงอามิส (นิรามิสสุข) 6. ทุกข์อิงอามิส (สามิสทุกข์) 7. ทุกข์ไม่อิงอามิส (นิรามิสทุกข์) 8. ไม่ทุกข์ไม่สุขโดยอิงอามิส (สามิสอทุกขมสุข) 9. ไม่ทุกข์ไม่สุขโดยไม่อิงอามิส (นิรามิสอทุกขมสุข)

— **เวทนา 18** ก็คือเวทนาที่กระจายไปตามอาการของจิตที่แล่นไปตามอารมณ์ทั้ง 6 ที่เรียกว่า อุปวิจาร อาการของจิตที่แล่นไปนั้นมี 3 ลักษณะ คือ 1. แล่นไปด้วยความสุขใจ (โสมนัสสูปวิจาร) 2. แล่นไปด้วยความทุกข์ใจ (โทมนัสสูปวิจาร) 3. แล่นไปด้วยความรู้สึกเฉยๆ (อุเปกขูปวิจาร) อาการของจิตที่แล่นไปแต่ละอย่างเมื่อบวกกับอารมณ์ทั้ง 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธัมมารมณ์ ก็จะเท่ากับ 6 x 3 = 18 จึงเป็นเวทนา 18

— **เวทนา 36** คือเวทนาที่กระจายออกจากโสมนัส โทมนัส และอุเบกขา(ไม่มีสุขทางกายและทุกข์ทางกาย) เป็นเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยอารมณ์ทั้ง 6 เหมือนกัน แต่มี 2 ประเภท คือ

เวทนาอิงกามคุณ(เคหสิตเวทนา-เวทนาแบบชาวบ้าน) และเวทนาไม่อิงกามคุณ (เนกขัมมสิตเวทนา) จึงกระจายได้ดังนี้

เคหสิตเวทนา คือ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา (3) x รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ (6) = เวทนา 18

เนกขัมมสิตเวทนา คือ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา (3) x รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ (6) = เวทนา 18 รวมเป็นเวทนา 36

– **เวทนา 108** ก็คือเวทนา 36 นั่นเอง โดยแต่ละเวทนากระจายออกเป็น 3 กาล (อดีต-อนาคต-ปัจจุบัน) ก็จะได้ตัวเลขดังนี้ เวทนาเกิดจากอารมณ์ทั้ง 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ (6) x โสมนัส โทมนัส อุเบกา (3) x เคหสิตะ-เนกขัมมสิตะ (2) x อดีต-อนาคต-ปัจจุบัน (3) นั่นคือ 6 x 3 x 2 x 3 = เวทนา 108 หลักฐานระบุจำนวนเวทนา 108 ปรากฏอยู่ใน ม.ม. 13/99/96; สํ.สฬ. 18/412/278; 425/283 และมีพระพุทธดำรัสแจกแจงอยู่ใน สำ.สฬ. 18/437/288 (อัฏฐสตปริยายสูตร)

เวทนาในปฏิจจสมุปบาท

เมื่ออธิบายตามกระบวนธรรมแห่งปฏิจจสมุปบาท เวทนาอยู่ระหว่างผัสสะกับตัณหา คือ เวทนาเกิดจาก(หรืออาศัย)ผัสสะ และเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหาต่อไป ผัสสะคืออายตนะภายใน + อายตนะภายนอก + วิญญาณ

ในกระบวนธรรมแห่งปฏิจจสมุปบาท ธรรม 5 อย่างคือ วิญญาณ-นามรูป-สฬายตนะ(อายตนะ 6)-ผัสสะ-เวทนา เป็นช่วงวิบาก หรือเป็นผลของกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสฬายตนะ-ผัสสะ-เวทนา ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป คือไม่ดีไม่ชั่วในตัวมันเอง แต่จะเป็นเหตุให้เกิดบุญและบาปต่อไป (หมายความว่า บุญและบาป หรือดีและชั่ว เกิดขึ้นเพราะมีตัณหา เพราะฉะนั้น ตัณหาจึงได้ชื่อว่าสมุทัยในอริยสัจ 4)

อทุกขมสุขหรืออุเบกขาเวทนา คืออะไรแน่?

อทุกขมสุข (อ่านว่า อะทุก-ขะมะ-สุก) ประกอบขึ้นด้วยคำ 2 คำ คือ อทุกขำ+อสุขำ แปลว่าไม่ทุกข์ไม่สุข มีความหมายตรงกับคำว่าอุเบกขาเวทนา อุเบกขามี 2 ประเภท คือ

1. อุเบกขาที่เป็นองค์ฌานหนึ่ง (ในจตุตถฌาน) มีความหมายตรงกับคำว่าตัตรมัชฌัตตา คือภาวะของจิตที่เป็นกลาง เป็นฝ่ายกุศลธรรม เป็นธรรมหมวดสังขารขันธ์
   (อุเบกขาในพรหมวิหารธรรมหรืออัปปมัญญา ก็อยู่ในความหมายนี้ ส่วนในวิปัสสนูปกิเลส 10 (ข้อ 9) อุเบกขาเป็นอุปกิเลสของวิปัสสนาได้ คือทำให้หลงผิดว่าเป็นภาวะแห่งมรรคผลได้เหมือนกัน)
2. อุเบกขาที่เป็นเวทนา ตรงกับคำว่า อทุกขมสุขเวทนา (ความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข) ไม่เป็นทั้งกุศลธรรมและอกุศลธรรม คือไม่ดีไม่ชั่ว เป็นธรรมหมวดเวทนาขันธ์ ความรู้สึกชนิดนี้เป็นความรู้สึกเรื่อยๆ เฉยๆ ชืมๆ เพลินๆ มีโมหะแฝงอยู่
   ในจตุตถฌาน มีทั้งอุเบกขาอย่างที่ 1 และ 2 เกิดขึ้นร่วมกัน

อทุกขมสุขเวทนาจัดว่าเป็นทุกข์ก็ได้ เพราะเป็นสภาวะที่ไม่เที่ยง จะต้องเปลี่ยนแปลงไป จัดว่าเป็นสุขก็ได้ เพราะเป็นภาวะที่ประณีต ทำให้ติดหรือเพลินอยู่ในภาวะนั้นได้ ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นภาวะที่ชี้ชัดไม่ได้ว่าเป็นทุกข์หรือสุข

การพิจารณาเวทนาตามหลักสติปัฏฐาน 4

เวทนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 ก็คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนานั่นเอง การเพ่งพิจารณาหรือ "ตามดู - ตามเพ่ง" เวทนา คือ ตามดูตามเพ่งเวทนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นเวทนาอิงกามคุณหรือไม่ก็ตาม (คือไม่ว่าจะเป็นประเภทอามิสหรือนิรามิสก็ตาม) โดยให้รู้ชัดว่ามันเป็นอะไรเท่านั้น ไม่ให้มีความชอบ-ความชัง (อภิชฌา-โทมนัส) ต่อเวทนานั้นๆ

การใช้คำว่า เวทนาสุ เวทนานุปัสสี - ตามเพ่งเวทนาในเวทนาทั้งหลาย อรรถกถาอธิบาย (สำหรับทุกสติปัฏฐาน) ว่า หมายถึง เมื่อเพ่งอยู่กับเวทนา ก็ให้จำกัดวงอยู่กับเวทนาเท่านั้น ไม่ไปเกี่ยวข้องกับกาย จิต และธรรม ซึ่งเป็นสติปัฏฐานเรื่องอื่น อีกนัยหนึ่ง หมายถึงเพ่งพิจารณาส่วนย่อยของเวทนานั้น เช่น ขณะนั่งเจริญสติปัฏฐาน เกิดทุกขเวทนา (รู้สึกลำบาก, เมื่อย, เจ็บปวด) ทุกข์นั้นเกิดที่ขา ก็เพ่งพิจารณาอยู่ที่ทุกข์ตรงนั้นเท่านั้น ดังนี้เป็นต้น (ในการเพ่งพิจารณากาย จิต ธรรมก็ในทำนองเดียวกันนี้)

เวทนาเกิดจากอะไรได้บ้าง?

ในขณะที่ลัทธินิครนถ์เชื่อว่า เวทนาทั้งหลายเกิดจากกรรมเก่า เป็น

ผลของกรรมเก่า(คือกรรมในชาติก่อน) ส่วนพระพุทธองค์ตรัสว่า

"สิวกะ! เวทนาบางอย่างเกิดขึ้น มีดีเป็นสมุฏฐานก็มี...มีเสมหะเป็นสมุฏฐานก็มี...มีลมเป็นสมุฏฐานก็มี...มีการประชุมแห่งเหตุ(หลายอย่างประกอบกัน)เป็นสมุฏฐานก็มี...เกิดจากความแปรปรวนแห่งฤดู(ดินฟ้าอากาศ)ก็มี...เกิดจากดูแลตัวเองไม่ดีก็มี...เกิดจากถูกทำร้ายก็มี...เกิดจากผลกรรมก็มี

"ข้อที่เวทนา...เกิดขึ้นโดยเหตุดังกล่าวนั้น เป็นเรื่องที่รู้ได้ด้วยตัวเอง ชาวโลกทั่วไปก็รู้กันอยู่"

"ในเรื่องนั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดมีหลักคำสอน มีความเห็นว่าบุคคลเมื่อเสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม เวทนาทั้งหมดนั้น เป็นเพราะกรรมที่กระทำไว้ในปางก่อน (ปุพฺเพกตเหตุ) สมณพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าแล่นไปไกลเกินสิ่งที่รู้กันได้ด้วยตัวเอง แล่นไปไกลเกินสิ่งที่ชาวโลกเขารู้กันทั่วว่าเป็นความจริง ฉะนั้น เรากล่าวว่าเป็นความผิดของสมณพราหมณ์เหล่านั้นเอง" (สำ.สฬ.18/427/285 สมณพราหมณ์ที่ตรัสถึงนี้ หมายถึงนิครนถ์)

จากพระพุทธดำรัสนี้เป็นการย้ำชัดว่า เวทนาที่เกิดจากผัสสะปัจจุบันเป็นสิ่งที่ใครๆ ก็เห็นได้เอง แม้พระพุทธศาสนาจะสอนเรื่องกรรมเก่าหรือวิบากกรรมในชาติก่อน แต่ก็ไม่โยนให้เวทนาเป็นเรื่องของกรรมเก่าไปเสียทั้งหมด

สุขที่เป็นเวทนา เป็นทุกข์ทั้งสิ้น

ไม่ว่าจะเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ล้วนแต่เป็นสังขตธรรม (หรือเป็นสังขารธรรม) คือมีปัจจัยปรุงแต่ง สิ่งที่มีปัจจัย

ปรุงแต่ง ย่อมไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือตกอยู่ในไตรลักษณ์ทั้งสิ้น (ข้อที่เวทนาเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนได้เป็นธรรมดา นี้คือข้อเสีย (อาทีนวะ) ของเวทนาทั้งหลาย (ม.ม. 12/206/177)

ภิกษุรูปหนึ่ง เคยทูลถามพระพุทธองค์ว่า

"เมื่อข้าพระองค์หลีกเร้นอยู่ในที่สงัดคนเดียว ได้เกิดความคิดขึ้นในใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เวทนามี 3 อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา...แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสข้อความนี้ไว้ด้วยว่า เวทนาไม่ว่าชนิดใดก็ตาม ล้วนจัดเข้าในทุกข์ ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เวทนาไม่ว่าชนิดใดก็ตามล้วนจัดเข้าในทุกข์ดังนี้ ทรงหมายถึงอะไร?"

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"ภิกษุ! ถูกแล้ว ถูกแล้ว เรากล่าวเวทนาไว้ 3 อย่างคือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา...แต่เราก็ได้กล่าวข้อความนี้ไว้ด้วยว่า การเสวยอารมณ์ไม่ว่าอย่างหนึ่งอย่างใด ล้วนจัดเข้าในทุกข์ ความข้อ (หลัง) นี้...เรากล่าวหมายถึงภาวะที่สังขารทั้งหลายนั่นแลเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง...เรากล่าวหมายถึงภาวะที่สังขารทั้งหลายนั่นแลมีความสิ้น ความสลาย ความจางหาย ความดับ ความแปรปรวนไปได้เป็นธรรมดา" (ส.สฬ. 18/393/268)

สุขในนิโรธสมาบัติไม่เป็นเวทนา

เมื่อจัดลำดับความสุขทุกประการ จะได้ความสุขที่ประณีตขึ้นตามลำดับ 11 ชั้น คือ 1. กามสุข (สุขอิงกามคุณ) 2. สุขเกิดจากการละนิวรณ์ 5 ได้ก่อนจะได้ฌาน 3.-4.-5.-6. สุขในรูปฌาน 4 7.-8.-9.-10. สุขใน

อรูปฌาน 4

และ 11. สุขในนิโรธสมาบัติหรือสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ (นิพพานสุข รวมอยู่ในสุขประเภทนี้)

สุขจากการละนิวรณ์ 5 ได้นั้น ยังเป็นสุขที่ไม่พ้นไปจากกามคุณได้อย่างเด็ดขาด จึงอาจจัดรวมไว้กับกามสุขก็ได้ ส่วนสุขในรูปฌานและอรูปฌานทั้ง 8 เรียกว่าฌานสุข เป็นสุขที่ไม่อิงกามคุณ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิรามิสสุข

ฌานสุขทั้ง 8 นั้น มีความประณีตลึกซึ้งกว่ากามสุข แต่ก็ยังเป็นโลกียสุข คือสุขในชั้นโลก ผู้ได้อรูปฌานเรียกว่าถึงปลายสุดของโลก แต่ก็ยังเนื่องอยู่กับโลก แม้จะเป็นความสุขที่ประณีตยิ่งแล้ว แต่ก็ยังมีข้อบกพร่องหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยังเป็นสุขระดับเวทนา

สุขระดับเวทนา เป็นสุขที่เกิดจากการเสวยอารมณ์หรือเกิดจากการเสพรสอารมณ์ ฐานะหนึ่งของฌานสุขที่เท่าเทียมกับกามสุข คือความเป็นสุขเวทนา แต่เวทนาในฌานเป็นเวทนาที่ไม่มีความคับข้อง (ไม่มีอาพาธะ - ไม่มีทุกข์เบียดเบียน)

ส่วนสุขประเภทสุดท้าย คือสุขในนิโรธสมาบัติหรือสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ เป็นสุขเหนือเวทนา หรือเป็นสุขที่ไม่เป็นเวทนา เพราะในสมาบัตินี้ดับทั้งสัญญาและเวทนาแล้ว

พระพุทธองค์ตรัสถึงสุขที่ไม่เป็นเวทนา ดังนี้

"อานนท์! ภิกษุก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะ โดยประการทั้งปวงแล้ว เข้าถึงสัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ นี้แลคือความสุขอื่นที่ดีเยี่ยมกว่าและประณีตกว่าความสุข(ในเนวสัญญานาสัญญายตนะ) นั้น"

"อาจเป็นไปได้ที่อัญเดียรถีย์ปริพาชกจะพึงกล่าวว่า พระสมณโค

ดมตรัสสัญญาเวทยิตนิโรธไว้ และจัดให้สัญญาเวทยิตนิโรธนั้นเข้าในความสุขด้วย ข้อนั้นคืออะไร? ข้อนั้นเป็นได้อย่างไร? ขอให้กล่าวชี้แจงไปว่าพระผู้มีพระภาคจะทรงสอนเรื่องความสุขโดยหมายเอาเฉพาะสุขเวทนาอย่างเดียวก็หามิได้ ในที่ใดๆ หาความสุขได้ (หรือ) ในภาวะใดๆ มีความสุข พระตถาคตย่อมจัดให้ฐานะ (หรือ) ภาวะนั้นๆ ว่าเป็นความสุข" (ม.ม. 13/102/98: สำ.สฬ. 18/424/282)

สุขที่อยู่เหนือเวทนาไม่เกิดจากการเสวยเวทนานั้น คือ นิพพานสุข สัญญาเวทยิตนิโรธมีภาวะเหมือนภาวะแห่งนิพพาน แต่ก็ไม่ใช่นิพพาน เพราะผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติยังมีอาสวะอยู่ในจิต เมื่อยังมีอาสวะก็ยังไม่เป็นนิพพาน แต่สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติสามารถเป็นบาทฐานให้บรรลุนิพพานได้ เรื่องนี้จะเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบคุณลักษณะของนิพพานและสัญญาเวทนิตนิโรธ นั่นก็คือ

— สำหรับผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ สิ่งที่ดับไป คือสัญญาและเวทนา (ถึงได้ด้วยนามกาย)

— สำหรับพระอรหันต์ สิ่งที่ดับไป คือราคะ โทสะ โมหะ (ถึงได้ด้วยปัญญา)

เวทนาของปุถุชนกับของอริยบุคคลต่างกัน

เวทนาทุกอย่างเกิดขึ้นได้ทั้งแก่ปุถุชนและอริยบุคคล แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วมีผลต่างกัน คือ ปุถุชนรับเอาเวทนาทั้งกายและจิต ส่วนอริยบุคคลรับเอาเวทนาทางกาย(รู้สึกทางกาย)อย่างเดียว จิตไม่ตกอยู่ในอำนาจของเวทนา

ในเรื่องนี้ พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

"ภิกษุทั้งหลาย! ปุถุชนผู้มิได้ศึกษาเรียนรู้ ย่อมเสวยสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง อริยสาวกผู้ได้ศึกษาเรียนรู้(ก็เหมือนกัน) ย่อมเสวยสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง"

"ภิกษุทั้งหลาย! ปุถุชนผู้มิได้ศึกษาเรียนรู้ ถูกทุกขเวทนากระทบเข้าแล้ว ย่อมเศร้าโศกคร่ำครวญ ร่ำไห้ รำพัน ตีอกร้องไห้ หลงใหลฟั่นเฟือนไป เขาย่อมเสวยเวทนาทั้ง 2 อย่าง คือ เวทนาทางกายและเวทนาทางใจ เปรียบเหมือนนายขมังธนูยิงคนด้วยลูกศรดอกหนึ่งแล้วยิงซ้ำด้วยลูกศรดอกที่ 2 อีก เมื่อเป็นเช่นนี้ คนถูกยิงนั้นย่อมเสวยเวทนาเพราะลูกศรทั้ง 2 ดอก ฉันใด ปุถุชนผู้มิได้ศึกษาเรียนรู้ก็ฉันนั้น...ย่อมเสวยเวทนาทั้ง 2 อย่าง คือทั้งทางกายและทางใจ..."

"ภิกษุทั้งหลาย! ฝ่ายอริยสาวกผู้ได้ศึกษาเรียนรู้ ถูกทุกขเวทนากระทบเข้าแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่คร่ำครวญ...เธอย่อมเสวยเวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่เสวยเวทนาทางใจ เปรียบเหมือนนายขมังธนูยิงคนด้วยลูกศร แล้วยิงซ้ำด้วยลูกศรดอกที่ 2 ผิดไป เมื่อเป็นเช่นนี้ คนถูกยิงนั้นย่อมเสวยเวทนาเพราะลูกศรดอกเดียว ฉันใด อริยสาวกผู้ได้ศึกษาเรียนรู้ ก็ฉันนั้น...ย่อมเสวยเวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่ได้เสวยเวทนาทางใจ..." (สำ.สฬ. 18/369-372/257-260)

เวทนาช่วยอธิบายภาวะแห่งนิพพานได้ทางหนึ่ง

เวทนา(และสัญญา) ที่ดับในนิโรธสมาบัตินั้น เป็นภาวะที่เหมือนนิพพานของพระอรหันต์อย่างที่สุด แต่เนื่องจากยังกลับเกิดมีได้อีกเพราะชีวิตยังไม่ดับสิ้นอย่างแท้จริง ภาวะแห่งความดับของเวทนา(และสัญญา)ในนิโรธสมาบัติจึงไม่ใช่นิพพานชนิดอนุปาทิเสสนิพพาน คือไม่ใช่ภาวะดับ

ขันธ์ของพระอรหันต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวทนาของอนาคามีที่ดับในนิโรธสมาบัติ เมื่อกลับมี(เสวยอารมณ์)อีกภายหลังออกจากสมาบัตินั้น ยังนำไปสู่การปรุงแต่ง(สังขาร)ได้อีก ซึ่งหมายถึงนำไปสู่ภพใหม่ได้อีก(คือภพสุทธาวาส)

ส่วนเวทนาของพระอรหันต์นั้น เกิดขึ้นที่ใดก็ดับลง ณ ที่นั้น เช่น เกิดขึ้นขณะที่ตาเห็นรูป ก็สักแต่ว่าเห็น รู้สึกได้ว่าสิ่งที่ตาเห็นนั้นทำให้เกิดเวทนาชนิดใด แต่ไม่เกิดการปรุงแต่งขึ้นในจิต

— เวทนาที่เกิดจากตาเห็นรูป-หูฟังเสียง-จมูกดมกลิ่น-ลิ้นลิ้มรส-กายได้สัมผัส เรียกว่าเวทนาที่สุดเพียงกาย(คือเวทนาทางกาย)

— เวทนาที่เกิดจากใจมีอารมณ์นึกคิด(มโน+ธัมมารมณ์) เรียกว่าเวทนาที่สุดเพียงชีวิต(คือเวทนาทางใจ)

สำหรับพระอรหันต์ เวทนาทั้งสองประเภทนั้นเกิดขึ้นที่ใดก็ดับลง ณ ที่นั้น ไม่มีการปรุงแต่งเพื่อนำไปสู่ภพใหม่ได้อีก

มีพระพุทธดำรัสอธิบายเรื่องนี้ไว้ดังนี้

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อใดภิกษุละอวิชชาได้ วิชชาเกิดขึ้นแล้ว เพราะกำจัดอวิชชาได้ เพราะวิชชาเกิดขึ้น เธอย่อมไม่ปรุงแต่ปุญญาภิสังขาร ไม่ปรุงแต่งอปุญญาภิสังขาร ไม่ปรุงแต่งอเนญชาภิสังขาร(ภาวะจิตแน่วนิ่งด้วยสมาธิในจตุตถฌาน) เมื่อไม่คิดปรุงไม่คิดแต่งย่อมไม่ถือมั่นสิ่งใดในโลก เมื่อไม่ถือมั่นย่อมไม่วุ่นวายใจ เมื่อไม่วุ่นวายใจย่อมดับสนิท(ปรินิพพาน)แก่ใจตัวเอง เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่(จบ)แล้ว กิจที่ต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก"

"หากเธอเสวยเวทนาที่เป็นสุข ก็รู้เท่าทัน(รู้ชัด)ว่าสุขเวทนานั้นไม่

เที่ยง รู้เท่าทันว่า สุขเวทนานั้นตนมิได้สยบ รู้เท่าทันว่าสุขเวทนานั้นตนมิได้ติดใจเพลิน(อนภินนฺทิต) หากเธอเสวยเวทนาที่เป็นทุกข์...หากเธอเสวยเวทนาที่ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็รู้เท่าทันว่า เวทนานั้นไม่เที่ยง...ตนมิได้สยบ...ตนมิได้ติดใจเพลิน

"หากเธอเสวยสุขเวทนา ก็เสวยเวทนาอย่างไม่ถูกมัดตัว หากเธอเสวยทุกขเวทนา...หากเธอเสวยอทุกขมสุขเวทนา ก็เสวยเวทนานั้นอย่างไม่ถูกมัดตัว

"เธอนั้น เมื่อเสวยเวทนาที่สุดเพียงกาย(หมายถึงเวทนาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย) ก็รู้เท่าทันว่า เราเสวยเวทนาที่สุดเพียงกาย เมื่อเสวยเวทนาที่สุดเพียงชีวิต(หมายถึงเวทนาทางใจ) ก็รู้เท่าทันว่า เราเสวยเวทนาที่สุดเพียงชีวิต เธอรู้เท่าทันว่า หลังจากชีวิตดับ อารมณ์ที่ได้เสวย(เวทยิตานิ)ทั้งหมด ซึ่งมิได้ติดใจเพลิน จักเป็นของเย็นอยู่ที่นี้เอง(คือที่อายตนะภายในและอายตนะภายนอก) เหลืออยู่ก็แต่ซากศพ(สรีรธาตุ)

"ภิกษุทั้งหลาย! เหมือนคนยกหม้อร้อนออกจากเตาเผาหม้อ วางไว้ที่พื้นดินเรียบ ส่วนที่เป็นไอร้อนพึงสงบหายที่หม้อนั้นเอง เหลืออยู่ก็แต่ดินเผา(ตัวหม้อ)เท่านั้น ภิกษุก็เช่นกัน เมื่อเสวยเวทนาที่สุดเพียงกาย ก็รู้เท่าทันว่าเราเสวยเวทนาที่สุดเพียงกาย เมื่อเสวยเวทนาที่สุดเพียงชีวิต ก็รู้เท่าทันว่า เราเสวยเวทนาที่สุดเพียงชีวิต เธอย่อมรู้ชัดว่า เมื่อชีวิตดับลง อารมณ์ที่ได้เสวยทั้งหมดซึ่งมิได้ติดใจเพลิน จักเป็นของเย็นอยู่ที่นี้เอง(คือที่อายตนะภายในและอายตนะภายนอก) เหลืออยู่ก็แต่ซากศพเท่านั้นเอง"

"ภิกษุทั้งหลาย! เหมือนหนึ่งว่า ประทีปน้ำมันอาศัยน้ำมันและไส้จึงลุกโพลงได้ เมื่อไม่มีน้ำมันและไส้ ไม่มีเชื้อ ประทีปน้ำมันนั้นก็ดับมอด

ภิกษุก็เช่นเดียวกัน เมื่อเสวยเวทนาที่สุดเพียงกาย ก็รู้เท่าทันว่าเราเสวยเวทนาที่สุดเพียงกาย เมื่อเสวยเวทนาที่สุดเพียงชีวิต ก็รู้เท่าทันว่าเราเสวยเวทนาที่สุดเพียงชีวิต เธอรู้ชัดว่า เมื่อชีวิตดับลง อารมณ์ที่ได้เสวยแล้วทั้งหมดซึ่งมิได้ติดใจเพลิน จักเป็นของเย็นอยู่ที่นี้เอง(คือที่อายตนะภายในและอายตนะภายนอก)"

ดรรชนี

เรียงตามลำดับพยัญชนะและสระที่อักษรตัวแรกของคำหน้า
(จัดทำพอได้ใช้สืบค้นเนื้อหาในระดับหนึ่งสำหรับงานวิชาการ)

ก

กองดิน 210
  กองทุกข์ 206, 214
  กองน้ำ 210,
  กองไฟ 210,
  กองลม 125, 210,
กณฺหกมฺม 100
กณฺหวิปากำ 100
กณฺหา 57
กมฺมกฺขยาย สวตฺตติ 100
กมฺมทายาทา สตฺตา 100
กรณียกิจ 173
กรรม 86, 87, 88, 98, 99, 101, 191, 209, 210, 211,
  กรรมเก่า 251, 252,
  กรรมขาว 98, 99, 100,
  กรรมดำ 98, 99, 100,
  กรรมทั้งดำและขาว 99,
  กรรมในชาติก่อน 252,
  กรรมบถ 9,
  กรรมเป็นมรดก 100,
  กรรมไม่ดำไม่ขาว 99, 100
กระจกเงา 118, 120
กระจับเหล็ก 103
กระดูกสีนกพิลาบ 209
กระอักเลือด 95, 96
กรุณา 18, 58, 84, 85
  กรุณาเจโตวิมุตติ 69,
  กรุณาภาวนา 124
กล่าวตู่ 84, 180,
  กล่าวเท็จทั้งๆ ที่รู้ 4,
  กล่าวมุสา 119,
  กล่าวมุสาทั้งที่รู้ 120,
  กล่าวมุสาแม้แต่เพื่อหัวเราะกันเล่น 120,
  กล่าววาจาชั่ว 224
กลุ่มด้าย 211
กลฺลจิตฺตำ 92
กษัตริย์ 74, 184
กสิณายตนะ 221
กะทอบรรจุถั่วหมัก 55
กันทรกสูตร 61, 115
กัมมวาที 182
กัลยาณมิตร 13, 173, 174, 175
กาม 32, 33, 34, 41, 79, 80, 133, 134, 154, 162, 200, 202, 203, 213, 227,

239. กามก็เหมือนของยืม
81. กามก็เหมือนความฝัน
80. กามก็เหมือนชิ้นเนื้อ
80. กามก็เหมือนผลไม้รสอร่อย 81. กามคุณ 79, 80, 153, 159, 160, 162, 200, 201, 202, 203, 239, 251, 254. กามตัณหา 23, 202, 203. กามภพ 14. กามราคะ 28, 29, 47, 133, 134, 135 กามสุขัลลิกานุโยค 198 กามสุข 108, 154, 200, 239, 253, 254
กามัคคสุข 239
กามาวจรภูมิ 6
กาย 224, 251. กายกรรม 46, 87, 121, 226, 227, กายทัณฑ์ 87, 88, 90, กายทัณฑ์มีโทษมากที่สุด 88, 89, กายที่ไม่มีโรค 204, กายทุจริต 111, 113, 226, กายประณีต 51. กายสักขี 141, 143, 173. กายสังขาร 16, 26, 27. กายสัมผัสสชาเวทนา 247. กายสุจริต 111, 113, 226
กายิกเวทนา 248
กาเยนเจว ปรมำ สจฺจำ สจฺฉิกโรติ 175
ก้าวล่วงอรูปฌาน 18
กำจัดสิ่งดีงาม 198, 199
กำเนิด 210
กำแพงสิใบไม้แดง 83
กำยาน 178
กำลังในการเข้าใจธรรม 48
กำหนดลมหายใจเข้าออก 125. กำหนดหมาย 245
กำหนัดเพลินใจในอารมณ์ต่างๆ 23. กำหนัดเพลินใจในอุปาทานขันธ์ 24
กิญจนะ 19
กิริยทิฏฐิ 114. กิริยวาที 182
กิริยาที่ไม่สมกับเป็นภิกษุ 157
กิเลส 153, 209, 214
กิเลสกลุ้มรุมจิต 47.
กิเลสเจือราคะ 195.
กิเลสชวนเพลิน 195.
กิเลสทำให้กังวล 19.
กิเลสทำให้มีนิมิต 19.
กิเลสที่แอบแฝง 134.
กิเลสนอนเนื่อง 28, 29.
กิเลสผูกมัด 195.
กิเลสยึดมั่นถือมั่น 195.
กิเลสสยบใจ 195.
กิเลสอย่างหยาบ 133.
กีฏาคิริสูตร 169, 170
กุกกุรวัตร 97, 98
กุกกุโรวาทสูตร 62, 97
กุฏิ 83
กุณฑล 81
กุเลสุ จาริตฺตำ 166
กุศล 120, 121, 188, 225, 227. กุศลกรรมบถ 6, 100, 189. กุศลธรรม 25, 41, 126, 149, 172, 211, 226, 250
กูฏาคาร 47. กูฏาคารศาลา 179
เก่งเรื่องกลับใจ 88
เก็บอาวุธที่ตกลงพื้นได้ 148
เกลี้ยกล่อมจูงใจคน 164
เกาแผลคัน 202
เกาหลังด้วยเขากวาง 66
เกิดจากจิตดับลงที่จิต 225.
เกิดในภพใหม่ 163.
เกิดบนหลังเท้าพรหม 57, เกิดมาจากจิต 226
แก้เขินแก้ประหม่า 104
แก่พรรษา 146
แก้วไพฑูรย์ 233. แก้วมณี 81
แกะ 67
โกดุหลสาลา 216
โกธุปายาสะ 159. โกธุปายาโส 78
โกรธดับแค้นใจ 78
โกสะ 219
โกสัมพิขันธกะ 45
โกสัมพิยสูตร 43 โกสัมพกสูตร 43.
โกหกกันเล่นก็เสียความเป็นสมณะ 119
ใกล้ต่อธรรมฝ่ายราคะ 115

ข

ขณะจิต 179, 180
ขนปีกนกเค้า 178
ข่มผู้อื่น 112
ขมังธนู 256
ขวนขวายน้อย 158
ขอบเขตจักรวาลหนึ่ง 52
ข้อปฏิบัติที่มีทั้งสุขและทุกข์ 234, ข้อปฏิบัติเพื่อดับสักกายะ 23, ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุอริยมรรค 135, ข้อเสีย (อาทีนวะ) ของเวทนา 253
ขันธ์ 24, 243, 257, ขันธ์ในอดีต 231
ขันน้ำ 116
ข้าว 178, ข้าวตัง 178, ข้าวฟ่าง 178, ข้าวสาลีหุงที่ปลอดเมล็ดดำ 219
ขี้บ่น 167
ขี้วัว 178
ขุมทรัพย์ 11 ขุม 70
เขม่ 203
เข้าไปหา 175

ค

คณาจารย์ 170, 217
คณฑโค 196
คติ 98
คนเจ้าเล่ห์ 240 คนดำ 57 คนดีที่สุด 224, คนตาบอดมาแต่กำเนิด 204, คนตาย 15, 16, คนถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษ 130, คนที่โจรตามล่า 162, คนที่ปากกับใจตรงกัน 240, คนที่มือเท้าด้วน 214, คนปากเสีย 167, คนเป็นโรคเรื้อน 201, 202, คนเป็นหนี้เป็นสิน 162, คนฝึกม้า 147, คนมีความผิดต่อพระราชา 162, คนมีตาข้างเดียว 145, คนไม่มีงานทำ 162, คนเลี้ยงยาก 167, คนวัด 218, คนหนีตาย 162, คนโอ้อวด 240
คบคนชั่ว 167, คบสัตบุรุษ 206
ครรลองของพระอริยเจ้า 143
ครูทั้ง 6 177
คฤหบดี 57, 198, คฤหบดีทำตัวเป็นผู้สละ 77,
คฤหัสถ์ 62, 181, คฤหัสถ์นุ่งห่มขาว 63, 223
คลายความติดใจ 123
คลื่น 159
ควาญช้าง 62, 120
ควำ่ขันน้ำ 119
คหนำ 63
คหบดีจีวร 219
คหปติวรรค 60, 61
ค้อนไล่ตีสิริ 51
คอยจ้ำจี้จ้ำไช 144
คะนองกาย 166, คะนองวาจา 166
คันธกุฎี 83
คับใจด้วยความโกรธ 159
คากรอง 178
ค่าง 57
คามนฺตวิหารี 168
คำพูดที่ไม่จริง 180, คำมั่นสัญญา 130, คำสอนของนิครนถ์ก็เหมือนลูกลิง 95, คำสอนเรื่องความสุกสว่างของแสง 232
คิดชั่ว 224, คิดเห็นในทางลบกับทุกสิ่ง 193
คิหิสโยชน์ 181
คุณพระรัตนตรัย 218, คุณภาพของเวทนา 247, คุณลักษณะของนิพพานและสัญญาเวทนิตนิโรธ 255, คุณและโทษเกิดขึ้นได้ในเวทนาทั้ง 3 172, คุณวิเศษ 213
คุตตทฺวาโร 167
คุ้นเคยกับบังเหียน 147
คุ้มครองกายวาจาใจ 167
คูหา 207
เคราะห์ดีเคราะห์ร้าย 209
เครื่องปรุงแต่งจิต 245, เครื่องผูกที่มีกำลัง 151, เครื่องผูกมัด 152, เครื่องลาดทำด้วยหญ้า 197

เคหสิตเวทนา 249
เคารพในโลกุตรธรรม 21.
เคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจรรย์ 166
โคขวิด 212
โคจร 15. โคจรวิสัย 15.
โคนต้นไม้ 58. 18. 47. 125. 144. 179. 213. 219. โคผู้ 67. โคมัย 66. โคลิสสานิสูตร 165.
โคลูกอ่อน 48. โควัตร 98
ใคร่ครวญเทียบเคียง 174. 175

ฆ
ฆานสัมผัสสชา เวทนา 247
ฆ่าสัตว์ 3. 234. ฆ่าสัตว์ทำบุญเลี้ยงพระ 85

ง
งดเว้นการดื่มน้ำเย็น 89
เงี่ยโสต 175
เงื่อนต้นเงื่อนปลาย 239. 240

จ
จงกรม 55
จตุตถฌาน 7. 17. 29. 69. 73. 81. 154. 155. 213. 235. 250
จตุธาตุววัตถาน 221
จรณะ 72. 73. 74
จรดกีบเท้า 148
จระเข้ 159
จริมกา อสฺสาสปสฺสาสา 128
จอกน้อยลอยน้ำ 237
จักขุสัมผัสสชา เวทนา 247
จักรวาล 52
จันทร์คืนเพ็ญ 233
จับทางแห่งความคิด 57
จาตุมหาราชิกา 6
จาตุมสูตร 156
จาริก 110. 171
จารึกพระเจ้าอโศกมหาราช 117
จำได้หมายรู้ 12
จำนวนของอายตนะ 247. จำนวนเวทนา 107
จำแนกตามทางรับรู้ 247
จำใส่ใจ 174
จิต 184. 198. 205. 213. 226. 227. 243. 245. 251. 255. 257. จิตตสังขาร 16. 26. 27. 126
จิตที่แล่นไปตามอารมณ์ทั้ง 6 248. จิตเป็นสมุฏฐาน 226. จิตมั่นคง 167. จิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว 25. จิตหลุดพ้นเด็ดขาด 185. จิตฺตํ วิราเชติ 123. จิตฺตปฏิสังเวที 126. จิตฺตสฺเสกคฺคตา 25
จีวร 138. 159. 178. 219. จีวรขันธกะ 83 จีวรหมองคล้ำ 219
จุตูปปาตญาณ 74. 81. 144. 191. 213. 221. 231
จุลลราหุโลวาทสูตร 118
จุลศีล 220
จูฬธัมมสมาทานสูตร 31. จูฬมาลุงกยโอวาทสูตร 129. จูฬยมกวรรค 2. จูฬราหุโลวาทสูตร 92. 117. 118. จูฬวัจฉโคตตสูตร 177. 179. จูฬเวทัลลสูตร 20. จูฬสกุลทายิสูตร 179. 230. 238
เจตนา 153. 245. 246. เจตนาที่เป็นไปในอริยมรรค 100
เจตสิกธรรม 243. เจตสิกเวทนา 248
เจโตปริยญาณ 221
เจโตวิมุตต์ 136.
เจโตวิมุตติ 8. 14. 16. 18. 19. 20. 69. 73. 181. 191. 221. 227. เจโตวิมุตติของพระอรหันต์ 20. เจโตวิมุตติที่ไม่กำเริบ 20. เจโตวิมุตติอันมีความไม่มีอะไรเป็นอารมณ์ 18. เจโตวิมุตติอันมีความว่างเป็นอารมณ์ 18. เจโตวิมุตติอันไม่มีนิมิต 18.19. เจโตวิมุตติอันไม่มีประมาณ 18. เจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต 19
เจริญวิปัสสนาในฌาน 69
เจ้าคณะปกครองสงฆ์ 170

เจ้าหมู่เจ้าคณะ 217
เจ้าอาวาส 170. 171
ใจซื่อตรงย่อมรู้ธรรมได้ 239

ฉ
ฉนฺโท ชายติ 174
ฉันทะ 174. 175. 226
ฉันอาหาร 3 มื้อ 149
ฉันอาหารเต็มบาตร 219.
ฉันอาหารน้อย 218. 219.
ฉันอาหารในเวลากลางคืน 171. ฉันอาหารในเวลาเย็นและในเวลาเช้า 150.
ฉันอาหารในเวลาวิกาล 137. 151. 169. 170. ฉันอาหารทนเดียว 138
ฉัพพัคคีย์ 169. 170. 171

ช
ชนปทฺกนตฺถ์ 163.
ชนปทปนตฺถ์ 164
ชนะในโลกทั้งสอง 113
ชนนฺมาน ชฏฺฏสิ อปฺปสทฺโท 217
ชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาส 206
ช่องว่าง 13. ช่องว่างที่เนื้อและเลือดไม่สัมผัส 123
ช้วทางกาย 224
ชาครียมนฺยุตฺโต 73
ช่างไม้ 107. 108. 223. 224. 228. ช่างย้อมสีลิง 95. ช่างร้อยดอกไม้ 96
ช้างต้น 152. ช้างศึกของพระราชา 119
ชาติ 206. 257. ชาติก่อน 232. ชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาส 131. ชาติหน้า 231
ชายปา 165
ชาวประมงแย่งปลากัน 156
ชิวหาสัมผัสสชา เวทนา 247
ชี้ชัดไม่ได้ว่าเป็นทุกข์หรือสุข 251
ชีเปลือย 33. 65. 97. 101. 181
ชีวกสูตร 61. 82
ชีวะ 129. 131. 183. 210
ชีวิตในภพก่อน 231
ชีวิตินทรีย์ 15.16
เชื่อในหลักกรรม 182.
เชื่อว่านิพพานมีจริง 115.
เชื่อว่ามีพรหม 114.
เชื่อว่าโลกหน้ามี 112
ใช้จีวรอย่างสันโดษ 218
ใช้อภิญญาช่วยเหลือคนอื่น 50

ซ
ซอกเขา 144

ฌ
ฌาน 50. 57. 67. 69. 70. 73. 80. 114. 136. 140. 141. 142. 144. 154. 155. 161. 162. 193. 213. 244. 253. 254
ฌานที่เดียรถีย์นิยมมุ่งเข้าถึงกัน 7. ฌานสมาบัติ 192. ฌานสุข 109. 236. 254

ญ
ญาณ 236. ญาณ (7) 47. ญาณดับอาสวะ 236. ญาณทัสสนะ 180. 220. ญาณในโสดาปัตติมรรค 47
ญาติชั้นบรรพบุรุษ 57. ญาติสาโลหิต 94

ด
ดวงตาเห็นธรรม 91. 92. 192. 197
ดวงอาทิตย์ 233
ดับความดำริที่เป็นกุศล 226. 228. ดับความดำริที่เป็นอกุศล 226. 228
ดับความดำริที่เป็นกุศล 228. ดับทั้งสัญญาและเวทนา 254. ดับลงด้วยการละทุจริต 226. ดับศีลที่เป็นกุศล 225. 227. ดับศีลที่เป็นอกุศล 225. 226. ดับสัญญาและเวทนา 244
ดาบส 178
ดาวดึงส์ 201

ดาวพระศุกร์ 233
ดำริ (สังกัปปะ) เกิดจากสัญญา 227. ดำริ(สังกัปปะ) ที่เป็นอกุศล 225, 227. ดำริที่เป็นกุศล 225, 228.
ดินเผา 258
ดีกว่าเด็กแบเบาะ 225
ดีเป็นสมุฏฐาน 252
ดื่มน้ำมูตรเน่า 38. ดื่มยาพิษจากน้ำเต้าขม 38. ดื่มยาพิษจากหม้อสัมฤทธิ์สีสวย 38
ดูหมิ่น 78
เด็กแบเบาะ 133, 134, 224, 240. เด็กอ่อนที่มือเท้าไปโดนไฟ 48
เดรัจฉาน 63, 98
เดินทางอย่างไม่รีบเร่ง 110
เดียรถีย์ 70, 102, 133, 181, 182, 190, 206, 216, 220
เดือนสุดท้ายของฤดูฝน 233

ต

ตกอยู่ในอำนาจของกาย 196
ตติยฌาน 7, 69, 154, 155, 235
ตตฺเถว อุณฺหํ โลหิตํ มุขโต อุคฺคญฺฉิ 96
ตตฺรตตฺราภินนฺทนา 14
ต้นตาลรากขาด 54. ต้นน้ำของมหานทีทั้ง 5 76. ต้นไม้เจ้าป่า 32
ตนเองก็ติเตียนตนเองได้ 144
ตบะ 210, 234
ตรวจสอบ (จับผิด) พระพุทธองค์ 40
ตรัสรู้อริยสัจ 175
ตรึกตรองด้วยเหตุผล 185
ตวงของให้หมดไปด้วยทะนาน 210
ต้องการก็จะรู้เห็นได้ทันที 181
ตอบแบบดิ้นได้ไม่ตายตัว 212. ตอบปัญหาในอริยสัจ 221
ตะเกียงน้ำมัน 15
ตั้งใจฟังธรรม 174. ตั้งใจไว้ล่วงหน้า 17. ตั้งสำนักอยู่นอกกำแพงเมือง 178
ตัณหา 14, 23, 53, 115, 189, 200, 249, 250. ตัณหาที่เป็นตัวการก่อภพใหม่ 23. ตัณหาเพราะศีล 42. ตัณหาสัญโญชน์ 14
ตัดขาดจากอาชีพการงาน 77. ตัดขาดในภาษาของพระอริยเจ้า 78. ตัดขาดแบบพระอริยเจ้า 81. ตัดขาดโวหาร 78
ตัตรมัชฌัตตา 250
ตาทิโส 54
ตามดู-ตามเพ่ง 251
ตายขณะมีใจผูกพัน 89. ตายแล้วเกิด 129. ตายแล้วฟื้น 56. ตายแล้วยังมีอยู่ต่อไป 129. ตายแล้วสูญ 129, 193
ตาลยอดด้วน 54, 85, 163, 187
ติกมาติกา 167
ติณสนฺถรกำ 197
ติเตียนด่าว่า 78
ติพฺพา เปกฺขา 48
ติรัจฉานกถา 208, 223, 230
ตื่นตัวอยู่เสมอ 73
ตุเลติ 174
เตโชธาตุ 123
เต็มปรารถนา 173
เตวิชชวัจฉสูตร 179. เตวิชชะ 180, 191
ไตรจีวร 71. ไตรลักษณ์ 253. ไตรสิกขา 24, 25, 48

ถ

ถนอมรักษาตาข้างเดียว 145
ถอดใจออกจากกายได้ 221
ถ้อยคำตั้งแต่เขาอ้าปากจะพูด 220
ถามเกี่ยวกับส่วนประกอบต่างๆ ของรถ 105. ถามซื่อคน 212
ถ้ำ 144, 193, 207
ถีนมิทธะ 47
ถึงพร้อมด้วยทิฐิ 48
ถือเคร่งทรมานตน 65

ถือฟ่อนหญ้าคิดไฟวิ่งทวนลม 80
ถูกสุนัขกัด 212
เถาวัลย์หัวด้วน (เถายอดด้วนก็เรียก) 151
โถเล็ก 219

ท
ทนต่อการพินิจ 174
ทสมสูตร 68
ทหารรถ 106
ทองกวาว 161
ท้องพระโรง 71
ทะลุปรุโปร่งในธาตุ 190
ทักขิเณยยะ 148, ทักขิไณยบุคคล 140
ทัณฑ์ 87, 89, ทัณฑ์ในการทำบาป 87, ทัณฑะ 86
ทางปลอดภัย 203, ทางสี่แพร่ง 217, ทางสู่อมตธรรม 203
ทาน 5, 91, 113, 209
ทายาทของกรรม 100, ทายาทของธรรม 22
ทำชนให้ตก 145, ทำความอาลัย 155, ทำจิตให้แน่วนิ่ง 126, ทำจิตให้ผ่อนคลาย 126, ทำจีวรเพื่อถวายแด่พระพุทธองค์ 138, ทำใจเหมือนหมฤค 151, ทำดีตามมารดลใจ 58, ทำในใจโดยแยบคาย 14, ทำบาปเพราะถูกมารดลใจ 57, ทำบุญทำบาปใดๆ ก็ไม่มีผล 113, ทำบุญให้ทาน 111, 209, ทำบุญให้ทานไม่มีผล 208, ทำและพูดโดยไม่สำรวมระวัง 166, ทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีแต่ความสุขอย่างเดียว 236, ทำให้สงฆ์เบาใจ 145, ทำให้สงฆ์หนักใจ 145
ทิฏฐิปัตตะ 141, 142, 143, 173, ทิฏฐิ 84, ทิฏฐิสมปันโน 48
ทิฐิ 115, 130, 183, 185, ทิฐิ 62 179, ทิฐิกวัดแกว่ง 184, ทิฐิกันดาร 184, ทิฐิทั้ง 10 130, 131, ทิฐิผูกมัด 184, ทิฐิรกชัฏ 184, ทิฐิเสี้ยนหนาม 184
ทิพยจักษุ 181, ทิพยโสต 190, 199
ทิวา วิกาเล 171
ที่กลางแจ้ง 179
ทีฆนขสูตร 179, 192, 193, ทีฆนิกาย 43
ที่ชุมนุมของนักบวชลัทธิต่างๆ 223
ที่ตั้งของโรงบูชายัญ 66
ที่สุดของสุข 109, ที่สุดแห่งพรหมจรรย์ 173
ทุกข์ 10, 11, 12, 17, 28, 31, 51, 99, 153, 172, 196, 210, 211, 221, 243, 244, 248, 251, 252, 253, ทุกข์ สมุทัย นิโรธมรรค 92, ทุกข์กาย 17, ทุกข์แก่ใจตัวเอง 59, ทุกข์ใจ 17, ทุกข์ทางผัสสายตนะ 59, ทุกข์โทมนัสขณะกำลังถูกฆ่า 85, ทุกข์โทมนัสขณะถูกผูกคอลากจูงมา 85, ทุกข์เพราะถูกขอเกี่ยว 59, ทุกข์เพื่อให้พรหมจรรย์บริสุทธิ์ 33, ทุกข์ไม่อิงอามิส 248, ทุกขเวทนา 28, 29, 107, 172, 196, 247, 251, 252, 253, 256, 258, ทุกข์อิงอามิส 248,
ทุกมาติกา 167
ทุกอย่างเป็นไปเอง 113
ทุกขสมุผสสา 202
ทุจริต 2, 3, 9, 79
ทุติยฌาน 7, 69, 154, 155, 228, 235
ทุฑิฏฐิ 198
ทุปปญโญ 10
ทุศีล 112, 113
เทพบุตร 201, เทพพวกอาภา 7
เทวดา 52, 53, 111, 144,

191, 233, 235.
เทวดาชื่อมโนสัตว์ 89
เทวตาปิ อุปวทนฺติ 144
เทวโลก (26 ชั้น) 6
เทียมแอก 147
เที่ยวไปในสกุล 166
โทมนัส 17, 62, 248, 249, 251, โทมนัสเวทนา 247, โทมนัสสูปวิจาร 248
โทษ 7 อย่างของกาม 79, โทษของกาม 79, 80, โทษตัวเอง 218, โทษในกาม 49, โทษแห่งกาม 91
โทสะ 19

ธ
ธมฺม ธาเรติ 174
ธมฺมจารี 5
ธมฺมา นิชฺฌานํ ขมนฺติ 174
ธรรม 251, ธรรมจักษุ 92, ธรรมที่บุคคลควรรู้ 13, ธรรมที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ 149, ธรรมที่เป็นเหตุแห่งสุข 149, ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดสักกายะ 23, ธรรมที่เป็นใหญ่ในตัวเอง 136, ธรรมที่ไม่ผิด 111, ธรรมธาตุ 106, ธรรมปรุงแต่งกาย วาจา ใจ 26, ธรรมฝ่ายกุศล 188, 189, ธรรมฝ่ายผล 244, ธรรมฝ่ายอกุศล 188, 189, ธรรมเพื่อดับสักกายะ 23, ธรรมวินัย 217, ธรรมสมาทาน 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, ธรรมสำหรับนำออกจากทุกข์ 47, ธรรมอันน้อมนำใจได้ 220, ธรรมอิงเหตุ 220
ธัมมนันที 70, ธัมมราคะ 70, ธัมมานุสารี 142, 143, 173, ธัมมารมณ์ 199, 257
ธาตุ 195, 208, ธาตุดิน 124, ธาตุทั้ง 5 123, 124, ธาตุที่ไม่มีนิมิต 17, 18, ธาตุน้ำ 124, ธาตุไฟ 124, ธาตุลม 124, ธาตุอากาส-ช่องว่าง 123

น
น โลมํ วตฺเตติ 145
น อุเปติ 185
นกชื้โถ 151, นกเค้าแมว 57, นกตะกรุม 80, นกมูลไถ 151, นกฮูก 57
นตฺถิ กิญฺจิ 13
นมส้ม 39
นรก 59 98, 103, 210, นรกสวรรค์ 208
นฬกปานสูตร 161
นักบวชหญิงศีรษะโล้น 223
นั่งกันภิกษุใหม่ 166, นั่งใกล้ 175, นั่งขัดสมาธิ 125, นั่งเบียดพระเถระ 166, นั่งมองดูพระพักตร์ 230
นัตถิกทิฏฐิ 114, 209, นัตถิกวาทะ 111, 112
นันทิราคะ 23
นาคาปโลกิตๆ อปโลเกสิ 59
นาม 243, นามกาย 155, 175, 255, นามขันธ์ 244, 245, 246, นามธรรม 244, นามรูป 250
น้ำชำระในเวจกุฎี 45, น้ำนมของโคแม่ลูกอ่อน 66, น้ำผึ้ง 39, 217, น้ำมันเงา 66, น้ำวน 159, น้ำอ้อย 39
นำไปสู่การทุ่มเถียง 195, นำสัตว์มาฆ่า 85
นิคนฺถี-นางนิครนถ์ 92
นิคม 171
นิครนถ์ 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 102, 104, 252
นิทานเล่าเปรียบเปรย 94
นินฺทาโรโส 78
นิพพาน 25, 30, 53, 115, 132, 153, 173, 184, 189, 203, 204, 205, 211, 255, 256, นิพพานของปุถุชน 203, นิพพานธาตุ 17, 18, นิพพานสุข 239, 254, 255

นิพพิทา 115,132
นิพพินทติ 123
นิมิต 17, 18, 19, 25, นิมิตของสมาธิ 25, 26
นิยดิสงคดิภาวปริณดา 210
นิยมทำชุ้มประดูเป็นจำนวนคี่ 93
นิยยานิกธรรม 47
นิรยบาล 59
นิรามิส 251, นิรามิสทุกข์ 248, นิรามิสสุข 248, 254, นิรามิสอทุกขมสุข 248
นิโรธ 115, นิโรธธมมี 70, นิโรธสมาบัติ 15, 256, 257, นิโรธะ 132, นิโรธานุปสสี 127
นิวรณ์ 14, 28, 47, 79, 154, 213
นุ่งหนังเสือทั้งเล็บ 66
เนกขัมมสิตเวทนา 249, เนกขัมมะ 91, 111, 113, 228, เนกขมมสุขๆ 154
เนยใส 39,66
เนยยๆ ธมมี 13
เนว ชานามิ อาคดี วา คดี วา 57
เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน 70, เนวสัญญานาสัญญายตนะ 8, 109, 254
เนื้อนาบุญของชาวโลก 148
เนื้อม่าเจาะจงกวาย 86
เนื้อเป็นอาหารที่ไม่ควรบริโภคด้วยเหตุ 3 ประการ 84
โน จ สีลมโย 227
โน วิส่สฎฐา 11

ป

ปญจสุ อุปาทานกฺขนเธสุ ฉนฺทราโค ตำ ตตฺถ อุปาทานำ 24
ปกครองสงฆ์ 157, 158
ปชานาติ 70
ปชาบดี 52
ปญญวา 10
ปญญา ภาเวตพพา 11, ปญญายนำ อดิวิชฌ ปสฺสดิ 175
ปญจสตำ วิหารำ การาเปสิ 71
ปฏิกูลสัญญา 58
ปฏิฆะ 28, 29, 125
ปฏิจจสมุปบาท 232, 249, 250
ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี 127
ปฏิบัติธรรมเพื่อเอาชนะมาร 58, ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ 153, ปฏิบัติอย่างทุ่มเทจิตใจ 175
ปฏิปทา 6 อย่าง 74
ปฏิปักษ์กับพระอริยะ 112
ปฏิภาคธรรม 29
ปฏิสัมภิทา 10
ปฏิเสธการทำบุญทำบาป 181, ปฏิเสธการทำบุญให้ทาน 111, ปฏิเสธทุกสิ่งทุกอย่าง 193
ปฐมฌาน 7, 14, 28, 29, 69,

บ

บ่อน้ำที่ถูกฝนตกเซาะ 207
บทขับ 74
บรมสัจจะ 175
บรรลุทิฐิ 141
บริกรรม 18
บริขารของสมาธิ 25
บวชเปลือยกาย 209
บังสุกุล 219
บังเกียน 147
บันดาลให้น้าลันทาเป็นเถ้า 90 บันดาลให้เป็นปาฏิหาริย์ 90
บาตร 159
บาป 250, บาปอกุศล 226
บำเพ็ญวัตรอย่างโคและสุนัข 98
บิณฑบาต 160, 166, 178, 197, 213, 215, 219, 230, บิณฑบาตในเวลากลางคืน 150
บิดเบือน 180
บุคคล 4 ประเภท 63, 64, 115, บุคคล 4 ประเภทในการละอุปธิ 153
บุญ 209, 250
บูชา 111, บูชา (ยิญฺ) 5, บูชาไฟ 66, บูชายัญ 65, 67

ป

ปญจสุ อุปาทานกฺขนเธสุ ฉนฺทราโค ตำ ตตฺถ อุปาทานำ 24
ปกครองสงฆ์ 157, 158
ปชานาติ 70
ปชาบดี 52
ปญญวา 10
ปญญา ภาเวตพพา 11, ปญญายนำ อดิวิชฌ ปสฺสดิ 175
ปญจสตำ วิหารำ การาเปสิ 71
ปฏิกูลสัญญา 58
ปฏิฆะ 28, 29, 125
ปฏิจจสมุปบาท 232, 249, 250
ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี 127
ปฏิบัติธรรมเพื่อเอาชนะมาร 58, ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ 153, ปฏิบัติอย่างทุ่มเทจิตใจ 175
ปฏิปทา 6 อย่าง 74
ปฏิปักษ์กับพระอริยะ 112
ปฏิภาคธรรม 29
ปฏิสัมภิทา 10
ปฏิเสธการทำบุญทำบาป 181, ปฏิเสธการทำบุญให้ทาน 111, ปฏิเสธทุกสิ่งทุกอย่าง 193
ปฐมฌาน 7, 14, 28, 29, 69,

154, 155, 193, 213, 227, 228, 235
ปฐวีธาตุ 123
ปณฑุโรคี 38
ปทหติ 174
ปรโต 196, ปรโตโฆสะ 13
ปรวมฺภนา 112
ประคองจิตให้มั่นคง 226
ประตูอมตธรรม 70
ประทีปน้ำมัน 258, ประทีปน้ำมันในคืนแรม 233
ประพฤติเป็นสัตว์ 97, ประพฤติผิดในกาม 234, ประพฤติวัตรอย่างสุนัข 97
ประมง 65
ประมาท 172,173
ประวัติของพกาพรหม 49
ปราชัยในโลกทั้งสอง 112
ปราสาทขนาดย่อม 118
ปริจิณฺโณ เม ภควา ปริจิณฺโณ เม สุคโต 191
ปริญฺญตฺถา 13
ปรินิพพาน 257
ปริพาชก 62, 81, 109, 177, 178, 179, 183, 184, 187, 188, 193, 197, 198, 203, 204, 206, 207, 208, 215, 221, 223, 224, 230, 232, 234, 237, 238, 239, 254, ปริพาชกวรรค 60, 61, 177,
ปริพาชการาม 179, 215, ปริพาชิกาสาวรุ่น 32
ปริยุฏฐานกิเลส 47
ปริวาส 101, 190, 206
ปริสงฺกิตํ 84
ปรุงแต่งกรรม 99
ปโร โลโก 111
ปล่อยวางจิต 126, 127
ปลาเพชฌฆาต 159, 160
ปลายสุดของโลก 254
ปลาสวัน 161
ปลีกตนออกจากกาม 228
ปวัตตินี 22
ปวิวิตฺโต 218
ปวิเวก 178
ปสนฺนจิตฺตํ 92
ปสโว 63
ปัสุปิสาจ 232
ปสฺสภยฺ จิตฺตสงฺขารฺ 126
ปหานตฺถา 13
ปหิตตฺโต 175
ปะรำพิธี 66
ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ 13, ปัจจัยปรุงแต่ง 24, ปัจจัยสำหรับออกจากอนิมิตตา เจโตวิมุตติ 17, ปัจจัยให้ได้บรรลุเจโตวิมุตติ 17, ปัจจัยให้อนิมิตตาเจโตวิมุตติดำรงอยู่ได้ 17
ปัจฉาสมณะ 59
ปัญจกามคุณ 160
ปัญจมฌาน 7
ปัญญา 11, 12, 13, 73, 136, 140, 141, 142, 152, 167, 175, 196, 204, 240, 246, 255, ปัญญาขันธ์ 25, ปัญญาจักษุ 13, ปัญญาถอนตนขณะที่ฉันอยู่ 84, ปัญญาวัดกันด้วยอะไร 10, ปัญญาวิมุตต์ 136, 141, 142, 143, 173
ปัญญาวิมุตติ 8, 14, 73, 181, 191, 221, 227, ปัญญาอันเหลมคมยิ่ง 220
ปัญญินทรีย์ 141, 142
ปัญหาที่ทรงตอบ 131, 132, ปัญหาที่ไม่ทรงตอบ 131
ปา 47, 58, 125, 144, 179, 213, ปาชิฏ 179, ปาข้า 144, 179, 209
ปาจิตตีย์ 137
ปาณาติบาต 78, 79
ปาโต 171
ปาสัณฑะ 182
ปาหุเนยยะ 148
ปิฏกสมฺปทาย ธมฺมํ เทเสติ 212
ปิฏิ เม อติลายติ ตมหํ อายมิสฺสามิ 72
ปิลกฺข 207
ปิศาจ 150, ปิศาจฝุ่น 232
ปิสุณาวาจา 78
ปีติ 14, 28, 126, 154,

155, 162
ปุญญาภิสังขาร 257
ปุถุชน 255, 256
ปุพเพนิวาสานุสติญาณ 74, 81, 144, 191, 213, 221, 231
ปุพฺพนฺต 231, 239
ปุพฺเพ อภิสงฺขาโร 17, ปุพฺเพ กตเหตุ 252, ปุพฺเพว ตถา จิตฺตํ ภาวิตํ โหติ ยนฺตํ ตถตฺตาย อุปเนติ 27
ปุริสภูมิ 210
เปรตอยู่วิมาน 100
เปลือกปอกรอง 178
โปตลิยสูตร 61, 75, 76
โปรดความเงียบสงัด 208
ไปในที่ที่ไม่ควรไป 212

ผ

ผลกรรม 5, 208, 111, 252, 250, ผลของกรรมเก่า 252
ผลไม้กรอง 178, ผลไม้ที่หล่นเอง 178
ผักดอง 178
ผัสสะ 100, 245, 247, 249, 250, 252
ผ้ากัมพลชนสัตว์ร้าย 178, ผ้ากัมพลแดง 233, ผ้ากัมพลผมมนุษย์ 178, ผ้าเก่าตามป่าช้า 219, ผ้าแกมกัน 178, ผ้าขาว บริสุทธิ์ 204, ผ้าบังสุกุล 178, ผ้าปาน 178, ผ้าเปลือกไม้ 44, 178, ผ้าห่อศพ 178
ผิดเล็กน้อยก็ใหญ่หลวงสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม 151
ผี 57
ผู้คุมในเรือนจำ 65
เผือกมันผลไม้ในป่า 178
แผนนิครนถ์นาฏบุตร 104
โผฏฐัพพะ 199

ฝ

ฝ้า 206
ฝึกจิต 123, 124, ฝึกจิตให้มั่นคงเสมอชาตุ 5 123, ฝึกจิตให้เสมอน้ำ 124, ฝึกจิตให้เสมอแผ่นดิน 124, ฝึกจิตให้เสมอไฟ 124, ฝึกจิตให้เสมอลม 124, ฝึกจิตให้เสมออากาส 124, ฝึกเทียมแอก 147, ฝึกม้าให้เป็นม้าอาชาไนย 147

พ

พญาช้างชายตา 59
พนฺธนาคาริโก 65
พนฺธุ 57, พนฺธุปาทาปจฺจา 57
พยานด้วยนามกาย 141
พยาบาท 5, 18, 47, 124, 133, 134, 135, 227, 228
พยายาม 226
พรต 210
พรหม 7, 49, 51, 52, 53, 54, 64, 85, พรหมกายิกา 7, พรหมจรรย์ 129, 130, 131, 132, 173, 189, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 218, 236, 237, 257, พรหมจรรย์ (ศาสนา) อันไม่พึงปรารถนา 208, พรหมจรรย์จบลงที่นิพพาน 30, พรหมจรรย์ที่ดี 213, พรหมจรรย์ที่มีผลเห็นจริง 215, พรหมจรรย์ที่ไม่พึงปรารถนา 211, พรหมจรรย์ที่วิญญูชนเลือกอยู่ประพฤติ 212, พรหมนิมันตนสูตร 49, 54, พรหมบริษัท 51, พรหมโลก 49, 50, 51, 157, พรหมวิหาร 18, 58, 250, พรหมายุสูตร 92
พระธุดงค์อยู่ป่า 166, 167, พระอยู่ป่า 165
พรานนก 65, พรานเนื้อ 65
พราหมณ์ 198, พราหมณ์ครองเรือน 178, พราหมณ์ปุโรหิต 66, พราหมณ์มหาศาล 65,

66. พราหมณ์เรียก พรหมว่าปู 57.
พราหมณวรรค 60, 61
พละ 48, 221
พหุเวทนิยสูตร 62, 107
พหูสูต 146
พันจักรวาล 52
พันธนาการแห่งอวิชชา 240
พาหุสัจจะ 73
พิจารณากายและเวทนา 195.
พิจารณาในความไม่เที่ยง 127. พิจารณาแล้ว บรรเทา 163. พิจารณาแล้วเว้น 163. พิจารณาแล้วเสพ 163, พิจารณาแล้วอดกลั้น 163. พิจารณาเวทนาตามหลักสติปัฏฐาน 251. พิจารณาเวทนาในเวทนา 244. 248. พิจารณาส่วนย่อยของเวทนา 251
พินิจความหมายของธรรม 174. 175.
พืชอ่อนที่ไม่ได้น้ำ 157
พุทธคุณ 96. พุทธธรรม 244. พุทธบริษัท 189. 217. พุทธปฏิภาณ 105. พุทธสาวก 217
พูดคำหยาบ 4. พูดคุยกันกับเทวดา 236. พูดเท็จ 4. 234. พูดเพ้อเจ้อ 4. พูดเล่นลิ้น 212. พูดส่อเสียด 4
พยากโรติ 163
เพียรระวัง 25. เพียรรักษากุศลธรรม 26. เพียรละ 25
เพื่อการกำหนดรู้ 13. เพื่อการรู้ยิ่ง 13. เพื่อการละ 13.
เพื่อนพรหมจรรย์ 45, 46, 48, 120, 218
แพะ 67
โพชฌงค์ 221

ฟ

ฟองไข่ที่ไม่เน่า 73
ฟอนหญ้าติดไฟ 80
ฟังธรรม 175
ไฟกองใหญ่ 233. ไฟลุกโพลง 186

ภ

ภพ 14, 53, 184, 206. ภพใหม่ 100, 257
ภวตัณหา 23, ภวนิโรธ 115
ภัททาลิสูตร 136, 140, 170
ภัทรกัป 182
ภัย 4 อย่าง 159, ภัยทำลายภิกษุ 158. ภัยที่เหมือนคลื่น 159. ภัยที่เหมือนจระเข้ 159. ภัยที่เหมือนน้ำวน 159. ภัยที่เหมือนปลาเพชฌฆาต 160
ภาพชวนเดารพบูชาพระพุทธองค์ 218
ภายนอก 247
ภาวนา 123, 124
ภาวะของจิตที่เป็นกลาง 250. ภาวะของเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน 70. ภาวะดับสนิทของจิต 127. ภาวะที่จิตสะอาดหมดจด 127. ภาวะที่เหมือนนิพพานของพระอรหันต์ 256. ภาวะสละคืนของจิต 127. ภาวะหมดกิเลสของพระอรหันต์ 213. 214. ภาวะเหนี่ยวรั้งจิตให้เกลือกกลั้วอยู่กับทุกข์ 153. ภาวะแห่งนิพพาน 255. 256
ภิกขุนีปาติโมกข์ 168. ภิกขุปาติโมกข์ 168. ภิกขุวรรค 60, 61, 117
ภิกษุณี 20, 23
ภิกษุด้วยกันปฏิบัติต่อคนเดกต่างกัน 144. ภิกษุชุดงค์อยู่ป่า 168. ภิกษุผู้อยู่ใกล้บ้าน 168
ภูเขา 144, 213
ภูนทโน 198, 199. ภูนทุ 198
ภูมิปฏิบัติอันสูงสุด 225, 229
โภชเน มตฺตญฺญุตา 167

ม

มชฌิมายํ ทฺวารสาลายํ 93

มณฑป 83
มโน 15, 257, มโนกรรม 46, 87, 121, มโนกรรมมีโทษมากที่สุด 88
มโนทัณฑ์ 87, 89, 90,
มโนทุจริต 111, 113, 226, มโนมยิทธิ 221,
มโนวิญญาณ 12, 13
มโนสัมผัสสชา เวทนา 247, มโนสุจริต 111, 113, 226
มรรคผล 250, มรรคผลเบื้องต้น 72, มรรคมีองค์ 8 เป็นสังฆคุณธรรม 25
มหากัป 210, มหาธัมมสมาทานสูตร 35, มหานที 75, มหานรก 59,
มหาปริฬาหา 202,
มหาพรหม 158,
มหาพรหมา 49,
มหาภิตาปา 202,
มหาภูตรูป 195,
มหามาลุงกยโอวาทสูตร 133, มหารหุโลวาทสูตร 118, 122, มหาวัจฉโคตตสูตร 179, 188, มหาวัจฉสูตร 191, มหาเวทัลลสูตร 10, มหาศีล 220,
มหาสกุลุทายิสูตร 179, 215, มหาสติปัฏฐานสูตร 108, 248, มหาสมุทร 187, 189
มองโลกในแง่ร้าย 51
มะขามป้อม 156, มะตูม (เวลุวะ) 219, มะพลับ 223, มะม่วงขาว 179
มัคคเจตนา 100, มัคคปฏิปทา 135,136
มัชฌิมนิกาย 43, 60, 61, 117, มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ 177, มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ 2, มัชฌิมปัณณาสก์ 60, 61, 117, มัชฌิมศีล 220
ม้า 67, ม้าขั้นสูงคู่ควรแก่พระราชา 148, ม้าอาชาไนยกับพระอรหันต์ 147
มาคัณฑิยสูตร 179,197
มาตุคาม 150, มาตุคามนุ่งห่มวับแวม 160
มานานุสัย 184
มายาวี 88
มาร 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, มารเข้าท้อง 55, มารเข้าสิงพรหม 51, มารดลใจ 58, มารธัชชนีย สูตร 55
มาโร ปาปิมา อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานสฺส กุจฺฉิคโต โหติ
โกฏฐมนุปวิฏโฐ 55
มาลาคุฬปริกฺขิตฺตา 4
มิคทายวัน 55
มิควิสาเณน ปิฏฺฐึ กณฺฑุวมาโน 66
มิจฉาทิฐิ 10 อย่าง 183, มิจฉาทิฐิ 50, 98, 111, 112, 179, 193, มิจฉาวาจา 111, 112, มิจฉาสังกัปปะ 111, 112, มิจฉาอาชีวะ 226
มีกุศลสมบูรณ์ 225, 229, มีกุศลอย่างยิ่ง 225, มีชื่อเสียงมียศ 41, มีศีลอย่างไม่มีตัณหา 46
มีดเชือดโค 150
มือเท้าด้วน 214
มุขาธาน 147
มุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว 176
มุณฑกะ 178
มุทิตา 18, 58, 84, 85, มุทิตาเจโตวิมุตติ 69 มุทิตาภาวนา 125
มุทุจิตฺตํ 92
มุสา 119, มุสาวาท 78
มูรธาภิเษก 66
มูลโค 178
เมตตา 18, 45, 46, 58, 84, 85, 243, เมตตาเจโตวิมุตติ 69, เมตตาภาวนา 124
เมื่อยหลัง 72
เมาจ้องตะครุบหนู 57

โมฆบุรุษ 147, 151, 175
โมรนิวาป 215
โมหะ 19, 250
ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข 11, ไม่ทุกข์ไม่สุข 12, 248, ไม่ทุกข์ไม่สุขโดยไม่อิงอามิส 248, ไม่ทุกข์ไม่สุขโดยอิงอามิส 248, ไม่เที่ยง 253, ไม่มีอะไร (no-thing) 13, ไม่อยู่ป่าแต่ก็ไม่อยู่ในบ้านเรือน 178

ย

ย่อคำสอน 188
ยอดยึดให้สาราณียธรรมเป็นไปได้ด้วยดี 47
ย่อหย่อนในสิกขา 147
ยं กโรติ เตน อุปปชฺชติ 100, ยं ปชานาติ ตं วิชานาติ 11, ยं วิชานาติ ตं ปชา นาติ 11, ยं เว เทติ ตं สญฺชานาติ 12, ยं สญฺชานาติ ตं วิชานาติ 12
ยกตนข่มผู้อื่น 112, ยกตนว่าดีว่าถูก 112, ยกและวางเท้าได้พร้อมกัน 148, ยกหม้อร้อนออกจากเตาเผาหม้อ 258
ยญฺจ โข โลเก วุตฺตं เตน โวหรติ อปรามสฺ 196
ยตฺถ ยตฺถ สุขं อุปลพฺภติ, ยหึ ยหึ ตं ตं ตถาคโต สุขสฺมึ ปญฺญเปติ 109
ยถาตं วิทฺทสุโน 36, ยถาตं อวิทฺทสุโน 36
ยศ (ความยกย่องนับถือ) 146
ยักษิณี 232
ยัญญศาลา 66
ยั่วให้งมงายในรสอร่อย 80
ยาง 178
ยามสังวร 89
ยึดมั่นในความคิดเห็นของตน 194, ยึดมั่นในศีล 42
ยืนยันความดีในพระองค์ 41
ยุคนัทธสมถวิปัสสนา 193
ยุคาธาน์ 147
เย เต อรหนฺโต ปรโลกวิทฺโน, เตสมฺย ปจฺจนีกำ กโรติ 112
โยนให้เวทนาเป็นเรื่องของกรรมเก่า 252
โยนิโสมนสิการ 14

ร

รกชัฏ 63
รถิโก 106
ระงับกายสังขาร 125, 126, ระงับจิตตสังขาร 126, ระงับอธิกรณ์ 145
ระดมความเพียร 73, 167, 174, 226, ระลึกชาติ 180, 191, 231, 236
รักษาจีวร 219
รักสุข เกลียดทุกข์ 64
รัตตัญญู 146
รับใช้พระผู้มีพระภาคเจ้า 191, รับนิมนต์ไปฉันอาหาร 166, รับรสอารมณ์ 245
รับสั่งให้ก้าวไปลงโคลน 143
รากไม้ชนิดหนึ่ง 232
ราคะ 19, 29, 41, 52, 125, 127, ราคะ โทสะ โมหะ 85, 226, 227, 255
ราชกุลมชฌคุคโต 4, ราชลัญจกร 30, ราชวรรค 60, 61, ราชสาสน์ 30
ราชามหากษัตริย์ 65, 66, ราชาศัพท์ 243
รายงานการบรรลุธรรมของตนเอง 190
ราหุลสังยุตต์ 118
รำ 178
รุกขเทวดา 32
รุ่มร้อนเหมือนหลุมถ่านเพลิง 80
รู้จักความพอดีในการฉัน 167, รู้จักที่นั่งที่เหมาะสม 166
รู้ตามความเป็นจริง 36
รู้ไตรลักษณ์ได้ต้องอาศัยปัญญา 13, รู้ทุกสิ่งเห็นทุกอย่าง 231, รู้ประมาณในการบริโภค 72
รู้สิ่งทั้งปวง 180, รู้สิ่งทั้งปวงในทุกอิริยาบถ 212, รู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข 247, 250, รู้สึกไร้ที่ตั้งของจิต

27. รู้สึกไร้นิมิต 27. รู้สึกว่าง 27. รู้อาการของลมหายใจ 125
รูป 122. 184. 187. 200. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ 23. 206. รูปขันธ์ 122.
รูปฌาน 7. 8. 69. 70. 109. 135. 136. 140. 141. 142. 143. 144. 154. 155. 213. 221. 235. 236. 253. รูปแบบการประพฤติธรรมของปริพาชก 178. รูปพรหม 6. 99. 114. รูปภพ 6. 14
รูปาวจรภูมิ 6
รูปิโน มโนมยา 114
เร่ร่อนไป 211
เรือนยอด 47. 219. เรือนว่าง 18. 47. 58. 125
แร้ง 80
โรค 196. 203. 204. 205. 206. โรคเบาบาง 171. โรคผอมเหลือง 38. โรคลงแดง 39
โรงบูชาไฟ 197. 198. 199. โรงบูชายัญ 65. 66. โรงลาน 179

ฤ
ฤดูสารทเดือนสุดท้ายของฤดูฝน 39
ฤทธิ์ทางใจ 221. ฤทธิ์เหนือวิสัยของพรหม 52
ฤาษี 44. 50

ล
ลอมฟาง 179
ลงมือปฏิบัติ 174
ลฏุกิโกปมสูตร 76
ลฑุกิกา สกุณิกา 151
ลฑุกิโกปมสูตร 149
ลมเป็นสมุฏฐาน 252
ลมหายใจ 16. 27. ลมหายใจเข้าออก 127. ลมหายใจเข้าออกอันมีในที่สุด 128. ลมหายใจสุดท้ายก่อนตาย 128
ละกิเลสหรือข่มกิเลสได้ต้องอาศัยปัญญา 13. ละบาปอกุศล 78
ละเมิดล่วงเกินในของรักของหวง 3
ลักขโมย 3. ลักทรัพย์ 234
ลัทธิที่ไม่ควรอาศัยประพฤติพรหมจรรย์ 208. ลัทธิธรรมสถาน 223. ลัทธินิครนถ์ 251. ลัทธิพราหมณ์ 57. ลัทธิร่วมสมัย 177. ลัทธิสโมสร 223
ลาที่ปลดต่าง 57
ลาภ 46. ลาภ (ปัจจัย 4) 146. ลาภสักการสิโลกานิสังสกถา 164.
ลาภอย่างยิ่ง 203. 204
ลึกลับซับซ้อนโดยอัธยาศัย 63
ลูกไก่เจาะเปลือกไข่ 73. ลูกโคเพศผู้ 67. ลูกโคเพศเมีย 67. ลูกโคอ่อน 157. ลูกเดือย 178. ลูกที่ตายกันหมดแล้ว 214. ลูกลิงย้อมสี 95. ลูกศร 196. 206. 256
ลูขจีวร 219
เลิกเคารพนับถือเป็นศาสดา 217. เลิกฉันอาหารในเวลากลางวันหลังเที่ยง 150
เลี้ยงชีพในทางชั่ว 224. 226
เลียนแบบโค 97. เลียนแบบสุนัข 97
แล่นไปไกลเกินสิ่งที่รู้กันได้ด้วยตัวเอง 252. แล่นไปด้วยธรรม 142. แล่นไปด้วยศรัทธา 142. แล่นไปตามธรรม 142. แล่นไปตามศรัทธา 142
โลก 129. 183. 193. 208 234. 240. 254. โลกที่มีแต่ความสุข 234. 235. 236. โลกเที่ยง 129. 131. โลกนี้โลกหน้า 5. 47. 111. 113. โลกมีที่สุด 131. โลกไม่เที่ยง 129. โลกหน้า 111.112.

113, โลกอดีต 240, โลกอนาคต 240
โลก์ อุปปชฺชติ 99
โลกามิส 79
โลกิยเจโตวิมุตติ 69, โลกิยฌาน 69, โลกิยอภิญญา 50
โลกียสุข 254
โลกุตรธรรม 168
โลภะ 78, 243, โลภะ โทสะ โมหะ 188
โลหิตปกฺขนฺทิโก 39

ว

วจีกรรม 46, 87, 121, 226, 227, วจีทัณฑ์ 87, วจีทุจริต 111, 113, 226, วจีสังขาร 16, 26, 27, วจีสุจริต 111, 113, 226
วจฺฉตร 67, วจฺฉตรี 67
วนเทวดา 32, วนปฺปติ 32
วรรณ 232, 233, 234, 238, 239, วรรณที่ไม่มีวรรณใดเทียบได้ 232
วัด 2 ประเภทในสมัยพุทธกาล 165, วัดใกล้บ้านเมือง 165, วัดของปริพาชก 179, วัดในป่า 165
วัตถุกาม 213
วันฟังสวดปาติโมกข์ 220
ว่างเปล่าไร้แก่นสารเหมือนความฝัน 81
วาจาที่จะกล่าวหรือที่จะไม่กล่าว 104, วาจาอันไม่เป็นที่พอใจของคนอื่น 103
วาทปถะ 221
วาทะของสนังกุมารพรหม 74
วาโยธาตุ 123
วิกาล (หลังเที่ยง) 166, วิกาลกลางคืน 170, วิกาลกลางวัน 170, 171
วิ่งวน 148
วิจิกิจฉา 47, 92, 133, 134, 135
วิชชา 30, 67, 73, 74, 79, 81, 144, 191, 213, 257, วิชชาจรณสัมปันโน 74
วิชาเจ้าเล่ห์กลับใจ 94
วิชานาติ 11
วิญญาณ 11, 12, 13, 16, 24, 122, 131, 155, 183, 184, 187, 243, 244, 246, 247, 249, 250, วิญญาณทำหน้าที่รู้เฉพาะอย่าง 246, วิญญาณัญจายตนฌาน 69, วิญญาณัญจายตนะ 8, 13, 18, วิญฺญาณ์ ปริญฺเญยฺย์ 12
วิญญู 240, วิญญูชน 175, 195, 211, 212, 213, 240
วิตก 14, วิตกและวิจารคือวจีสังขาร 26, วิตกวิจาร 27, 28, 154
วิธีเข้าสมาธิ 25, วิธีเจริญอานาปานสติ 125
วินัย 165, 190, วินัยธร 45, วินัยปิฎก 165, 167, 170
วินิปาติกะ 100
วิบาก 244, 250, วิบากกรรมในชาติก่อน 252, วิบากขาว 100, วิบากดำ 100, วิบากทั้งดำและขาว 100
วิปัสสนา 14, 18, 29, 69, 70, 125, 136, 139, 140, 141, 142, 190, 192, 193, 250
วิปัสสนูปกิเลส 250
วิปฺปสนฺนานิ 16
วิภพ 53
วิภวตัณหา 23
วิมุตติ 30
วิโมกข์ 140, 142, 168, 221
วิโมจย์ จิตฺตำ 126
วิราคะ 115, 132, วิราคานุปสฺสิ 127
วิริยะ 136, วิริยารัมภะ 73
วิวาทแก่งแย่ง 196
วิเวก 27, 154
วิเวกสุขำ 154
วิสัย 15
วิหารธรรม 164
วิหิงสา 124
วีติมิสฺสา 41

วีมังสกสูตร 40
เวชณสูตร 179, 238
เวทนา 11, 12, 15, 16, 24, 26, 27, 28, 99, 107, 108, 110, 122, 155, 172, 184, 187, 196, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, เวทนากระจายออกเป็น 3 กาล 249, เวทนาของปุถุชน 255, เวทนาของพระอรหันต์ 257, เวทนาของอนาคามี 257, เวทนาขันธ์ 250, เวทนาทางกาย 255, 256, 257, เวทนาทางใจ 256, 257, 258, เวทนาที่เป็นอุเบกขา 28, เวทนาที่สุดเพียงกาย 257, 258, 259, เวทนาที่สุดเพียงชีวิต 257, 258, 259, เวทนานุปัสสี 244, เวทนาในกาม 254, เวทนาในปฏิจจสมุปบาท 249, เวทนาในภาษาไทย 243, เวทนาในภาษาธรรม 243, เวทนาแบบชาวบ้าน 249, เวทนาไม่อิงกามคุณ 249, เวทนารับรู้ว่าสุข 246, เวทนาสุ เวทนานุปัสสี 251, เวทนาอิงกามคุณ 249, เวทยิตะ 244
เวเทดี 12
เวร 18
เวรัญชกสูตร 9
เวียนว่ายตายเกิด 210, 211
แว่น 120
โวทาตา 41, 42
โวหาร 196, โวหารสมุจเฉท 79, โวหารสมุจเฉทของพระอริยเจ้า 79, โวหารสมุจเฉโท 78

ศ
ศรัทธา 42, 73, 136, 140, 142, 152, 153, 174, 175, 221, ศรัทธาของอริยสาวก 42, ศรัทธาฝังราก 42
ศัสตรา 210, ศัสตราสอดเข้าไปตามช่อง 210
ศาลาชุ้มประตูกลาง 94, ศาลาต้นพลับ 223, ศาลาประชาคม 216, ศาลาประตูกลาง 93
ศาสดา 175, ศาสดาร่วมสมัย 215
ศีรษะโล้น 178
ศีล 14, 73, 91, 112, 113, 134, 144, 209, 210, 213, 218, 225, 236, ศีลที่เป็นกุศล 225, 227, ศีลที่เป็นอกุศล 225, 226, ศีลที่วิญญูชนยกย่อง 46, ศีลเพื่อสมาธิ 46, ศีลและวัตร 133, ศึกษาเล่าเรียนมาก 146

ส
สอนให้ละฌานทั้งหมด 155
สญญาณสุขา 28
สกทาคามิผล 190, สกทาคามิมรรค 140
สกทาคามี 140, 164, 189
สกุลุทายี 238
สงฆ์ยังไม่เป็นหมู่ใหญ่ 146
สงัดกายวาจาใจ 27, สงัดกิเลส 178, 179, สงัดจากกาม 28, 162, 227, สงัดจากอกุศลธรรม 28, 162
สงฆปโป 153
สงกิลิฏฐา 41
สญชานาติ 12
สติ 73, 136, 155, 167, 245, สติบริสุทธิ์ยิ่งเพราะอุเบกขา 73, สติปัฏฐาน 25, 62, 63, 221, 244, 251, สติสัมปชัญญะ 213, สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา 29
สทธาชาโต 174
สนิทานี 220
สนถาคาร์ 65
สนชาวิตวา สังสริตวา 210
สปริทณฑา 3

สปุปาฏิหาริย์ 220
สพฺพำ เม น ขมติ 193
สพฺพกายปฏิสำเวที 125. สพฺพ นิมิตฺตานำ อมนสิกาโร 17. สพฺพวาริชุโต 89. สพฺพวาริผุฏโฉ 89. สพฺพวาริยุตฺโต 89. สพฺพวาริวาริโต 89.
สพฺยาปชฺฌำ 99
สภาวะ 7 กอง 210. สภาวะเรืองแสงไร้ทุกข์ 233
สมณพราหมณ์ 194. สมณพราหมณ์ระดับเจ้าสำนัก 216. สมณมุณฑิกสูตร 179, 222
สมณะ 119, 198, 223, 225, 229. สมณะเกิดจากเท้าพรหม 57. สมณะชั้นยอด 224. สมณะโล้น 57
สมถะ 14, 69, 70, 136, 139, 140, 190. สมถะและวิปัสสนาเปรียบเหมือนกระพี้ 135
สมยัปปวาทกะ 222
สมาทหำ จิตฺตำ 126
สมาทาน 168
สมาธิ 25, 26, 123, 136, 141, 144, 155, 213, 228. สมาธิขันธ์ 25. สมาธินทรีย์ 141. สมาธิในจตุตถฌาน 257. สมาธิภาวนา 25, 26
สมาบัติ 50, 257
สมุฏฐาน 252
สมุทัย 250
สมุนไพร 32
สมุปชานมุสา 4
สมโพธิสุขำ 154
สร้อยข้อเท้า 240. สร้อยข้อมือ 240. สร้อยคอ 240
สระโบกขรณี 62,80
สราคะ 195
สรีรธาตุ 258
สรีระ 129, 131, 183
สวนนกยูง 215, 230. สวนป่าไผ่ 165. สวนมะม่วง 45, 82, 83, 86. สวนมะม่วงหนุ่ม 118. สวนศาลาหลังเดียว 222
สวรรค์ 91, 100, 181, 182, 201
สัสฏฐา 11
สหพฺยตำ อุปปชฺเชยย 6
สฬายตนะ 250
สะสมปัจจัย 4 213
สักกายทิฏฐิ 23, 24, 133, 134, 135. สักกายนิโรธ 23. สักกายสมุทัย 23. สักกายะ 23.
สักการะ 209. สักการะ (ทุต่) 5
สังกัปปะ 225
สังขตธรรม 24, 252
สังขาร 18, 24, 26, 122, 125, 127, 155, 184, 187, 243, 244, 245, 246, 253, 257. สังขาร ขันธ์ 246, 250. สังขาร ธรรม 252
สังฆาฏิ 159, 219. สังฆาฏิพับ 4 ชั้น 72
สังโยคะ 115, 195
สังโยชน์ 79, 133, 155, 173. สังโยชน์ของคฤหัสถ์ 181. สังโยชน์เบื้องต่ำ 70
สังสารวัฏ 210. สังสารสุทธิ 181. สังสารสุทธิกทิฏฐิ 211
สั่งให้เขาลงมือฆ่า 85
สัญญา 11, 12, 16, 24, 26, 27, 70, 114, 122, 136, 155, 184, 187, 227, 228, 243, 244, 245, 246, 255, 256. สัญญากับสติ 245. สัญญาที่เป็นอกุศล 228. สัญญาและเวทนาคือจิตตสังขาร 26. สัญญาเวทยิตนิโรธ 27, 109, 193, 244, 255. สัญญาเวทยิตนิโรธ
สมาบัติ 15, 16, 25, 26, 56, 254
สัณฐาคาร 71, 157
สัตบุรุษ 24, 35, 135
สัตว์ชั้นดี 54. สัตว์ชั้นต่ำ 54. สัตว์นรก 99, 111. สัตว์ลึกลับเจ้าเล่ห์ 63. สัตว์เลี้ยง 63. สัตว์หลังจาก

ตาย 131, 183
สัทธรรม 73
สัทธานุสารี 142, 173, สัทธาวิมุตต์ 141, 142, 143, 173, สัทธาสูตร 76
สัทธินทรีย์ 142
สันโดษ 213, 219, สันโดษในเรื่องที่อยู่อาศัย 218, สันโดษในเรื่องบิณฑบาต 218
สันถาคาร 66
สันทกสูตร 179, 207
สัปปุริสธรรม 73
สัพพทัสสาวี 231
สัพพัญญุตญาณ 106, 180, สัพพัญญู 179, 180, 212, 230, 231, สัพพัญญูในทุกอิริยาบถ 180
สัมปชัญญะ 155
สัมปชานมุสาวาท 119, 213
สัมผัสเป็นทุกข์ 202, สัมผัสแล้วจึงสำรวม 198
สัมโพธะ 132
สัมมัตตะ 148, 225
สัมมัปปธาน 25, 221, 226, 227, 228,
สัมมากัมมันตะ 25, 148, 229, สัมมาญาณะ 148, 229, สัมมาทิฏฐิ 13, 14, 24, 25, 113, 141, 148, 229, สัมมาปัญญา 173, สัมมาวาจา 25, 113, 148, 229, สัมมาวายามะ 25, 148, 229, สัมมาวิมุตติ 148, 229, สัมมาสติ 25, 148, 229, สัมมาสมาธิ 25, 148, 229, สัมมาสังกัปปะ 25, 113, 148, 229, สัมมาอาชีวะ 25, 148, 226, 229
สัสสตทิฏฐิ 211
สา...ตถาคตสฺส ธมฺมธาตุ สุปฏิวิทฺธา 106
สากัจฉา 14
สาการ์ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ 180
สามญฺญ์ 119
สามเณร 117
สามิสทุกข์ 248, สามิสสุข 248, สามิสอทุกขมสุข 248
สาย์ 171
สายญฺเจว ภุญฺชาม ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล 150
สาราณียธรรม 46, 47
สาละ 187
สาเลยยกสูตร 2, 9
สาวก 175, สาวกที่ปฏิบัติเคร่งยิ่งกว่าพระพุทธองค์ 219
สาหร่าย 178
สำรวมอินทรีย์ 213
สำเร็จด้วยศีล 227
สิกขา 151, 174, สิกขาบท 67, 101, 138, 139, 144, 145, 146, 170, สิกขาบทเกี่ยวกับการฉันอาหาร 137
สิกฺขติ 125
สิ่งที่ถูกรู้ 246, สิ่งที่ปัจจุบันเป็นทุกข์ 36, 37, 38, สิ่งที่ปัจจุบันเป็นสุข 36, 37, 38, 39
สิ้นกรรม 100, สิ้นทุกข์ 47
สีลขันธ์ 25, สีลสัมปทา 73
สีลัพพตปรามาส 133, 134, 135
สีหไสยา 72
สุญฺญโต 27
สุกรขุด 193
สุกฺกกมฺม์ 100
สุกฺกวิปาก์ 100
สุข 11, 12, 14, 17, 28, 31, 108, 109, 126, 153, 155, 162, 172, 203, 204, 210, 234, 235, 236, 239, 243, 244, 248, 251, 254, 255, สุขกาย 17, สุขเกิดจากการละนิวรณ์ 253, 254, สุขของปุถุชน 154, สุขของอริยบุคคล 154, สุขจากกามคุณ 202, สุขใจ 17, สุขที่ประณีตขึ้นตามลำดับ 109, 235, สุขที่ประณีตต่างกัน 200, สุขที่เป็นเวทนา 252, สุขที่มีผู้เสพ 109, สุขที่ไม่เป็นเวทนา 254, สุขที่ไม่

อิงกามคุณ 254, สุขที่อยู่เหนือเวทนา 109, สุขในนิโรธสมาบัติ 253, 254, สุขในรูปฌานและอรูปฌาน 254, สุขเพื่อทุกข์ 32, สุขไม่อิงอามิส 248, สุขระดับเวทนา 254, สุขเวทนา 28, 29, 107, 108, 109, 172, 196, 247, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, สุขโสมนัสที่เกิดจากกามคุณ 108, 154, สุขเหนือเวทนา 254, สุขอย่างยิ่ง 204, สุขอิงกามคุณ 253, สุขอิงอามิส 248
สุขุมาลชาติ 170
สุคต 191
สุคติโลกสวรรค์ 3, 34, 38, 58, 113
สุดีดา 74
สุจริต 2, 3, 6, 9, 226
สุญญตาเจโตวิมุตติ 18, 19
สุดยอดของเจโตวิมุตติ 20
สุตๆ 84
สุตตันติกะ 45
สุตะ 14
สุนัขจิ้งจอก 57
สุภาษิต 74
สุสุกา-ปลาร้าย 160
เสขธรรม 73, เสขบุคคล 62, 72, เสขปฏิปทา 72, 73, 74, เสขปฏิปทาสูตร 61, 71, เสขะ 72, 173
เส้นด้ายเนื้อละเอียดราวกับขนน้ำเต้า 219
เสนาสนะ 173, 178, 179, 218, 219,
เสพเมถุน 213
เสมหะเป็นสมุฏฐาน 252
เสลสูตร 76
เสวยเนื้อ 84
เสวยเวทนาอย่างไม่ถูกมัดตัว 258, เสวยอารมณ์ 243, 245, 253, 254
เสามงคล 93, เสาระเนียด 210
เสียงจากผู้อื่น 13, เสียงทิพย์ 190, เสียงไอเสียงจาม 217
เสื่อซึ่งทำด้วยหญ้า 197, 198
แสงประทีปน้ำมัน 233, แสงหิ่งห้อย 233, 234
แสดงธรรมโดยอ้างคัมภีร์ 212
โส ตถาคตๆ วา ตถาคตสาวกๆ วา อกปฺปิยนฺ อสฺสาเทติ 86
โสดาบัน 42, 48, 64, 82, 91, 140, 142, 164, 189, 192, 197, โสดาปัตติผล 48, 141, 142, 190, โสดาปัตติมรรค 92, 140, 142, โสดาปัตติมัคคญาณ 47,
โสตสัมผัสสชา เวทนา 247
โสมนัส 17, 248, 249, โสมนัสโทมนัส 235, โสมนัสเวทนา 247, โสมนัสสูปวิจาร 248
ใสใจจำ 175

ห
หญ้า 32, 178
หญิงที่กฎหมายคุ้มครอง 3, หญิงที่แม่เขาปกครอง 3
หทยวิภังค์ 167
หนังเสือ 178, หนังเสือทั้งเล็บ 178
หนีห่างไกลไปจากธรรมวินัย 175
หมกหมุ่นกาม 32
หมดทุกข์ไปเอง 211
หม้อน้ำ 237
หมายรู้ 245
หมู่ชนผู้ถือโคตร 74
หยั่งไม่ได้ด้วยตรรก 185, หยั่งรู้จิตของผู้อื่น 40, 190, หยั่งรู้จุติและอุบัติ 236, หยั่งเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติและอุบัติ 231
หยิบกลีนไม้ 104
หลักฐานระบุจำนวนเวทนา 249
หลักยัญ 67
หลาวเหล็กพุ่งมารวมกันที่กลางใจ 59
หลีกเร้น 199, 207, 223, 253
หลุดพ้นด้วยปัญญา 141, หลุดพ้นด้วยศรัทธา 141, หลุดพ้นทั้งสองส่วน 140

หลุมถ่านเพลิง 80
หวงแหนทาน 91
หวั่นไหวในรูปฌาน 154
หัตถาโรหบุตร 62
หัวฝี 196
หากินแต่ของสกปรกตามถนนหนทาง 232
หายใจเข้า-หายใจออก 26, หายใจเข้ายาว 125, หายใจเข้าสั้น 125, หายใจออกยาว 125, หายใจออกสั้น 125
หิมวันตบรรพต 76
หิริ 73
หุติ 209
เหตุกทิฏฐิ 114
เหตุปัจจัย 209, เหตุแห่งกุศล 112, 113, เหตุให้ทะเลาะวิวาท 194
เห็นแก่นอน 167, เห็นแก่ปากแก่ท้อง 159, เห็นชอบด้วยกับธรรมที่เพ่งพินิจ 174, เห็นชอบในธรรม 175, เห็นตนในรูป 24, เห็นตนว่ามีรูป 24, เห็นผิด 5, เห็นรูปในตน 24, เห็นรูปว่าเป็นตน 24
เหยียว 57, 80
เหลือน้ำไว้ในขันหน่อยหนึ่ง 118

อ

อญญาณทุกขา 28
อกัปปิยะ 86
อกาลวาที 4
อกิริยทิฏฐิ 113, 114, 181, 209, 211
อกุปปาเจโตวิมุตติ 20
อกุศล 120, 188, 225, 226, 228, อกุศลกรรมบถ 37, 38, 100, 188, อกุศลธรรม 25, 34, 111, 112, 126, 149, 154, 162, 172, 200, 227, 250
อคติ ชุหติ 66
องค์ฌาน 250
องค์พยานของผู้อยู่ด้วยเมตตา 85
อเจลกวรรคสิกขาบท 166
อชิ 67
อญญาราธน์ 174
อดีตชาติ 231
อติมานะ 78
อตุตุกุก์สนา 112
อตุถ์ อุปปริกขติ 174
อทินนาทาน 78
อทุกขำ+อสุขำ 250, อทุกขมสุข 248, 250, อทุกขมสุขเวทนา 28, 29, 30, 107, 172, 196, 247, 250, 251, 252, 253, 256, 258, อทุกขมสุขาเจโตวิมุตติ 17
อโทสะ 188
อธรรมจริยาวิสมจริยาเหตุ 3
อธิกรณ์ 145
อธิบายนิพพาน 205, อธิบายเรื่องสุข 108
อธิปัญญา 220, 221
อธิศีล 220
อนตุถวาที 4
อนตุถสญหิตำ 4
อนนุตำ วิญญาณ์ 13
อนนุโต อากาโส 12
อนปเทสำ 4
อนภิรตสัญญา 58
อนลนุติ วทามิ, ปชหถาติ วทามิ,
สมติกกมถาติ วทามิ 155
อนัตตา 51, 253
อนัสสาสิกพรหมจรรย์ 208
อนาคตำ วาทปถำ 220
อนาคามิผล 190, อนาคามิมรรค 29, 140, อนาคามี 7, 70, 136, 140, 164, 176, 189, 193
อนาคาริก 178, อนาคาริยะ 178
อนิจจสัญญา 58, อนิจจสัญญาภาวนา 125
อนิจจำ 70
อนิจจานุปสสี 127
อนิธานวตี 4
อนิมิตตาเจโตวิมุตติ 17, 18, 19
อนิมิตตาย ธาตุยา มนสิการโร 17

อนิมิตโต 27
อนุตรวิโมกข์ 29
อนุบุพพีกถา 91
อนุปทสูตร 192
อนุปาทิเสสนิพพาน 256
อนุปุพพกิริยา 174, อนุปุพพปฏิปทา 174, อนุปุพพสิกขา 174
อนุสัย 28, 134, 135
อนุเสติ 134
อเนกธาตุปฏิเวธาย สัวตติส สนติ 190
อเนญชาภิสังขาร 257
อเนญชิต 154
อบาย 51, 103, อบาย ทุคติ วินิบาต นรก 3, 32, 33, 37, 57, 112
อปรันต์ 240
อปริยันตวตี 4
อปัณณกธรรม 111, 113, 114, อปัณณกปฏิปทา 73, อปัณณกสูตร 62, 110
อปุญญาภิสังขาร 257
อปูจจณฑตาย สมาปนโน 73
อปปณิหิโต 27
อพรหมจริยวาส 208
อพภาจิกขนติ 180
อภัยราชกุมารสูตร 62, 102
อภิชฌา 62, 251
อภิชาติ 210
อภิชฌาลุ 4
อภิญญา 132, 190, 196, อภิญญตถา 13, อภิญญา 220
อภิณหมุม อภิวินเย โยโค กรณีโย 167
อภิธรรม 7, 167, อภิธรรมปิฎก 165, 167, อภิธรรมอภิวินัย 165
อภินันทนา 115, 195
อภิปปโมทยั จิตตั 126
อภิภายตนะ 221
อภิวินัย 167
อภิสงขตั 70
อภิสญเจตยิตั 70
อภิสังขาร 153
อภูตวาที 4
อมายาวี 240
อโมหะ 188
อยู่งานพัด 192, 196, อยู่จบพรหมจรรย์ 173, อยู่ปริวาส 4 เดือน 101, อยู่ป่า 18, อยู่ป่าเป็นวัตร 166, 220, อยู่สงัดเงียบ 218, 220
อรติ 125,162
อรหัตตผล 72, 141, 142, 174, อรหัตตมรรค 72, 140, 141
อรหันต์ 140, 164, 185, 189, 191, 192, 196, 197, 198, 208, 213, 214, 221, 228, 229, 239, 240, 255, 257, อรหันต์นิพพานแล้วเกิดหรือไม่ เกิดอีก 184, อรหันต์มีน้อยลง 146, อรหันต์ไม่มีการประพฤติผิดอย่างเด็ดขาด 213
อรัญญิกธุดงค์ 168
อริยจักษุ 205
อริยทิฐิ 47, 48
อริยบุคคล 72, 136, 139, 140, 142, 143, 255, อริยปัญญา 204, อริยผล 140, 190, อริยมรรค 24, 140, 203, 221, อริยมรรคเบื้องต้น 92, อริยมรรคเปรียบเทียมอแก่นไม้ 135, อริยสัจ 11, 23, 91, 132, 175, 250, อริยสาวก 47, 48, 73, 73, 74, 79, 81, 135, 148, 196, 256
อรูปฌาน 8, 18, 69, 70, 109, 135, 136, 140, 141, 142, 155, 254, อรูปพรหม 8, 114, 115, อรูปภพ 8, 14, อรูปสมาบัติ 168,
อรูปาวจรภูมิ 6, 8
อรูปิโน สญญามยา 114
อโลภะ 188
อวกาศ 13
อวิชชา 14, 28, 29, 30, 50, 240, 243, 257, อวิชชา

นิวรณ์ 14
อสโจ 240
อสังขตธรรม 24.25
อสุภ 67. อสุภกรรมฐาน 58. อสุภภาวนา 125
อสุส 67. อสุสทมโก 147
อเสขธรรม 225. 228. 229. อเสขบุคคล 62. 229.
อเหตุกทิฏฐิ 113. 114. 181. 210
อัคคิวัจฉโคตตสูตร 179.183. อัคคิวัจฉสูตร 188
อัคยาคาร 197
อัครสาวก 56
อังคุตตรนิกาย 117
อังไฟ 201. 202
อัชโฌสานะ 115. 195
อัญชลีกรณียะ 148
อัญเดียรถีย์ 101. 109. 178
อัฏฐกนาครสูตร 61. 68
อัฏฐสตปริยายสูตร 249
อัตตา 233. อัตตาเที่ยงแท้ 50
อัตถิกทิฏฐิ 114
อัตถิกวาทะ 111. 113
อัธยาศัยตื้น 63
อันตรกัป 210
อันตวาสิก 237
อัปปมัญญา 69. 70. 250
อัปปมาณาเจโตวิมุตติ 18
อัปสร 201
อัมพลัฏฐิกราหุโลวาทสูตร 117. 118
อัสมิมานะ 125
อัสสาสะปัสสาสะ 127
อาการสงบนิ่งของภิกษุสงฆ์ 62. อาการหวั่นไหวของจิต 154. 155
อากาส 12. 13. อากาสธาตุ 123. 124. อากาสานัญจายตนฌาน 69. อากาสานัญจายตนะ 8. 12
อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ 18. 19. อากิญจัญญายตนฌาน 69. 136. อากิญจัญญายตนะ 8. 13. 18
อ้างตำรา 212
อาชาไนย 147.148
อาชีวก 181. 182. 214. อาชีวกไปเกิดในสวรรค์ 182
อาชีวะอันบริสุทธิ์ 227
อาฑาโส 120
อานาปานสติ 123. 125. 127. 128
อาบัติ 48. 144. 145
อาปณสูตร 76
อาโปธาตุ 123
อาพาธน้อย 170. 171
อาพาธะ 254
อามลกะ 156
อามิส 175. 176. 251
อายตนะ 246. 247. 258. อายตนะภายนอก 249. อายตนะภายใน 247. 249. 259
อายสฺมา 117
อายุ 15. 16. อายุสังขาร 15. 16. อายุอาศัยไออุ่น 15.
อารญฺญโก 166
อารทฺธวิริโย 167
อารมณ์ 246. อารมณ์ของอินทรีย์ 5 15
อารามเทวตา 32
อารามิก 218
อาวฏฺฏนี มายา ชานาติ 88
อาวัฏฏนีมายา 94
อาศัยฌานเจาะอวิชชา 73
อาสวะ 54. 70. 73. 74. 141. 142. 146. 163. 181. 214. 221. 255.
อาสวักขยญาณ 74. 81. 92. 144. 191. 213. อาสวัฏฐานิยธรรม 146. 147
อาเสวนา 26
อาหารเนื้อ 86
อาหุเนยยะ 148
อิฌชิต 154
อิท โข อหำ อุทายิ อาเนญฺชิตสฺมึ วทามิ 155
อิทธาภิสังขาร 53
อิทธิบาท 221. อิทธิปาฏิหาริย์ 53. อิทธิฤทธิ์ 190. อิทธิวิธิ 190. 221
อิธโลกจินฺตาย-ปรโลกจินฺตาย ปสุโต 47

อินทรีย์ 5 12. 15. 16. 136. 140. 153. 173. 202. 209. 221. 240. อินทรีย์ทั้ง 6 167. 199. อินทรีย์อันโทษกำจัดแล้ว 202
อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร 72
อิพฺภา 57
อิริยาบถ 214
อุจเฉททิฐิ 193
อุชุชาติโก 240
อุตริมนุสธรรม 168
อุตสาหะ 174. 175
อุตฺตานกำ 63
อุตฺตานเสยฺยโก กุมาโร 134
อุทคฺคจิตฺต่ 92
อุทธัจจกุกกุจจะ 47
อุทายี 235
อุบาสก 188. 218 .241
อุเบกขา 17. 18. 58. 79. 81. 84. 85. 155. 236. 243. 244. 247. 248. 249. 250. อุเบกขาเจโตวิมุตติ 69. อุเบกขาในจตุตถฌาน 79. 80. อุเบกขาในฌาน 80. อุเบกขาประเภทนานตฺตา นานตฺตสิกา 79. อุเบกขาภาวนา 125. 247. 250
อุปกิเลส 250
อุปธิ 153. อุปธิปฏิสฺยุตฺตา สรสงฺกปฺปา สมฺภาจรนฺติ 153
อุปปตฺติ 100
อุปปนฺนเมต่ ผสฺสา ผุสนฺติ 100
อุปปาติกะ 111
อุปมาให้เห็นธรรมสมาทาน 4 38
อุปวิจาร 248
อุปสงฺกมติ 174
อุปสมสุข 154
อุปสมะ 132
อุปหตินฺทริยา 202
อุปัชฌาย์อาจารย์ 145
อุปาทาน 23. 24. 115. 195. 206. อุปาทานขันธ์ 23. 24. 205
อุปาลิวาทสูตร 62. 86
อุปาสิกา 188
อุปาสิกาสูตร 62. 86
อุปาสิกาสูตร 62. 86
อุปาสิกาสูตร 62. 86
อุปาสิกาสูตร 62. 86
อุเปกขูปวิจาร 248
อุภโตภาควิมุตต์ 139. 140. 141. 142. 143. 173
อุรพฺภ 67
อุสฆ่ 15
อุสฺสหติ 174
เอกตฺตา เอกตฺตสิกา 80
เอกธมฺโม 69
เอกัคคตา 14
เอกาสนโภชน์ 138
เอ็นดูต่อสัตว์ 105
เอาเข่ากระทุ้งเตือน 217
เอาแพ้เอาชนะกัน 195
แอ่งน้ำ 75
โอชะ 176
โอตตัปปะ 73
โอทริกัตตะ 159
โอปปาติกะ 5.70.136
โอรัมภาคิยสังโยชน์ 133. 134. 135. 136
โอสถระบายอ่อนๆ 82
โอสธิ 32
โอหิตโสโต 174
ไออุ่น 15. 16

นามานุกรม

(ชื่อพระสูตร, หมวดธรรม, สัตว์, และพืชพรรณต่างๆ จัดไว้ในดรรชนี)

ก

กกุสันธะ 56, 58
กบิลพัสดุ์ 71
กร่าง 207
กัจจานโคตร 238
กัจจานะ 238, 240
กันทรกะ 62
กัมมาสธัมมะ 197
กัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า 193
กาลิงคะ 90
กาสี 169, 171
กาฬี 56
กิมพิละ 161
กิสะ สังกิจจโคตร 214
กุฏาคิรี 169, 170, 171
กุกกุฏเศรษฐี 44, 45
กุกกุฏาราม 43, 45, 69
กุรุ 197
กุสัมพะ 44
เกณิยะ 76
โกณฑัญญะ 161
โกลิตะ 177
โกลิยะ 97
โกศล 2, 110, 161
โกสัมพี 43, 44, 45, 207, 208

ค

คงคา 75, 189
คัคครา 62
คัลปูร 76
คิชฌกูฏ 83, 193, 194
โคปถพราหมณะ 76
โคลิสสานิ 166

ฆ

โฆสิต 44
โฆสิตาราม 43, 44, 45, 207

จ

จัมปา 62, 63
จาตุมา 156

ฉ

ฉผัสสายตนิกะ 59

ช

ชีวก 83, 85, 86

ชีวก โกมารภัจจ์ 82, 83, 84, 85, 86

ชีวกัมพวัน 82, 84

เชตวัน 9, 10, 31, 33, 40, 44, 50, 107, 122, 129, 133, 138, 183, 223, 239

ด

ดาวดึงส์ 6

ดุสิต 6

ตาล 32

ติณทุกาจีระ 223

ท

ทสมะ 68, 69, 70

ทัณฑกี 90

ทีฆตปัสสี 86, 87, 93

ทีฆนขะ 192, 193, 194, 195, 196, 197

ทุสสปาวาริกเศรษฐี 86

ทูสี 56, 57, 58, 59

เทวทัต 103

ธ

ธัมมทินนา 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 30

น

นฬกปานะ 161

นันทะ วัจฉโคตร 214

นาลันทา 86, 89, 90, 96

นิครนถ์นาฏบุตร 86, 87, 89, 93, 94, 95, 96, 102, 103, 104, 216, 230, 231

นิโครธาราม 71

นิมมานรดี 6

ป

ปกุธะ กัจจายนะ 216

ปรนิมมิตวสวัตดี 6

ปริตตสุภา 7

ปริตตาภา 7

ปเสนทิโกศล 222

ปัจจัตตเวทนียะ 59

ปัญจกังคะ 107, 223, 228

ปัณฑุกะ 170

ปาตลิบุตร 68, 69, 71

ปาริสัชชา 7, 49, 51, 53

ปาวา 96

ปาวาริกเศรษฐี 44, 45

ปาวาริกัมพวัน 43, 45, 86

ปิลักขคูหา 207

ปุณณะ โกลิยบุตร 97, 98, 100, 101

ปุนัพพสุกะ 169, 171, 172, 175, 176

ปุโรหิตา 7, 49

ปูรณะ กัสสปะ 216

เปสสะ 62, 63, 64

โปฏฐปาทปริพาชก 222

โปตลิยะ 77, 78, 79, 81

พ

พกา (หรือ พกะ) 49, 50, 51, 52, 53, 54

พิมพิสาร 20, 22, 76, 102

พิหาร 76

ภ

ภัคคะ 55

ภัคคุ 161

ภัททาลิ 137, 138, 139, 143, 144, 145, 146, 147

ภัททิยะ 161

ภาติยะ 76

ภารทวาชโคตร 197, 199

ภุมมชกะ 170

เภสกลาวัน 55

ม

มคธ 68, 216

มงคีรี 76

มหัปผลา 52

มหาโกฏฐิตะ 10,11, 12, 13, 14, 15, 16, 18

มหานามะ 72

มหาพรหม 49,51

มหาพรหมา 7,50

มหาภารตะ 76

มหาโมคคัลลานะ 55, 56, 58, 136, 156, 157,

158. 168. 177
มหาวัน 177
มหี 75. 76
มะขามป้อม 32
มะพร้าว 32
มักขลิ โคสาล 214. 216
มังตังคะ 90
มัลลิกา 222. 223
มัลลิการาม 222. 224
มาคัณฑิยะ 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207
มาลุงกยบุตร 129. 130. 131. 132. 133
เมฆิยะ 90
เมตติยะ 170

ย
ยมุนา 75
ย่างทราย 32. 33
ยามา 6

ร
รัง 50
ราชคฤห์ 20. 22. 68. 82. 84. 170. 177. 215. 216. 230. 238
รามายณะ 76
ราหุล 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 127. 128
เรวตะ 161

ล
เล็บเหยี่ยว 44
เลียบ 207
โลหิตกะ 170

ว
วรตรปริพาชก 215
วังสะ 43
วัจฉโคตต์ 177. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. (วัจฉะ 180. 185. 187)
วิฑูระ 56. 59
วิสาขะ 20. 21. 22. 23. 24. 29. 30
เวชฌสะ 238. 239. 240
เวรัญชา 9
เวสาลี 69. 71. 177
เวหัปผลา 7
เวฬุวคาม 69
เวฬุวัน 23. 30. 82. 102. 118. 166. 188. 215. 230

ศ
ศากยะ 2. 71. 72. 156. 157. 158

ส
สกุลุทายี 215. 216. 218. 220. 221. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 239
สนังกุมารพรหม 74
สมณมุณฑิกาปุตโต 223
สมณมุณฑิกา 223
สมอ 32
สมันตปาสาทิกา 83
สยามรัฐ 61
สรภู 75
สหัมบดีพรหม 157
สักกะ 156
สังกุสมาหตะ 59
สัญชัย เวลัฏฐบุตร 177. 216
สัญชีวะ 56
สันทกะ 207. 213. 214. 230
สารีบุตร 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 123. 136. 157. 158. 166. 167. 168. 177. 192. 193
สาละ 2. 3. 8. 32. 50
สาลา 110. 111. 114. 115. 116
สาวัตถี 9. 44. 139. 170. 223. 238
สิวกะ 252
สุกรขาตา 193. 194
สุงสุมารคิระ 55
สุชีพ ปุญญานุภาพ 118
สุทธาวาส 7. 70. 257
สุทัสสา 7
สุทัสสี 7

สุภกิณหา 7, 52, 99
สุภควัน 50
สุมนะ 223
เสนิยะ 97, 98, 101

ห
หมากหนาม 44
หลิททสวนะ 97
หิมพานต์ 76

อ
อกนิฏฐา 7
อจิรวดี 75
อชิตะ เกสกัมพล 216
อดัปปา 7
อนุรุทธะ 161, 162, 163
อภัยราชกุมาร 102, 104, 105, 106
อวิหา 7
อสัญญีสัตตา 7
อัคคิเวสนะ 193, 196
อังคะ 75, 76, 77, 149, 216
อังคุตตราปะ 75, 76, 77, 149
อัฏฐกะ 68, 69
อันนภารปริพาชก 215
อัปปมาณสุภา 7
อัปปมาณาภา 7
อัมพลัฏฐิกา 118
อัสสชิ 169, 171, 172, 175, 176, 192
อาถรรพณเวท 76
อานนท์ 69, 70, 71, 72, 73, 74, 108, 109, 134, 135, 136, 156, 157, 161, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 254
อาปณะ 76, 77, 149
อาภัสสรา 7, 52
อามลกีวัน 156
อุกกัฏฐา 50
อุดดาหมานะ 223, 224, 225
อุทายี 150, 151, 153, 155
อุบาลี 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 94, 95, 96, 107, 149
อุปติสสะ 177
อุสสทนรก 59
เอกบุณฑริก 177
เอกสาลกะ 222
ไอดเรยพราหมณะ 7

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

เป็นหนังสือ ๑๘ เล่มชุด ประกอบด้วย

พระวินัยปิฎก	**จำนวน ๔ เล่ม**
พระสุตตันตปิฎก	**จำนวน ๑๒ เล่ม**
พระอภิธรรมปิฎก	**จำนวน ๒ เล่ม**

จัดทำเนื้อหาจากพระไตรปิฎกบาลี ๔๕ เล่ม ให้อ่านเข้าใจง่าย
ตามลำดับเล่ม หน้าต่อหน้า ตั้งแต่ต้นจนจบ
ผสมผสานทั้งสรุปความและเสริมคำอธิบาย
ทุกบททุกตอนมีระบบเนื้อหาให้ตรวจสอบและเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกบาลีได้

ศูนย์ประสานงานและบริการจัดส่งทั่วประเทศ

โทรศัพท์ : (02)243-1842, (02)243-4066, (02)668-6700, (02)668-6701, (08)1627-9409

โทรสาร : (02)243-0638 Email : bodhinet@dictaphone.co.th

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญวิทย์การพิมพ์

โทรศัพท์ : (02)629-1237, (02)280-0346